

HAQQIN İZİ İLƏ

Müəllif: Əli Əsgər Rizvani
Çevirən: Maqsud Sayıl

GİRİŞ

Şiəliyin həqiqəti, onun mənşəyi daim bir çox keçmiş və müasir müəlliflərin, tarixçilərin diqqət mərkəzində olmuş və fikir mübadiləsi aparılmışdır. Əksər müəlliflər şiəliyin həqiqətindən danışarkən onun Peyğəmbərin (s) vəfatından yarım əsr sonra inanc bölgüsü əsrində siyasi, etiqadi ixtilaflar səbəbilə meydana gəldiyini bildirirlər. Bu baxımdan sözügedən firqənin meydana gəlməsi və inancları ilə bağlı müxtəlif fikirlər irəli sürmüşlər. Bəzilərin fikrincə, onlar Abdullah ibn Səbanın ardıcıllarıdır və öz inanclarını yəhudilərdən almışlar. Bəziləri bu firqəni qədim atəşpərəst iranlılarla bağlayırlar. Bəzilərinə görə isə bu firqə Kərbəlada Əhli-beytə (ə) qarşı baş verən hadisələrin nəticəsində yaranmış və ilk iştirakçı İmam Əlinin (ə) şəhadətindən başlanmışdır. Şiəliyin mənşəyi ilə bağlı fikirlər bu şəkildə davam edirdi. Bəziləri onun Səqifədən sonra, bəziləri Osman dönəmində, bəziləri isə Cəməl və ya Siffeyn döyüşlərinin bağlanğıcında yaranması fikrini irəli sürmüşlər. Bütün bu versiyaların səbəbi gerçək İslamı əks etdirən şiəlik haqqında kifayət qədər məlumatın olmamasıdır. Onlar bilmirlər ki, şiəlik İslam ümmətinin təfəkkürünə sonradan əlavə olunan bir hadisə, digər ümmətlərdən alınma inanc deyil. Əksinə, o, tam mənada İslam əqidəsidir. Onun ilkin toxumlarını Allah-Taala Quranda, Peyğəmbər (s) sünnədə əkməmiş, bəsləmiş və məsum Əhli-beyt (ə) iki əsrdən çox bir zamanda bu xətti göz önünə çıxartmış, ona qarşı irəli sürülən iradlara cavab vermişdir. İslam alimləri bugünədək onu izah etməyə, haqq olduğunu sübuta yetirməyə çalışmışlar.

Lakin çox təəssüflər olsun ki, tarixçilər və müəlliflər bu məzhəbin mənşəyi ilə bağlı fikir yürüdərkən yalnız onun düşmənlərinin kitablarına və fikirlərinə əsaslanmışlar. Quran və sünnədən qaynaqlanan düzgün və gerçək fikri isə unutmuşlar.

Qarşınızdakı kitabda şiəliyin mənşəyi ilə bağlı gerçək dəlilləri araşdırmaqla yanaşı, müxalif fikirləri də qeyd və tənqid etməyə çalışmışıq.

Əli Əsgər Rizvani

ŞİƏLİYİN YARANMASI

İstənilən məzhəb haqqında söhbət açdıqda aşağıdakı suallarla qarşılaşırıq:

O məzhəb nə zaman meydana gəlmişdir?

O məzhəbin qurucusu kimdir?

Onun yaranma səbəbləri hansılardır?

Onun formalaşmasında təsirli amillər hansılardır?

Əgər o məzhəb azlıq təşkil edirsə, bu azlığa səbəb nədir? O, nəyə görə özünü çoxluqdan təcrid etmişdir?

Onun meydana gəlməsində xarici amillər də mövcuddurmu?

Bu məqamda konkret olaraq, bizim cavab verməyə çalışdığımız sual budur ki, şiəliyin yaranmasında hansı amillər təsirli olmuşdur? Burada şiəliyin digər məzhəblərdən ayrılmasının səbəblərinə və s. məsələlərə aydınlıq gətirəcəyik.

MÜXALİFLƏRƏ BİR NEÇƏ SÖZ

Şiəlik haqqında yazan bəzi müəlliflər belə güman etmişlər ki, şiəlik yeni meydana gəlmiş bir ideya olub, müəyyən amillərin təsiri nəticəsində vahid İslam ümmətindən ayrılmış, zaman keçdikcə inkişaf edib genişlənmişdir. Elə buna görə də bu məzhəbin meydana gəlməsi ilə bağlı ciddi fikir ayrılığı yaranmışdır. Bəzilərinə görə, bu məzhəb Abdullah ibn Səbanın və ona məxsus siyasi qruplaşmanın meydana gətirdiyi cərəyandır. Bəziləri onun meydana gəlməsinin Əlinin (ə) hakimiyyəti dönməsinə (Siffeyn və ya Cəməl döyüşü ərəfəsinə) təsadüf etdiyi fikrini irəli sürmüşlər. Bəziləri isə daha da irəli gedərək, bu məzhəbin fars təfəkkürünün təsiri ilə yaranaraq İslam ümmətinə sınırdığını iddia etmişlər.

Onları yuxarıda qeyd edilən bütün bu illüziyaları uydurmağa vadar edən nə olmuşdur? Bu kateqoriyalı müəlliflər, qələm sahibləri şiəliyin artıq bir üzv kimi vahid bədəndən ayrıldığını güman etmişlər. Elə buna görə də diqqətlərini bu ayrılığın səbəbini araşdırmağa yönəltmişlər. Onların qənaətinə, İslam ümmətində ilkin müddəa - birincilik şiə olmamaqdır. Təbii ki, belə olan halda şiəliyin yaranma səbəblərini aydınlaşdırmaq fikrinə düşmüş və bu fikir yanlış müddəaya əsaslandığı üçün ondan alınan yekun bilik də yanlış olmuşdur. Aşağıda qeyd edəcəyimiz bir neçə dəlilə görə onların bu fərziyyələri yanlışdır:

Birincisi, onlar sayca coxluğu və bu coxluğu təşkil edən qruplaşmanın haqq olmasını bir dəlil olaraq önə cəkmiş, sayca azlığı isə haqsızlığın göstəricisi kimi qiymətləndirmişlər. Onlara görə, kəmiyyət haqq və haqsızlığın meyarıdır. Halbuki əqli və nəqli meyarlar bu fikri rədd edir.

Quranın bir çox ayələrinə haqq tərəfdarlarının az, batil (haqsızlıq) tərəfdarlarının isə çox olduğu göstərilmişdir:

وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

“Bəndələrimdən (nemətlərimə) şükür edən azdır!” (“Səba”, 13)

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ

“Doğrudan da, insanların çoxu (Allahın itaətindən çıxmış fasiqlərdir!” (“Maidə”, 49)

وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ

“Onların əksəriyyəti haqqı xoşlamır” (“Muminun”, 70).

Demək, Quran azlığın daim haqsızlıq kimi göstərilməsinə qarşıdır və kəmiyyətin haqq ilə batil arasında ayırıcılıq missiyasını rədd edir.

İkincisi, şiişiksiz İslam çoxluq tərəfindədir deyə, ortodoks İslam siması kimi göstərmək və şiişiliklə birgə olan İslamı sayca azlıq təşkil edir deyə, İslamdan ayrı, orijinallıqdan kənar göstərmək İslam ideologiyasına hakim olan bölgüyə yaddır. Bundan başqa, şiişə təfəkkürünün yaranması ilə *şiişə* və *şiişəlik* terminlərinin yaranma tarixini eyniləşdirmək yanlışdır. Cünki hər bir ideoloji məktəbin məzmun və ruhunun yaranması ilə ona ad verilməsi tamamilə fərqli zaman kəsiklərinə təsadüf edir. Demək, şiişəlik haqqında söhbət acdıqda və onun yaranma tarixini araşdırdıqda, adının yox, məzmununun, ruhunun meydana gəlməsinin hansı dövrə təsadüf etdiyini dəqiqləşdirmək lazımdır. Hətta onun adına erkən müqəddəs mətnlərdə rast gəlməsək belə, bu, məsələnin əhmiyyətini dəyişmir. Əlbəttə, qeyd etmək lazımdır ki, İslam peyğəmbəri (s) bir çox hədislərdə şiişəliklə bağlı müjdələr vermişdir ki, gələcək fəsillərdə bu haqda söhbət acacağıq.

“TƏŞƏYYÖ” (ŞİİLİK) SÖZÜNÜN LÜĞƏT MƏNASI

Cövhəri “Sihah əl-lüğə” əsərində yazır: “Şiişəlik, müşayiət, yəni itaət etmək, kömək göstərmək, kiminsə rəhbərliyini qəbul etmək mənalərini ifadə edir”¹. “Tac əl-ərus”², “Lisan əl-ərəb”³ kitablarında da eyni məzmunlu ifadələrə rast gəlirik.

“TƏŞƏYYÖ” ANLAYIŞI TERMİN KİMİ

“Təşəyyö” (şiişəlik) bir termin kimi İmamət məqamını Allah tərəfindən bəxş edilən bir məqam hesab edən baxışlar sistemindən törəmişdir. Bu ideologiyaya görə, imamın seçilməsi Allah tərəfindən müqəddəs mətnlər vasitəsi ilə gerçəkləşməlidir. Bu arada sevgili Peyğəmbərimiz (s) özü də Allah-Taalanın peyğəmbərlərin (ə) arasında qoyduğu ənənəyə sadıq qalaraq özündən sonrakı imam və vəsilərin (canışınların) adını açıqlamışdır. Əli (ə) ilə başlayan və İmam Mehdi (ə.c.) ilə yekunlaşan bu ilahi insanlar həm dini ideallarımız, həm də Peyğəmbərdən (s) sonra İslam ümmətinə rəhbərlik etməli olan öndərlərdirlər. Mərhum Şeyx Cavad Müğniyə yazır: “Şiişəlik, Peyğəmbər (s) tərəfindən Əlinin (s) imamlığını və xəlifəliyini - onun və övladlarının haqqında bu və ya digər mübaligəyə, şişirtməyə yol vermədən - açıqlayan, təsdiqləyən müqəddəs mətnlərin, hədis və bildirişlərin mövcudluğunu qəbul etmək, ona inanmaq deməkdir”⁴.

ŞİİLİYİN YARANMASI

Şiişəliyin tarixi baxımdan nə zaman meydana gəlməsi ilə bağlı tarixçilər tərəfindən fərqli fikirlər irəli sürülmüşdür. Bu versiyaları tarixi ardıcılıqla aşağıdakı şəkildə sıralamağı məqsəduyğun hesab edirik:

1. Şiişəliyin Peyğəmbər (s) zamanında meydana gəlməsi;

İmamıyyə şiişələrinə görə, şiişəliyin ilkin toxumları Allah tərəfindən Qurani-kərimdə səpilməmiş, Peyğəmbərimizin (s) peyğəmbərlik missiyasını həyata keçirdiyi (tam 23 ili əhatə edən) dönmədə o həzrətin (s) özü tərəfindən suvarılmışdır. Deməli, pak şiişəlik ağacı hələ sevgili

¹ “Sihah əl-lüğə”, c. 3, səh. 156.

² “Tac əl-ərus”, “شيع” sözünü şərh edərkən.

³ “Lisan əl-ərəb”, شيع sözünü şərh edərkən.

⁴ “Əş-Şiiətu fi əl-mizan”, Məhəmməd Cavad Müğniyə, səh. 33.

Peyğəmbərimizin (s) öz dönəmində bəhrəsini vermiş və elə buna görə də həmin dövrdəki Salman, Əbuzər Qifari¹, Miqdad ibn Əsvəd və s. bir çox böyük səhabələr şiə kimi tanınmışlar. Bu versiya haqqında ətraflı söhbət acacaq və doğruluğunu isbatlayacağıq.

2. Şiəliyin Səqifədə meydana gəlməsi;

Bəzi əhli-sünnə tarixçilərinə görə, Səqifədə bir çoxları – müqəddəs mətnlərə əsaslanaraq – Əlinin (ə) ardınca getdilər və elə buradan da şiəlik meydana gəldi. Əhli-sünnə elm adamlarından İbn Xəldun², Doktor Həsən İbrahim Həsən³, Əhməd Əmin Misri⁴, Məhəmməd Abdullah Ənnan⁵ və məşhur şərqşünas Qoldsiyer⁶ bu versiyayı önə çəkmişlər.

3. Şiəliyin Osman qətlə yetirildiyi zaman meydana gəlməsi;

Bəzilərinə görə, şiəlik insan axınının Osmanın evinə hücum çəkərək onu öldürdüyü zaman meydana gəlmişdir. Əhli-sünnə alimlərindən İbn Həzm Əndəlusi⁷, Doktor Əli Sami ən-Nişar⁸ və şərqşünas Velhauzen (*Julius Wellhausen*) bu versiyayı qəbul etmişlər.

4. Şiəliyin Hüseyin ibn Əlinin (ə) şəhadətindən sonra meydana gəlməsi;

Doktor Kamil Mustafanın qənaətinə, şiəlik İmam Hüseyin (ə) şəhid edildikdən sonra meydana gəlmişdir⁹.

5. Şiəliyin farsların təsiri ilə yaranması;

Bəzilərinin fikrinə, şiəlik iranlı təfəkkürün təsiri ilə yaradılaraq İslam paytaxtına nüfuz etmişdir. Şərqşünaslardan *Reinhart Pieter Anne Dozy*¹⁰, *Johannes Van Vloten*¹¹, *Edward Granville Browne*,¹² Əhli-sünnə alimlərindən isə Əhməd Əmin Misri¹³, Əhməd Ətiyyəttullah¹⁴ bu versiyaya üstünlük vermişlər.

6. Şiəliyin Abdullah İbn Səba tərəfindən yaradılması.

Bir çoxları şiəliyin bilavasitə Osman dönəmində İslamı qəbul etmiş Abdullah ibn Səba tərəfindən yaradıldığını iddia etmişlər. Bu fikri dəstəkləyən elm adamları sırasına Doktor Əli Sami ən-Nişar¹⁵, Seyid Rəşid Rza¹⁶, Şeyx Məhəmməd Əbu Zöhrə¹⁷, Əbu əl-Həsən Məlti¹⁸ və başqaları daxildirlər.

Biz bu kitabda birinci versiyayı sübuta yetirəcəyik və beləcə digər versiyaların yanlışlığı meydana çıxacaq. Əlbəttə, Abdullah ibn Səba haqqında ayrıca bir fəsildə söhbət açmışıq.

¹ Əbuzər adı ilə tanıdığımız məşhur səhabə Cündüb ibn Cünadə Qifar qəbiləsindən olmuşdur. Bu, bir çox dillərə yanlış olaraq Qəffari kimi keçmişdir.

² “Tarixi-İbn Xəldun”, c. 3, səh. 364.

³ “Tarix əl-İslam”, c. 1, səh. 371.

⁴ “Fəcr əl-İslam”, səh. 266.

⁵ “Tarix əl-cəmiyyət əs-sirriyyə”, səh. 26.

⁶ “Əl-Əqidə vəş-şəriə fi əl-İslam”, səh. 174.

⁷ “Əl-Fisəl”, c. 2, səh. 78.

⁸ “Nəşət əl-fikr əl-fəlsəfi fi əl-İslam”, c. 2, səh. 78.

⁹ “Əs-Silə bəynə ət-təsəvvüf vət-təşəyyö”, səh. 23.

¹⁰ “Tarix əl-məzahib əl-İslamiyyə”, c. 1, səh. 41.

¹¹ Yenə orada.

¹² “Fəcr əl-İslam”, səh. 111.

¹³ Yenə orada.

¹⁴ “Əl-Qamus əl-İslami”, c. 3, səh. 222.

¹⁵ “Ən-Nəşət əl-fikr əl-fəlsəfi fi əl-İslam”, səh. 18.

¹⁶ “Əs-Sünnə və əş-şiə”, səh. 4-6.

¹⁷ “Əl-Məzahib əl-İslamiyyə”, səh. 64.

¹⁸ “Ət-Tənbih və ər-rədd əla əhli əl-əhvai vəl-bəd”, səh. 25.

ŞİƏLİYİN YARANMA SƏBƏBLƏRİ

Şiəliyin meydana gəlməsində bilavasitə təsirli olan amillər kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- 1) Əlinin (ə) imamət və vilayətini göstərən çoxsaylı Quran ayələri;
- 2) Əhli-beytin (ə) imamət və vilayətini göstərən çoxsaylı Quran ayələri;
- 3) Əhli-beytin (ə) dini ideallığını göstərən çoxsaylı Quran ayələri;
- 4) Əhli-beytin (ə) fəzilətini göstərən çoxsaylı Quran ayələri;
- 5) Əhli-beytin (ə) imamət və vilayətini göstərən çoxsaylı hədislər;
- 6) Əhli-beytin (ə) dini ideallar olduğunu göstərən çoxsaylı hədislər;
- 7) Əhli-beytin (ə) fəzilətini göstərən çoxsaylı hədislər;
- 8) Şiələri və Əhli-beyt (ə) tərəfdarlarını mədh edən çoxsaylı hədislərin mövcudluğu.

Biz bu fəsildə yuxarıda qeyd olunan mövzuların hər biri haqqında qısa məlumat verib, lazımi dəlillər göstərəcəyik.

BİRİNCİ AMİL

ƏLİNİN (Ə) İMAMƏT VƏ VİLAYƏTİNİ GÖSTƏRƏN AYƏLƏR

Qurani-kərimə müraciət etdikdə Əlinin (ə) və ya bütün Əhli-beytin (ə) imamət və vilayəti haqqında çoxsaylı ayələrin mövcud olduğunun şahidi oluruq. Belə ayələrdən bir neçəsinə nəzər salaq:

1. Vilayət ayəsi;

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

“Sizin vəliniz (haminiz) ancaq Allah, onun Peyğəmbəri və ona iman gətirənlərdir; o kəslər ki, (Allaha boyun əyərək) namaz qılır və rüku halında zəkat verirlər” (“Maidə”, 55).

Bu ayənin nazilolma səbəbi tarixi qaynaqlarda, hədis və təfsir kitablarında belə qeyd edilmişdir:

“Bir gün yoxsul bir kişi məscidə daxil olub kömək istədi. Onun bu istəyinə məhəl qoyan olmadı. Bu zaman məsciddə namaz qılan Əli (ə) rükuda olmasına baxmayaraq, öz üzüyünü sədəqə olaraq yoxsul kişiyyə verdi. Elə həmin an məlum ayə Cəbrail vasitəsi ilə öz evində əyləmiş Peyğəmbərə (s) nazil oldu”.

İbn Kəsir *səhih* sənədlə Sələmə ibn Küheylədən nəql edir: “Əli (ə) rüku vəziyyətində öz üzüyünü sədəqə verdi və bu zaman “Maidə” surəsinin 55-ci ayəsi nazil oldu”¹.

Hakim Nişapuri *səhih* sənədlə Əlidən (ə) nəql edir: “Bu ayə (“Maidə”, 55) nazil olduğu zaman Peyğəmbər (s) məscidə gəldi. Məsciddəkilər namaz qılırdılar. Peyğəmbər (s) də namaz qıldı. Bu zaman məsciddə bir dilənçi gördü və ondan soruşdu: “Sənə bir şey verən oldumu?” Dilənçi Əlini (ə) göstərərək dedi: “Bəli, yalnız bu kişi rükuda ikən öz üzüyünü mənə verdi”².

Eyni məzmunlu *səhih* hədisi İbn Əsir də Əlidən (ə) nəql etmişdir³.

Bu ayəyə əsaslanaraq Əlinin (ə) imamət və vilayətini digər şəkildə də izah etmək olar. Belə ki, Peyğəmbərin (s) vilayətində məqsəd imamət məsələsi ilə bağlı vilayətidir. Quranda oxuyuruq:

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ

“Peyğəmbər möminlərə onların özündən daha yaxındır (daha üstün və ixtiyar sahibidir)”⁴.

Qədir-Xum günü Peyğəmbər (s) buyurdu:

أَلَسْتُ أَوْلَىٰ بِكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ؟ “Mən sizə sizin özünüzdən daha yaxın (daha üstün və ixtiyar sahibiniz) deyiləmmi?”

Oradakılar dedilər: “Bəli, ey Allahın elçisi!” Bu zaman Peyğəmbər (s) buyurdu:

فَمَنْ كُنْتَ مَوْلَاهُ وَ عَلِيٌّ مَوْلَاهُ “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”.

Yuxarıda qeyd olunan hədis eyni məzmununda on səhabə tərəfindən nəql edilmiş və əllidən çox əhli-sünnə alimi öz kitabında qeyd etmişdir. Belə alimlərə misal olaraq Təbərani⁵, Əbu Bəkr Cəssas⁶, Vahidi⁷, Zəməxşəri⁸ və başqalarını göstərmək olar.

¹ “Təfsiri-İbn Kəsir”, c. 1, səh. 64.

² “Mərifə ülum əl-hədis”, səh. 102.

³ “Tarixi-Dəməşq”, c. 2, səh. 64.

⁴ “Əhzab”, 6.

⁵ “Möcəm əl-övsət”, c. 7, səh. 10, hədis: 6228.

⁶ “Əhkam əl-Quran”, c. 2, səh. 446.

⁷ “Əsbab ən-nüzul”, səh. 133.

⁸ “Əl-Kəşşaf”, c. 1, səh. 649.

2. “Təbliğ” ayəsi;

Allah-Taala buyurur:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ

“*Ya Peyğəmbər! Rəbbin tərəfindən sənə endirilmiş olanı təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, Allahın risalətini (sənə həvalə etdiyi elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq*” (“Maidə”, 67).

Əbu Nəim İsfahani *səhih* sənədlə Əbu Səid Xudridən bu ayənin İmam Əli (s) haqqında nazil olduğunu nəql edir¹. İbn Əsakir də *səhih* sənədlə Əbu Xudridən bu ayənin Qədir-Xumda Əli (s) haqqında nazil olduğunu nəql edir².

Bu hədis səkkiz səhabə və on dörd əhli-sünnə alimi tərəfindən nəql edilmişdir.

3. “İkmal” ayəsi.

Allah-Taala buyurur:

الْيَوْمَ يَسَّرَ الْدِّينَ لِكُلِّ مَنْ دَانَ مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا

“*Bu gün kafirlər dininizdən əllərini üzdürlər. Onlardan qorxmayın. Məndən qorxun! Bu gün dininizi tamamlayıb mükəmməl etdim, sizə olan nemətimi başa çatdırdım və bir din kimi sizin üçün İslamı bəyənib seçdim*” (“Maidə”, 3).

Xətib Bağdadi *səhih* sənədlə Əbu Hüreyrədən nəql edir:

“Allah-Taala zilhəccə ayının on səkkizinci günü (Qədir-Xum günü) oruc tutana altmış ay orucun savabını verir. Qədir-Xum günü o gündür ki, Peyğəmbər (s) Əlinin (s) əlindən tutaraq qarşısındakı kütləyə müraciətlə buyurdu: “*Mən möminlər mövlası deyiləmmi?*” Onlar dedilər: “*Bəli, ey Allahın rəsulu!*” Bu zaman Peyğəmbər (s) buyurdu: “*Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır*”. Peyğəmbərin (s) bu sözlərini eşidən Ömər iki dəfə Əlini (s) təbrik edərək dedi: “*Ey Əbu Talibin oğlu! Sən mənim və bütün müsəlmanların mövlası oldun*”. Həmin an sözügedən ayə nazil oldu. Həmin hədisi İbn Əsakir heç bir məzmun fərqi olmadan bir necə digər *səhih* sənədlə nəql etmişdir³. Bundan başqa on beşdən çox əhli-sünnə alimi də həmin hədisi qeyd etmişdir.

¹ İbn Bitriq “əl-Xəsis” əsərində Əbu Nəim İsfahaninin “Ma nəzələ min əl-Quran fi Əli (ə)” əsərindən sitat gətirilmişdir.

² “İmam Əli”, İbn Əsakir, c. 2, səh. 86.

³ “Tarixi-Dəməşq”.

İKİNCİ AMİL

ƏHLİ-BEYTİN (Ə) İMAMƏTİNİ GÖSTƏRƏN AYƏLƏR

Belə ayələrə misal olaraq, “*İxtiyar sahibləri*” (أولى الأمر) ayəsini göstərmək olar:
Allah-Taala Qurani-kərimdə buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ

Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özüniüzdən olan ixtiyar sahiblərinə itaət edin! (“Nisa”, 59)

Ayədə “*ixtiyar sahibləri*”ndə məqsəd, itaətləri Allah və Peyğəmbərin (s) itaəti kimi mütləq şəkildə vacib olan məsumlardır (Əlbəttə, məlum on iki imamdan başqa heç kəsin məsumluğu iddia edilməmişdir).

Başqa sözlə desək, ixtiyar sahibləri on iki xəlifədir. Hansı ki, Peyğəmbər (s) “On iki xəlifə” hədisində onlara işarə vurmuşdur. Qədir-Xum hədisindən aydın görünür ki, məlum on iki nəfər Əli (s) ilə başlanır. “Səqəleyn” hədisinə görə isə həmin on iki nəfərin hər biri Peyğəmbərin (s) Əhli-beytindəndir (s).

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “*Mənə itaət edən Allaha itaət etmiş, mənə asi olan Allaha asi olmuşdur. Əliyə (ə) itaət edən mənə itaət etmiş, Əliyə (ə) asi olan isə mənə asi olmuşdur*”¹.

---

¹ “İmam Əli “, İbn Əsakir, c. 1, səh. 364.

ÜÇÜNCÜ AMİL

ƏHLİ-BEYTİN (Ə) DİNİ İDEALLAR OLDUĞUNU GÖSTƏRƏN AYƏLƏR

Bir çox ayələr Əhli-beytin (ə) dini ideallığını və məsumluğunu aydın şəkildə önə çəkir:

1 “Təthir” ayəsi;

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا
“Allah siz Əhli-beytdən çirkinliyi yox etmək və sizi
tərtəmiz, pak etmək istəyir!” (“Əhzab”, 33)

Məsumluğu açıq şəkildə ifadə edən bu ayənin Peyğəmbərin (s) Əhli-beyti haqqında nazil olduğu şübhəsizdir. Ayənin bu məqsədlə nazil olduğu on üç nəfər səhabə və onlarla əhli-sünnə alimi tərəfindən nəql edilmişdir.

Tirmizi öz “Səhih” əsərində Ömər ibn Əbu Sələmədən nəql edir:

“Təthir ayəsi Ümmü-Sələmənin evində nazil olduqda Peyğəmbər (s) Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyini (ə) çağırırdırsa əbanı onların üstünə çəkib buyurdu: “İlahi! Bunlar mənim Əhli-beytimdir. Çirkinliyi bunlardan uzaq et”¹.

2. “Hidayət” ayəsi.

Allah-Taala buyurur:

إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ

“Sən yalnız (insanları Allahın əzabı ilə) qorxudansan. Hər bir tayfanın bir hidayət edəni (doğru yol göstərəni) vardır”².

Təbəri *səhih* sənədlə Peyğəmbərdən (s) nəql edir: “Mən (insanları Allahın əzabı ilə) qorxudan, Əli isə hidayət edəndir (doğru yol göstərəndir). Ey Əli, hidayət olanlar (olmaq istəyənlər) sənənlə hidayət olsunlar”³.

Abdullah ibn Əhməd ibn Hənbəl *səhih* sənədlə Əlidən (ə) bu ayənin təfsiri haqqında belə nəql edir: “Peyğəmbər (s) (insanları Allahın əzabı ilə) qorxudan, mən isə Bəni-Haşimdən olan hidayətçiyəm (doğru yol göstərənəm)”⁴.

Hibri *səhih* sənədlə İbn Abbasdan nəql edir: Ayədə “Sən yalnız (insanları Allahın əzabı ilə) qorxudansan” (إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ) ifadəsində məqsəd Peyğəmbər (s), “Hər bir tayfanın bir hidayət edəni (doğru yol göstərəni) vardır” (وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ) ayəsində isə məqsəd Əlidir (ə)⁵.

Hakim Nişapuri məlum ayəni izah edərkən *səhih* sənədlə Əlidən (ə) Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Allahın rəsulu (s) (insanları Allahın əzabı ilə) qorxudan, mən isə hidayətçiyəm (doğru yol göstərənəm)”⁶.

Eyni məzmunlu hədisi doqquz səhabə, eləcə də iyirmi dörd əhli-sünnə alimi qeyd etmişdir.

¹ “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 327.

² “Rəd”, 7.

³ “Cami əl-bəyan”, məlum ayəni izah edərkən.

⁴ “Müsnədi-Əhməd”, c. 1, səh. 126.

⁵ “Təfsiri-Hibri”, səh. 281.

⁶ “Müstədrəki-Hakim”, c. 3, səh. 129.

DÖRDÜNCÜ AMİL

FƏZİLƏT AYƏLƏRİ

Burada bir neçə ayəni qeyd edirik:

1. “Dəhr” surəsi;

Allah-Taala Quranda buyurur:

وَ يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا

“(Onlar) Öz iştahları çəkdiyi, özləri yemək istədikləri halda (və ya Allahın rızasını qazanmaq uğrunda) yeməyi yoxsula, yetimə, əsirə yedirirlər. (Və sonra da yedirdikləri kimsələrə belə deyirlər): “Biz sizi ancaq Allah rızasından ötrü yediririk. Biz sizdən bu (ehsan müqabilində) nə bir mükafat, nə də bir təşəkkür istəyirik” (“Dəhr”,8-9).

Otuz bir əhli-sünnə aliminin etirafına görə, bu ayə Peyğəmbərin (s) Əhli-beyti (ə) haqqında nazil olmuşdur. Fəxr Razi “ət-Təfsir əl-kəbir” əsərində sözügedən ayəni şərh edərkən, Qazi Beyzavi “Ənvar ət-tənzil”, Süyuti “əd-Dürr əl-mənsur” kitablarında, Əbu əl-Fida¹ və Bağdadi² öz tarix əsərlərində məlum ayəni həmin şəkildə izah etmişlər.

2. “Şira” ayəsi;

Allah-Taala Quranda buyurur:

وَ مِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ

“İnsanların eləsi də vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq yolunda (Allahın rızası üçün) öz canını fəda edər. Allah öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır! (“Bəqərə”, 207)

İbn Abbas deyir: “Bu ayə Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur. Ayənin nazil olması Peyğəmbərin (s) müşriklərin əlindən qaçıb Əbu Bəkrlə birgə mağaraya sığındıqlarında Əli (ə) onun (s) yatağında gecələdiyi zamana təsadüf edir”.

İbn Əbu əl-Hədid yazır: “Bütün təfsirçilər bu ayənin Əli (ə) haqqında nazil olmasına dair yekdil rəyə gəlmişlər. Ayə o həzrətin (ə) Peyğəmbərin (s) yatağında gecələdiyi zaman nazil olmuşdur”³.

On dörd əhli-sünnə alimi məlum ayənin Əli (ə) haqqında nazil olduğunu etiraf etmişdir. Belə elm adamlarından aşağıdakılarını göstərmək olar: Zeyni Dehlan⁴, Fəxr Razi⁵, İbn Əsir⁶, Diyarbəkri⁷ və başqaları.

3. “Mübahilə” ayəsi;

Allah-Taala buyurur:

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ آبَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ

“(İsanın Allahın qulu və peyğəmbəri olması barədə) Sənə göndərilən bilikdən (məlumatdan) sonra buna (İsanın əhvalatına) dair səninlə mübahisə edənlər olsa, onlara de ki: “Gəlin biz də oğlanlarımızı, siz də oğlanlarınızı; biz də özümüzü, siz də özünü; biz də qadınlarımızı, siz də

¹ “Tarixi-Əbu əl Fida”, c. 1, səh. 126.

² “Tarixi-Bağdadi”, c. 13, səh. 191.

³ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 13, səh. 262.

⁴ “Əs-Sirə əl-Hələbiyyə”, c. 1, səh. 306.

⁵ “Təfsir əl-kəbir”, c. 5, səh. 223.

⁶ “Usd əl-ğabə”, c. 4, səh. 25.

⁷ “Tarix əl-xəmis”, c. 1, səh. 325.

qadınlarınızı (bura) çağıraraq! Sonra (Allaha) yalvarıb yalançılara Allahın lənət etməsini diləyək!" ("Ali-İmran", 61)

Təfsirçilərin yekdil rəyinə görə, ayədə sözügedən "özümüz" də məqsəd Əlidir (ə). Belə ki, ayədə Əli (ə) Peyğəmbərin (s) özü ifadəsi ilə anılmışdır.

Əhməd ibn Hənbəl nəql edir: "Bu ayə nazil olduqda Peyğəmbər (s) Əli (ə) , Fatimə (ə) , Həsən (ə) və Hüseyini (ə) çağırırdıraq buyurdu: "İlahi, bunlar mənim Əhli-beytimdirilər"¹ .

Müslimin nəql etdiyinə görə, Müaviyə ibn Əbu Süfyan Səd ibn Əbu əl-Vəqqası çağırırdıraq dedi: "Sənin Əbu Turabı (Əlini) söyməyinə mane olan nədir?" Səd dedi: "Peyğəmbər (s) Əlinin (ə) üç fəzilətini dilə gətirmişdir. Bu üç fəziləti bildiyim halda heç zaman Əliyə (ə) qarşı nalayiq sözlər söyləməyəm. Əgər həmin fəzilətlərin biri məndə olsaydı (mənim haqqımda deyilsəydi), mənim üçün qırmızı dəvələrdən daha qiymətli olardı. Bu ayə ... **فَقُلْ تَعَالَوْا** nazil olduqda Peyğəmbər (s) Əli (ə), Fatimə (ə), Həsən (ə) və Hüseyini (ə) çağırırdıraq buyurdu: "İlahi, bunlar mənim Əhli-beytimdirilər".

Bu ayənin Əhli-beyt (ə) haqqında nazil olduğunu eyni məzmunlu hədislə nəql edən iyirmi dörd səhabə və tabei, üçüncü əsrə qədər isə əlli əhli-sünnə alimi mövcuddur.

4. "Məvəddət" ayəsi.

Allah-Taala buyurur:

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ

(Ya Peyğəmbər) de ki: "Sizdən bunun (risaləti təbliğ etməyin) müqabilində qohumlarıma məhəbbətdən başqa bir şey istəmirəm" ("Şura", 23).

Əhli-sünnə elm adamlarının yekdilliklə nəql etdiklərinə görə, sözügedən ayə nazil olduqdan sonra Peyğəmbərdən (s) soruşdular: "Ey Allahın rəsulu! Bizə məhəbbəti vacib olan yaxınların (qohumların) kimlərdirlər?" Həzrət (s) buyurdu: "Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyin (ə)".

Hakim Nişapuri özünəməxsus sənədlə Əli ibn Hüseyinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Həsən ibn Əli atasının vəfatından sonra xütbə oxuyaraq Allaha həmd-səna etdikdən sonra buyurdu: "Bu gecə elə bir şəxs dünyasını dəyişib ki, özündən öncə yaşamış insanlar əməl baxımından onu üstələməmişdir, özündən sonra gələnlər isə onun kimisini görməyəcəklər. Peyğəmbər (s) bayrağı Əliyə (ə) verər, o da döyüşə yollanardı. Bir halda ki, Cəbrail onun sağ tərəfində, Mikail isə sol tərəfində addımlayırdı. Allah ona fəth və qələbə nəsis etmədən qayıtmazdı. Özündən sonrakılar üçün altı yüz dirhəmdən başqa heç bir sarı və ağ (qızıl və gümüş) qoyub getmədi. Payladıqlarından artıq qalan bu miqdar isə ailəsi üçün xidmətçi tutulsun deyə ayrılmışdı. Ey insanlar! Məni tanıyanlar tanıyır, tanımayanlar isə bilsinlər ki, mən Həsən ibn Əliyəm (ə). Mən, Peyğəmbər (s) övladı, vəsi oğluyam. Mən hidayət çırağının oğluyam. Mən o Əhli-beytdənəm (ə) ki, Cəbrail bizim yanımıza enər və bizim yanımızdan yüksələrdi. Mən o Əhli-beytdənəm (ə) ki, Allah çirkinliyi onlardan uzaqlaşdırmış, onları tamamilə pak etmişdir. Mən o Əhli-beytdənəm (ə) ki, Allah onları sevməyi hamıya vacib etmişdir. Allah-Taala buyurur: *(Ya Peyğəmbər) de ki: "Sizdən bunun (risaləti təbliğ etməyin) müqabilində qohumlarıma məhəbbətdən başqa bir şey istəmirəm" ("Şura", 23). Yaxşılığı əldə etmək biz Əhli-beytə (ə) məhəbbət bəsləməkdir".*

Bu hadisəni iyirmi dörd səhabə və tabei, altmışa yaxın əhli-sünnə alimi nəql etmişdir. Belə alimlərə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

Süyuti², Təbəri³, Əhməd ibn Hənbəl⁴ və başqaları.

¹ "Müsnədi-Əhməd", c. 1, səh. 185.

² "Dürr əl-mənsur", c. 6, səh. 7.

³ "Cami əl-bəyan" c. 25, səh. 14-15.

⁴ "Müsnədi-Əhməd", c. 1, səh. 199.

İbn Hibban və digərləri isə bu hədisin doğruluğunda heç bir şakk-şübhə olmadığını xüsusilə vurğulamışlar.

BEŞİNCİ AMİL

İMAMƏT VƏ VİLAYƏT HƏDİSLƏRİ

Şiəliyin yaranmasına səbəb olan amillərdən biri də Əhli-beytin (ə), onların önündə isə Əlinin (ə) imamlığını göstərən müqəddəs mətnlərdir. Belə hədislərin bir neçəsinə nəzər salaq:

1. “Qədir-Xum” hədisi;

Peyğəmbər (s) Qədir-Xumda buyurmuşdur: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”¹.

2. “On iki xəlifə” hədisi;

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Məndən sonra on iki xəlifə olacaqdır. Onların hamısı Qüreyşdəndir”².

3. “Vilayət” hədisi;

Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) müraciətlə buyurur: “Sən məndən sonra hər bir möminin vəlisi və rəhbərisən”³.

4. “Visayə” hədisi;

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Həqiqətən, hər bir Peyğəmbərin (s) vəsi (canişin) və varisi olur. Mənim də vəsi (canişin) və varisim Əlidir (ə)”⁴.

5. “Mənzilət” hədisi;

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Sən mənim üçün, Musa üçün Harun kimisən. Lakin məndən sonra peyğəmbər yoxdur”⁵.

6. “Xilafət” hədisi.

Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) müraciətlə buyurmuşdur: “Sən öz qövmün arasında mənim vəsi (canişin) və canişinimsən. (Ey insanlar!) ona qulaq asın və tabe olun”⁶.

---

¹ “Müsnədi-Əhməd”, c. 6, səh. 401.

² “Səhihi-Buxari”, əl-İstixlaf babı.

³ “Əl-Möcam əl-kəbir”, c. 12, səh. 78.

⁴ “Tarixi-Dəməşq”, c. 42, səh. 392.

⁵ “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 641.

⁶ “Kamil”, İbn Əsir, Besətin üçüncü ilinin hadisələri.

ALTINCI AMİL

ƏHLİ-BEYTİN DİNİ İDEALLAR OLDUĞUNU GÖSTƏRƏN MÜQƏDDƏS MƏTNLƏR

Bir çox hədislər Əhli-beytin (ə) dini ideallığını açıqca təsdiq edir. Belə hədislərdən bir necəsinə nəzər salaq:

1. “Səqəleyn” hədisi;

Tirmizi Cabir ibn Abdullaha belə dediyini nəql edir: “Vida həccində Peyğəmbəri (s) gördüm. O, öz dəvəsinə minmiş və xütbə oxuyurdu. Onun belə buyurduğunu eşitdim: “Ey camaat! Mən sizin aranızda iki qiymətli şey qoyub gedirəm. Əgər bu iki şeydən möhkəm yapışsanız, heç bir zaman yolunuzu azmayacaqsınız. Həmin iki şey Allahın kitabı və mənim Əhli-beytimdir(ə)”¹. Eyni məzmunlu hədisi otuz dörd səhabə nəql etmiş və iki yüz altmış əhli-sünnə alimi öz kitabında qeyd etmişdir.

2. “Mən elmin şəhəriyəm” hədisi;

Hakim Nişapuri özünəməxsus sənədlə Cabirdən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

“Mən elmin şəhəri, Əli (ə) isə onun qapısıdır. Elm şəhərinə daxil olmaq istəyən qarıdan daxil olsun”².

Digər bir hədisdə buyurur: “Mən hikmət evi, Əli (ə) isə onun qapısıdır”.

Eyni məzmunlu hədisi on səhabə, on beş tabe və onlarla əhli-sünnə alimi nəql etmişlər.

3. “Nuhun gəmisini” hədisi;

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Mənim Əhli-beytim Nuhun (ə) gəmisini kimidir. Ondan uzaq düşən oda düşər”³.

Bu hədisi altı səhabə, yeddi tabe və yüz əlli əhli-sünnə alimi nəql etmişdir.

4. “Təhlükəsizlik” hədisi;

Hakim Nişapuri İbn Abbasdan Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Ulduzlar insanları (dəryada) azmaqdan qoruyur. Mənim Əhli-beytim isə ümməti ixtilafdan qoruyur. Əgər ərəb qəbilələrindən biri onlara qarşı çıxarsa, öz aralarında ixtilaf düşər və şeytan firqəsi sayırlar”⁴.

Bu hədisi bir çox əhli-sünnə alimi nəql etmişdir.

5. “Əli (ə) haqq ilədir” hədisi.

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Allahın rəhməti Əlinin üzərindən əskik olmasın! İlahi, Əli harada olarsa, haqqı da orada et!”⁵

Hakim Nişapuri Ümmü-Sələmədən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Əli Quran ilə, Quran da Əli ilədir. Bunlar ikisi (Qiyamət günü) hovuzun (Kövsərin) kənarında mənim yanıma gəlinəcə bir-birindən ayrılmazlar”⁶.

¹ “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 621.

² “Müstədrəki-Hakim”, c. 3, səh. 136.

³ “Nihayə”, İbn Əsir, “.nəkrədə hazi ünüzös “خج

⁴ “Müstədrəki-Hakim”, c. 3, səh. 149.

⁵ “Müstədrəki-Hakim”, c. 3, səh. 149; “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 592.

⁶ “Müstədrəki-Hakim”, c. 3, səh. 94.

Bu hədisi iyirmi üç nəfər səhabə və onlarla əhli-sünnə alimi nəql etmişlər. Əhli-beyt (ə) haqqında qeyd olunan bütün ayə və rəvayətlər (hədislər) onların fəzilətini göstərməklə yanaşı, bu fəzilətin yalnız onlara aid olduğunu, onların digərlərindən daha fəzilətli olduqlarını da açıqca isbatlayır. İbn Teymiyyə və digər bir çox əhli-sünnə elm adamlarının etirafına görə, imamət ümmətin ən fəzilətlisinin haqqıdır.

YEDDİNCİ AMİL

ƏHLİ-BEYTİN (Ə) FƏZİLƏTİNİ GÖSTƏRƏN HƏDİSLƏR

Belə hədislərdən bir neçə nümunəyə nəzər salaq:

1. “Nur” hədisi;

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Mən və Əli dörd yüz min il bundan öncə vahid nur idik. Allah həzrət Adəmi yaratdıqdan sonra həmin nuru iki hissəyə böldü. O nurun bir hissəsi mən, digər hissəsi isə Əlidir”¹.

Bu hədisi səkkiz səhabə, səkkiz tabei, qırxdan çox əhli-sünnə alimi nəql etmişlər.

2 “İnsanların ən sevimlisi” hədisi;

Peyğəmbərdən (s) nəql olunan bir hədisdə deyilir: “Allahın xalq arasında ən sevimlisi Əlidir”.

Tirmizi özünəməxsus sənədlə Ənəs ibn Malikdən nəql edir: Peyğəmbərin (s) qarşısında qızardılmış toyuq var idi. Həzrət (s) buyurdu: “İlahi! Ən sevimli bəndəni mənim yanıma göndər, mənimlə yemək yesin. Bu zaman Əli (ə) gəldi və həzrətlə (s) birgə yemək yedi”².

Bu səhih hədisi doqquz səhabə, doxsan bir tabei və əlli əhli-sünnə alimi nəql etmişlər. Onlardan yeddisi bu hədis haqqında kitab yazmışdır. Bir coxları bu hədisin *səhih* olduğuna heç bir şübhə olmadığını dilə gətirmişlər. Belə alimlərə misal olaraq, aşağıdakıları göstərmək olar: Məsudi³, İbn Əbd əl-Bir⁴, Məhəmməd ibn Təlhə Şafei⁵, Safuri⁶, Fəzl ibn Ruzbəhan⁷.

3. Əli (ə) iman və nifaqın meyarıdır;

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Əlini yalnız möminlər sevər və ona qarşı düşmənçilik yalnız münafıqlərə xasdır”.

Eyni məzmunlu hədisi səkkiz səhabə və qırxa yaxın əhli-sünnə alimi nəql etmişdir. Belə alimlərdən Müslim⁸, Tirmizi⁹, Əhməd¹⁰, İbn Macə¹¹ və başqalarının adını çəkmək olar.

4. Əli (ə) Peyğəmbərin (s) mənəvi qardaşı;

Cabir ibn Abdullah və Səid ibn Müsəyyib deyirlər: “Peyğəmbər (s), səhabələrinin arasında qardaşlıq əqdi oxudu. Sonda Peyğəmbər (s), Əli (ə), Ömər və Əbu Bəkr qaldılar. Həzrət (s), Ömərlə Əbu Bəkr arasında da qardaşlıq əqdi oxudu. Sonra Əliyə (ə) buyurdu: “Sən mənim qardaşım, mən də sənə qardaşnam”.

---

¹ “Təzkirə əl-xəvas”, səh. 46.

² “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 595.

³ “Müruc əz-zəhəb”, c. 1, səh. 2.

⁴ “İstiab”.

⁵ “Mətəlib əs-süul”, səh. 42.

⁶ “Nəzhə əl-məcəlis”.

⁷ “İbtal əl-batil”.

⁸ “Səhihi-Müslim”, c. 1, səh. 120.

⁹ “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 601.

¹⁰ “Müsnədi-Əhməd”, c. 1, səh. 120.

¹¹ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 42.

Bu hədisi on dörd səhabə və qırx nəfər əhli-sünnə alimi nəql etmişlər. Onlardan Tirmizi¹ və Hakim² adını çəkmək olar.

5. Əlinin (ə) evinin qapısının məscidə acılması;

Əhməd ibn Hənbəl Zeyd ibn Ərqəmdən nəql edir: “Bir çox səhabə evinin qapısını məscidə açmışdı. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Əlinin (ə) qapısından başqa bütün qapılar bağlansın”. Bu zaman müsəlmanlar arasında söz-söhbət yarandı. Bunu görən Peyğəmbər (s) buyurdu: “Mən qapıları öz ixtiyarımla açıb və ya bağlamamışam. Bu mənə (Allah tərəfindən) əmr olunmuşdu. Mən də vəzifəmi yerinə yetirdim”³.

Tirmizi, Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu yazır: “Əlinin (ə) qapısından başqa məscidə acılan bütün qapıları bağlayın”⁴.

Bu hədisi on iki səhabə və otuz əhli-sünnə alimi nəql etmişdir.

6. Əli (ə) və günəşin qaytarılması;

Əbu Hüreyrə deyir: “Peyğəmbər (s) başını Əlinin (ə) ayağı üzərinə qoyub yuxuya getmişdi. Günəş qürub etdi. Əli (ə) isə əsr namazını qılmamışdı. Peyğəmbər (s) oyandı. Onun üçün dua etdi. Günəş qayıtdı. Əli (ə) namaz qıldı. Sonra yenə qürub etdi”.

Bu hədisi doqquz səhabə və qırx əhli-sünnə alimi nəql etmişlər. Onların onu bu hədis haqqında ayrıca kitab qələmə almış, on üç nəfər isə həmin kitablari təshih etmişlər. Belə alimlərdən aşağıdakıları göstərmək olar: Əbu Cəfər Təhavi⁵, Təbərani⁶, Beyhəqi⁷, Heysəmi⁸ və Qəstəlani⁹.

7. Əli (ə) və “Bəraət” surəsinin cətdirilməsi;

Əbu Rəfi deyir: “Peyğəmbər (s) Əbu Bəkrə “Bəraət” surəsinə (insanlara) cətdirməyə üçün Məkkəyə göndərdi. Cəbrail (ə) Peyğəmbərin (s) yanına gələrək dedi: “Surəni ya sən özün, ya da səndən olan biri cətdirməlidir”. Peyğəmbər (s) Əlini (ə) Əbu Bəkrin ardınca göndərdi. Əli (ə) Məkkə və Mədinə arasında ona cətdi. Surəni ondan alıb özü müsəlmanlara cətdirdi”.

Bu hədis yetmiş üç əhli-sünnə alimi tərəfindən nəql edilmişdir. Belə alimlərə nümunə olaraq Əhməd ibn Hənbəl¹⁰, İbn Macə¹¹ və Tirmizini¹² göstərmək olar.

8. Əlinin (ə) Kəbədə dünyaya gəlməsi;

Hakim Nişapuri yazır: “*Mütəvatir*¹³ rəvayətlərdə deyildiyinə görə, Fatimə bint Əsəd Əli ibn Əbu Talibi Kəbədə dünyaya gətirmişdir”¹⁴.

Bu hədisi on yeddi əhli-sünnə alimi nəql etmiş, on iki nəfər onun *mütəvatir* olduğunu, doqquz nəfər isə bu fəzilətin yalnız Əliyə (ə) aid olduğunu etiraf etmişlər.

9. Əli (ə) və bayraqdarlıq;

¹ “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 595.

² “Müstədrəki-Hakim”, c. 3, səh. 16.

³ “Müsnədi-Əhməd”, c. 4, səh. 369.

⁴ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 641.

⁵ “Kəşf ər-rəms”, Süyuti, səh. 29.

⁶ Yenə orada, səh. 34.

⁷ Yenə orada

⁸ “Məcmə əz-zəvaid”, c. 8, səh. 279.

⁹ “Əl-Məvəhib əl-lədunniyə”, c. 1, səh. 358.

¹⁰ “Müsnədi-Əhməd”,

¹¹ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 44.

¹² “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 636.

¹³ Hədis elmi terminologiyasında “mütəvatir” o tipli hədisə deyilir ki, onu nəql edən rəvayətçilər hədisin uydurulması haqqında razılığa bilməyəcəkləri qədər çox olsun.

¹⁴ “Müstədrəki-Hakim”, c. 3, səh. 550, hədis: 6044.

Əsləmi Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Sabah bayrağı elə bir adama verəcəyəm ki, o, Allahı və rəsulunu sevir, Allah və rəsulu da onu sevirlər”. Sonrakı gün Əbu Bəkr və Ömər Peyğəmbərin (s) onları çağıracağını gözləyirdi. Lakin Peyğəmbər (s) Əlinin (ə) gözünün ağrımaya baxmayaraq onu çağırırdı, ağzının suyundan gözünə çəkdi. Sonra bayrağı ona verdi. Qoşun da onunla hərəkət etdi¹.

10. Əli (ə) - ilk mömin və müsəlman;

Peyğəmbər (s) Fatiməyə buyurdu: “Əli səhabələrim arasında İslamı ilk qəbul edən şəxsdir”².

11.Əli (ə) - Peyğəmbərlə (s) ilk namaz qılan şəxs.

Hakim Nişapuri özünəməxsus sənədlə İmam Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: “Mən Allah rəsulu (s) ilə başqalarından yeddi il öncə namaz qılırdım”³.

---

¹ “Tarixi-Təbəri”, c. 3, səh.93 .

² “Müsnədi-Əhməd”, c. 5, səh. 662.

³ “Müsnədi-Əhməd”, c. 5, səh. 662.

SƏKKİZİNCİ AMİL

ŞİƏLƏRİ MƏDH EDƏN ÇOXSAYLI RƏVAYƏTLƏR

Əhli-sünnə hədis qaynaqlarında tez-tez rast gəldiyimiz hallardan biri Əhli-beyt (ə) tərəfdarlarının Əli (ə) şiiələri adı ilə mədh edilməsidir. Belə hədislərdən bir neçəsinə nəzər salaq:

Cabir ibn Abdullah Ənsari deyir: “Biz Peyğəmbərin (s) yanında idik. Əli (ə) içəri girdi. Peyğəmbər (s) buyurdu: “And olsun canım əlində olan Allaha, həqiqətən bu (Əli) və şiiələri qiyamət günü mütləq behişt səadətinə nail olacaqlar”¹. Əli (ə) buyurur: “Allahın rəsulu (s) mənə buyurdu: “Sən və şiiələrin cənnətdə olacaqsınız”².

Eyni məzmunlu hədisi təqribən otuz dörd əhli-sünnə alimi nəql etmişdir. Onlardan aşağıdakıların adını çəkmək olar: İbn Əsakir, İbn Həcər, İbn Əsir, Təbərani, Heysəmi, Hakim Nişapuri, Süyuti, Bəlazuri, Təbəri, Xətib Bağdadı, Əllamə Mənavi, Müttəqi Hindi, Alusi və Şövkani.

ŞİƏ SÖZÜNÜN LÜĞƏT MƏNASI

Şiiə sözü leksik baxımdan iki mənə ifadə edir:

1. İki fərdin və ya iki qrupun, biri digərinə tabe olmadan əqidə və əməl baxımından razılaşması, uyğunlaşması.

“Lisan əl-ərəb” kitabında deyilir: “Şiiə bu və ya digər məsələ haqqında razılaşma əldə edən qruplaşmaya deyilir. Deməli, bu və ya digər məsələ ətrafında birləşən insan toplumuna şiiə deyilir”³. Şiiə sözü həmin mənada Qurani-kərimdə də işlədilmişdir. Belə ki, həzrət İbrahimdən (ə) Nuhun (ə) şiiəsi kimi söhbət açılır. *وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَأِبْرَاهِيمَ* “*Həqiqətən, İbrahim də onun yolu ilə gedənlərdən (onun şiiələrindən) idi*” (“Saffat”, 83).

Həzrət İbrahim “Ülül-əzm” peyğəmbərlərdən biri, şəriət sahibi və Nuhun (ə) davamçısıdır. Onun tövhid əqidəsi Nuhun (ə) tövhid əqidəsi ilə müvafiq olduğu üçün, o, Nuhun (ə) şiiəsi adlandırılmışdır.

Bu mənanın ifadə edilməsində zaman ardıcılığı şərt deyil. Yəni xəlifələr öz sələflərinin şiiələri ola bildikləri kimi, bunun əksi, sələflərin xəlifələrin şiiələri olduğunu da demək mümkündür⁴. Belə ki, Qurani-kərimdə oxuyuruq: *وَلَقَدْ أَهَلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ* “*And olsun ki, Biz sizin şiiələriniz kimiləri (çox) məhv etmişik. Amma heç ibrət alan varmı?!*” (“Qəmər”, 51)

Ayədə sözügedən “şiiələr” ifadəsi keçmiş ümmətlərdəki müşrik və kafirlərin Peyğəmbər (s) zamanının müşrik və kafirlərinə oxşadığını ifadə edir⁵.

2. Digərinə itaət etmək. “Qamus əl-mühit” kitabında deyilir: “Bir şəxsin şiiəsi onun tabeliyində olan tərəfdarıdır”. Digərlərinin əqidəsinə tabe olmaqda adətən həmin insanlara məhəbbətin də təsiri olur. “Şiiə” sözünün bu mənasının kökündə də sevgi, məhəbbət anlayışları dayanır. Belə ki, Qurani-kərimdə həzrət Musanın (ə) tərəfdarı olan qibtli şəxs haqqında deyilir:

¹ “Dürr əl-mənsur”, c. 6, səh. 589.

² “Tərcümə əl-İmam Əli ibn Əbu Talib”, İbn Əsakir, c. 2, səh. 345.

³ “Lisan əl-ərəb”, شیع sözü.

⁴ “Əl-Mizan”, c. 17, səh. 147.

⁵ “Kəşşaf”, c. 4, səh. 441; “Əl-Mizan”, c. 19, səh. 88.

فَأَسْتَعَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ “(Musanın adamlarından olan kəs) Musanın şiası düşməninə qarşı ondan imdad istədi” (“Qəsəs”, 15). Qeyd olunan iki mənanın ikincisi daha işləkdir. “Şiə” sözünün birinci mənanı ifadə etdiyinə bir dəlil olmadığı zaman, daim ikinci mənə başa düşülür. Lüğət və təfsir kitablarında da bu şəkildə izah edilmiş və ikinci mənaya daha çox üstünlük verilmişdir.

ŞİƏ ANLAYIŞI BİR TERMİN KİMİ

Tarixçi və tədqiqatçılar şiə sözünü mütləq şəkildə on iki imamlı şiələrə aid edirlər. Burada bir neçə tədqiqatçının fikirlərini diqqətinizə çatdırırıq:

1. Şəhristani yazır: “Şiə müqəddəs mətnlərə, Peyğəmbərin (s) vəsiyyətinə əsaslanaraq yalnız Əlinin (ə) imamət və xilafətini qəbul edən, yalnız ona tapınan insanlara deyilir”¹.

2. İbn Xəldun yazır: “Şiə hərfi mənə etibarlı ilə tərəfdar, ardıcıl deməkdir. Lakin fəqih və mütəkəllimlərin (sxolastiklərin) yazılarında Əli (ə) və onun övladlarının (ə) tərəfdarlarına deyilir”².

3. Seyid Şərif Cürəni yazır: “Şiə Əliyə (ə) tabe olan, onun Peyğəmbərdən (s) sonra bilavasitə imam olduğuna inam bəsləyənlərə deyilir. Onların əqidəsincə, imamlıq ondan sonra övladlarına keçir”³.

4. Məhəmməd Fərid Vəcdi yazır: “Əlinin (ə) imamlığını qəbul edən, ona itaət edən, imamətin onun övladlarından başqasına keçmədiyinə əqidə bəsləyənlərə şiə deyilir. Onlara görə, imamət məsələsi sadəcə məsləhət görülən bir məsələ deyil. Ona görə də ümmət özü imam seçmək iqtidarında deyil, yəni bu icazəsi yoxdur. İmamət dinin əsaslı prinsiplərindən biridir. Elə buna görə də özündən sonrakı imamı Peyğəmbər (s) şəxsən özü təyin etmişdir. Şiələrin inanclarından biri budur ki, imamlar böyük və kiçik günahlardan məsumdurlar. Onlar deyirlər: “İnsan danışıqda da, davranışda da “təvəlli və təbərri”yə riayət etməlidir. Yalnız zalım düşməndən qorxduğu zaman təqiyə edə bilər”⁴.

5. Firuzabadi deyir: “Bu ad (şiə), Əlinin (ə) və Əhli-beytin (ə) vilayətini qəbul edənlərə deyilir. Bu mənada çox işlədildiyindən yalnız onlara aid edilərək, xüsusi ada çevrilmişdir”⁵.

6. İbn Əsir yazır: Bu ad (şiə) Əli (ə) və Əhli-beytin (ə) vilayətini qəbul edənlərə deyilir. Belə ki, onların xüsusi adına çevrilmişdir. Demək, kimsə şiə dediyi zaman (bilin ki,) bu mənə nəzərdə tutulur”⁶. Eyni ibarələri İbn Mənzur da qeyd etmişdir⁷.

7. Əzhəri yazır: “Şiə Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinə (ə) dərin məhəbbət bəsləyən və onların vilayətini qəbul edən insanlara deyilir”⁸. “Möcmə əl-vəsit”də deyilir: “Şiə müsəlmanların böyük bir hissəsini təşkil edən, Əli (ə) və onun ailəsinə məhəbbət bəsləyib, onları yekdilliklə imamətə layiq görən firqəyə deyilir”⁹.

8. Əbu əl-Həsən Əşəri deyir: “Şiələrə ona görə şiə deyilir ki, Əliyə (ə) itaət edər və onu digər səhabələrdən üstün tutarlar”¹⁰.

¹ “Əl-Miləl və-nihəl”, c. 1, səh. 107.

² “Müqəddiməti-İbn Xəldun”, səh. 138.

³ “Kitab ət-tərifat”, səh. 57.

⁴ “Dairə əl-məarif”, c. 5, səh. 242.

⁵ “Qamus əl-mühit”, “شيع” sözünün izahı.

⁶ “Ən-Nihayə fi gərib əl-hədis”, c. 1, səh. 519-520.

⁷ “Lisan əl-ərəb”, c. 8, səh. 289.

⁸ Yəni orada

⁹ “Möcmə əl-vəsit” c. 1, səh. 605.

¹⁰ “Məqalat əl-islamiyyin”, səh. 65.

9. Butrus (Peter) əl-Bustani yazır: “Şiəlik Əliyə (ə) beyət edən böyük bir islam məzhəbidir. Onların inanclarına görə, müqəddəs mətnlərin aydın və sətiraltı eyhamları ilə Peyğəmbərdən (s) sonra imamət məqamı Əliyə (ə) keçmişdir. Bu məqam ondan və övladlarından başqa heç kimə verilməmişdir”¹.

10. Vəhhabi tədqiqatçı Doktor Nasir ibn Əli Aiz Həsən əş-Şeyx yazır: “Şiə sözü bir termin kimi formalaşaraq o kəslərə deyilir ki, onlara görə imamət, ümmətin seçmək ixtiyarı olan və yalnız məsləhət xarakteri daşıyan məsələlərdən deyil, əksinə dinin sütunlarından biridir. Belə ki, bu məsələnin əhmiyyətinə görə Peyğəmbər (s) imamı təyin etməyib bu işi ümmətin öhdəsinə qoya bilməz. İmamı təyin etmək Peyğəmbərə (ə) vacib olan məsələlərdəndir (peyğəmbərliyinin tərkib hissəsidir)”².

11. Şeyx Müfid deyir: “Əliyə (ə) itaət edən, ona digər səhabələrdən daha çox üstünlük verən insanlara şiə deyilir. Onların əqidəsincə, Əli (ə) Allahın istəyi və Peyğəmbərin (s) vəsiyyəti ilə Peyğəmbərdən (s) sonra imam təyin edilmişdir”³.

PEYĞƏMBƏR (S) VƏ ŞİƏLİYƏ DƏVƏT

1. İbn Həcər və başqaları İbn Abbasdan nəql edirlər: Allah-Taala **عَمِلُوا وَآمَنُوا** **إِنَّ الدِّينَ** **آمَنُوا وَآمَنُوا** **وَعَمِلُوا** *“İman gətirib yaxşı əməllər edənlər isə yaradılmışların ən yaxşılarıdır”* (“Bəyyinə”, 7) ayəsini nazil etdikdə Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) müraciətlə buyurdu: “Ey Əli! Bu ayədə məqsəd sən və şiələrimdir”⁴.

2. Hakim Həskani İbn Abbasdan nəql edir: “Bu ayə Əli (ə) və şiələri haqqında nazil olmuşdur”⁵.

3. Həskaninin Əlidən (ə) nəql etdiyi bir hədisdə deyilir: “Peyğəmbər (s) mənim qucağımda dünyasını dəyişdi. Son nəfəsində buyurdu: “Ey Əli! Allahın bu sözünü **عَمِلُوا وَآمَنُوا وَآمَنُوا** eşitməmişəm? Onlar sənənin şiələridir. Bizim görüş yerimiz (Kövsər) çayının sahilidir”⁶.

4. İbn Mərdəveyh Aişədən nəql edir: “Peyğəmbərdən soruşdum ki, insanların Allah yanında ən sevimlişi kimdir?” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Bu ayəni **عَمِلُوا وَآمَنُوا وَآمَنُوا** **وَعَمِلُوا** **إِنَّ الدِّينَ** **آمَنُوا وَآمَنُوا** eşitməmişəm?”⁷

5. İbn Əsakir özünəməxsus sənədlə Cabir ibn Abdullah Ənsaridən nəql edir: “Biz Peyğəmbərin (s) yanındaydıq. Əli (ə) də oraya gəldi. Bu zaman Peyğəmbər (s) buyurdu: “And olsun canım əlində olan Allaha! Həqiqətən, bu (Əli) və şiələri qiyamət günü mütləq xilas olacaqlar”. Bu zaman **عَمِلُوا وَآمَنُوا وَآمَنُوا** **وَعَمِلُوا** **إِنَّ الدِّينَ** **آمَنُوا وَآمَنُوا** ayəsi nazil oldu. Bu hədisədən sonra səhabələr Əlini (ə) gördükdə deyirdilər: “Xeyr əl-bəriyyə” gəldi”⁸.

6. İbn Mərdəveyh Əlidən (ə) belə nəql edir: “Peyğəmbər (s) mənə buyurdu: “Allahın sözünü eşitməyibmişəm: **عَمِلُوا وَآمَنُوا وَآمَنُوا** **وَعَمِلُوا** **إِنَّ الدِّينَ** **آمَنُوا وَآمَنُوا** Bu ayədə məqsəd sən və şiələrimdir”⁹.

¹ “Dairə əl-məarif”, c. 10, səh. 661.

² “Əqidə əs-sünnə vəl-cəməə fi əs-səhabə əl-kiram”, c. 3, səh. 890-891.

³ “Huviyyə ət-təşəyyü”, səh. 12.

⁴ “Səvaiq əl-muhriqə”, səh. 96.

⁵ “Şəvahiid ət-tənzil”, c. 2, səh. 495.

⁶ Yenə orada.

⁷ “Əd-Dürr əl-mənsur”, c. 6, səh. 589.

⁸ “Əd-Dürr əl-mənsur”, c. 6, səh. 589.

⁹ Yenə orada.

7. Təbəri Əbu əl-Caruddan İmam Baqirin belə buyurduğunu nəql edir: “Peyğəmbər (s) إِنَّ الصَّالِحَاتِ أَوْلَىٰ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ عَمَلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَمَّنُوا وَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَوْلَىٰ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ سən və şüalərindir”¹.

EYNI MƏZMUNLU HƏDİSLƏR

Əhli-sünnə qaynaqlarında eyni məzmunlu digər hədislər də mövcudur. Həmin hədislərin bir neçəsinə nəzər salaq:

1. İbn Həcər Ümmü-Sələmədən belə nəql edir: “Peyğəmbər (s) mənim yanımda idi. Fatimə o həzrətin (s) yanına gəldi. Sonra Əli (ə) gəldi. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Sən və sənin səhabələrin, şüalərin behiştə olacaqsınız”².

2. Hakim Həskani وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ “Yaratdıqlarımız içərisində bir zümrə də var ki, onlar insanları haqq yola aparır, haqqı rəhbər tutaraq (onların arasında) ədalətlə hökm edirlər” (“Əraf”, 181) ayəsini izah edərkən Əlidən (ə) nəql edir: “Onlarda məqsəd mən və şüalərimdir”³.

3. İbn Məğazili özünəməxsus sənədlə Ənəs ibn Malikdən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Ümmətimin yetmiş min nəfəri sorğu-sualsız behiştə daxil olacaq”. Sonra Əliyə (ə) iltifat göstərərək buyurdu: “Onlar sənin şüalərin, sən isə onların imamısan”⁴.

4. Gənci Şafei özünəməxsus sənədlə Əbu Səid Xudridən Peyğəmbərin (s) Əliyə (ə) belə buyurduğunu nəql edir: “Bu (Əli) və şüaləri qiyamət günü behiştə gedəcəklər”⁵.

5. Xarəzmi Peyğəmbərin (s) Əliyə (ə) müraciətlə belə buyurduğunu nəql edir: “Həqiqətən, sənin şüalərin nurdan olan minbərlər üzərindədirlər. Həqiqətən, haqq sənin dilindədir”⁶.

6. İbn Əsakir özünəməxsus sənədlə İmam Əlidən (ə) Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Sən və şüalərin behiştə olacaqsınız”⁷.

7. Səmhudi özünəməxsus sənədlə İmam Əlidən (ə) Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Qiyamət günü Allahın ərsinə doğru öndə gedənlər nə xoşbəxtdirlər!” Ey Allahın rəsulu, onlar kimlərdir? - deyə soruşulduqda o həzrət buyurdu: “Ey Əli! Onlar sənin şüalərin və sevənlərindir”⁸.

8. Xətib Bağdadi özünəməxsus sənədlə Peyğəmbərin (s) Əliyə (ə) müraciətlə belə buyurduğunu nəql edir: “Sən və şüalərin behiştə olacaqsınız”⁹.

9. Heysəmi Peyğəmbərin (s) Əliyə (ə) müraciətlə belə buyurduğunu nəql edir: “Sən mənim ümmətimdən behiştə daxil olacaq ilk şəxsən. Həqiqətən, sənin şüalərin nurdan olan minbər üzərində olaçaqlar”. Əllamə Mənavi Ümmü-Sələmədən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Əli və şüaləri qiyamət günü nicat tapanlardır”.

HƏDİSLƏRİN AÇIQLAMASI

Bu məzmununda olan hədislərin iki mühüm mesajı var:

¹ “Cami əl-bəyan”, c. 30, səh. 264.

² “Cami əl-bəyan”, c. 30, səh. 264.

³ “Şəvəhid ət-tənzəl”, c. 1, səh. 204.

⁴ “Mənaqib əl-Əmir əl-Möminin”, səh. 243.

⁵ “Kifayə ət-talib”, səh. 175.

⁶ “Əl-Mənaqib”, 61-ci bab.

⁷ “Tarixi-Dəməşq”, c. 2, səh. 345.

⁸ “Cəvahir əl-əqdeyn”, ikinci əqd, səkkizinci zikr.

⁹ “Tarixi-Bağdad”, c. 12, səh. 289.

1. İnsanları şüəliyə, Əliyə (ə) tabe olmağa, onun ardınca getməyə dəvət etmək, nəticədə isə səhabələr arasında şüəlik adlı yeni bir düşüncə xətti formalaşdırmaq;

2. Yuxarıda qeyd edilənlərdən belə bir nəticə əldə edirik ki, şüəlik Peyğəmbərdən (s) sonra Əlinin (ə) ardınca getmək deməkdir. Belə olan halda şüəlik İslamdan ayrı deyil, əksinə, eyni yolun davamıdır. Əhli-sünnə qaynaqlarında bunu təsdiq edən digər hədislər də mövcuddur. Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Mənə asi olan, Allaha asi olmuşdur. Əliyə itaət edən, mənə itaət etmiş, ona asi olan mənə asi olmuşdur”.

Hakim Nişapuri bu hədisin səhih olduğunu qəbul edir. Lakin birinci və ikinci xəlifələri də bura daxil edir. Zəhəbi də “Təlxis əl-müstədrək” kitabında məlum hədisin rəvayətçilərinin etibarlı olduğunu isbat edir.

HƏDİSLƏRİ NƏQL EDƏN ƏHLİ-SÜNNƏ ALİMLƏRİ

Bu məzmunlu hədisləri çox sayda əhli-sünnə elm adamları qələmə aldıkları kitablarda qeyd etmişlər. Belə alimlərdən bir neçəsini diqqətinizə çatdırırıq:

- 1) İbn Əsakir¹;
- 2) İbn Həcər Əsqəlani²;
- 3) Əbu Nəim İsfahani³;
- 4) İbn Əsir⁴;
- 5) Hakim Həskani Hənəfi⁵;
- 6) Deyləmi⁶;
- 7) Təbərani⁷;
- 8) Heysəmi⁸;
- 9) Süyuti⁹;
- 10) Qunduzi¹⁰;
- 11) İbn Məğazili Şafei¹¹;
- 12) Gənci Şafei¹²;
- 13) Həmmui¹³;
- 14) Xarəzmi¹⁴;
- 15) İbn Həcər¹⁵;
- 16) Bəlazuri¹⁶;
- 17) Səmhudi¹;

¹ “Tarixi-mədinəti-Dəməşq”, c. 4, səh. 318.

² “Əs-Səvaiq əl-muhriqə”, səh. 96.

³ “Ma nəzələ min əl-Quran fi Əliyyin (ə)”, səh. 293.

⁴ “Ən-Nihayə”, c. 1, səh. 106.

⁵ “Şəvahid ət-tənzil”, c. 2, səh. 459.

⁶ “Əl-Firdövs bi məsur əl-xitab”, c. 5, səh. 329.

⁷ “Əl-Möcmə əl-kəbir”, c. 1, səh. 319.

⁸ “Məcmə əz-zəvaid”, c. 9, səh. 131.

⁹ “Dürr əl-mənsur”, c. 6, səh. 589.

¹⁰ “Yənabi əl-məvəddə”, 109.

¹¹ “Əl-Mənaqib”, səh. 293.

¹² “Kifayə ət-talib”, səh. 175.

¹³ “Fəraid əs-simtəyn”, c. 1, bab. 31.

¹⁴ “Əl-Mənaqib”, bab. 62.

¹⁵ “Lisan əl-mizan”, c. 4, səh. 354.

¹⁶ “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 182.

- 18) Təbəri²;
- 19) İbn Səbbağ Maliki³;
- 20) Xətib Bağdadi⁴;
- 21) Məsudi⁵;
- 22) Mir Seyid Əli Həmədani⁶;
- 23) Mənavi⁷;
- 24) Zəhəbi⁸;
- 25) Əbu əl-Fərəc⁹;
- 26) Şəblənci¹⁰;
- 27) Müttəqi Hindi¹¹;
- 28) Alusi¹²;
- 29) Şövkani¹³.

HƏDİSLƏRİN TƏSHİHİ

Qeyd olunan hədisləri aşağıdakı yollarla təshih etmək olar;

1. Sənəd baxımından

Bu rəvayətlər hər iki məzhəbin kitablarında o qədər çoxdur ki, onun doğruluğuna heç bir şübhə qalmır. Xüsusilə, bu rəvayətləri əhli-sünnə elm adamlarının öz inanclarına müvafiq olmadığı halda nəql etdiklərini nəzərə alsaq, məzmunca danılmaz bir həqiqət olduğu üzə çıxar. Deməli, bu hədis saxta, quraşdırma ola bilməz. Elə buna görə də İbn Həcər Heysəmi məlum hədisləri nəql etdikdən sonra sənəd baxımından heç bir irad tutmadan məzmununu yozmağa çalışır.

2. Məzmun baxımından

Sözügedən hədislərdə İmam Əli (ə), onun şiə və ardıcıllarının qiyamət günü nicat tapacaqları, onların “Xeyr əl-bəriyyə” (yaradılmışların ən yaxşısı) olduqları qeyd edilir. Deməli, Əlinin (ə) cəmiyyətdə örnək və rəhbər olduğunu, hər bir müsəlmanın Peyğəmbərdən (s) sonra onun ardınca getməsi lazım olduğunu öna çəkir. Bunu “Səqəleyn”, “Qədir” və Peyğəmbərin (s) Əlinin (ə) özündən sonra imam olduğunu açıqladığı digər hədislər də təsdiq edir.

AYƏNİN İMAMƏTLƏ BAĞLILIĞI

Şiə və əhli-sünnə arasında mövcud olan fikir ayrılıqlarından biri imamın seçilmə və yaxud təyinedilmə yolu ilə olmasıdır. Hər iki halda bu ayədən və onu şərh edən hədislərdən aydın

¹ “Cəvahir əl-əqdəyn”, ikinci əqd, səkkizinci zikr.

² “Cami əl-bəyan”, c. 30, səh. 264.

³ “Əl-Füsul əl-mühimmə”, səh. 121.

⁴ “Tarixi-Bağdad”, c. 12, səh. 289.

⁵ “Müruc əz-zəhəb”, c. 3, səh. 7.

⁶ “Məvəddə əl-qürba”, səh. 90.

⁷ “Künuz əl-həqaiq”, səh. 98.

⁸ “Mizan əl-etidal”, səh. 131.

⁹ “Əl-Əğani”, c. 18, səh. 90.

¹⁰ “Nur əl-əbsar”, səh. 159.

¹¹ “Müntəxəb kənz əl-ümmal”, c. 5, səh. 52.

¹² “Ruh əl-məani”, “Bəyyinə” surəsinin təfsiri.

¹³ “Fəth əl-qədir”, “Bəyyinə” surəsinin təfsiri.

olduğuna görə, Əli (ə) yaradılmışların ən yaxşısıdır. Hətta İbn Teymiyyənin belə qəbul etdiyi bir prinsipə görə, rəhbərliyə və imamlığa layiq olan yaradılmışların ən yaxşısıdır. Nəticə etibarilə, seçilmə və ya təyinedilmədən asılı olmayaraq, Peyğəmbərdən (s) sonra İslam ümmətinin rəhbəri olması qaçılmaz olan şəxs Əlidir (ə).

Başqa sözlə desək, “Xeyr əl-bəriyyə” (yaradılmışların ən yaxşısı) ayəsindən sonra deyilir: رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ “Allah onlardan razıdır, onlar da Allahdan razıdırlar” (“Bəyyinə”,

7).

Dəfələrlə qeyd etdiyimiz rəvayətlər bunun Əli (ə) və onun şiələrinə aid olduğunu açıqca göstərdi. Bu ayə ilə “İkmal” ayəsini وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا (“Bir din kimi sizin üçün İslamı bəyənib seçdim”) yanaşı qoyduqda əldə olunan nəticə bu olur ki, iman və yaxşı əməl Əli (ə) vasitəsi (xətti) ilə əldə edilməlidir. Çünki *səhih* hədislərə müvafiq olaraq, “İkmal” ayəsi Qədir-Xum hadisəsindən sonra nazil olmuşdur.

İRADLARA CAVAB

Bu müqəddəs mətnlər İmam Əlinin (ə) və şiələrinin haqq olduqlarını açıq-aydın göstərdiyi üçün əhli-sünnə mənsubları mümkün olan bütün vasitələrlə məlum mətnlərə irad tutmağa, onları müxtəlif şəkildə yozaraq məqsəddən yayındırmağa çalışmışlar. İndi həmin iradları bir-bir qeyd edib cavab verəcəyik:

1. Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) üstün olması;

Alusi deyir: “Əgər “xeyr əl-bəriyyə”də məqsəd Əlidirsə, bu zaman onun Peyğəmbərdən (s) də üstün olması lazım gəlir. Çünki ayə mütləqdir. Heç bir qeyd olmadıqda, təbii ki, Peyğəmbərə (s) da aid olur”¹.

Cavab: Birincisi, ayə Peyğəmbərdən (s) sonra yaradılmışların ən yaxşısına aiddir. Buna görə də Peyğəmbər (s) bu ayənin əhatəsi xaricindədir.

İkincisi, “Mübahilə” ayəsi, “Teyr”, “Nur” hədisləri və s. bir çox dəlillərə görə, İmam Əli (ə) Peyğəmbərin (s) özüdür. Bura bütün fəzilətlər daxildir və onlar arasında (peyğəmbərlikdən başqa) heç bir fərq yoxdur. Elə ona görə də Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) üstün ola bilməz.

Üçüncüsü, yaradılmışların ən yaxşısı olmaq üçün zəruri şərtlərdən biri Allaha və Peyğəmbərə (s) iman gətirməkdir. Deməli, Əli (ə) Peyğəmbərin (s) risalətinə iman gətirərək yaradılmışların ən yaxşısı məqamına yüksəlmişdir.

Dördüncüsü, Peyğəmbər (s) ümmətə müraciətlə onları yaradılmışların ən yaxşısına itaət etməyə səsləyir. Məlumdur ki, Peyğəmbər (s) (özünə deyil), öz vəfatından sonra yaradılmışların ən yaxşısı olan Əliyə (ə) itaət olunmasını nəzərdə tutur.

2. Şiə, sevən deməkdir;

İbn Həcər Məkki “əs-Səvaiq əl-mühriqə” kitabında bir neçə hədis qeyd edərək yazır: “Əli (ə) şiələri elə əhli-sünnədir. Çünki Əlini (ə), Allahın və rəsulunun (s) tapşırıqları kimi sevirlər. Əhli-sünnədən başqa digər məzhəblərin hamısı Əliyə (ə) düşməndirlər. Çünki şəriətdən xaric sevgi hidayətdən dönmək və əslində düşmənçilikdir. Elə buna görə də (bu sevgi) onların bədbəxtliklərinə gətirib çıxaracaq”².

Cavab: Birincisi, o, şiə sözünü sevən kimi tərcümə etmişdir. Bir halda ki, şiə sözünün bu mənə ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Şiə sözünün mənası itaət edən, ardıcıldır.

¹ “Ruh əl-məani”, “Bəyyinə” surəsinin 7-ci ayəsinin izahı.

² “Əs-Səvaiq əl-muhriqə”, səh. 92.

İkincisi, bu açıqlama *şia* sözünün terminoloji mənası ilə də müvafiq deyil. Çünki *şia* sözü bir termin kimi Əhli-beyti (ə) sevib onlara itaət edən, tabe olan, onların imam olduğuna inanan insanlara deyilir. Şəhristani deyir: “*Şia* müqəddəs mətnlərə əsaslanaraq yalnız Əliyə (ə) tabe olan, onun imamlığına və xəlifəliyinə əqidə bəsləyən insanlara deyilir”¹.

Seyid Şərif Cürçani deyir: “*Şia* Əliyə (ə) tabe olan, onun Peyğəmbərdən (s) sonra bilavasitə imam olduğuna inam bəsləyənlərə deyilir. Onların əqidəsincə, imamlıq ondan sonra övladlarına keçir”².

Üçüncüsü, bu iradların müəllifi İbn Həcərə deyirik: Əgər Əlinin (ə) həqiqi *şialəri* əhli-sünnədirsə, o zaman nə üçün onun düşmənləri haqqında kitab yazır, onları mədh edirlər? İbn Həcərin özü Müaviyəni müdafiə məqsədi ilə “Təthir əl-cinan” adlı kitab yazmamışdırmı? Müaviyənin Əliyə (ə) qarşı düşmənçiliyi İbn Həcərə məlum deyildimi?

Dördüncüsü, hansı dəlilə görə əhli-sünnədən olmayanların Əliyə (ə) məhəbbəti *şəriət* çərçivəsi xaricindədir? Onlar Əlini (ə) sevərək Allah məqamınamı yüksəltmişlər? Əsla belə deyil. Bizim o həzrətə (ə) olan məhəbbətimiz ifrat deyil, sizin məhəbbətiniz - əgər varsa, - olduqca azdır. Bizim onu sevməyimizə səbəb “Rayə” (ələm, bayraq) hədisinə əsasən Allahın onu sevməsidir.

Beşincisi, siz Əhli-beyti (ə) necə sevirsiniz, bir halda ki, sizin Buxari kimi öndərləriniz İmran ibn Həttan kimi Əhli-beyt düşmənidən, nasiblərdən hədis nəql edir (və səhih olduğu qənaətinə gəlir), lakin Əhli-beytə (ə) diqqətsizlik göstərərək onlardan hədis nəql etmir? Seyid Şərəf əd-Din yazır: “Əli və Əhli-beyt (ə) *şialəri* dində onlara tabe olanlardır. Biz əqidəmizi, dinimizin hökmlərini, üsul elmini, sünnə və Quranla bağlı bilgiləri, əxlaq və davranış qaydalarını bütünlüklə onlardan almışıq. Bu, onların imamətini qəbul edərək onlara qarşı təvazökarlığımız sayəsində gerçəkləmişdir. Elə buna görə də onların *şialəri* hesab olunuruq. Allaha şükür edirik ki, bizi öz dininə hidayət etmiş və biz də Peyğəmbərin (s) qoyub getdiyi iki möhkəm ipdən yapışıq. Uca Tanrım bizim Peyğəmbərin (s) elm şəhərinə qapıdan daxil olmağımıza yardım etmişdir. Bu qapı günahların bağışlanma və yer üzü varlıqlarının təhlükəsizlik amili, ümmətin nicat gəmisidir”.

3. *Şia* sözü İmamiyyə məzhəbinə deyilmir;

Doktor Nasir Abdullah ibn Əli Qifari “Üsul məzhəb əş-*şia*” kitabında yazır: “Əhli-sünnəyə aid olan ensiklopediya və ya ensiklopedik soraq kitablarında *şia* anlayışının bu gün uyğun adla tanınan məzhəbə aid olduğunu tapa bilmədim. Lakin bir neçə zəif və ya saxta hədis vardır ki, bu hədislərdə *şia* sözü işlənmiş və Əli (ə) *şialəri* mədh edilmişdir. Belə hədislərə aşağıdakıları misal göstərmək olar: *فَأَسْتَغْفِرُ لِعَلِيٍّ وَشِيعَتِهِ.... مَثَلِي مِثْلَ شَجَرَةِ أَنَا أَصْلُهَا وَ عَلِيٌّ فَرَعُهَا..... أَنْتَ وَ شِيعَتِكَ فِي الْجَنَّةِ*³

Cavab: Birincisi, məlum hədislərin zəif və ya saxta olmasına sübut nədir? Bu və ya digər hədisin məzmununu sizin əqidənizlə müvafiq olmadığı üçün mü zəif və ya saxta hesab olunur? Belə bir iddia üçün dəlil göstərmək lazım deyilmə?

İkincisi, məlum hədislər hədsiz dərəcədə çox olduğu üçün “*mütəvatir*” və ya “*məşhur*” hədis sayılır. Buna görə də sənəd baxımından tədqiqə ehtiyac duyulmur. Çünki ehtimallar yığılı və saysız gümanlar yəqinlə nəticələnir.

Üçüncüsü, bu hədislərin məzmununu digər *səhih* sənədli (“Qədir” və “Səqəleyn” hədisləri kimi) hədislərlə təsdiqləmək olar.

4. *Şia* sözünün istənilən firqə və qruplaşmaya deyilməsi;

¹ “Əl-Miləl və-nihəl”, c. 1, səh. 107.

² “Kitab ət-tərifət”, səh. 57.

³ “Üsul məzhəb əş-*şia*”, c. 1, səh. 36.

O, yazır: “Şiə sözü bir öndərin ətrafına toplaşan istənilən qruplaşmaya deyilir. Bəzi şiələr tarixi həqiqətlərə göz yumaraq iddia edirlər ki, şiə ilk dəfə onlara deyilmişdir. Lakin unudurlar ki, Müaviyə də öz tərəfdarlarına “şiələrim” demişdir. Bir sözlə, tarixi həqiqətlər göstərir ki, bu ad yalnız onlara məxsus olmamışdır, Əli (ə) və ya bəzilərinə görə Hüseyn (ə) öldürüldükdən sonra onlara şiə deyilmişdir”¹.

Cavab: Birincisi, şiə sözünün bir öndərin ətrafına toplaşan istənilən qruplaşmaya deyilməsi uyğun sözün leksik mənası etibarilədir. Misal üçün, Əbu Süfyan şiəsi, Müaviyə şiəsi və s. ifadələr hərfi mənə etibarilə düzgündür. Elə ona görə də Əli (ə) şiələri haqqında işlədilmədikdə aid olduğu şəxsin adı çəkilir. Lakin Əli (ə) şiələri haqqında işlədildikdə heç bir təyinsiz, sadəcə, şiələr deyilir. Deməli, bu halda, məqsəd yalnız Əli (ə) şiəsidir. Bu açıqlamanı əhli-sünnə alimləri öz kitablarında qeyd etmişlər.

Şəhrisani yazır: “Şiə müqəddəs mətnlərə əsaslanaraq yalnız Əliyə (ə) tabe olan, onun imamlığına və xəlifəliyinə əqidə bəsləyən insanlara deyilir”².

İbn Xəldun yazır: “Şiə sözü mənə etibarlı ilə tərəfdar, ardıcıl deməkdir. Lakin fəqih və mütəkəllimlərin (sxolastiklərin) yazılarında Əli (ə) və onun övladlarının (ə) tərəfdarlarına deyilir”³.

Seyid Şərif Cürçani yazır: “Şiə Əliyə (ə) tabe olan, onun Peyğəmbərdən (s) sonra bilavasitə imam olduğuna inam bəsləyənlərə deyilir. Onların əqidəsincə, imamlıq ondan sonra övladlarına keçir”⁴.

Fərid Vəcdi yazır: “Əlinin (ə) imamlığını qəbul edən, ona itaət edən, imamlığın onun övladlarından başqasına keçmədiyinə əqidə bəsləyənlərə şiə deyilir. Onlara görə, imamət məsələsi sadəcə məsləhət görülən bir məsələ deyil. Ona görə də ümmətin özü imam seçmək iqtidarında deyil, yəni onun bu icazəsi yoxdur. İmamət dinin əsaslı prinsiplərindən biridir. Elə buna görə də özündən sonrakı imamı Peyğəmbər (s) şəxsən özü təyin etmişdir. Şiələrin inanclarından biri budur ki, imamlar böyük və kiçik günahlardan məsumdurlar. Onlar deyirlər: “İnsan danışıqda da, davranışda da “təvəlli və təbərri”yə riayət etməlidir. Yalnız zalım düşməndən qorxduğu zaman təqiyə edə bilər”⁵.

İkincisi, qeyd etdiyimiz rəvayətlərə görə, şiə sözünü ilk dəfə Peyğəmbər (s) Əlinin (ə) tərəfdarlarına demişdir. Hətta bir çox əhli-sünnə alimləri də qeyd edirlər ki, bu ad Peyğəmbər (s) dönəmində bəzi səhabələrə verilmişdir.

Əbu Hatəm Razi yazır: “Peyğəmbər (s) dönəmində meydana gələn ilk ləqəb şiə sözü idi. Bu söz dörd səhabəyə - Əbuzər, Salman, Miqdad və Əmmara verilmişdi”⁶.

İbn Xəldun yazır: “Səhabələrin bir hissəsi Əli (ə) şiəsi idi. Onun, xəlifəliyə digərlərindən daha layiq olduğu qənaətində idilər”⁷.

Məhəmməd Kürd Əli deyir: “Peyğəmbər (s) dönəmində bir çox böyük səhabələr Əlinin (ə) tərəfdarları kimi tanınırdılar. Salman onlardan biri idi. O, deyirdi: “Biz Peyğəmbərlə (s) daim müsəlmanların xeyrini istəyəcəyimizə, Əliyə (ə) və onun ardıcıllarına sadıq olacağımıza dair beyət etdik”. Əbu Səid Xudri deyirdi: “Camaata beş şey əmr edilmişdi. Dördünü həyata keçirdilər, birini isə tərək etdilər”. Ondən soruşdular: “Tərək edilən şey nə idi?” O, cavab verdi:

¹ “Üsul məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 39.

² “Əl-Miləl və-nihəl”, c. 1, səh. 107.

³ “Müqəddiməti-İbn Xəldun”, səh. 138.

⁴ “Kitab ət-tərifat”, səh. 57.

⁵ “Dairə əl-məarif”, c. 5, səh. 424.

⁶ “Hazir əl-ələm əl-İslam”, c. 1, səh. 188.

⁷ “Tarixi-İbn Xəldun”, c. 3, səh. 364.

“Əlinin (ə) vilayəti”. Ondan soruşuldu: “Vilayət dörd əməllə birgəmi vacibdir?” O, “Bəli” - deyə bildirdi”¹.

Doktor Sübhi Saleh yazır: “Hələ Peyğəmbər (s) dönəmində belə Əlinin (ə) şüaları olmuşdur. Bunlardan Əbuzər Qifari, Miqdad ibn Əsvəd, Cabir ibn Abdullah, Übəyy ibn Kəb, Amir ibn Vasilə, Abbas ibn Əbd əl-Müttəlib və övladları, Əmmar ibn Yasir və Əbu Əyyub Ənsarinin adlarını çəkmək olar”².

5. İslam təfriqəyə deyil, birliyə dəvət edir;

O, yazır: “Kecmişdə və dövrümüzdə yaşayan şüaların iddiasına görə, şüalığ toxumunu səpən ilk şəxs Peyğəmbər (s) olmuşdur. Şüalığ o həzrətin (s) dövründə meydana gəlmişdir. Ona görə də həmin dövrdə bəzi səhabələr Əli (ə) şüası hesab edilirdilər. Bu, əsassız fikirdir. Quran və sünnədə bunu isbatlayacaq hər hansı bir tarixi sənəd yoxdur. Bu, İslama, öz həllini tapmış inkaredilməz tarixi faktlara yaddır. İslam insanları birləşdirmək üçün gəlmişdir. O, ümməti firqələrə bölmək məqsədi ilə göndərilməmişdir. Peyğəmbər (s) üçün əhli-sünnə və ya şüa anlayışları yox idi. Çünki Allah-Taala Quranda buyurur: **إن الدين عند الله الإسلام**³

Cavab: Birincisi, keçən bəhslərdə Şüalığ toxumunun ilk olaraq Peyğəmbər (s) tərəfindən səpildiyini sübuta yetirdik. Daha doğrusu, bunu Allah-Taalanın özü Qurani-kərimdə buyurmuşdur. “Vilayət”, “İkmal”, “Təbliğ”, “İnzar” və digər bu kimi ayələr Əlinin (ə) imamət və xilafətini insanlara çatdırmaq üçün nazil olmamışdır? Peyğəmbər (s) Allahdan Əlinin (ə) imamət və xilafətini elan etmək haqqında əmr almadımı? Hələ bəsətin üçüncü ilində **وانذر وعشيرتك الأقرين** ayəsi nazil olarkən həzrət Əlini (ə) öz imam və vəsisi (canışını) təyin etmədimi?

O, ömrünün sonuna qədər müxtəlif zaman və məkanlarda bu mühüm məsələyə eyhamlar vurmuşdur. Sonra isə zilhicce ayının on səkkizinci günü Qədir-Xumda Əlini (ə) rəsmən imamət və xilafət məqamına təyin etdi. Sizcə bütün bunlar şüa əqidələrinin, yəni Əli (ə) və məsum övladlarının imamət və xilafətinin Qurana söykənən əqidələr olduğunu açıqca ortaya qoymurmu?

İkincisi, öncəki suala cavab verilərkən qeyd edildiyi kimi, şüalığ Peyğəmbərin (s) öz dövründə meydana gəlmiş və bir çox əhli-sünnə aliminin fikircə, çoxlu sayda səhabə bu adla tanınmışdır.

Üçüncüsü, şüalığ etiqad bəsləmək, bəzi səhabələrin şüa olması, Peyğəmbərin (s) şüalığın təsisçisi olması inkaredilməz tarixi həqiqətlərlə, İslamın təməl prinsipləri ilə heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Bəli, İslam insanları birləşdirmək üçün, İslam ümmətinin vəhdəti üçün gəlmişdir. Bir çox səhabənin Əlinin (ə) (Peyğəmbərdən sonra) imam olduğuna inanması və başqa sözlə desək, hələ Peyğəmbərin (ə) öz dövründə onların şüa olması ümmətin parçalanması, ikiye bölünməsi demək deyil. Əksinə, bu, o dönəmdə müqəddəs mətnlərə əsaslanaraq Əliyə (ə) məhəbbət bəsləməkdir.

Dördüncüsü, bəli, biz də İslamın ümməti bir söz ətrafında toplamaq üçün gəldiyini qəbul edir və buna inanırıq. Lakin bu, heç də ümmətin ətrafında birləşməyi şeyin naməlum olması demək deyil. İslam, ümməti haqq-həqiqət ətrafında birləşdirmək üçün gəlmişdir. İslam insanları bir (məhkəm) ipə sarılmağa çağırır. Hansı ki, həmin ip onları Allaha doğru sövq edir. Bu ipdə məqsəd yalnız məsum şəxsdir. Təbii ki, Peyğəmbər (s) özündən sonra Əliyə (ə) itaət etməyi, ona tapınmağı əmr edirsə, Əli (ə) də özündən sonra ümmətin başsız qalmaması üçün tədbir görür. Məgər Peyğəmbər (s) özündən sonra ümmətinin 73 firqəyə ayrılacağını buyurmurmu?⁴

¹ “Xütət əş-Şam”, c. 5, səh. 25.

² “Ən-Nəzm əl-İslamiyyə”, səh. 96.

³ “Üsul məzhəb əş-şüa”.

⁴ “Müsəndi-Əhməd”, c. 3, səh. 145; “Sünəni-Əbu Davud”, c. 3, səh. 198.

Həzrət Peyğəmbər (s) bu sözləri ilə nicat tapacaq firqənin Əliyə (ə) tapınacaq, onun sünnəsini, Allahın dinini məsum Əhli-beyt (ə) xətti ilə əxz edəcək firqə olduğunu insanlara çatdırır. Bu, sözün əsl mənasında ümməti haqq ətrafında birləşməyə səsləmək deməkdir.

Beşincisi, müsəlmanları Əliyə (ə) itaətə, tabeçiliyə səsləmək “إن الدين عند الله الإسلام” ayəsi ilə heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Əlinin (s) imamət və xilafəti İslamın davamıdır. Şiəlik əsl İslam ruhu, Məhəmməd (s) dinidir. Din Əlinin (ə) vilayətinin elan olunması ilə kamil olmuş, nemət yalnız bu zaman tamamlanmış və beləcə, Allah Əlinin (ə) vilayəti ilə birgə olan dinə razılıq verilmişdir.

6. Şiəliyin qondarma hədislərlə isbat edilməsi;

O, yazır: “Şiələr öz əqidələrinə dini don geyindirmək fikrindədirlər. Onlar şiəliyin kökünün din xaricində olduğunu iddia edən düşmənləri qarşısında öz məzhəblərini müdafiə etmək üçün hər bir vasitəyə əl atır, onun Peyğəmbər (s) tərəfindən yaradıldığına dair saxta hədisləri dəlil göstərir və əhli-sünnə yolu ilə nəql edildiyini güman edirlər. Bir halda ki, bizim sələflərimizin və rəvayətçilərimizin bu haqda hər hansı bir bilgisi yoxdur. Məlum hədislərin əksəriyyəti saxta, ya tənə dolu deyimlər, ya da yanlış yozumlardır”¹.

Cavab: Bizim bu kitabı qələmə almaqda məqsədimiz şiəliyin haqq olduğunu, Əli (ə) və övladlarının imamət və xilafətini göstərən hədislərin bütünlüklə səhih olduğunu, əhli-sünnə tərəfindən etibarlı sayıldığını isbat etməkdir. Biz sübut etməyə çalışırıq ki, “Təthir”, “Vilayət”, “İkmal”, “Təbliğ” və “İnzar” kimi ayələr, “Qədir”, “Vilayət”, “Səqələyn”, “On iki xəlifə”, “Nuhun gəmisini” və onlarla digər hədis əhli-sünnənin rical² və hədisşünaslıq meyarlarına əsasən səhihdir. Elə ona görə də onlar bu hədislərə uyğun etiqat bəsləməlidirlər. Bütün bunları kitab boyunca incələmiş və isbat etmişik.

7. Səhabələr heç bir zaman şiə əqidəsində olmamışlar;

O, yazır: “Onlar güman edirlər ki, şiəlik Əmmar, Əbuzər və Miqdadla başlamışdır Belə olan halda qarşıya belə bir sual çıxır: Onlar hər hansı bir şiə əqidəsinə, misal üçün, Əbu Bəkr, Ömər və səhabələrin əksəriyyətini kafir hesab etmək, onlara qarşı nifrət, kin bəsləmək və bunu dilə gətirmək kimi əqidələrə malik idilərmi? Təbii ki, bunların heç birinin onlara aidiyyəti yoxdur”³.

Cavab: Birincisi, Əlinin (ə) imamlığı Allah və Peyğəmbər (s) tərəfindən açıqca insanlara çatdırıldıqdan sonra digərlərinin təsdiq etməsinə heç bir ehtiyac qalmır.

İkincisi, biz heç bir səhabəni söymür və haqlarında nalayiq sözlər işlətmirik.

Üçüncüsü, tarixçilərin qənaətinə görə, Peyğəmbər (s) dönəmində ilk məzhəb adı şiəlik olmuşdur. Bu, dörd səhabəyə (Salman, Əbuzər, Miqdad və Əmmara) verilən ad idi. Tarixçilərin qeydlərinə görə, səhabələrin bir hissəsi Əbu Bəkrə beyətdən imtina edib Əlinin (ə) evinə yığıldılar. Burada iştirak edənlərdən aşağıdakıların adını çəkmək olar: Abbas ibn Əbu əl-Müttəlib, Fəzl ibn Abbas, Ətəbə ibn Əbu Ləhəb, Salman Farsi, Əbuzər Qifari, Əmmar Yasir, Miqdad ibn Əsvəd, Bərra ibn Azib, Übəyy ibn Kəb, Səd ibn Əbu Vəqqas, Təlhə ibn Übeydullah, Zübeyr ibn Əvvam, Xüzeymə ibn Sabit, Fərvə ibn Ənsari, Xalid ibn Səid ibn As Əməvi və Səd ibn Übadə Ənsari⁴.

Dördüncüsü, hədis qaynaqlarına müraciət etdikdə səhabələr arasında Salman, Əbuzər, Miqdad və başqaları Əlinin (ə) imaməti haqqında açıq-aydın bildirişlər olduğunu bilir və yeri gələndə bunu insanlara çatdırırdılar. Bir neçə hədisə nəzər salaq:

1 “Üsul məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 65-67.

2 Rical – hədis rəvayətçilərinin kimliyi, məzhəbi, hansı dövrdə yaşaması və etimad baxımından vəziyyətini öyrənən elmdir.

3 Yenə orada.

4 “Əl-Əqd əl-fərid”, c. 4, səh. 259; “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 131-234. “Usd əl-ğabə”, c. 3, səh. 223; “Kamil”, İbn Əsir, c. 2, səh. 118.

1. Əbuzər deyirdi: “Qarşıda böyük bir fitnə var. Əgər o zaman həyatda olsanız, Allahın kitabına və Əli ibn Əbu Talibə sığının”¹.

2. Salman insanların Əliyə (ə) beyət etmədiklərini gördükdə təəssüf hissi ilə dedi: “Əlini görürəm. O, sizin aranızda hərəkət edir. Lakin siz ona əhəmiyyət vermir və ona tapınmırsınız. And olsun canım əlində olan Allaha, sizi ondan başqa kimsə Peyğəmbərin (ə) sirlərindən xəbərdar etməyəcək”².

3. Miqdad, Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Məhəmmədin (s) Əhli-beytini (ə) tanımaq insanı cəhənnəm odundan qoruyur. Onların sevgisi Siratdan keçmək deməkdir. Onların vilayəti axirət əzabından xilas olmaq deməkdir”³.

4. Əbu Əyyub Ənsari, Peyğəmbərin (s) öz qızı Fatiməyə (ə) belə buyurduğunu nəql edir: “Bilirsənmi, Allah-Taala yer üzündə yaşayanlara diqqət yetirdi, onların içindən atanı seçdi və onu peyğəmbərlik məqamına yüksəltdi. Sonra sənin həyat yoldaşını seçdi və mənə səni ona verim, onu öz vəsim (canişinim) təyin edim deyə vəhy etdi”⁴.

5. Əbu Səid Xudri Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Mənim vəsim (canişinim), sirlərimi daşıyan, vədələrimi həyata keçirən, özümdən sonra qoyub gedəcəyim ən yaxşı insan və mənim dinimi bərpa edəcək şəxs Əli ibn Əbu Talibdir”⁵.

6. Ənəs ibn Malik deyir: “Allahın rəsulu (s) dəstəmaz aldı. İki rəkət namaz qıldı. Sonra buyurdu: “Bu qapıdan ilk içəri girəcək şəxs təqvalıların imamı, müsəlmanların ağası və vəsilərin sonucusudur”. Bu zaman Əli (ə) qapıdan daxil oldu. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Ey Ənəs! Gələn kimdir?” Mən: “Əlidir”, - deyə cavab verdim. Peyğəmbər (s) sevincək onun yanına gəldi və onu bağrına basdı”⁶.

7. Büreydə Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Hər bir Peyğəmbərin (s) varisi və vəsisi olur. Həqiqətən, Əli mənim vəsi və varisimdir”⁷.

8. Əbuzər, Osmanın xilafət dönəmində Peyğəmbər (s) məscidinin qapısı önündə dayanaraq söylədiyi nitq zamanı dedi: “Məhəmməd (s) Adəm elminin və öncəki peyğəmbərlərə (ə) verilən bütün fəzilətlərin varisidir. Əli ibn Əbu Talib isə onun (s) vəsisi və elminin varisidir”⁸.

9. Həzrət Əli (ə) camaatı Kufəyə toplayıb, Siffeynə, Müaviyə ilə döyüşə gediləcəyi haqqında danışdıqda Əmr ibn Həmiq yerindən qalxıb İmama (ə) müraciətlə dedi: “Ey möminlərin əmiri! Mən, səni aramızdakı qohumluq əlaqəsinə görə, mənə var-dövlət, vəzifə verəsən deyə sevmirəm. Mən, beş xüsusiyyətinə görə sənə məhəbbət bəsləyirəm. Sən Peyğəmbərin (s) əmisi oğlu, vəsisi və bizə əmanət olan övladlarının atasısan. Sən insanlar arasında İslamı ilk qəbul edən, cihadda ən çox payı olan mühacirsən”⁹.

10. Məhəmməd ibn Əbu Bəkr Müaviyəyə ünvanladığı məktubda yazır: “Vay olsun sənə! Sən özünü Əli (ə) ilə necə müqayisə edə bilərsən, bir halda ki, o, Peyğəmbərin (s) varisi, vəsisi və övladlarının atasıdır”¹⁰.

Cəməl və Siffeyn döyüşlərinin tarixinə və Qədir-Xum məsələsinə diqqət yetirdikdə görürük ki, həmin döyüşlərdə iştirak edən səhabə və tabeilər Əlinin (ə) imam, vəli və vəsi olduğunu etiraf

¹ “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 118.

² Yenə orada, səh. 183.

³ “Sünəni-İbn Macə”, c. 2, səh. 127.

⁴ “Məcmə əz-zəvaid”, c. 8, səh. 253; “Cəm əl-cəvami”; Süyuti, hədis: 4621.

⁵ “Kənz əl-ümmal”, c. 2, səh. 209.

⁶ “Hilyə əl-övliya”, c. 1, səh. 63; “Tarixi-Dəməşq”, c. 2, səh. 486.

⁷ “Ər-Riyaz ən-nəzərə”, c. 2, səh. 234.

⁸ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 171.

⁹ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 281.

¹⁰ “Vəqəti-Siffeyn”, səh. 118; “Tarixi-İbn Kəsir”, c. 3, səh. 108.

etmiş və öz şairlərində bu mövzuya geniş yer ayırmışlar. Səhabə və tabeidən olan bu şairlərə aşağıdakıları misal göstərmək olar: Qeys ibn Səd, Həssan ibn Sabit, Nöman ibn Əclan, Abdullah ibn Əbu Süfyan ibn Hərəs ibn əl-Müttəlib, Əbd ər-Rəhman ibn Hənbəl, Əbu əl-Heysəm ibn Təyyihan, Mərdi Əzdi, Qulami Zəbbi, Ziyad ibn Ənsari, Hücr ibn Ədi Kindi, Zəhr ibn Qeys Cöfi, Əşəs ibn Qeys, Xüzeymə ibn Sabit (Zu əş-şəhadəteyn) və başqaları. Yuxarıda qeyd etdiyimiz şairlərin şairlərini əldə etmək üçün “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 147-yə müraciət edə bilərsiniz.

8. Şiəlikdə dəyişkənlik;

O, yazır: “Şiə əqidəsi və şiələrin fikirləri daim dəyişərək inkişaf edir. Yaradıldığı dövrdəki erkən şiəliklə sonrakı dövrlərdəki şiəlik tamamilə fərqlidir. Şiə öz erkən çağlarında Əlini (ə) Osmandan öndə görənlərə deyilirdi”¹.

Cavab: Birincisi, öncə də qeyd etdiyimiz kimi, şiələrin Əhli-beytin (ə) imaməti haqqındakı əqidəsi ilk olaraq Quran və Peyğəmbər (s) sünnəsindən əxz edilmişdir. Bir çox səhabə həmin əqidədə olmuşdur. Bu əqidə tarix boyu davam etmiş və etməkdədir. İnkişaf isə şiələrin daim artan sayındadır.

İkincisi, bəli, şiə əqidəsi müəyyən mənada inkişafdadır və günü-gündən çiçəklənir. Belə ki, şiə öndərləri tarix boyu şiə əqidəsini isbatlayan arqumentləri genişləndirir, fiqh, kəlam (sxolastika), əxlaq və digər sahələri, təməl prinsiplərini qorumaq şərti ilə müasir tələblərlə ayaqlaşacaq tərzdə izah edir və günsəlləşdirirlər.

Üçüncüsü, öncə də qeyd etdiyimiz kimi, şiəlik əsasən üç mənada işlədilmişdir.

1. Məhəbbət (sevgi) şiəliyi: Burada məqsəd Əhli-beyti (ə) sonsuz fəzilətə malik olduqları üçün sevənlərdir. Buraya, nisbətən zəif olmasına baxmayaraq, əhli-sünnə mənsublarını da aid etmək olar. Misal üçün, Şafeinin Əhli-beytə (ə) hədsiz məhəbbətini görənlər, onu şiə kimi təqdim etmişlər.

2. Siyasi şiəlik: Bu kateqoriya Əlini (ə) digər səhabələrdən, xüsusilə Osmandan üstün hesab edənlərə aid edilirdi. İmam Əli (ə), Həsən (ə) və Hüseyin (ə) dönəmindəki kufəlikləri bu qismə daxil etmək olar.

3. Etiqadi şiəlik: Buraya Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra fasiləsiz imam və xəlifə olduğuna əqidə bəsləyən və onun on bir övladının bir-birinin ardınca müsəlmanların imamı olduğuna inanan hər bir fərd daxildir. Bu əqidə Peyğəmbər (s) dönəmindən günümüzədək olmuşdur və daim inkişaf edərək genişlənməkdədir.

9. Əli (ə) şiə əqidəsinə qarşıdır;

O, yazır: “Şiələr özlərini Əlinin (ə) ardıcılıqları hesab edir və Əlinin (ə) də onların əqidəsində olduğunu göstərməyə çalışırlar. Bir halda ki, Əli (ə) belə əqidələrə qarşı idi. Deməli, şiəlik haqqında danışdıqda qeyd etmək zəruridir ki, onlar Əlinin (ə) ardıcılı olduqlarını sadəcə güman edirlər. Lakin bu, həqiqət deyil və Əli (ə) onların əqidəsində olmamışdır”².

Cavab: Birincisi, onun bütün sözləri boş iddiadır və heç bir dəlilə əsaslanmır. Əlinin (ə), şiələrin onun və övladlarının haqqındakı əqidələrinə qarşı olmasına sübut nədir? Nə üçün o həzrət (ə) bu əqidələrə qarşı çıxmışdır?

İkincisi, şiələrin etiqadı Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra fasiləsis imam və xəlifə olması və bu imamətin onun övladları ilə davam etməsidir. Şiələr bu etiqadı Quran və Peyğəmbər (s) sünnəsinə əsaslanaraq qəbul etmişlər. Əli (ə) onlara qarşı necə çıxa bilər? “Vilayət” ayəsi, “Qədir” və “Səqəleyn” hədisi və onlarla bu kimi hədislər nə deyir? Bütün bunlar şiə əqidəsinə bir dəlil deyilmi?

¹ “Üsul məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 53.

² “Üsul-məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 53-56.

Əli (ə) şəxsən özü Qədir-Xum hadisəsini nəzmə çəkərək öz imamlığını insanlara çatdırmağa çalışmamışmı?

Şeir:

رسول الله يوم غدیر خم

فأوجب لي ولايته عليكم

Əli (ə) 25 il evə qapılmağa məhkum olduğu zaman yeri gəldikcə öz imamətini müsəlmanlara xatırladır, onlardan bunun haqq olduğuna dair şəhadət almırdımı? Bu haqda ayrıca kitabda geniş söhbət açmışıq¹. Əli (ə) öz imamətini, hətta Müaviyəyə belə xatırladır və ona ünvanladığı məktubda bu haqda söhbət açır². O həzrət (ə) digər hadisələrdə də öz imamlığı, məsumluğu və elmi haqqında söhbət açır və buna müvafiq dəlillər göstərirdi³. O, camaatdan zəkat və s. vergiləri yığmaq üçün göndərdiyi məmurlara ünvanladığı məktubda insanlarla necə davranacaqları haqqında tapşırıqlar verərkən yazır: “İnsanlara müraciətlə de: Ey Allahın bəndələri! Allahın vəli və xəlifəsi malınızda olan Allah payını almaq üçün məni sizin yanınıza göndərib”⁴.

Burada Əli (ə) açıqca öz xilafət və vilayət məsələsinə toxunmuşdur.

İmam Həsən (ə) şəhid edildikdən sonra şiələr İmam Hüseyini (ə) imam və Allah rəsulunun (ə) xəlifəsi olaraq qəbul edib, ona beyət etdilər. Nafe ibn Hilal Aşura günü özünü Əli (ə) şiəsi kimi təqdim edərək dedi: “Mən Cəməl döyüşündə iştirak etmişəm və Əlinin (ə) olduğu dindəyəm”. O, bu sözləri özlərini Osmanın dinində olanlar kimi təqdim edənlərə cavab olaraq demişdir⁵.

İmam Səccad (ə) da şiələrin tarix boyu bu günümüzdə qədər əqidə bəslədikləri prinsipləri öz dualarında vurğulamışdır. Həmin duaların birində deyilir: “İlahi, Peyğəmbərin (s) pak Əhli-beytinə (ə) öz salamını göndər; hansı ki, onları sən özün öz əmrinlə seçib elminin xəzinəsi, dininin qoruyucusu etdin. Onları yer üzündə öz xəlifələrin olaraq öz iradənlə pak etdin. Özünə doğru vasitə, behiştə doğru yol kimi göstərdin”⁶.

Bu etiqadların qaynağı imamların şiələrə verdikləri təlimatdır. Onlar bu etiqadın ana xəttini çəkmiş və şiələri bu əqidəyə sövq etmişlər. İmam Baqir (ə) camaatı öz elmindən bəhrələnməyə, din maarifini əxz etməyə dəvət edir. Həzrət (ə) *səhih* sənədli hədisdə Sələmə ibn Küheyl və Həkəm ibn Üyeynəyə buyurur: “Dünyanın şərq və qərbinə səfər etsəniz, düzgün elmi bizim sülaləmizdən öyrəndiyimiz şəkildə heç yerdə tapmayacaqsınız”⁷.

Digər bir hədisdə isə öz evinə işarə edərək deyir: “İnsanlar hara gedirlərsə getsinlər əmr olunan yer yalnız burası olacaq”⁸.

10. İslam metodundan çıxış;

O, yazır: “Şeyx Nəccaşi şiə sözünü tərif edərkən yazır: “Şiə o insanlara deyirlər ki, onlar Peyğəmbərdən (s) əxz etdikləri elmdə ixtilaf yaranarsa, Əlinin (ə) sözlərinə müraciət edirlər. Əlidən (ə) əxz etdiklərində ixtilaf yaranarsa, Cəfər ibn Məhəmmədin (ə) sözlərinə müraciət edirlər”. Əgər belədirsə, Cəfər ibn Məhəmmədin (ə) sözlərində ixtilaf yarandığı zaman kimə müraciət edirlər? Tərifdə bu suala cavab tapa bilmirik. Bu tərif İslam metodikasından yayınmaq deməkdir. Çünki Peyğəmbərin (s) buyuruqlarında təzad görüldüyü zaman *səhih* hədisləri qeyri-səhih hədislərdən ayırmaq üçün təyin olunan elmi metodlardan yararlanmaq lazımdır. Əlinin (ə) və ya Cəfərin (ə) sözlərinə müraciət etmək bu metoda yaddır. Tərifdəki digər uyğunsuzluqlar da

¹ Bax: “Qədir-Xum hadisəsi və Əhli-beytin (ə) bu hadisəyə istinadı”.

² “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 156.

³ Yenə orada.

⁴ “Nəhc əl-bəlağə”, 25-ci məktub.

⁵ “Tarixi-Təbəri”, c. 4, səh. 331.

⁶ “Səhifə əs-Səccadiyyə”, dua: 46, “Ərəfə” gününün duası.

⁷ “Əl-Üsul əl-kafi”, c. 1, səh. 399.

⁸ Yenə orada.

mövcuddür. Orada qeyd edildiyinə görə, Peyğəmbər (s) və Əlidən (ə) olunan nəqllərdə təzad var. Lakin necə olur ki, Cəfərin (ə) söylədiklərində təzad olmur. Cəfər (ə) onlardan daha fəzilətli idimi?”

Cavab: Birincisi, bu tərif Nəcəsiyə aid deyil. Nəcəsi onu özünəməxsus sənədlə Əban ibn Təğlibdən nəql edir. Nəcəsiyə aid olmayan sözü ona nisbət vermək elmdə əmanətə xəyanətdir. Bu, elm adamlarına sirr deyil.

İkincisi, Əban ibn Təğlibin bu tərifdə məqsədi tamam başqa bir şeydir. O, demək istəyir ki, Peyğəmbərdən (s) sonra onun qoyub getdiyi elmlərdə fikir ayrılıqları meydana gəldi. Bu ixtilafı həll etmək və həqiqəti üzə çıxarmaq üçün elə bir şəxsə müraciət etmək lazım idi ki, səhvədən uzaq olsun və həqiqəti insanlara göstərsin. Bu şərtləri özündə toplayan insan Peyğəmbərin (s) də buyuruqlarına görə, yalnız Əli (ə) idi. Əban ibn Təğlib İmam Sadiqin (ə) müasiri olduğu üçün sonda İmam Sadiqin (ə) adını çəkərək Əlinin (ə) sözlərinin izahında bir anlaşılmaqlıq olduğu zaman ona (ə) müraciət etdiklərini qeyd edir. Təbii ki, bir məsumun buyurduqlarını başa düşməkdə çətinlik çəkilsə, dövrün məsumuna müraciət etmək lazımdır. Peyğəmbər (ə) Əlinin (ə) haqqında “ey Əli, sən ümmətim arasında ixtilaf düşdüyü zaman onu həll edəcək şəxsən”, - deyə buyurmadımı?¹ Digər hədislərdə isə buyurdu: “Əli (ə) hidayət bayrağıdır”²; “Əli mənim üçün mənim Allah üçün olduğum kimidir”³.

Peyğəmbərin (ə) Allah yanındakı son hədisdə deyilən məqamını Quran açıqca bəyan edir: “*Biz Kitabı (Qurani) sənə yalnız ixtilafda olduqları məsələləri izah etmək və möminlərə bir hidayət və mərhəmət olsun deyə nazil etdik!*” (“Nəhl”, 64). Həmin məqamı Peyğəmbər (s) Allahın əmri ilə Əliyə (ə) vermişdir. O həzrətdən (ə) sonra belə bir ixtilaf yarandığı təqdirdə onu həll etmək məsuliyyəti Əlinin (ə) üzərinə qoyulmuşdu. Digər müqəddəs mətnlərə görə, eyni məsuliyyət və hüquq Əlidən (ə) sonrakı on bir imama da verilmişdir. Belə ki, Peyğəmbər (s) buyurur: “Həqiqətən, mən sizin aranızda iki qiymətli şey qoyub gedirəm: Allahın kitabı və Əhli-beytim. Əgər bu iki (əmanətə) tapınsanız, heç bir zaman yolunuzu azmayacaqsınız”⁴.

Nəticə etibarilə, ixtilaflı məsələlərdə Əliyə (ə) və ya İmam Sadiqə (ə) müraciət etmək elmi metoda yad deyil, əksinə, hədisləri incələyərək doğrusunu yanlışından ayırmaq üçün istifadə edilən üsulların önündədir.

Burada İmam Sadiqin (ə) Əlidən (ə) üstün olduğuna da heç bir işarə yoxdur. Çünki Əban ibn Təğlib İmam Sadiqin (ə) müasiri olmuşdur. Özündən sonrakı imamları görməmişdir. Təbii ki, əgər İmam Sadiqdən (ə) sonrakı dönəmlərdə belə bir problem çıxarsa, zamanın imamına müraciət edilməlidir.

Sonda qeyd etməliyik ki, Əhli-beytin (ə) özlərindən gələn müqəddəs mətnlərdə onların bildirişlərinin eynilə Peyğəmbərin (s) sünnəsi olduğunu görürük. İmam Sadiq (ə) buyurur: “Mənim hədisim atamın hədisi, atamın hədisi babamın hədisi, babamın hədisi İmam Hüseyinin (ə) hədisi, İmam Hüseyinin (ə) hədisi İmam Həsənin (ə) hədisi, İmam Həsənin (ə) hədisi Əmir əl-Möminin Əlinin (ə) hədisi, Əlinin (ə) hədisi Peyğəmbərin (s) hədisi, onun hədisi isə Allah-Taalanın buyruğudur”⁵.

11. Şeyx Müfidin verdiyi tərifə əsaslanmaq;

¹ “Tarixi-Dəməşq”.

² Yənə orada, c. 42, səh. 330.

³ “Zəxair əl-üqba”, səh. 64.

⁴ Yənə orada.

⁵ “Bihar əl-ənvar”, c. 2, səh. 178.

Qifari Şeyx Müfidin verdiyi tərifə toxunaraq yazır: “Şeyx Müfid şiəliyə belə tərif vermişdir: “Şiələr Əlinin (ə) ardıcılıarı, tərəfdarlarıdır. Onlar Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra fasiləsiz imam və vəli olduğuna etiqad bəsləyirlər”¹.

Bu tərifdə Əlinin (ə) övladlarının imamlığı haqqında heç bir eyham belə yoxdur. Halbuki şiələr bu əqiqədə olmayanlara şiə demirlər. O, şiəliyin ismət və s. təməl prinsiplərini qeyd etməyi unutmuşdur².

Cavab: Birincisi, Qifari burada da digər sitatlarındakı kimi əmanətdarlıq etməmiş, Şeyxin digər sözlərini göstərməmişdir. Şeyx həmin tərifin ardınca yazır: “Şiə o adama deyilir ki, dinə riayət etsin və imamətin zəruriliyinə, onun hər dövrdə mövcudluğuna inanc duysun. Şiə odur ki, imamət haqqında aydın sübut olduğuna, imamın məsumluğuna və ideallığına inansın və imamətin Hüseyin ibn Əlidən (ə) İmam Rzaya (ə) qədər davam etdiyini qəbul etsin”³.

Burada İmam Rzanı (ə) xüsusi qeyd etməkdə məqsəd həzrət Musa ibn Cəfərdən (ə) sonra İmam Rzanı (ə) qəbul etməyə işarədir. Çünki *vaqifiyyə* məzhəbi Musa ibn Cəfəri (ə) son imam olaraq qəbul edir və İmam Rzanın (ə) imam olduğuna etiqad bəsləyirlər. Deməli, İmam Rzanı (ə) imam olaraq qəbul edənlər mütləq İmam Mehdiyə (ə.c.) qədər olan imamların hamısını qəbul edirlər. Şeyx Müfid şiə əqidəsini, qələmə aldığı əsərlərin hər birində yeri gəldikcə açıqlamışdır.

O, kitabının digər hissəsində yazır: “İmamıyyənin (şiələrin) yekdil rəyinə görə, imam Allaha qarşı çıxmıyaraq məsum olmalı, bütün dini elmləri bilməli və fəzilət baxımından kamil (ideal) olmalıdır”⁴.

Şeyx Müfid yazır: “İmamıyyənin yekdil rəyinə görə, imamların hər hansı birini inkar edən və onların, Allahın vacib etdiyi itaətlərini vacib hesab etməyən kimsə kafir, yolunu azmış və cəhənnəm odunda əbədi qalmağa layiqdir”⁵.

12. Şeyx Müfidin tərifinə irad.

Doktor Qifari ardı-arası kəsilməyən əsassız etirazlarını davam etdirərək yazır: “Şeyx Müfidin tərifinə görə, şiəlik yalnız Əli ibn Əbu Talibin (ə) Peyğəmbərin (s) vəfatından öz vəfatına qədər xəlifə olduğuna, digər üç xilafətin yanlış olduğuna etiqad bəsləyənlərə aiddir. Bu mənada şiəlik Peyğəmbərdən (s) sonra yalnız üç səhabəyə aid ola bilər. Onların fikircə, digər səhabələr kafirdirlər, Peyğəmbər (s) dövründəki müşriklər kimidirlər. Onların hakimiyyəti də küfr hakimiyyətidir. Əli (ə) onların arasında təqiiyyə və nifaq pərdəsi altında yaşayırmış. Əliyə (ə), Peyğəmbər (s) səhabələrinə və İslama qarşı bundan böyük cəsarət ola bilərmi?”⁶

Cavab: Birincisi, şiələr Əlinin (ə) Peyğəmbərdən sonra fasiləsiz imam, xəlifə və vəli olduğunun sübutu üçün Qurana və Peyğəmbər (s) sünnəsinə əsaslanırlar. Onların bu dəlillərə istinadı olduqca aydındır. Bəli, şiələr Əlinin (ə) Peyğəmbərin (s) vəfatından öz vəfatına qədər xəlifə olduğuna inanır və bunu qəbul edirlər.

İkincisi, əgər kimsə kəskin dəlillərlə Peyğəmbərdən (s) sonra Əlinin (ə) Allah tərəfindən imam olduğunu sübuta yetirirsə, təbii ki, nəticə etibarlı ilə bu xilafəti qəbul etməyənlər Allahın əmrinə qarşı çıxmış və inad etmişlər. Allaha qarşı çxaraq inad edənlərin hökmü isə olduqca aydındır.

Üçüncüsü, yeri gəldikdə isbat etdiyimiz kimi, imamət dinin təməl prinsiplərindən biridir. Kimsə bu prinsiplərdən hər hansı birini inkar edərsə, digərlərini də inkar etmiş olar.

¹ “Əvail əl-məqalat”, səh. 39.

² “Üsul məzhəb əş-şiə”, səh. 43-44.

³ “Əvail əl-məqalat”, səh. 39.

⁴ Yenə orada, səh. 39.

⁵ Yenə orada, səh. 44.

⁶ “Üsul məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 43-44.

Dördüncüsü, küfrün bir neçə mərhələsi var. Bəzi mərhələləri insanın yalnız qəlbində olur və müəyyən məsləhətlər nəzərə alındığından üzə çıxmır.

Beşincisi, bəzi rəvayətlərdə qeyd edilən “Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra bəzi səhabələr mürtəd oldular (dönük çıxdılar)” hədisində məqsəd Əhli-beytdən (ə) dönməyə və ya mürtədiyin şiddətli və ya zəif olduğuna işarədir.

Altıncısı, Qifari təqiyəni nifaq kimi açıqlamışdır, bir halda ki, təqiyənin nifaq olmadığı tam sübuta yetirilmişdir. Təqiyə Qurana və sünnəyə görə canın, malın, yaxud hörmət-izzətin kafirlərdən və ya əqidəməzə düşmən kəsilən müsəlmanlardan qorunması üçün istifadə edilir.

Yeddincisi, Əli (ə) öz haqqının tapdandığını və digərlərinin insanları sonu görünməyən zülmətə sürüklədiklərini görür və yeri gəldikcə öz haqqını onlara xatırladırdı. Lakin daha mühüm olan İslamı qorumaq üçün nisbi susqunluğa üstünlük verir və xilafətlə münaqişəyə girmirdi. Əlinin (ə) özündən öncəki üç xəlifə dövründə təqiyə etməsində məqsəd budur.

AYƏNİN İMAMƏTLƏ BAĞLILIĞI

Şiə və əhli-sünnə arasında mövcud olan fikir ayrılıqlarından biri imamın seçilmə və yaxud təyinedilmə yolu ilə olmasıdır. Hər iki halda bu ayədən və onu şərh edən hədislərdən aydın olduğuna görə, Əli (ə) yaradılmışların ən yaxşısıdır. Hətta İbn Teymiyyənin belə qəbul etdiyi bir prinsipə görə, rəhbərliyə və imamlığa layiq olan yaradılmışların ən yaxşısıdır. Nəticə etibarı ilə, seçilmə və ya təyinedilmədən asılı olmayaraq, Peyğəmbərdən (s) sonra İslam ümmətinin rəhbəri olması qaçılmaz olan şəxs Əlidir (ə).

Başqa sözlə desək, “Xeyr əl-bəriyyə” (yaradılmışların ən yaxşısı) ayəsindən sonra deyilir:

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ “Allah onlardan razıdır, onlar da Allahdan razıdırlar” (“Bəyyinə”, 7).

Dəfələrlə qeyd etdiyimiz rəvayətlər bunun Əli (ə) və onun şiələrinə aid olduğunu açıqca göstərdi. Bu ayə ilə “İkmal” ayəsini رَضِيَ اللَّهُ عَنْكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا (“Bir din kimi sizin üçün İslamı bəyənb seçdim”) yanaşı qoyduqda əldə olunan nəticə bu olur ki, iman və yaxşı əməl Əli (ə) vasitəsi (xətti) ilə əldə edilməlidir. Çünki *səhih* hədislərə müvafiq olaraq, “İkmal” ayəsi Qədir-Xum hadisəsindən sonra nazil olmuşdur.

İRADLARA CAVAB

Bu müqəddəs mətnlər İmam Əlinin (ə) və şiələrinin haqq olduqlarını açıq-aydın göstərdiyi üçün əhli-sünnə mənsubları mümkün olan bütün vasitələrlə məlum mətnlərə irad tutmağa, onları müxtəlif şəkildə yozaraq məqsəddən yayındırmağa çalışmışlar. İndi həmin iradları bir-bir qeyd edib cavab verəcəyik:

12. Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) üstün olması;

Alusi deyir: “Əgər “xeyr əl-bəriyyə”də məqsəd Əlidirsə, bu zaman onun Peyğəmbərdən (s) də üstün olması lazım gəlir. Çünkü ayə mütləqdir. Heç bir qeyd olmadıqda, təbii ki, Peyğəmbərə (s) da aid olur”¹.

Cavab: Birincisi, ayə Peyğəmbərdən (s) sonra yaradılmışların ən yaxşısına aiddir. Buna görə də Peyğəmbər (s) bu ayənin əhatəsi xaricindədir.

¹ “Ruh əl-məani”, “Bəyyinə” surəsinin 7-ci ayəsinin izahı.

İkincisi, “Mübahilə” ayəsi, “Teyr”, “Nur” hədisləri və s. bir çox dəlillərə görə, İmam Əli (ə) Peyğəmbərin (s) özüdür. Bura bütün fəzilətlər daxildir və onlar arasında (peyğəmbərlikdən başqa) heç bir fərq yoxdur. Elə ona görə də Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) üstün ola bilməz.

Üçüncüsü, yaradılmışların ən yaxşısı olmaq üçün zəruri şərtlərdən biri Allaha və Peyğəmbərə (s) iman gətirməkdir. Deməli, Əli (ə) Peyğəmbərin (s) risalətinə iman gətirərək yaradılmışların ən yaxşısı məqamına yüksəlmişdir.

Dördüncüsü, Peyğəmbər (s) ümmətə müraciətlə onları yaradılmışların ən yaxşısına itaət etməyə səsləyir. Məlumdur ki, Peyğəmbər (s) (özünə deyil), öz vəfatından sonra yaradılmışların ən yaxşısı olan Əliyə (ə) itaət olunmasını nəzərdə tutur.

2. Şiə, sevən deməkdir;

İbn Həcər Məkki “Əs-Səvaiq əl-mühriqə” kitabında bir neçə hədis qeyd edərək yazır: “Əli (ə) şiələri elə əhli-sünnədir. Çünki Əlini (ə), Allahın və rəsulunun (s) tapşırıqları kimi sevirlər. Əhli-sünnədən başqa digər məzhəblərin hamısı Əliyə (ə) düşməndirlər. Çünki şəriətdən xaric sevgi hidayətdən dönmək və əslində düşmənçilikdir. Elə buna görə də (bu sevgi) onların bədbəxtliklərinə gətirib çıxaracaq”¹.

Cavab: Birincisi, o, şiə sözünü sevən kimi tərcümə etmişdir. Bir halda ki, şiə sözünün bu mənə ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Şiə sözünün mənası itaət edən, ardıcılıdır.

İkincisi, bu açıqlama şiə sözünün terminoloji mənası ilə də müvafiq deyil. Çünki şiə sözü bir termin kimi Əhli-beyti (ə) sevib onlara itaət edən, tabe olan, onların imam olduğuna inanan insanlara deyilir. Şəhristani deyir: “Şiə müqəddəs mətnlərə əsaslanaraq yalnız Əliyə (ə) tabe olan, onun imamlığına və xəlifəliyinə əqidə bəsləyən insanlara deyilir”².

Seyid Şərif Cürçani deyir: “Şiə Əliyə (ə) tabe olan, onun Peyğəmbərdən (s) sonra bilavasitə imam olduğuna inam bəsləyənlərə deyilir. Onların əqidəsincə, imamlıq ondan sonra övladlarına keçir”³.

Üçüncüsü, bu iradların müəllifi İbn Həcərə deyirik: Əgər Əlinin (ə) həqiqi şiələri əhli-sünnədirsə, o zaman nə üçün onun düşmənləri haqqında kitab yazır, onları mədh edirlər? İbn Həcərin özü Müaviyəni müdafiə məqsədi ilə “Təthir əl-cinan” adlı kitab yazmamışdırmı? Müaviyənin Əliyə (ə) qarşı düşmənçiliyi İbn Həcərə məlum deyildimi?

Dördüncüsü, hansı dəlilə görə əhli-sünnədən olmayanların Əliyə (ə) məhəbbəti şəriət çərçivəsi xaricindədir? Onlar Əlini (ə) sevərək Allah məqamınamı yüksəltmişlər? Əsla belə deyil. Bizim o həzrətə (ə) olan məhəbbətimiz ifrat deyil, sizin məhəbbətiniz - əgər varsa, - olduqca azdır. Bizim onu sevməyimizə səbəb “Rayə” (ələm, bayraq) hədisinə əsasən Allahın onu sevməsidir.

Beşincisi, siz Əhli-beyti (ə) necə sevirsiniz, bir halda ki, sizin Buxari kimi öndərləriniz İmran ibn Həttan kimi Əhli-beyt düşmənidən, nasiblərdən hədis nəql edir (və səhih olduğu qənaətinə gəlir), lakin Əhli-beytə (ə) diqqətsizlik göstərərək onlardan hədis nəql etmir? Seyid Şərəf əd-Din yazır: “Əli və Əhli-beyt (ə) şiələri dində onlara tabe olanlardır. Biz əqidəmizi, dinimizin hökmlərini, üsul elmini, sünnə və Quranla bağlı bilgiləri, əxlaq və davranış qaydalarını bütünlüklə onlardan almışıq. Bu, onların imamətini qəbul edərək onlara qarşı təvazökarlığımız sayəsində gerçəkləmişdir. Elə buna görə də onların şiələri hesab olunuruq. Allaha şükür edirik ki, bizi öz dininə hidayət etmiş və biz də Peyğəmbərin (s) qoyub getdiyi iki möhkəm ipdən yapışmışıq. Uca Tanrım bizim Peyğəmbərin (s) elm şəhərinə qapıdan daxil olmağımıza yardım

¹ “Əs-Səvaiq əl-muhriqə”, səh. 92.

² “Əl-Miləl və-nihəl”, c. 1, səh. 107.

³ “Kitab ət-tərifat”, səh. 57.

etmişdir. Bu qapı günahların bağışlanma və yer üzü varlıqlarının təhlükəsizlik amili, ümmətin nicat gəmisidir”.

3. Şiə sözü İmamıyyə məzhəbinə deyilmir;

Doktor Nasir Abdullah ibn Əli Qifari “Üsul məzhəb əş-şiə” kitabında yazır: “Əhli-sünnəyə aid olan ensiklopediya və ya ensiklopedik soraq kitablarında şiə anlayışının bu gün uyğun adla tanınan məzhəbə aid olduğunu tapa bilmədim. Lakin bir neçə zəif və ya saxta hədis vardır ki, bu hədislərdə şiə sözü işlənmiş və Əli (ə) şiələri mədh edilmişdir. Belə hədislərə aşağıdakıları misal göstərmək olar: ¹ فَأَسْتَغْفِرْتُ لَعَلِّي وَشِيعَتِهِ.... مَثَلِي مِثْلَ شَجَرَةٍ أَنَا أَصْلُهَا وَ عَلِيٌّ فَرْعُهَا..... أَنْتَ وَ شِيعَتِكَ فِي الْجَنَّةِ

Cavab: Birincisi, məlum hədislərin zəif və ya saxta olmasına sübut nədir? Bu və ya digər hədisin məzmunu sizin əqidənizlə müvafiq olmadığı üçün mü zəif və ya saxta hesab olunur? Belə bir iddia üçün dəlil göstərmək lazım deyilmi?

İkincisi, məlum hədislər hədsiz dərəcədə çox olduğu üçün “mütəvatir” və ya “məşhur” hədis sayılır. Buna görə də sənəd baxımından tədqiqə ehtiyac duyulmur. Çünki ehtimallar yığılı və saysız gümanlar yəqinlə nəticələnir.

Üçüncüsü, bu hədislərin məzmununu digər *səhih* sənədli (“Qədir” və “Səqəleyn” hədisləri kimi) hədislərlə təsdiqləmək olar.

4. Şiə sözünün istənilən firqə və qruplaşmaya deyilməsi;

O, yazır: “Şiə sözü bir öndərin ətrafına toplaşan istənilən qruplaşmaya deyilir. Bəzi şiələri tarixi həqiqətlərə göz yumaraq iddia edirlər ki, şiə ilk dəfə onlara deyilmişdir. Lakin unudurlar ki, Müaviyə də öz tərəfdarlarına “şiələrim” demişdir. Bir sözlə, tarixi həqiqətlər göstərir ki, bu ad yalnız onlara məxsus olmamışdır, Əli (ə) və ya bəzilərinə görə Hüseyin (ə) öldürüldükdən sonra onlara şiə deyilmişdir”².

Cavab: Birincisi, şiə sözünün bir öndərin ətrafına toplaşan istənilən qruplaşmaya deyilməsi uyğun sözün leksik mənası etibarilədir. Misal üçün, Əbu Süfyan şiəsi, Müaviyə şiəsi və s. ifadələr hərfi mənə etibarilə düzgündür. Elə ona görə də Əli (ə) şiələri haqqında işlədilmədikdə aid olduğu şəxsin adı çəkilir. Lakin Əli (ə) şiələri haqqında işlədildikdə heç bir təyinsiz, sadəcə, şiələri deyilir. Deməli, bu halda, məqsəd yalnız Əli (ə) şiəsidir. Bu açıqlamanı əhli-sünnə alimləri öz kitablarında qeyd etmişlər.

Şəhristani yazır: “Şiə müqəddəs mətnlərə əsaslanaraq yalnız Əliyə (ə) tabe olan, onun imamlığına və xəlifəliyinə əqidə bəsləyən insanlara deyilir”³.

İbn Xəldun yazır: “Şiə sözü mənə etibarlı ilə tərəfdar, ardıcıl deməkdir. Lakin fəqih və mütəkəllimlərin (sxolastiklərin) yazılarında Əli (ə) və onun övladlarının (ə) tərəfdarlarına deyilir”⁴.

Seyid Şərif Cürçani yazır: “Şiə Əliyə (ə) tabe olan, onun Peyğəmbərdən (s) sonra bilavasitə imam olduğuna inam bəsləyənlərə deyilir. Onların əqidəsincə, imamlıq ondan sonra övladlarına keçir”⁵.

Fərid Vəcdi yazır: “Əlinin (ə) imamlığını qəbul edən, ona itaət edən, imamlığın onun övladlarından başqasına keçmədiyinə əqidə bəsləyənlərə şiə deyilir. Onlara görə, imamət məsələsi sadəcə məsləhət görülən bir məsələ deyil. Ona görə də ümmətin özü imam seçmək iqtidarında deyil, yəni onun bu icazəsi yoxdur. İmamət dinin əsaslı prinsiplərindən biridir. Elə buna görə də özündən sonrakı imamı Peyğəmbər (s) şəxsən özü təyin etmişdir. Şiələri

¹ “Üsul məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 36.

² “Üsul məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 39.

³ “Əl-Miləl və-n-nihəl”, c. 1, səh. 107.

⁴ “Müqəddiməti-İbn Xəldun”, səh. 138.

⁵ “Kitab ət-tərifat”, səh. 57.

inanclarından biri budur ki, imamlar böyük və kiçik günahlardan məsumdurlar. Onlar deyirlər: “İnsan danışıqda da, davranışda da “təvəlli və təbərri”yə riayət etməlidir. Yalnız zalım düşməndən qorxduğu zaman təqiyə edə bilər”¹.

İkincisi, qeyd etdiyimiz rəvayətlərə görə, şiə sözünü ilk dəfə Peyğəmbər (s) Əlinin (ə) tərəfdarlarına demişdir. Hətta bir çox əhli-sünnə alimləri də qeyd edirlər ki, bu ad Peyğəmbər (s) dönəmində bəzi səhabələrə verilmişdir.

Əbu Hatəm Razi yazır: “Peyğəmbər (s) dönəmində meydana gələn ilk ləqəb şiə sözü idi. Bu söz dörd səhabəyə - Əbuzər, Salman, Miqdad və Əmmara verilmişdi”².

İbn Xəldun yazır: “Səhabələrin bir hissəsi Əli (ə) şiəsi idi. Onun, xəlifəliyə digərlərindən daha layiq olduğu qənaətində idilər”³.

Məhəmməd Kürd Əli deyir: “Peyğəmbər (s) dönəmində bir çox böyük səhabələr Əlinin (ə) tərəfdarları kimi tanınırdılar. Salman onlardan biri idi. O, deyirdi: “Biz Peyğəmbərlə (s) daim müsəlmanların xeyrini istəyəcəyimizə, Əliyə (ə) və onun ardıcılılarına sadıq olacağımıza dair beyət etdik”. Əbu Səid Xudri deyirdi: “Camaata beş şey əmr edilmişdi. Dördünü həyata keçirdilər, birini isə tərək etdilər”. Ondan soruşdular: “Tərək edilən şey nə idi?” O, cavab verdi: “Əlinin (ə) vilayəti”. Ondan soruşuldu: “Vilayət dörd əməllə birgəmi vacibdir?” O, “Bəli” - deyər bildirdi”⁴.

Doktor Sübhi Saleh yazır: “Hələ Peyğəmbər (s) dönəmində belə Əlinin (ə) şiələri olmuşdur. Bunlardan Əbuzər Qifari, Miqdad ibn Əsvəd, Cabir ibn Abdullah, Übəyy ibn Kəb, Amir ibn Vasilə, Abbas ibn Əbd əl-Müttəlib və övladları, Əmmar ibn Yasir və Əbu Əyyub Ənsarinin adlarını çəkmək olar”⁵.

5. İslam təfriqəyə deyil, birliyə dəvət edir;

O, yazır: “Kecmişdə və dövrümüzdə yaşayan şiələrin iddiasına görə, şiəlik toxumunu səpən ilk şəxs Peyğəmbər (s) olmuşdur. Şiəlik o həzrətin (s) dövründə meydana gəlmişdir. Ona görə də həmin dövrdə bəzi səhabələr Əli (ə) şiəsi hesab edilirdilər. Bu, əsassız fikirdir. Quran və sünnədə bunu isbatlayacaq hər hansı bir tarixi sənəd yoxdur. Bu, İslama, öz həllini tapmış inkaredilməz tarixi faktlara yaddır. İslam insanları birləşdirmək üçün gəlmişdir. O, ümməti firqələrə bölmək məqsədi ilə göndərilməmişdir. Peyğəmbər (s) üçün əhli-sünnə və ya şiə anlayışları yox idi. Çünki Allah-Taala Quranda buyurur: *إن الدين عند الله الإسلام*”⁶

Cavab: Birincisi, keçən bəhslərdə şiəlik toxumunun ilk olaraq Peyğəmbər (s) tərəfindən səpildiyini sübuta yetirdik. Daha doğrusu, bunu Allah-Taalanın özü Qurani-kərimdə buyurmuşdur. “Vilayət”, “İkmal”, “Təbliğ”, “İnzar” və digər bu kimi ayələr Əlinin (ə) imamət və xilafətini insanlara çatdırmaq üçün nazil olmamışdır? Peyğəmbər (s) Allahdan Əlinin (ə) imamət və xilafətini elan etmək haqqında əmr almadımı? Hələ besətin üçüncü ilində *وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ* ayəsi nazil olarkən həzrət Əlini (ə) öz imam və vəsisi (canışımı) təyin etmədimi?

O, ömrünün sonuna qədər müxtəlif zaman və məkanlarda bu mühüm məsələyə eyhamlar vurmuşdur. Sonra isə zilliccə ayının on səkkizinci günü Qədir-Xumda Əlini (ə) rəsmən imamət və xilafət məqamına təyin etdi. Sizcə bütün bunlar şiə əqidələrinin, yəni Əli (ə) və məsum övladlarının imamət və xilafətinin Qurana söykənən əqidələr olduğunu açıqca ortaya qoymurmu?

¹ “Dairə əl-məarif”, c. 5, səh. 424.

² “Hazir əl-ələm əl-İslam”, c. 1, səh. 188.

³ “Tarixi-İbn Xəldun”, c. 3, səh. 364.

⁴ “Xütət əş-Şam”, c. 5, səh. 25.

⁵ “Ən-Nəzm əl-İslamiyyə”, səh. 96.

⁶ “Üsul məzhəb əş-şiə”.

İkincisi, öncəki suala cavab verilərkən qeyd edildiyi kimi, şüəlik Peyğəmbərin (s) öz dövründə meydana gəlmiş və bir çox əhli-sünnə aliminin fikrincə, çoxlu sayda səhabə bu adla tanınmışdır.

Üçüncüsü, şüəliyə etiqad bəsləmək, bəzi səhabələrin şüə olması, Peyğəmbərin (s) şüəliyin təsisçisi olması inkaredilməz tarixi həqiqətlərlə, İslamın təməl prinsipləri ilə heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Bəli, İslam insanları birləşdirmək üçün, İslam ümmətinin vəhdəti üçün gəlmişdir. Bir çox səhabənin Əlinin (ə) (Peyğəmbərdən sonra) imam olduğuna inanması və başqa sözlə desək, hələ Peyğəmbərin (ə) öz dövründə onların şüə olması ümmətin parçalanması, ikiyə bölünməsi demək deyil. Əksinə, bu, o dövərdə müqəddəs mətnlərə əsaslanaraq Əliyə (ə) məhəbbət bəsləməkdir.

Dördüncüsü, bəli, biz də İslamın ümməti bir söz ətrafında toplamaq üçün gəldiyini qəbul edir və buna inanırıq. Lakin bu, heç də ümmətin ətrafında birləşəcəyi şeyin naməlum olması demək deyil. İslam, ümməti haqq-həqiqət ətrafında birləşdirmək üçün gəlmişdir. İslam insanları bir (məhkəm) ipə sarılmağa çağırır. Hansı ki, həmin ip onları Allaha doğru sövq edir. Bu ipdə məqsəd yalnız məsum şəxsdir. Təbii ki, Peyğəmbər (s) özündən sonra Əliyə (ə) itaət etməyi, ona tapınmağı əmr edirsə, Əli (ə) də özündən sonra ümmətin başsız qalması üçün tədbir görür. Məgər Peyğəmbər (s) özündən sonra ümmətinin 73 firqəyə ayrılacağını buyurmurmu?¹

Həzrət Peyğəmbər (s) bu sözləri ilə nicat tapacaq firqənin Əliyə (ə) tapınacaq, onun sünnəsini, Allahın dinini məsum Əhli-beyt (ə) xətti ilə əxz edəcək firqə olduğunu insanlara çatdırır. Bu, sözün əsl mənasında ümməti haqq ətrafında birləşməyə səsləmək deməkdir.

Beşincisi, müsəlmanları Əliyə (ə) itaətə, təbəçiliyə səsləmək “إن الدين عند الله الإسلام” ayəsi ilə heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Əlinin (s) imamət və xilafəti İslamın davamıdır. Şüəlik əsl İslam ruhu, Məhəmməd (s) dinidir. Din Əlinin (ə) vilayətinin elan olunması ilə kamil olmuş, nemət yalnız bu zaman tamamlanmış və beləcə, Allah Əlinin (ə) vilayəti ilə birgə olan dinə razılıq verilmişdir.

6. Şüəliyin qondarma hədislərlə isbat edilməsi;

O, yazır: “Şüələr öz əqidələrinə dini don geyindirmək fikrindədirlər. Onlar şüəliyin kökünün din xaricində olduğunu iddia edən düşmənləri qarşısında öz məzhəblərini müdafiə etmək üçün hər bir vasitəyə əl atır, onun Peyğəmbər (s) tərəfindən yaradıldığına dair saxta hədisləri dəlil göstərir və əhli-sünnə yolu ilə nəql edildiyini güman edirlər. Bir halda ki, bizim sələflərimizin və rəvayətçilərimizin bu haqda hər hansı bir bilgisi yoxdur. Məlum hədislərin əksəriyyəti saxta, ya tənə dolu deyimlər, ya da yanlış yozumlardır”².

Cavab: Bizim bu kitabı qələmə almaqda məqsədimiz şüəliyin haqq olduğunu, Əli (ə) və övladlarının imamət və xilafətini göstərən hədislərin bütünlüklə səhih olduğunu, əhli-sünnə tərəfindən etibarlı sayıldığını isbat etməkdir. Biz sübut etməyə çalışırıq ki, “Təthir”, “Vilayət”, “İkmal”, “Təbliğ” və “İnzar” kimi ayələr, “Qədir”, “Vilayət”, “Səqəleyn”, “On iki xəlifə”, “Nuhun gəmisini” və onlarla digər hədis əhli-sünnənin rical³ və hədisşünaslıq meyarlarına əsasən səhihdir. Elə ona görə də onlar bu hədislərə uyğun etiqat bəsləməlidirlər. Bütün bunları kitab boyunca incələmiş və isbat etmişik.

7. Səhabələr heç bir zaman şüə əqidəsində olmamışlar;

O, yazır: “Onlar güman edirlər ki, şüəlik Əmmar, Əbuzər və Miqdadla başlamışdır Belə olan halda qarşıya belə bir sual çıxır: Onlar hər hansı bir şüə əqidəsinə, misal üçün, Əbu Bəkr, Ömər

¹ “Müsəndi-Əhməd”, c. 3, səh. 145; “Sünəni-Əbu Davud”, c. 3, səh. 198.

² “Üsul məzhəb əş-şüə”, c. 1, səh. 65-67.

³ Rical – hədis rəvayətçilərinin kimliyi, məzhəbi, hansı dövərdə yaşaması və etimad baxımından vəziyyətini öyrənən elmdir.

və səhabələrin əksəriyyətini kafir hesab etmək, onlara qarşı nifrət, kin bəsləmək və bunu dilə gətirmək kimi əqidələrə malik idilərmi? Təbii ki, bunların heç birinin onlara aidiyyəti yoxdur”¹.

Cavab: Birincisi, Əlinin (ə) imamlığı Allah və Peyğəmbər (s) tərəfindən açıqca insanlara çatdırıldıqdan sonra digərlərinin təsdiq etməsinə heç bir ehtiyac qalmır.

İkincisi, biz heç bir səhabəni söymür və haqlarında nalayiq sözlər işlətmirik.

Üçüncüsü, tarixçilərin qənaətinə görə, Peyğəmbər (s) dönəmində ilk məzhəb adı şüəlik olmuşdur. Bu, dörd səhabəyə (Salman, Əbuzər, Miqdad və Əmmara) verilən ad idi. Tarixçilərin qeydlərinə görə, səhabələrin bir hissəsi Əbu Bəkrə beyətdən imtina edib Əlinin (ə) evinə yığıldılar. Burada iştirak edənlərdən aşağıdakıların adını çəkmək olar: Abbas ibn Əbu əl-Müttəlib, Fəzl ibn Abbas, Ətəbə ibn Əbu Ləhəb, Salman Farsi, Əbuzər Qifari, Əmmar Yasir, Miqdad ibn Əsvəd, Bərra ibn Azib, Übəyy ibn Kəb, Səd ibn Əbu Vəqqas, Təlhə ibn Übeydullah, Zübeyr ibn Əvvam, Xüzeymə ibn Sabit, Fərvə ibn Ənsari, Xalid ibn Səid ibn As Əməvi və Səd ibn Übadə Ənsari².

Dördüncüsü, hədis qaynaqlarına müraciət etdikdə səhabələr arasında Salman, Əbuzər, Miqdad və başqaları Əlinin (ə) imaməti haqqında açıq-aydın bildirişlər olduğunu bilir və yeri gələndə bunu insanlara çatdırırdılar. Bir neçə hədisə nəzər salaq:

1. Əbuzər deyirdi: “Qarşıda böyük bir fitnə var. Əgər o zaman həyatda olsanız, Allahın kitabına və Əli ibn Əbu Talibə sığının”³.

13. Salman insanların Əliyə (ə) beyət etmədiklərini gördükdə təəssüf hissi ilə dedi: “Əlini görürəm. O, sizin aranızda hərəkət edir. Lakin siz ona əhəmiyyət vermir və ona tapınmırsınız. And olsun canım əlində olan Allaha, sizi ondan başqa kimsə Peyğəmbərin (ə) sirlərindən xəbərdar etməyəcək”⁴.

14. Miqdad, Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Məhəmmədin (s) Əhli-beytini (ə) tanımaq insanı cəhənnəm odundan qoruyur. Onların sevgisi Siratdan keçmək deməkdir. Onların vilayəti axirət əzabından xilas olmaq deməkdir”⁵.

15. Əbu Əyyub Ənsari, Peyğəmbərin (s) öz qızı Fatiməyə (ə) belə buyurduğunu nəql edir: “Bilirsənmi, Allah-Taala yer üzündə yaşayanlara diqqət yetirdi, onların içindən atanı seçdi və onu peyğəmbərlik məqamına yüksəltdi. Sonra sənin həyat yoldaşını seçdi və mənə səni ona verim, onu öz vəsim (canişinim) təyin edim deyə vəhy etdi”⁶.

16. Əbu Səid Xudri Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Mənim vəsim (canişinim), sirlərimi daşıyan, vədələrimi həyata keçirən, özümdən sonra qoyub gedəcəyim ən yaxşı insan və mənim dinimi bərpa edəcək şəxs Əli ibn Əbu Talibdir”⁷.

17. Ənəs ibn Malik deyir: “Allahın rəsulu (s) dəstəmaz aldı. İki rəkət namaz qıldı. Sonra buyurdu: “Bu qapıdan ilk içəri girəcək şəxs təqvalıların imamı, müsəlmanların ağası və vəsilərin sonuncusudur”. Bu zaman Əli (ə) qapıdan daxil oldu. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Ey Ənəs! Gələn kimdir?” Mən: “Əlidir”, - deyə cavab verdim. Peyğəmbər (s) sevincək onun yanına gəldi və onu bəğrinə basdı”⁸.

---

1 Yenə orada.

2 “Əl-Əqd əl-fərid”, c. 4, səh. 259; “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 131-234. “Usd əl-ğabə”, c. 3, səh. 223;

“Kamil”, İbn Əsir, c. 2, səh. 118.

3 “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 118.

4 Yenə orada, səh. 183.

5 “Sünəni-İbn Macə”, c. 2, səh. 127.

6 “Məcmə əz-zəvaid”, c. 8, səh. 253; “Cəm əl-cəvami”; Süyuti, hədis: 4621.

7 “Kənz əl-ümmal”, c. 2, səh. 209.

8 “Hilyə əl-övliya”, c. 1, səh. 63; “Tarixi-Dəməşq”, c. 2, səh. 486.

18. Büreydə Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Hər bir Peyğəmbərin (s) varisi və vəsisi olur. Həqiqətən, Əli mənim vəsi və varisimdir”¹.

19. Əbuzər, Osmanın xilafət dönəmində Peyğəmbər (s) məscidinin qapısı önündə dayanaraq söylədiyi nitq zamanı dedi: “Məhəmməd (s) Adəm elminin və öncəki peyğəmbərlərə (ə) verilən bütün fəzilətlərin varisidir. Əli ibn Əbu Talib isə onun (s) vəsisi və elminin varisidir”².

20. Həzrət Əli (ə) camaatı Kufəyə toplayıb, Siffeynə, Müaviyə ilə döyüşə gediləcəyi haqqında danışdıqda Əmr ibn Həmiq yerindən qalxıb İmama (ə) müraciətlə dedi: “Ey möminlərin əmiri! Mən, səni aramızdakı qohumluq əlaqəsinə görə, mənə var-dövlət, vəzifə verəsən deyə sevmirəm. Mən, beş xüsusiyyətinə görə sənə məhəbbət bəsləyirəm. Sən Peyğəmbərin (s) əmisi oğlu, vəsisi və bizə əmanət olan övladlarının atasısan. Sən insanlar arasında İslamı ilk qəbul edən, cihadda ən çox payı olan mühacirsən”³.

21. Məhəmməd ibn Əbu Bəkr Müaviyəyə ünvanladığı məktubda yazır: “Vay olsun sənə! Sən özünü Əli (ə) ilə necə müqayisə edə bilərsən, bir halda ki, o, Peyğəmbərin (s) varisi, vəsisi və övladlarının atasıdır”⁴.

Cəməl və Siffeyn döyüşlərinin tarixinə və Qədir-Xum məsələsinə diqqət yetirdikdə görürük ki, həmin döyüşlərdə iştirak edən səhabə və tabeilər Əlinin (ə) imam, vəli və vəsi olduğunu etiraf etmiş və öz şeirlərində bu mövzuya geniş yer ayırmışlar. Səhabə və tabeidən olan bu şairlərə aşağıdakıları misal göstərmək olar: Qeys ibn Səd, Həssan ibn Sabit, Nöman ibn Əclan, Abdullah ibn Əbu Süfyan ibn Hərəs ibn əl-Müttəlib, Əbd ər-Rəhman ibn Hənbəl, Əbu əl-Heysəm ibn Təyyihan, Mərdi Əzdi, Qulami Zəbbi, Ziyad ibn Ənsari, Hücr ibn Ədi Kindi, Zəhr ibn Qeys Cöfi, Əşəs ibn Qeys, Xüzeymə ibn Sabit (Zu əş-şəhadəteyn) və başqaları. Yuxarıda qeyd etdiyimiz şairlərin şeirlərini əldə etmək üçün “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 147-yə müraciət edə bilərsiniz.

8. Şiəlikdə dəyişkənlik;

O, yazır: “Şiə əqidəsi və şiələrin fikirləri daim dəyişərək inkişaf edir. Yaradıldığı dövrdəki erkən şiəliklə sonrakı dövrlərdəki şiəlik tamamilə fərqlidir. Şiə öz erkən çağlarında Əlini (ə) Osmandan öndə görənlərə deyilirdi”⁵.

Cavab: Birincisi, öncə də qeyd etdiyimiz kimi, şiələrin Əhli-beytin (ə) imaməti haqqındakı əqidəsi ilk olaraq Quran və Peyğəmbər (s) sünnəsindən əxz edilmişdir. Bir çox səhabə həmin əqidədə olmuşdur. Bu əqidə tarix boyu davam etmiş və etməkdədir. İnkişaf isə şiələrin daim artan sayındadır.

İkincisi, bəli, şiə əqidəsi müəyyən mənada inkişafdadır və günü-gündən çiçəklənir. Belə ki, şiə öndərləri tarix boyu şiə əqidəsini isbatlayan arqumentləri genişləndirir, fiqh, kəlam (sxolastika), əxlaq və digər sahələri, təməl prinsiplərini qorumaq şərti ilə müasir tələblərlə ayaqlaşacaq tərzdə izah edir və günsəlləşdirirlər.

Üçüncüsü, öncə də qeyd etdiyimiz kimi, şiəlik əsasən üç mənada işlədilmişdir.

4. Məhəbbət (sevgi) şiəliyi: Burada məqsəd Əhli-beyti (ə) sonsuz fəzilətə malik olduqları üçün sevənlərdir. Buraya, nisbətən zəif olmasına baxmayaraq, əhli-sünnə mənsublarını da aid etmək olar. Misal üçün, Şafeinin Əhli-beytə (ə) hədsiz məhəbbətini görənlər, onu şiə kimi təqdim etmişlər.

¹ “Ər-Riyaz ən-nəzərə”, c. 2, səh. 234.

² “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 171.

³ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 281.

⁴ “Vəqəti-Siffeyn”, səh. 118; “Tarixi-İbn Kəsir”, c. 3, səh. 108.

⁵ “Üsul məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 53.

5. Siyasi şiiilik: Bu kateqoriya Əlini (ə) digər səhabələrdən, xüsusilə Osmandan üstün hesab edənlərə aid edilirdi. İmam Əli (ə), Həsən (ə) və Hüseyin (ə) dönəmindəki kufəliləri bu qismə daxil etmək olar.

6. Etiqadi şiiilik: Buraya Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra fasiləsiz imam və xəlifə olduğuna əqidə bəsləyən və onun on bir övladının bir-birinin ardınca müsəlmanların imamı olduğuna inanan hər bir fərd daxildir. Bu əqidə Peyğəmbər (s) dönəmindən günümüzədək olmuşdur və daim inkişaf edərək genişlənməkdədir.

9. Əli (ə) şiiə əqidəsinə qarşıdır;

O, yazır: “Şiiələr özlərini Əlinin (ə) ardıcılıqları hesab edir və Əlinin (ə) də onların əqidəsində olduğunu göstərməyə çalışırlar. Bir halda ki, Əli (ə) belə əqidələrə qarşı idi. Deməli, şiiilik haqqında danışdıqda qeyd etmək zəruridir ki, onlar Əlinin (ə) ardıcılıqları olduqlarını sadəcə güman edirlər. Lakin bu, həqiqət deyil və Əli (ə) onların əqidəsində olmamışdır¹.”

Cavab: Birincisi, onun bütün sözləri boş iddiadır və heç bir dəlil əsaslanmır. Əlinin (ə), şiiələrin onun və övladlarının haqqındakı əqidələrinə qarşı olmasına sübut nədir? Nə üçün o həzrət (ə) bu əqidələrə qarşı çıxmışdır?

İkincisi, şiiələrin etiqadı Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra fasiləsiz imam və xəlifə olması və bu imamətin onun övladları ilə davam etməsidir. Şiiələr bu etiqadı Quran və Peyğəmbər (s) sünnəsinə əsaslanaraq qəbul etmişlər. Əli (ə) onlara qarşı necə çıxı bilər? “Vilayət” ayəsi, “Qədir” və “Səqəleyn” hədisi və onlarla bu kimi hədislər nə deyir? Bütün bunlar şiiə əqidəsinə bir dəlil deyilmi?

Əli (ə) şəxsən özü Qədir-Xum hadisəsini nəzmə çəkərək öz imamlığını insanlara çatdırmağa çalışmamışmı?

Şeir:

رسول الله يوم غدیر خم

فاوجب لی ولایته علیکم

Əli (ə) 25 il evə qapılmağa məhkum olduğu zaman yeri gəldikcə öz imamətini müsəlmanlara xatırladır, onlardan bunun haqq olduğuna dair şəhadət almırdımı? Bu haqda ayrıca kitabda geniş söhbət açmışıq². Əli (ə) öz imamətini, hətta Müaviyəyə belə xatırladır və ona ünvanladığı məktubda bu haqda söhbət açır³. O həzrət (ə) digər hadisələrdə də öz imamlığı, məsumluğu və elmi haqqında söhbət açır və buna müvafiq dəlillər göstərirdi⁴. O, camaatdan zəkat və s. vergiləri yığmaq üçün göndərdiyi məmurlara ünvanladığı məktubda insanlarla necə davranacaqları haqqında tapşırıqlar verərkən yazır: “İnsanlara müraciətlə de: Ey Allahın bəndələri! Allahın vəli və xəlifəsi malınızda olan Allah payını almaq üçün məni sizin yanınıza göndərib”⁵.

Burada Əli (ə) açıqca öz xilafət və vilayət məsələsinə toxunmuşdur.

İmam Həsən (ə) şəhid edildikdən sonra şiiələr İmam Hüseyini (ə) imam və Allah rəsulunun (ə) xəlifəsi olaraq qəbul edib, ona beyət etdilər. Nafe ibn Hilal Aşura günü özünü Əli (ə) şiiəsi kimi təqdim edərək dedi: “Mən Cəməl döyüşündə iştirak etmişəm və Əlinin (ə) olduğu dindəyəm”. O, bu sözləri özlərini Osmanın dinində olanlar kimi təqdim edənlərə cavab olaraq demişdir⁶.

İmam Səccad (ə) da şiiələrin tarix boyu bu günümüzdə qədər əqidə bəslədikləri prinsipləri öz dualarında vurğulamışdır. Həmin duaların birində deyilir: “İlahi, Peyğəmbərin (s) pak Əhli-

¹ “Üsuli-məzhəb əş-şiiə”, c. 1, səh. 53-56.

² Bax: “Qədir-Xum hadisəsi və Əhli-beytin (ə) bu hadisəyə istinadı”.

³ “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 156.

⁴ Yenə orada.

⁵ “Nəhc əl-bəlağə”, 25-ci məktub.

⁶ “Tarixi-Təbəri”, c. 4, səh. 331.

beytinə (ə) öz salamını göndər; hansı ki, onları sən özün öz əmrinlə seçib elminin xəzinəsi, dininin qoruyucusu etdin. Onları yer üzündə öz xəlifələrin olaraq öz iradənə pak etdin. Özünə doğru vasitə, behiştə doğru yol kimi göstərdin”¹.

Bu etiqadların qaynağı imamların şiələyə verdikləri təlimatdır. Onlar bu etiqadın ana xəttini çəkmiş və şiələri bu əqidəyə sövq etmişlər. İmam Baqir (ə) camaatı öz elmindən bəhrələnməyə, din maarifini əxz etməyə dəvət edir. Həzrət (ə) *səhih* sənədli hədisdə Sələmə ibn Küheyl və Həkəm ibn Üyeynəyə buyurur: “Dünyanın şərq və qərbinə səfər etsəniz, düzgün elmi bizim sülaləmizdən öyrəndiyimiz şəkildə heç yerdə tapmayacaqsınız”².

Digər bir hədisdə isə öz evinə işarə edərək deyir: “İnsanlar hara gedirlərsə getsinlər əmr olunan yer yalnız burası olacaq”³.

10. İslam metodundan çıxış;

O, yazır: “Şeyx Nəcəşi şiə sözünü tərif edərkən yazır: “Şiə o insanlara deyirlər ki, onlar Peyğəmbərdən (s) əxz etdikləri elmdə ixtilaf yaranarsa, Əlinin (ə) sözlərinə müraciət edirlər. Əlidən (ə) əxz etdiklərində ixtilaf yaranarsa, Cəfər ibn Məhəmmədin (ə) sözlərinə müraciət edirlər”. Əgər belədirsə, Cəfər ibn Məhəmmədin (ə) sözlərində ixtilaf yarandığı zaman kimə müraciət edirlər? Tərifdə bu suala cavab tapa bilmirik. Bu tərif İslam metodikasından yayınmaq deməkdir. Çünki Peyğəmbərin (s) buyuruqlarında təzad görüldüyü zaman *səhih* hədisləri qeyri-səhih hədislərdən ayırmaq üçün təyin olunan elmi metodlardan yararlanmaq lazımdır. Əlinin (ə) və ya Cəfərin (ə) sözlərinə müraciət etmək bu metoda yaddır. Tərifdəki digər uyğunsuzluqlar da mövcuddur. Orada qeyd edildiyinə görə, Peyğəmbər (s) və Əlidən (ə) olunan nəqlərdə təzad var. Lakin necə olur ki, Cəfərin (ə) söylədiklərində təzad olmur. Cəfər (ə) onlardan daha fəzilətli idimi?”

Cavab: Birincisi, bu tərif Nəcəsiyə aid deyil. Nəcəsi onu özünəməxsus sənədlə Əban ibn Təğlibdən nəql edir. Nəcəsiyə aid olmayan sözü ona nisbət vermək elmdə əmanətə xəyanətdir. Bu, elm adamlarına sirr deyil.

İkincisi, Əban ibn Təğlibin bu tərifdə məqsədi tamam başqa bir şeydir. O, demək istəyir ki, Peyğəmbərdən (s) sonra onun qoyub getdiyi elmlərdə fikir ayrılıqları meydana gəldi. Bu ixtilafı həll etmək və həqiqəti üzə çıxarmaq üçün elə bir şəxsə müraciət etmək lazım idi ki, səhvədən uzaq olsun və həqiqəti insanlara göstərsin. Bu şərtləri özündə toplayan insan Peyğəmbərin (s) də buyuruqlarına görə, yalnız Əli (ə) idi. Əban ibn Təğlib İmam Sadiqin (ə) müasiri olduğu üçün sonda İmam Sadiqin (ə) adını çəkərək Əlinin (ə) sözlərinin izahında bir anlaşılmazlıq olduğu zaman ona (ə) müraciət etdiklərini qeyd edir. Təbii ki, bir məsumun buyurduqlarını başa düşməkdə çətinlik çəkilərsə, dövrün məsumuna müraciət etmək lazımdır. Peyğəmbər (ə) Əlinin (ə) haqqında “ey Əli, sən ümmətim arasında ixtilaf düşdüyü zaman onu həll edəcək şəxssən”, - deyər buyurmadımı?⁴ Digər hədislərdə isə buyurdu: “Əli (ə) hidayət bayrağıdır”⁵; “Əli mənim üçün mənim Allah üçün olduğum kimidir”⁶.

Peyğəmbərin (ə) Allah yanındakı son hədisdə deyilən məqamını Quran açıqca bəyan edir: “*Biz Kitabı (Qurani) sənə yalnız ixtilafda olduqları məsələləri izah etmək və möminlərə bir hidayət və mərhəmət olsun deyər nazil etdik!*” (“Nəhl”, 64). Həmin məqamı Peyğəmbər (s) Allahın əmri ilə Əliyə (ə) vermişdir. O həzrətdən (ə) sonra belə bir ixtilaf yarandığı təqdirdə onu

¹ “Səhifə əs-Səccadiyyə”, dua: 46, “Ərəfə” gününün duası.

² “Əl-Üsul əl-kafi”, c. 1, səh. 399.

³ Yəne orada.

⁴ “Tarixi-Dəməşq”.

⁵ Yəne orada, c. 42, səh. 330.

⁶ “Zəxair əl-üqba”, səh. 64.

həll etmək məsuliyyəti Əlinin (ə) üzərinə qoyulmuşdu. Digər müqəddəs mətnlərə görə, eyni məsuliyyət və hüquq Əlidən (ə) sonrakı on bir imama da verilmişdir. Belə ki, Peyğəmbər (s) buyurur: “Həqiqətən, mən sizin aranızda iki qiymətli şey qoyub gedirəm: Allahın kitabı və Əhli-beytim. Əgər bu iki (əmanətə) tapınsanız, heç bir zaman yolunuzu azmayacaqsınız”¹.

Nəticə etibarlı ilə, ixtilafli məsələlərdə Əliyə (ə) və ya İmam Sadiqə (ə) müraciət etmək elmi metoda yad deyil, əksinə, hədisləri incələyərək doğrusunu yanlışından ayırmaq üçün istifadə edilən üsulların önündədir.

Burada İmam Sadiqin (ə) Əlidən (ə) üstün olduğuna da heç bir işarə yoxdur. Çünki Əban ibn Təğlib İmam Sadiqin (ə) müasiri olmuşdur. Özündən sonrakı imamları görməmişdir. Təbii ki, əgər İmam Sadiqdən (ə) sonrakı dönəmlərdə belə bir problem çıxarsa, zamanın imamına müraciət edilməlidir.

Sonda qeyd etməliyik ki, Əhli-beytin (ə) özlərindən gələn müqəddəs mətnlərdə onların bildirişlərinin eynilə Peyğəmbərin (s) sünnəsi olduğunu görürük. İmam Sadiq (ə) buyurur: “Mənim hədisim atamın hədisi, atamın hədisi babamın hədisi, babamın hədisi İmam Hüseynin (ə) hədisi, İmam Hüseynin (ə) hədisi İmam Həsənin (ə) hədisi, İmam Həsənin (ə) hədisi Əmir əl-Möminin Əlinin (ə) hədisi, Əlinin (ə) hədisi Peyğəmbərin (s) hədisi, onun hədisi isə Allah-Taalanın buyruğudur”².

22. Şeyx Müfidin verdiyi tərifə əsaslanmaq;

Qifari Şeyx Müfidin verdiyi tərifə toxunaraq yazır: “Şeyx Müfid şiəliyə belə tərif vermişdir: “Şiələr Əlinin (ə) ardıcılıqları, tərəfdarlarıdır. Onlar Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra fasiləsiz imam və vəli olduğuna etiqad bəsləyirlər”³.

Bu tərifdə Əlinin (ə) övladlarının imamlığı haqqında heç bir eyham belə yoxdur. Halbuki şiələr bu əqiqədə olmayanlara şiə demirlər. O, şiəliyin ismət və s. təməl prinsiplərini qeyd etməyi unutmuşdur⁴.

Cavab: Birincisi, Qifari burada da digər sitatlarındakı kimi əmanətdarlıq etməmiş, Şeyxin digər sözlərini göstərməmişdir. Şeyx həmin tərifin ardınca yazır: “Şiə o adama deyilir ki, dinə riayət etsin və imamətin zəruriliyinə, onun hər dövrdə mövcudluğuna inanc duysun. Şiə odur ki, imamət haqqında aydın sübut olduğuna, imamın məsumluğuna və ideallığına inansın və imamətin Hüseyn ibn Əlidən (ə) İmam Rzaya (ə) qədər davam etdiyini qəbul etsin”⁵.

Burada İmam Rzanı (ə) xüsusi qeyd etməkdə məqsəd həzrət Musa ibn Cəfərdən (ə) sonra İmam Rzanı (ə) qəbul etməyə işarədir. Çünki *vaqifiyyə* məzhəbi Musa ibn Cəfəri (ə) son imam olaraq qəbul edir və İmam Rzanın (ə) imam olduğuna etiqad bəsləmişlər. Deməli, İmam Rzanı (ə) imam olaraq qəbul edənlər mütləq İmam Mehdiyə (ə.c.) qədər olan imamların hamısını qəbul edirlər. Şeyx Müfid şiə əqidəsini, qələmə aldığı əsərlərin hər birində yeri gəldikcə açıqlamışdır.

O, kitabının digər hissəsində yazır: “İmamıyyənin (şiələrin) yekdil rəyinə görə, imam Allaha qarşı çıxmıyaraq məsum olmalı, bütün dini elmləri bilməli və fəzilət baxımından kamil (ideal) olmalıdır”⁶.

Şeyx Müfid yazır: “İmamıyyənin yekdil rəyinə görə, imamların hər hansı birini inkar edən və onların, Allahın vacib etdiyi itaətlərini vacib hesab etməyən kimsə kafir, yolunu azmış və cəhənnəm odunda əbədi qalmağa layiqdir”⁷.

¹ Yenə orada.

² “Bihar əl-ənvar”, c. 2, səh.178.

³ “Əvail əl-məqalat”, səh. 39.

⁴ “Üsul məzhəb əş-şiə”, səh. 43-44.

⁵ “Əvail əl-məqalat”, səh. 39.

⁶ Yenə orada, səh. 39.

⁷ Yenə orada, səh. 44.

12. Şeyx Müfidin tərifinə irad.

Doktor Qifari ardı-arası kəsilməyən əsassız etirazlarını davam etdirərək yazır: “Şeyx Müfidin tərifinə görə, şiəlik yalnız Əli ibn Əbu Talibin (ə) Peyğəmbərin (s) vəfatından öz vəfatına qədər xəlifə olduğuna, digər üç xilafətin yanlış olduğuna etiqad bəsləyənlərə aiddir. Bu mənada şiəlik Peyğəmbərdən (s) sonra yalnız üç səhabəyə aid ola bilər. Onların fikircə, digər səhabələr kafirdirlər, Peyğəmbər (s) dövründəki müşriklər kimidirlər. Onların hakimiyyəti də küfr hakimiyyətidir. Əli (ə) onların arasında təqiyə və nifaq pərdəsi altında yaşayırmış. Əliyə (ə), Peyğəmbər (s) səhabələrinə və İslama qarşı bundan böyük cəsarət ola bilərmisiz?”¹

Cavab: Birincisi, şiələr Əlinin (ə) Peyğəmbərdən sonra fasiləsiz imam, xəlifə və vəli olduğunun sübutu üçün Qurana və Peyğəmbər (s) sünnəsinə əsaslanırlar. Onların bu dəlillərə istinadı olduqca aydındır. Bəli, şiələr Əlinin (ə) Peyğəmbərin (s) vəfatından öz vəfatına qədər xəlifə olduğuna inanır və bunu qəbul edirlər.

İkincisi, əgər kimsə kəskin dəlillərlə Peyğəmbərdən (s) sonra Əlinin (ə) Allah tərəfindən imam olduğunu sübuta yetirirsə, təbii ki, nəticə etibarlı ilə bu xilafəti qəbul etməyənlər Allahın əmrinə qarşı çıxmış və inad etmişlər. Allaha qarşı çxaraq inad edənlərin hökmü isə olduqca aydındır.

Üçüncüsü, yeri gəldikdə isbat etdiyimiz kimi, imamət dinin təməl prinsiplərindən biridir. Kimsə bu prinsiplərdən hər hansı birini inkar edərsə, digərlərini də inkar etmiş olar.

Dördüncüsü, küfrün bir neçə mərhələsi var. Bəzi mərhələləri insanın yalnız qəlbində olur və müəyyən məsləhətlər nəzərə alındığından üzə çıxmır.

Beşincisi, bəzi rəvayətlərdə qeyd edilən “Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra bəzi səhabələr mürtəd oldular (dönük çıxdılar)” hədisində məqsəd Əhli-beytdən (ə) dönməyə və ya mürtədliyin şiddətli və ya zəif olduğuna işarədir.

Altıncısı, Qifari təqiyəni nifaq kimi açıqlamışdır, bir halda ki, təqiyənin nifaq olmadığı tam sübuta yetirilmişdir. Təqiyə Qurana və sünnəyə görə canın, malın, yaxud hörmət-izzətin kafirlərdən və ya əqidəmişə düşmən kəsilmən müsəlmanlardan qorunması üçün istifadə edilir.

Yeddincisi, Əli (ə) öz haqqının tapdandığını və digərlərinin insanları sonu görünməyən zülmətə sürüklədiklərini görür və yeri gəldikcə öz haqqını onlara xatırladırdı. Lakin daha mühüm olan İslamı qorumaq üçün nisbi susqunluğa üstünlük verir və xilafətlə münaqişəyə girmirdi. Əlinin (ə) özündən öncəki üç xəlifə dövründə təqiyə etməsində məqsəd budur.

ŞİƏLİYİN TARIXI

Ötən fəsildə şiəliyin yaranmasının bir neçə amilini qeyd etdik və bəlli oldu ki, şiəliyin özülünü Allah-Taala özü qoymuşdur. Çünki Quranda Əli (ə) hami və vəli (rəhbər) olaraq təqdim olunur və insanlara ona tabe olmaq əmr edilir. Bu əmr yalnız Əliyə (ə) yox, bütün Əhli-beytə aiddir. Peyğəmbər (s) də 23 illik missiyası dövründə o həzrətin və on bir övladının imamlığı haqqında söhbət açmış və hamını onlara itaət etməyə səsləmişdir. İndi isə görək Peyğəmbər (s) dönəmində Əlini (ə) vəli və canişin olaraq qəbul edən olmuşmu? Tarix boyunca Əli (ə) şiələrinin başı nələr çəkmişdir?

¹ “Üsul məzhəb əş-şiə”, c. 1, səh. 43-44.

ŞİƏLİK PEYĞƏMBƏR (S) DÖNƏMİNDƏ

Səhabələrin bir hissəsi Peyğəmbər (s) dönəmində Əlinin (ə) imamət və xilafəti haqqında ayə və rəvayətləri eşidərək o həzrətə (ə) xüsusi məhəbbət bəsləyirdilər. Bu səhabələr “Əli (ə) şiəsi” adlanırdılar.

Əbu Hatəm Razi yazır: “Peyğəmbər (s) dönəmində meydana gələn ilk ləqəb şiə sözü idi. Bu söz dörd səhabəyə - Əbuzərə, Salmana, Miqdada və Əmmara verilmişdi”¹.

İbn Xəldun yazır: “Səhabələrin bir hissəsi Əli (ə) şiəsi idilər. Xilafətə onun daha layiq olduğunu düşünürdülər”².

Məhəmməd Kürd Əli deyir: “Peyğəmbər (s) dönəmində bir çox böyük səhabələr Əlinin (ə) tərəfdarları kimi tanınırdılar. Salman onlardan biri idi. O, deyirdi: “Biz Peyğəmbərlə (s) daim müsəlmanların xeyrini istəyəcəyimizə, Əliyə (ə) və onun ardıcılılarına sadıq olacağımıza dair beyət etdik”. Əbu Səid Xudri deyirdi: “Camaata beş şey əmr edilmişdir. Dördünü həyata keçirdilər, birini isə tərək etdilər”. Ondən soruşdular: “Tərək edilən şey nə idi?” O, cavab verdi: “Əlinin (ə) vilayəti”. Ondən soruşdular: “Vilayət dörd əməllə birgəmi vacibdir?” O, “Bəli”, - deyər bildirdi”³.

“Lakin şiəliyin, İbn əs-Sövda kimi şöhrət tapmış Abdullah ibn Səba tərəfindən yaradıldığını iddia edənlərin bu fikri təxəyyüldən başqa bir şey deyildir. Bu, onu göstərir ki, onlar şiəlik haqqında həqiqətdən xəbərsizdirlər. Şiələrin bu şəxsə (Abdullah ibn Səbaya) münasibəti, ona qarşı çıxaraq daim məzəmmət etmələri heç kimə sirr deyil. Şiə alimləri bütünlüklə, yekdilliklə onu məzəmmət etmişlər. Bütün bunları gördükdə bunun iftira olduğu üzə çıxır. Şübhəsiz, şiəlik Əli (ə) şiələrinin diyarı olan Hicazda meydana gəlmişdir”⁴.

Doktor Sübhü Saleh yazır: “Hələ Peyğəmbər (s) dönəmində belə, Əli (ə) şiələri olmuşlar. Bunlardan Əbuzər Qifari, Miqdad ibn Əsvəd, Cabir ibn Abdullah, Übəyy ibn Kəb, Amir ibn Vasilə, Abbas ibn Əbd əl-Müttəlib və övladları, Əmmar ibn Yasir və Əbu Əyyub Ənsarinin adlarını çəkmək olar”⁵.

Məhəmməd ibn Abdullah Ənən yazır: “Şiəliyin, xəvaricin yarandığı dövəndə meydana gəlməsi yanlış fikirdir. Şiəlik Peyğəmbərin (s) öz dövründə yaranmışdır. Belə ki, Şüəra surəsinin 214-cü ayəsinə görə, Allah-Taala Peyğəmbərə (s) qohum-əqrəbasını (Allahın əzabı ilə) qorxutmasını əmr etdi. Həzrət (s) yaxın qohumlarını evinə toplayıb Əlini (ə) göstərərək buyurdu: “Bu (yəni Əli (ə)), mənim qardaşım, vəlim və sizin aranızda canişinimdir. Onu dinləyin və ona tabe olun”⁶.

Nöbəxti deyir: “Həqiqətən, ilk İslam fırqəsi şiəlikdir. Bu, Əli ibn Əbu Talibin (ə) fırqəsidir. Peyğəmbər (s) zamanında Əli (ə) şiəsi kimi tanınanlar, sonradan o həzrətə (ə) məhəbbətlə və onun imam olduğuna inamla tanınırdılar.

ŞİƏLƏRİN BU DÖVRDƏKİ FƏALİYYƏTİ

Peyğəmbər (s) dönəmində şiələr Əlinin (ə) canişinliyinə iman gətirdikdən sonra bu əqidəni müxtəlif yollarla təsbit etməyə çalışmışlar. Onların bu yolda atdıqları addımları aşağıdakı şəkildə sıralamaq olar:

¹ “Həzir əl-ələm əl-İslam”, c. 1, səh. 188.

² “Tarixi-İbn Xəldun”, c. 3, səh. 251.

³ “Xütət əş-Şam”, c. 5, səh. 25.

⁴ Yəne orada.

⁵ “Ən-Nəzm əl-İslamiyyə”, səh. 96.

⁶ “Ruh ət-təqiyyə”, səh. 20.

1. Peyğəmbərin (s) çıxışı; Peyğəmbər (s) Qədir-Xumda söylədiyi bir nitqdə Əlinin (ə) özündən sonra xərlifə olduğunu elan etdi. Həmin nitqdə deyilirdi:

“Mənim sizdən beyət almağım, Əli (s) və ondan sonrakı imamlar haqqında Allahın buyurduğuna dair iltizam almağım əmr edilmişdir. Bu imamlar mənim və onun nəslindəndirlər və haqqa, ədalətə hökm edəcəklər. Onların sonuncusu qiyamətə qədər haqqa hökm verəcək Mehdidir (ə.c.). Ey insanlar! Siz mənə bir əllə beyət etməyəcək qədər (yəni ikiəlli, canla-başla beyət edəcək qədər) böyüksünüz. Halbuki Allah-Taala mənə əmr etmişdir ki, Əli (ə) və ondan sonrakı imamlar haqqında dilinizlə iqrar etdiyinizə şahid olum. Bu imamlar onun və mənim nəslindəndir. (Öncə də) söylədiyim kimi, mənim sülaləm ondan törəyənlərdir. Elə isə (hamınız birgə) deyin: Biz, sənin Allahın əmri ilə Əli (ə) və ondan törəyən imamlar haqqında söylədiklərini dinlədik, eşitdik və eşitdiklərimizə itaət edib, bundan razı olduğumuzu dilə gətiririk. Sənə qəlbimizlə, canımızla, dilimizlə və əllərimizlə beyət edirik. Bu əqidə ilə yaşayacaq, onunla öləcək və qiyamət günü onunla diriləcəyik. Heç bir zaman dəyişməyəcək və (bu əqidəmizə) şüklə yanaşmayacağıq. Öz əhdimizdən dönməyəcək, peymanımızı sındırmayacağıq. Allaha itaət edəcək, sənə, Əliyə (ə), onun övladlarına, adını çəkdiyən Həsən (ə) və Hüseyndən (ə) sonra gələn imamlara tabe olacağıq. Mən bu imamların öz yanımda və Allah yanındakı məqamlarını sizə çatdırdım”. Yerdən səslər ucaldı: “Allahın və rəsulunun (s) əmrini eşidib itaət edir, dilimiz, qəlbimiz və əllərimizlə tabe oluruz”. Bu zaman müsəlmanlar Peyğəmbərə (s) və Əliyə (ə) doğru axışaraq ikiəlli beyət etməyə başladılar¹.

2. Vilayəti müdafiə məqsədi ilə söylənilən şeirlər;

Qədir-Xum hadisəsindən sonra Həssan ibn Sabit Peyğəmbərdən (s), Əlinin (ə) bu məqama təyin olunmasını nəzmə çəkmək üçün icazə istədi. Peyğəmbər (s) icazə verdikdə söylədi:

يناديهم يوم الغدير نبيهم
بختم و اسمع بالرسول مناديا
فقال له قم يا علي فأتني
جعلتك من بعدى اماما و هاديا...

3. Vilayətin möhkəmlənməsi üçün əməli tədbirlər.

Əlinin (ə) fədailərinin onun imaməti əqidəsini möhkəmlətmək və bu imamətə şəhadət vermək üçün gördükləri işlərdən biri azanda o həzrətin (ə) adının təberrük məqsədi ilə deyilməsi idi.

Şeyx Abdullah Məraği Misri nəql edir: “Peyğəmbər (s) zamanında Salman Farsi azan və iqamədə Peyğəmbərin (s) risalətinə şəhadət verdikdən sonra Əlinin (ə) imamətinə şəhadət verirdi. Bir şəxs Peyğəmbərin (s) yanına gələrək soruşdu: “Ey Allahın rəsulu! Bu günə qədər eşitmədiyim bir şey eşitdim”. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Nə eşitmisən?” Həmin şəxs dedi: “Salman azanda peyğəmbərliyə şəhadət verdikdən sonra imamətə şəhadət verir”. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Yaxşı və xeyirli bir şey eşitmisən”³. Digər bir rəvayətdə isə deyilir: Bir şəxs Peyğəmbərin (s) yanına gələrək dedi: “Ey Allahın rəsulu! Əbuzər azanda risalətə şəhadət verdikdən sonra Əlinin (ə) imamət və vilayətinə şəhadət verir (Yəni, “*Əşhadu ənnə Əliyyəni vəliyyullah*” deyir)”. Peyğəmbər (s) buyurdu: “O, doğru deyir. Mənim Qədir-Xumda “*Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır*” deməyimi unutmusunuzmu? Əhdinə vəfa qılmayan zərər edəcəkdir”⁴.

¹ “İhticac”, Təbərsi, səh. 65-66.

² “Əl-Qədir”, c. 2, səh. 34.

³ “Əs-Sələfə fi əmr əl-xilafə”, Şeyx Məraği.

⁴ Yenə orada.

Şiəlik Peyğəmbər (s) vəfat edən zaman

Şiələr Peyğəmbərin (s) vəfatı zamanı o həzrətin (s) öz tapşırığına müvafiq olaraq göstərişlərini həyata keçirməyə, möhkəmlətməyə başladılar. Belə hallardan bir neçəsinə nəzər salaq:

1. Peyğəmbər (s) vəsiyyətini yazdırmaq üçün kağız-qələm gətirilməsini israr edərkən, orada olan bir çoxları bu istəyi yerinə yetirmək istədilər, amma qarşı tərəf gücündən istifadə edib buna yol vermədi.

2. Peyğəmbər (s) son göstərişinə əməl edilmədiyini gördükdə oradakıları otaqdan çıxartdı. Lakin Miqdad və Əbuzər kimi Əli (ə) şiələrini otaqda saxlayıb onlara özündən sonrakı imamlar (ə) haqqında vəsiyyət etdi¹.

3. Müzəffərin “əs-Səqifə” əsərində qeyd etdiyinə görə, Peyğəmbər (s) Üsamənin qoşununu döyüşə - Rum qoşunu ilə savaşa göndərdikdə bir çox Əli (s) şiəsini yanında saxladı. Həmin şiələrin orada saxlanılmasının səbəbi, onların Peyğəmbər (s) vəfat edən zaman Əliyə (ə) beyəti yeniləməsi və yeni hökuməti qurmaları idi. Lakin Ömər, Əbu Bəkr və başqalarının Üsamə ibn Zeydin qoşunundan dönmələri Peyğəmbərin (s) bu uzaqgörən siyasətini pozdu.

4. Bir çoxları Peyğəmbərin (s) vəfatından az sonra, hələ o həzrətin (s) cənazəsi yerdə ikən Bəni-Saidə səqifəsində (sayəban, çardağ) toplaşib vəzifə bölgüsündə olarkən, Əlinin (s) tabeçiliyində olan şiələr Peyğəmbərin (s) dəfni ilə məşğul idilər.

ŞİƏLİK ƏBU BƏKRİN XİLAFƏTİ DÖNƏMİNDƏ

Şiələr Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra da o həzrətin (s) Əli (ə) ilə bağlı göstərişini həyata keçirməyə səy göstərmiş və bu yöndə müəyyən addımlar atmışlar. Bunlardan bir neçəsinə nəzər salaq.

1. Əliyə (ə) beyət edilməsi;

Şiələr Peyğəmbərin (s) Əli (ə) ilə bağlı vəsiyyətini görmüş, eşitmiş və onun Peyğəmbərdən (s) sonra xəlifə və imam olduğunu qəbul etmişdilər. Elə buna görə də Peyğəmbərin (s) vəfatından dərhal sonra İmama (ə) beyət olunması məsələsini önə çəktilər. Belə ki, Abbas ibn Əbd əl-Müttəlib İmam Əliyə (ə) deyir: “Əlini ver, sənə beyət edim və xalq da sənə beyət etsin”².

2. Şiələrin həzrət Fatimənin (ə) evinə yığılmaları;

Səqifə hadisəsindən sonra şiələr məsələnin Əbu Bəkrin xeyrinə sona yetdiyini görüb etiraz əlaməti olaraq həzrət Zəhranın (ə) evinə toplaşdılar. Bununla həm işin gedişatına etiraz etmiş, həm də İmam Əlinin (ə) imamət və xilafətini dəstəkləmiş oldular.

Məsudi Peyğəmbərin (s) vəfatı hadisələri fəslində yazır: “Həqiqətən, İmam Əli (ə) və onun tərəfində olan şiələri Əbu Bəkrə beyət tamamlandıqdan (Əbu Bəkr xəlifə seçildikdən) sonra həzrət Əlinin (ə) evinə yığıldılar”³.

Ömər ibn Xəttab deyir: “Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra baş verən hadisələrdən biri də bu idi ki, Əli (ə), Zübeyr və onlarla olan bir qrup (səhabə) bizə beyət etməkdən boyun qaçırıb Fatimənin (ə) evinə toplaşdı”⁴.

Əbu Bəkrə beyətdən boyun qaçıranlar bunlar idilər:

- 1) Salman Farsi;
- 2) Əmmar Yasir;

¹ “Kitabi-Süleym ibn Qeys Hilali”, c. 1, səh. 658.

² “Təbəqati-İbn Səd”, c. 2, səh. 38.

³ “İsbat əl-vəsiyyə”, səh. 121.

⁴ “Müsnədi-Əhməd”, c. 1, səh. 55; “Tarixi-Təbəri”, c. 2, səh. 466; “Tarixi-İbn Əsir”, c. 2, səh. 124.

- 3) Bərra ibn Azib;
- 4) Əbuzər Qifari;
- 5) Miqdad ibn Əsvəd;
- 6) Əban ibn Səid;

7) Abbas ibn Əbd əl-Müttəlib və Bəni-Haşim, mühacir və ənsardan olan çoxsaylı səhabələr¹.

İbn Əsir yazır: “Əban bir çoxları kimi beyətdən boyun qaçırıb Bəni-Haşimin nə edəcəyini gözlədi. Onlar beyət etdikdə, o da etdi”².

3. Vilayəti müdafiə mövqeyi;

Şiələrin yığıncığı Ömər ibn Xəttab tərəfindən dağıldıqdan sonra onlar Peyğəmbər (s) məscidinə toplaşdıqca camaata dəlillər göstərir və onları qəflət yuxusundan oyatmağa çalışırdılar. Belə hallardan bir neçəsinə diqqət yetirək:

Fəzl ibn Abbas

O, çıxış edərək xalqa müraciətlə dedi: “Dostumuz (Əli) sizdən daha layıqdır”³.

Miqdad ibn Əsvəd

O, deyir: “Qüreyşə təəccüb edirəm. Onlar xilafəti Peyğəmbərlərinin (s) əhli-beytinin (ə) əlindən aldılar. Halbuki onların arasında Peyğəmbərə (s) ilk iman gətirən Əli (ə) var”⁴.

O, digər çıxışında deyir: “Peyğəmbərin (s) Əhli-beytini (s) tanımaq (onlara etiqad bəsləmək) axirət əzabının qoruyucusudur. Onlara sevgi Sirat körpüsündən keçid üçün icazədir. Onların vilayəti (insanları) cəhənnəm əzabından amanda saxlayacaq”⁵.

Salman Farsi

O, ismət və təharət ailəsini müdafiə edərək xalqa müraciətlə deyir: “Ey camaat! Həqiqətən, Məhəmmədin (s) Əhli-beyti (ə) Nuhun (ə), İbrahim (ə) və İsmayılın (ə) törəmələridir. Onlar Məhəmmədin (s) pak və hidayətçi (doğru yol göstərən) ailəsidirlər. Məhəmmədin (s) ailəsi bədəndəki başa, daha doğrusu, başdakı iki gözə bənzəyirlər. Çünki onlar sizin üçün başınız üzərində ucalmış səma, uca dağlar, işıq saçan günəş və (faydalı) zeytun ağacı kimidirlər”⁶.

Sözlərinin digər hissəsində camaata müraciətlə deyir: “Görürəm ki, Əli (ə) sizin aranızdadır, lakin onu tanımırsınız. And olsun canım ixtiyarında olan Allaha, Əli (ə) sizin Peyğəmbər (s) sirtindən ən xəbərdir olanınızdır”⁷.

Səqifə hadisəsindən sonra camaata müraciətlə dedi: “Etməməli olduğunuz şeyi etdiniz, etməli olduğunuzu isə etmədiniz. Əgər Əliyə (ə) beyət etsəydiniz, üzərinizə yerdən və göydən xeyli nemət yağacaqdı”⁸.

Əbuzər Qifari

O deyir: “Aza qane oldunuz, Peyğəmbərlə (s) qohumluğu kənara qoydunuz. Əgər xilafəti sahibinə - Peyğəmbərimizin (s) Əhli-beytinə versəydiniz, sizin iki nəfəriniz arasında belə ixtilaf düşməzdi”⁹.

Übəyy ibn Kəb

O, Əbu Bəkrə əsla beyət etməyən şəxslərdən idi və Səqifə şurasını əsassız hesab edirdi¹.

¹ “Tarixi-Əbu əl-Fida”, c. 1, səh. 156.

² “Usd əl-ğabə”, İbn Əsir, c. 1, səh. 53.

³ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 103.

⁴ Yenə orada, c. 2, səh. 114.

⁵ “Sünəni-İbn Macə”, c. 2, səh. 127.

⁶ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 171.

⁷ “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 183.

⁸ “Ənsab əl-əşraf”, c. 1, səh. 591.

⁹ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 6, səh. 5.

Əbu Nəim İsfahani “Hilyə əl-övliya” əsərində Qeys ibn Səddən belə nəql edir:

Peyğəmbərin (s) səhabələri ilə görüşmək üçün Mədinəyə daxil oldum. Xüsusilə Übəyyi görməyi çox istəyirdim. Peyğəmbər (s) məscidinə daxil oldum, namaz üçün cərgədə dayandım. Bu an bir kişinin (Übəyyin) namazını qurtararaq nitq söyləməyə başladığını gördüm. Sözlərini eşitmək üçün boyunlar ona doğru çəkildi. O, üç dəfə dedi: “Bu ümmətin önündə gedənlər yollarını azdılar və axirətləri heç oldu. Lakin mən onların halına yanmıram. Mən onların vasitəsi ilə yolunu azan müsəlmanların halına yanmıram”².

O, yazır: “Übəyy ibn Kəb müsəlmanların əsl İslam rəhbərlərindən ayrı düşdüyünü görür, narahat olur və deyirdi: “Peyğəmbər (s) həyatda olduğu müddətdə çöhrələr bir istiqamətə doğru yönəlmişdi. Lakin o həzrətin (s) vəfatından sonra çöhrələr sağa-sola dönməyə başladı”³.

Zəhəbi nəql edir: “Ənsardan biri Übəyy ibn Kəbdən soruşdu: “Haradan gəlibsən?” Übəy: “Peyğəmbər (s) xanədanının evindən”, - deyə bildirdi.

- Onların vəziyyəti necədir?

- Onların vəziyyəti necə ola bilər? Bir halda ki, dünən onların evinə vəhy mələyi gəlirdi, bu gün isə evlərindəki o qələbəlikdən xəbər-ətər yoxdur. Peyğəmbərdən (s) sonra ev sanki boşalmışdır.

Bu sözləri dedikdə qəhər onu boğdu və sözlərini davam etdirə bilmədi. Belə ki, onun bu vəziyyətini görən ətrafdakılar da ağladılar⁴.

Büreydə ibn Hüseyb Əsləmi

Zəhəbi onun tərcümeyi-halını yazarkən qeyd edir: “Xilafət Əbu Bəkr tərəfindən qəsb edildikdən sonra Büreydə Əbu Bəkrə müraciətlə dedi: “Haqq, batil əlindən nə müsibətlər çəkdi! Ey Əbu Bəkr! Sən unutmusan, yoxsa özünü unutqanlığa vurursan? Kimsə səni aldadıb, yoxsa səni aldadan nəfsindir? Xatırlamırsanmı, Peyğəmbər (s) bizə Əlini (ə) necə Əmir əl-Möminin adlandırmağı öyrədirdi? Xatırlamırsanmı, Peyğəmbər (s) ayrı-ayrı vaxtlarda Əlini (ə) göstərərək “Bu, möminlərin əmiri, zalımların qatilidir”, - deyə buyurardı? Allahdan qorx, nəfsinlə mübarizə apar. Nə qədər ki, gec deyil, özünü, səni həlak edəcək şeydən xilas et. Haqqı səndən daha layiqinə ver. Onu qəsb edərək mənimsəməkdə ısrarlı olma. Sən tutduğun yoldan qayıda bilərsən. Sənə nəsihət verib nicat yolunu göstərirəm. Zalımlara yar olma!”⁵

Xalid ibn Səid

İbn Əsir yazır: “Xalid və qardaşı Əban Əbu Bəkrə beyət etməkdən boyun qaçırdılar və Bəni-Haşimə müraciətlə dedilər: “Həqiqətən, siz köklü, nəcabətli xanədansınız. Siz cəmiyyətə ləyaqətli şəxsiyyətlər vermişsiniz. Biz sizin ardınızca gəlirik”. Bəni-Haşim ümumi beyətdən sonra zor və hədə nəticəsində Əbu Bəkrə beyət etdilər⁶.

4. Mənalı susqunluq;

Şiələrin Əbu Bəkr, Ömər və Osmanın xəlifə olduqları dövrdə xilafətin mənimsənilməsinə qarşı mövqelərindən biri də mənalı sükut idi. Çünki bir tərəfdən, haqqın Əli (ə) ilə olduğunu və digərlərinin xəlifəliyə layiq olmadıqlarını bilir, bir tərəfdən də İslam və müsəlmanların məsləhətini, Əmir əl-Mömininin (ə) təbrincə desək, yeni müsəlmanları nəzərə alır, digər tərəfdən isə daxili və xarici düşmənlərin pusquda durduqlarını görürdülər. Ona görə də bütün bunları nəzərə alıb, susmağı daha uyğun hesab edirdilər. Belə ki, silaha əl atmır, Əlinin (ə) haqqını silah

¹ “Əl-Füsul əl-mühimmə”, səh. 180.

² “Hilyə əl-övliya”, c. 1, səh. 252.

³ Yenə orada, c. 1, səh. 254.

⁴ “Əd-Dərəcət ər-rəfiə”, səh. 320.

⁵ Yenə orada, səh. 403.

⁶ “Usd əl-ğabə”, c. 1, səh. 656.

gücünə almağa can atmırdılar. Əlbəttə, bu, tam mənada sükut deyildi. Çünki haqq heç bir zaman tam susmamışdır. Ona görə də məsləhət gördükləri yerdə Əlinin (ə) haqqını xatırladırdılar.

5. Əməli müxalifət;

Şiələr bir çox hallarda əməldə də qəsbkar xəlifəyə qarşı çıxırdılar. Bunun bir nümunəsi kimi Malik ibn Nüveyrənin Əbu Bəkrin nümayəndəsi Xalid ibn Vəlidə zəkat verməməsini qeyd etmək olar. Çünki o, Əbu Bəkrin xəlifəliyə layiq olmadığını düşünür və onun nümayəndəsinə vergi (zəkat) verməyi zalıma kömək kimi qəbul edirdi. Elə buna görə də zəkat verməkdən boyun qaçıırırdı. Bunun digər nümunəsi Bilalın Mədinədən hicrət etməsidir. Məlum olduğu kimi, Bilalın Peyğəmbərin (s) yanında o dövr üçün olduqca mühüm vəzifəsi var idi. O, bildirdi ki, Mədinədə qalsaydı, hazırkı xəlifə üçün də azan verməli olacaqdı. Belə olduqda isə rəsmən qəsbkar xilafəti qəbul etmiş olacaqdı. Ondən siyasi məqsədlər üçün istifadə edilməsinə deyə, uzaq bir yerə hicrət etdi və ömrünün sonunadək orada yaşadı¹.

6. Mənfə mübarizə.

Həzrət Zəhra (ə) atasının vəfatından sonra xilafətlə bağlı atılan yanlış addımları görüb danışıq yolu ilə onları anlatmağa çalışsa da bu, müsbət nəticə vermədi. Elə buna görə də mənfə mübarizə yolunu tutdu. Bu mübarizə metodu, həzrət Fatimənin (ə) şəhadətindən sonra aşağıdakı şəkildə davam etdi:

1. Həzrət Zəhranın (ə) Əbu Bəkrə qarşı qəzəbi;

Buxari “Xüms” fəslində həzrət Zəhranın (ə) Fədəkdən olan mirası haqqında nəql edir: “Peyğəmbər (ə) qızı Fatimə (ə) qəzəbləndi və Əbu Bəkrdən küsdü. Bu hal, o, dünyadan köçüncəyə qədər davam etdi”².

O, Xeybər savaşı haqqında danışarkən özünəməxsus sənədlə Aişədən nəql edir: Peyğəmbərin (s) qızı Fatimə (ə) Əbu Bəkrə xəbər göndərdi ki, atasından ona qalmış irsi, yəni Fədəyi, Xeybərin xümsünün qalanını və Mədinə “fey”ini (döyüşsüz əldə olunan qənimət) onun üçün yollasın. Əbu Bəkr isə dedi: “Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Biz (peyğəmbərlər) irs qoyub getmirik. Bizdən qalanların hamısı sədəqədir”. Beləcə, Əbu Bəkr həzrətin irsini verməkdən imtina etdi. Fatimə (ə) onun bu hərəkətindən narahat olub ondan küsdü və həyatda olduğu müddətdə onunla danışmadı”³.

2. Gecə dəfn olunmaq haqqında vəsiyyət;

Buxari özünəməxsus sənədlə Aişədən nəql edir: “Peyğəmbərin (s) qızı Fatimə (ə) Əbu Bəkrə xəbər göndərdi ki, atasından ona qalmış irsi, yəni Fədəyi, Xeybərin xümsünün qalanını və Mədinə “fey”ini (döyüşsüz əldə olunan qənimət) onun üçün yollasın. Əbu Bəkr həzrətin irsini verməkdən imtina etdi. Fatimə (ə) onun bu hərəkətindən narahat olub ondan küsdü və həyatda olduğu müddətdə onunla danışmadı”⁴.

Həzrət Fatimə (ə) bu hadisədən sonra cəmi altı ay yaşadı. Vəfatı zamanı həyat yoldaşı Əli (ə) onu gecə dəfn etdi, Əbu Bəkrə bu barədə xəbər vermədi”⁵.

İbn Əbu əl-Hədid yazır: “Əli (ə), Həsən (ə) və Hüseyin (ə) Fatiməni (ə) gecə dəfn etdilər və qəbrini də gizli saxladılar”⁶.

¹ “Usd əl-ğabə”, Bilalın tərcümeyi-halı.

² “Səhihi-Buxari”, c. 4, səh 504; “Kitab əl-xüms və kitab əl-fəraiz”, c. 1, səh 551.

³ Yenə orada, c. 5, səh. 252.

⁴ Yenə orada.

⁵ “Səhihi-Buxari”, c. 5, səh. 177.

⁶ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 16, səh. 280.

O, yazır: “Mənim qəbul etdiyim doğru tarixi məlumatlar göstərir ki, həzrət Fatimə (ə) Əbu Bəkrə və Ömərə qarşı qəzəbli bir halda dünyasını dəyişdi. Elə buna görə də vəsiyyəət etdi ki, bu iki şəxs onun cənazə namazında iştirak etməsinlər”¹.

Müslim həzrət Zəhranın (ə) Əbu Bəkrə qarşı qəzəbli olduğu halda dünyasını dəyişməsindən söhbət açarkən yazır: “Əli (ə) Fatimənin (ə) vəfat xəbərini Əbu Bəkrə çatdırmadı və onun namazını özü qıldı”².

Hələbi, Vaqidin belə dediyini nəql edir: “Mənim üçün sübuta yetmişdir ki, Əli (ə) Fatiməni (ə) gecə dəfn etdi. Onun namazını Abbas və Fəzllə birgə qıldı və heç kimə xəbər vermədi”³.

Ustad Tofiq Əbu Elm yazır: “Fatimə (ə) üç vəsiyyəət etdi. Həmin vəsiyyəətlərdən biri bu idi ki, onun qəzəbi tutan şəxslər dəfn mərasiminə buraxılmasınlar və o, gecə torpağa tapşırılsın”⁴.

Əbu Bəkr Cövhəri yazır: “Həzrət Fatimənin (ə) vəfat zamanı yetdikdə Əliyə vəsiyyəət etdi ki, dünyadan köçərsəm mənə gecə dəfn et, Əbu Bəkrə və Ömərə xəbər vermə”⁵.

İbn Qüteybə yazır: “Fatimə (ə) and içdi ki, əsla Əbu Bəkrə danışmayaçaq. O, Əbu Bəkrin dəfn mərasimində iştirak etməməsi üçün gecə dəfn olunmasını vəsiyyəət etdi”⁶.

Şiəlik Ömər İbn Xəttabın xilafəti dövründə

Ömər ibn Xəttab Əbu Bəkrin xəlifə olduğu dövrdə oynadığı mühüm rola görə ondan sonra xəlifə təyin edildi. Elə buna görə də yeni xəlifə etirazla qarşılaşmadı. Əli (ə) və şiələr alınan bu qərara qarşı idilər, lakin camaatın sürətli və fasiləsiz beyəti onlara etiraz imkanı vermədi. Ömər ibn Əbu Bəkrin xilafəti dövründəki sərt rəftarı ehtimal oluna biləcək istənilən etirazın qarşısını aldı⁷. Əli (ə) haqqının əlindən alındığını görsə də İslam dünyasının ümumi məsləhətini nəzərə alıb sükut edir, bir çox hallarda isə uyğun zaman və ya məkan gördükdə öz haqqını dilə gətirir, müdafiə edirdi. Şiələr də Əli (ə) kimi mənalı susqunluqlarını davam etdirirdilər. Onlar İslam və müsəlmanların vəhdətini qorumaq üçün silahlı mübarizəyə əl atmır, lakin öz çıxışlarında xilafətə etirazlarını bildirirdilər.

Ömər ibn Xəttab bir məclisdə dedi: “Qüreyş risalət və xilafətin eyni xanədamada qalmasını istəmədikləri üçün Əlini (ə) xəlifə seçmədi”. Həmin məclisdə olan İbn Abbas Ömərə etiraz edərək dedi: “Qüreyş Allahın nazil etdiyinə qarşı idi?!”⁸

ŞİƏLİK OSMANIN XİLAFƏTİ DÖNƏMİNDƏ

Osman özündən öncəki iki xəlifənin siyasi xəttini davam etdirmədi. Öncə Ömər qərarı ilə ölkədə təmsil olunan valiləri dəyişərək, onları öz qohumları ilə əvəz etdi. Peyğəmbərin (s) vaxtilə Taifə sürgün etdiyi Həkəm ibn əl-Ası Mədinəyə gətirtdirib müsəlmanların xəzinələrini ona tapşırırdı, Mərvan ibn Həkəmi öz müşaviri təyin etdi. Şimali Afrikanın xümsünün beşdə

¹ “Yenə orada, c. 6, səh. 50.

² “Səhihi-Buxari”, c. 3, səh. 1380.

³ “Əs-Sirə əl-Hələbiyyə”, c. 3, səh. 361.

⁴ “Əhli-beyt”, səh. 184.

⁵ “Əs-Səqifə və Fədək”, səh. 145.

⁶ “Təvilu müxtələf əl-hədis”, səh. 300.

⁷ “Əs-Səqifə və Fədək”, səh. 145.

⁸ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 12, səh. 53.

birini, yəni iki milyon beş yüz iyirmi min dinar nağd pulu ona bağışladı. Hələ bu azmış kimi, öz qızını da ona verdi.

O, Bəsrə beytülmalından altı yüz min dirhəm digər kürəkəni Abdullah ibn Xalidə verdi, Dayısı oğlu gənc Abdullah ibn Amiri Bəsrə valisi təyin etdi. Süd qardaşı Abdullah ibn Sədi Misir valisi təyin etdi. Hansı ki, Peyğəmbər (s) Məkkənin fəthi zamanı dindən çıxdığına görə, onun qətl hökmünü vermişdi. Ögey qardaşı (ana bir qardaşı) Vəlid ibn Əqəbəni Kufə valisi təyin etdi. Sonradan yeyinti, pozğunluq və əyyaşlıqla məşğul olduğuna görə, onu digər qohumu Səid ibn Asla əvəz etdi. Səidin əməvilərə məxsus siyasət yürüdərək kübar həyat tərzini sürdüyü və bağlı-bağatlı İraq torpaqlarının Qüreyşə aid olduğunu iddia etdiyi üçün ona qarşı etiraz səsleri ucaldı və üsyanlar başladı¹. Bu həssas anları yaşayan İslam dünyasında Əli (ə) və şiələri, Osmanın bu bidətlərinin və valilərin İslama yad hərəkətlərinin qarşısında sakit oturmurdular. İbn Əbu əl-Hədid yazır: “Tarixçilərin Əsgəriyyətinin qənaətinə, Osman Əbuzəri öncə Şama sürgün etdi. Müaviyə Osmana ondan şikayət etdikdə Mədinəyə yolladı. Orada da xəlifəyə qarşı çıxdığına görə Rəbəzəyə sürgün edildi”².

Əbuzər Rəbəzəyə sürgün edildiyi zaman Əli (ə) və övladları onu yola saldılar. O, İmama (ə) baxıb dedi: “Səni və övladlarını gördükdə Peyğəmbərin (s) sizin haqqınızda buyurduqlarını xatırlayırsınız və ağlayıram”³.

O, Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu deyirdi: “Tezliklə sizi fitnələr bürüyəcək. Bu zaman Qurana və Əli ibn Əbu Talibə (ə) tapının”⁴.

Osmanın xəlifə olduğu dövrdə Əbuzər Peyğəmbər (s) məscidinin qapısı önündə dayanıb nitq söyləməyə başladı: “Ey camaat! Məhəmməd (s) Adəm elminin və peyğəmbərlərin fəzilətlərinin varisidir. Əli (ə) də Peyğəmbərlərin (s) canişini və elminin varisidir”⁵.

Bəlazuri yazır: “Miqdad ibn Əmr, Əmmar ibn Yasir, Təlhə, Zübeyr və bir çox digər səhabələr Osmana məktub yazaraq bəzi məqamları xatırlatdılar, Allahdan qorxmasını tövsiyə etdilər. Həmin məqamlara əhəmiyyət verilmədiyi təqdirdə ona qarşı çıxacaqları ilə hədələdilər. Əmmar məktubu alıb Osmanın yanına gəldi. Osman məktubun ilk cümlələrini eşitdikdə qəzəblənərək dedi: “Sən dostlarından biri olaraq bu hədə dolu məktubu mənim üçün oxumağa necə cürət edirsən?” Əmmar dedi: “(Bəli) Çünki mən, qövmün sənə daha çox nəsihət verəniyəm”.

-Yalan deyirsən, ey Süməyyənin oğlu!

-And olsun Allaha ki, mən Süməyyə və Yasirin oğluyam.

Bu cavabı eşidən Osman qulamını çağıraraq onun əl-ayağının sındırılmasını tapşırırdı. Sonra ayaqqabılı ayaqları ilə Əmmarı təpikləməyə başladı və nəticədə Əmmarın bədəni qaraldı”⁶.

Şiəlik Əlinin (ə) xilafəti dönəmində

Əlinin (ə) xilafəti 35-ci (h.q.) ilin sonlarında başladı və təqribən dörd il doqquz ay davam etdi. Əmir əl-Möminin (ə) şiələri, xalqın ümumi bəyətini zamanı münasib bir zaman olduğunu nəzərə alıb o həzrətin (ə) uca məqamını da onlara çatdırdılar. Elə bu məqsədlə də Malik ibn Haris ibn Əştər xalqa müraciətlə dedi: “Ey camaat! Bu Əli (ə) vəsilər vəsisi və Peyğəmbər (s)

¹ “Əl-Əxbar ət-tival”, səh. 175; “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 164; “Müruc əz-zəhəb”, c. 1, səh. 435.

² “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 2, səh. 316.

³ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 173.

⁴ “Ənsab əl-əşraf”, c.1, səh. 118.

⁵ Yəne orada, c. 2, səh. 170.

⁶ “Ənsab əl-əşraf”, c. 5, səh. 49; “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 239.

elminin varisidir. O, İslam uğrunda ağır əzablara qatlanmış və olmazın zəhmətlər çəkmişdir. O, elə bir şəxsiyyətdir ki, Allah onun imanına şəhadət vermiş, Peyğəmbər (s) ona behişt müjdəsi vermişdir. O, elə bir şəxsiyyətdir ki, bütün üstün keyfiyyətlər onda öz əksini tapmışdır. İstər keçib gedənlərdən, istərsə də qalanlardan heç bir kimsə onun elminə, fəzilətinə şübhə ilə yanaşmamışdır”¹.

Xüzeymə ibn Sabit də İmam Əliyə (ə) beyət etdikdən sonra dedi: “Biz elə bir insanı seçdik ki, onu bizim üçün Peyğəmbər (s) seçmişdi”².

Əli (ə) paytaxtı Kufəyə köçürdü. Paytaxtı dəyişdirməkdə məqsəd İraqda şiəliyi geniş yaymaq və özünü iraqlılara tanıtdırmaq idi. Bundan başqa İraq hərbi düşərgə olması ilə yanaşı, həm də Şama yaxın idi. İraqdan Şamı nəzarətə götürmək asan idi.

İmam (ə) İraqa gəldikdən sonra camaat onu siyasi qəhrəman olaraq şamlıların istilasına qarşı himayə etdilər və uzun müddət o həzrətin (ə) hamisi olaraq qaldılar. Cəməl döyüşündən sonra “şiə” termini Əlinin (ə) tərəfində Aişəyə qarşı döyüşənlərin hamısına aid edilirdi. Bundan başqa, etiqadi baxımdan yox, sırf siyasi məqsədlər üçün Əlini (ə) dəstəkləyənlər də “şiə” adlanırdılar.

Nəsr ibn Müzahim yazır: “Əli (ə) Təlhə və Zübeyrin cinayətlərini sayarkən buyurur: “Həqiqətən, Təlhə və Zübeyrin tabeçiliyində olanlar Bəsrədə mənim şiələrimi və məmurlarımı qətlə yetirdilər”³.

Siffeyn savaşında “həkəmiyyət” sənədində də “şiə” sözü məhz bu mənada işlədilmişdir. Bu hadisədən düz on il sonra şiələr öz adlarının möhkəmlənməsi, həqiqi Əli (ə) şiələrinin digər məqsədlərlə Əlini (ə) dəstəkləyənlərdən ayrılması üçün səylər göstərdilər. Əli (ə) hakimiyyətdə olduğu dörd il doqquz ay müddətində İslam ümmətini öncəki vəziyyətinə qaytara bilməsə də bir çox uğurlar əldə etdi. Bu uğurları aşağıdakı şəkildə sıralamaq olar:

1) Peyğəmbərin (s) əsl şəxsiyyətini camaata tanıtdırmaq;

2) İslamın unudulmuş hökmlərini izah və icra etmək;

3) İmkan dairəsində bidət və təhriflərin qarşısını almaq;

4) Din maarifinin böyük bir hissəsinin təlimi;

5) Görkəmli kadrlar yetişdirmək;

misal üçün, Üveys Qərəni, Kümeyl ibn Ziyad, Meysəm Təmmar, Rüşeyd Hücristi və başqaları. Əlinin (ə) hakimiyyəti dövründə şiələr siyasi sıxıntıdan çıxsalar da əvəzində bir neçə daxili müharibə baş verdi. Onlar bu döyüşlərdə də Əlini (ə) dəsləktədilər. Şiələr sözügedən döyüşlərdə məğlub olsalar da o həzrəti (ə) müdafiə üçün əqidə savaşından əl çəkdilər.

CƏMƏL DÖYÜŞÜ

Əqidəsinə sadıq şiələr qızgın çıxışları ilə müxalif və müvafiq qruplaşmaları o həzrətin (ə) şəxsiyyəti ilə tanış edirdilər.

Əbu Heysəm ibn Təyyihan deyir:

نحن الذين شعارنا الانصار
برح الخفاء و باحت الاسرار⁴

قل للزبير و قل لطلحة اننا
ان الوصي امامنا و ولينا

Mərdi Əzdi deyir:

¹ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 178.

² “Əl-Meyar və əl-müvazənə”, səh. 51.

³ “Vəqəti-Siffeyn”, səh. 7.

⁴ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 143.

اخاه يوم النجوة النبى
وعاه واع ونسى الشقى¹

هذا على و هو الوصى
وقال هذا بعدى الولى

Böyük səhabələrdən olan Hücr ibn Ədi Kindi deyir:

سَلِّمْنَا الْمَبَارَكِ الْمَضِيًّا
لَا خَطْلَ الرَّأْيِ وَلَا غَوِيًّا
وَاحْفَظْهُ رَبِّي وَاحْفَظْ النَّبِيًّا
ثُمَّ ارْتَضَاهُ بَعْدَهُ وَصِيًّا²

يَا رَبَّنَا سَلِّمْنَا لَنَا عَلِيًّا
الْمُؤْمِنِ الْمَوْحِدِ التَّقِيًّا
بَلْ هَادِيًا مَوْفَقًا مَهْدِيًّا
فِيهِ فَقَدْ كَانَ لَهُ وَلِيًّا

Zəhr ibn Qeys deyir:

خَيْرِ قَرِيْشٍ كُلِّهَا بَعْدَ النَّبِيِّ
إِنَّ الْوَلِيَّ حَافِظًا ظَهَرَ الْوَلِيَّ³

أَضْرِبْكُمْ حَتَّى تَقْرَؤُوا لِعَلِيٍّ
مَنْ زَانَهُ اللَّهُ وَسَمَّاهُ الْوَصِيَّ

SİFFEYN DÖYÜŞÜ

Siffeyn döyüşündə də İraq şialəri Əliyə (ə) böyük dəstək verdilər. Bir çoxları nitq söyləyərək o həzrətin (ə) hüquqlarını qorumağa çalışırdılar. İbn Əbu əl-Hədid yazır: Əli (ə) qoşunu Siffeynə doğru hərəkət etmək üçün Kufəyə toplayanda Əmr ibn Həmiq Xüzai ona müraciətlə dedi: Ey Əmir əl-Möminin! Mənim sənə qarşı məhəbbətim qohumluq əlaqələrinə, mənə verə biləcəyin sərvət və ya mənəsbə görə deyil. Mən sənə səndə olan beş üstün keyfiyyətinə görə məhəbbət bəsləyirəm. Hansı ki, bu keyfiyyətlər başqalarında yoxdur. Sən Peyğəmbərin (s) əmisi oğlu və vəsisən. Sən bizə əmanət olaraq tapşırılan Peyğəmbər (s) övladlarının atasın. Sən ilk müsəlman olan insansan. Sənin cihadla bağlı uğurların hamıdan çoxdur⁴.

Ümmü-Xeyr də qoşunu Siffeyn döyüşünə təhrik edərkən deyirdi: “Tələsin! (Allahın rəhməti üzərinizdən əskik olmasın!) Ədalətli, təqvalı, vəfalı, sadıq və Peyğəmbər (s) vəsisi olan imamınızın köməyinə tələsin!”⁵

Görkəmli səhabə, xəzrəclilərin ağsaqqalı Qeys ibn Səd deyir:

لسوانا أتى به التنزيل
فهذا مولاة خطب جليل
حتم ما فيه قال و قيل⁶

و على امامنا و امام
يوم قال النبي من كنت مولاه
إن ما قاله النبي على الأمة

Nöman ibn Əclan Ənsari deyir:

لا كيف إلا حيرة و تخاذلا
من لم يكن عند البلايل عاقلا
دين الوصى لتحمده آجلا⁷

كيف التفرق والوصى امامنا
لا تغبنن عقولكم، لا خير في
وذو معاوية الغوى و تابعوا

Adı çəkilən bütün görkəmli şəxsiyyətlər öz şeirlərində Əlinin (ə) imam olduğunu, canişinliyini nəzmə çəkmişlər.

¹ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 144.

² Yenə orada, c. 1, səh. 145.

³ Yenə orada, c. 1, səh. 147.

⁴ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 281.

⁵ “Bəlağat ən-nisa”, səh. 67.

⁶ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 2, səh. 149.

⁷ Yenə orada.

Siffeyn savaşıdan sonra Əli (ə) Kufəyə qayıtdı. Xəvaric ondan ayrıldı. Bir çoxları isə həzrətin (ə) yanında qaldı və ona etdikləri beyəti yenilədilər, bir daha əhd-peyman bağladılar. Onlar əhd bağlayarkən dedilər: “Biz sənin dostunun dostu, düşmənin düşməniyə”¹.

Bir çoxları Müaviyəyə məktub yazıb onu məzəmmət edir və Əlinin (ə) məqamını xatırladırdılar. Məhəmməd ibn Əbu Bəkr Müaviyəyə ünvanladığı məktubda yazır: “Vay olsun sənə! Özünü Əli (ə) ilə müqayisə edirsən?! Halbuki o, Peyğəmbərin (s) vəsisi, varisi və övladlarının atasıdır. O, Peyğəmbərə (s) ilk iman gətirən və əhdini son eşidən şəxsdir. Peyğəmbər (s) sirlərini ona açdı və işlərində şərik etdi”². Əli (ə) şiələrindən olan xanım Darəmiyyə Müaviyəyə yazdığı məktubda Əliyə (ə) olan məhəbbətinin səbəbini belə açıqlayır: “Mən ona dərin və sonsuz məhəbbət bəsləyirəm. Çünki o, yoxsulları sevər, səfillərə yardım göstərərdi. O, din bilicisi idi və haqqı deməkdən çəkinməzdi. O, Peyğəmbər (s) tərəfindən verilən vilayət sahibi idi”³.

QABAQCIL ŞİƏ SƏHABƏLƏR

Bioqrafik kitablara və tarixi qoynuqlara müraciət edib səhabələr haqqında tədqiqat apardıqda onların böyük əksəriyyətinin Əliyə (ə) itaət göstərdiklərinin şahidi oluruq. Mərhum Şərəf əd-Din “əl-Füsul əl-mühimmə” əsərində belə səhabələrin iki yüzünün adını qeyd edir.

Ayətullah Məhəmməd Hüseyn Kaşif əl-Ğita yazır: “Mən səhabələrin tərcümeyi-halını araşdırmaq məqsədi ilə “İstiab”, “İsabə”, “Usd əl-ğabə” və digər bənzər kitablara müraciət etdim. Araşdırmalarımın nəticəsinə görə, üç yüz səhabə Əlinin (ə) şiələrindən olmuşdur. Çox güman ki, tədqiqat genişləndirilsə, bu rəqəm də yüksələr. Qabaqcıl şiə səhabələrin bir neçəsinin adlarını diqqətinizə catdırırıq:

Abdullah ibn Abbas, Fəzl ibn Abbas, Qusəm ibn Abbas, Əbd ər-Rəhman ibn Abbas, Təmmam ibn Abbas, Əqil ibn Abu Talib, Nofəl ibn Hərs, Abdullah ibn Cəfər ibn Abu Talib, Övn ibn Cəfər, Məhəmməd ibn Cəfər, Rəbiə ibn Hərs ibn Əbd əl-Müttəlib, Tüfeyl ibn Hərs, Müğeyrə ibn Nofəl ibn Həris, Abdullah ibn Hərs ibn Nofəl, Abdullah ibn Əbu Süfyan ibn Hərs, Abbas ibn Ətəbə ibn Əbu Ləhəb, Əbd əl-Müttəlib ibn Rəbiə ibn Hərs, Abbas ibn Rəbiə ibn Hərs, Cəfər ibn Əbu Süfyan ibn Hərs.

Bəni-Haşimdən olmayan qabaqcıl şiələr:

Salman Məhəmmədi, Miqdad ibn Əsvəd Kindi, Əbuzər Qifari, Əmmar ibn Yasir, Hüseynə ibn Yəman, Xüzeymə ibn Sabit, Əbu Əyyub Ənsari, Əbu əl-Heysəm Malik ibn Təyyihan, Übəyy ibn Kəb, Qeys ibn Səd ibn Übadə, Ədi ibn Hatəm, Übadə ibn Samit, Hilal ibn Rəbah Həbəşi, Əbu Rafe, Haşim ibn Ətəbə, Osman ibn Hüneyf, Səhl ibn Hüneyf, Hükeym ibn Cəbələ, Xalid ibn Səd ibn As, İbn Hüseyn Əsləmi.

BƏZİ QABAQCIL ŞİƏLƏRİN TƏRCÜMEYİ-HALI

Salman Farsi

Salmanın soy-kökü iranlıdır. Lakin İranın hansı vilayətindən olduğu haqda fikir ayrılığı mövcuddur. Bəzilərinə görə, İsfahanın Cey mahalından, bəzilərinə görə, Fars vilayətinin İstəxr mahalından, digər bir versiyaya görə isə Ramhürməzdəndir. O, öncə Zərdüştdinində olmuş,

¹ “Tarixi-Təbəri”, c. 5, səh. 63; “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 348.

² “Tarixi-İbn Əsir”, c. 3.

³ “Əl-Vafidat min ən-nisa ila Müaviyə”, səh. 41.

apardığı tədqiqatlar nəticəsində Xristianlığı, Xəndək döyüşündən öncə isə İslamı qəbul etmişdir. O, az bir zamanda Peyğəmbərin (s) fədakar və sadıq dostlarından birinə çevrildi. Belə ki, miqrantlar da yerli mədinəliklər olan ənsar da onu özlərindən hesab edirdilər. Peyğəmbər (s) onun haqqında buyurmuşdur: “Salman biz əhli-beytəndir”.

Salman Peyğəmbər (ə) xanədanına mənsubluğu ilə səhabələr arasında özünəməxsus yer açdı. O, bütün döyüşlərdə Peyğəmbərlə (s) çiyin-çiyinə durub müşriklərlə döyüşdü¹.

Salman hələ Peyğəmbər (s) dövründə Əli (ə) tərəfdarlarından idi. Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra Əbu Bəkrin hakimiyyəti ələ keçirdiyini gördükdə farsca dedi: “Etməli olmadığınızı etdiniz, etməli olduğunuzu etmədiniz” və beləcə, Əliyə (ə) qarşı rəva görülən haqsızlıqları tənqid atəşinə tutdu. Salman Əlinin (ə) ən vəfalı dostlarından olub, ilk dörd və ən sadıq şübhələrdən biri idi².

Şübhəsiz, onun sadə həyat tərzinin, Əlini (ə) daim himayə etməsinin həmvətənlərinin şiə olmasında böyük təsiri olmuşdur.

Əbuzər Qifari

Əbuzər İslamdan öncə də təkallahlı olmuşdur. O, Məkkədə Peyğəmbərin (s) İslama dəvətini, Quran ayələrini eşidərkən axtardığının məhz bu olduğunu bilib müsəlman oldu. Tarixçilər onun İslamı qəbul edən beşinci müsəlman olduğunu qeyd edirlər. İslamı təbliğ etdiyi üçün özünü təhlükəyə atdığını görəndə Peyğəmbər (s) onu qəbiləsini haqq yola dəvət etməyə göndərdi. Peyğəmbər (s) ona sonsuz hörmət göstərirdi³.

O, üçüncü xəlifənin hakimiyyəti dövründə xəlifə və müşavirlərinin, xüsusilə Mərvanın yol verdiyi israfçılığa etiraz etdiyi üçün, xəlifə onu “Rəbəzə” adlı kiçik bir kəndə sürgün etdi. Əli (ə) və övladları onu yola salıb vidalaşdılar. O, Peyğəmbərin (s) sadıq dostu idi. Peyğəmbər (s) onun haqqında buyurmuşdur: “Əbuzər tənha yaşayar, tənha ölər və (qiyamət səhnəsinə) tənha gələr”⁴.

Miqdad ibn Əmr

Miqdad Kində və ya Bührə qəbiləsindən, cənub ərəblərindəndir. O, Peyğəmbərin (s) səhabələrindən, mühacirlərdən biri idi. Bir versiyaya görə, İslamı altıncı qəbul edən Miqdad olmuşdur. O, Peyğəmbərin (s) göstərişi ilə Həbəşyə hicrət etmiş və bütün döyüşlərdə İslamı müdafiə uğrunda Peyğəmbərlə (s) yanaşı fədakarcasına döyüşmüşdür. Miqdad döyüşlərdən birində Peyğəmbərə (s) dedi: “Ey Allahın rəsulu! Biz Bəni-İsrail qövmü deyilik ki, “Sən və Allahın döyüşə gedin”, - deyək. Biz istənilən an, istənilən məkanda səni və Allahın dinini himayə etməyə hazırıq”⁵.

O, dörd əsas şübhələrdən biri, Əlinin (ə) hələ Peyğəmbər (s) zamanında ilk tərəfdarlarından idi.

Əmmar ibn Yasir

Əmmar və ata-anası İslamı ilk qəbul edənlərdən, Peyğəmbərə (s) ilk iman gətirənlərdən idilər. Qüreyşlilər Əmmara, atası Yasirə və anası Süməyyəyə işgəncə vermişdilər. Peyğəmbər (s) bunu görür, lakin onlara yardım edə bilmirdi. Peyğəmbərin (s) buyurduğu məşhur kəlamda deyilir: “Yasir ailəsinə Allahın behiştini müjdə verirəm”⁶.

Əmmar da Peyğəmbərin (s) digər səhabələri kimi Mədinəyə hicrət etmişdi. Mühacir və ənsar arasında qardaşlıq əqdi bağladığı zaman Peyğəmbər (s) onunla Hüzeyfə ibn Yəman arasında

¹ “Ət-Təbəqat əl-kübra”, c. 4, səh. 93.

² “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 2, səh. 1, 39.

³ “Ət-Təbəqat əl-kübra”, c. 4, səh. 222.

⁴ Yenə orada, səh. 235; “əl-Məğazi”, c. 3, səh. 762.

⁵ Yenə orada, c. 2, səh. 163.

⁶ “Təbəqat əl-kübra”, c. 3, səh. 248.

qardaşlıq əqdi oxudu. Həzrət (s) münafıqların adlarını onlara açıqladı və elə buna görə də bu iki səhabəni münafıqşünas adlandırmışlar¹.

Əmmar bütün döyüşlərdə Peyğəmbərin (s) yanında olmuşdur. Belə ki, Peyğəmbər (s) buyurardı: “Əmmarın qatili cəhənnəm odunda olacaqdır”.

“Səni zülmkar qruplaşmalar qətlə yetirəcəklər”. O, doxsan üç və ya doxsan dörd yaşında Siffeyn döyüşündə Əli (ə) ilə birgə Müaviyəyə qarşı döyüşdü. Elə həmin döyüşdə şəhid olarkən Müaviyənin əsgərləri tərəddüdə qər q oldular². Əlini (ə) şübhə ilə dəstəkləyənlər isə haqq yolda olduqlarına bir daha əmin oldular.

Qaynaqlar Əmmarın ilk şialərin dördüncüsü və daim Əlini (ə) dəstəkləyənlərdən olduğunu göstərir.

Xüzeymə ibn Sabit

Xüzeymə ənsardan, Övs qəbiləsindədir. Peyğəmbər (s) onun şahidliyini iki şahidə bərabər hesab edirdi. Elə buna görə də onu “zu əş-şəhadəteyn” adlandırırlar. Məkkənin fəthi zamanı Bəni-Xitbə qəbiləsinin bayrağı onun əlində idi. “Cəməl” və “Siffeyn” döyüşlərində Əlinin (ə) yanında idi. Sonda isə Müaviyənin qoşunu tərəfindən şəhid edildi³.

O, Əliyə (ə) beyət edərkən ənsardan ilk beyət edənlərin ikincisi və nümayəndəsi olaraq nitq söylədi. Bu onun Əliyə (ə) olan inamının, sədaqətinin göstəricisidir.

Yəqubi yazır: “Sonra “zu əş-şəhadəteyn” Xüzeymə ibn Sabit qalxıb dedi: “Ey möminlərin əmiri! Mən sənə şəxsi işlərim üçün beyət etmirəm. Buna səbəb sənin ən layiqli olmandır. Əgər sən haqqında ən doğru olanı demək istəsəm, deməliyəm ki, sən iman və bilik baxımından insanların ən üstünüsən. Allaha and olsun ki, sən Peyğəmbəri (s) ən yaxşı tanıyan və ona daha çox imanı olan möminsən. Onların (möminlərin) sahib olduqları hər şey səndə var. Səndə olan özəlliklər isə onlarda yoxdur”⁴.

Bərra ibn Azib

Ənsarın böyüklərindən biri olan Bərra ibn Azib “Xəzrəc” tayfasından idi. O, on beş və ya on yeddi döyüşdə iştirak etmişdir. Peyğəmbərdən (s) sonra isə Əliyə (ə) beyət etdi. Onunla birgə “Cəməl” və “Siffeyn” döyüşlərində iştirak edib o həzrətə (ə) qarşı çıxanlarla mübarizə apardı. Sonunda isə Müsəb ibn Zübeyrin dövründə, Kufədə dünyasını dəyişdi⁵.

Əbu əl-Heysəm ibn Təyyihan

O, birinci və ikinci “əqəbə” müqaviləsi zamanı Məkkədə Peyğəmbəri (s) görmək şərəfinə nail olan ənsar nümayəndələrindəndir. Həmin görüşlərdən sonra o, Mədinəyə qayıdıb İslamı təbliğ etməklə məşğul oldu. O, bütün döyüşlərdə Peyğəmbərin (s) yanında idi. Əbu əl-Heysəm Peyğəmbərin (s), həzrət İsanın (ə) həvariləri kimi hesab etdiyi on iki nəfərdən biri olmuşdur⁶.

Əbu əl-Heysəm ənsarın nümayəndəsi kimi Əliyə (ə) beyət edən ilk şəxslərdəndir. Bir versiyaya görə, o, “Siffeyn” döyüşündə şəhid edilmişdir⁷.

Xalid ibn Səid ibn As ibn Üməyyə ibn Əbd əş-Şəms

Xalid Peyğəmbərə (s) dördüncü və ya beşinci, öz qəbiləsindən isə ilk iman gətirən şəxs olmuşdur. O, Həbəşəyə hər iki hicrətdə iştirak etmişdir, Mədinəyə qayıtdıqdan sonra isə Məkkənin fəthində, “Hüneyn”, “Taif” və “Təbuk” döyüşlərində iştirak etmişdir. Sonradan o,

¹ “Əl-Məğazi”, c. 3, səh. 795.

² “Təbəqat əl-kübra”, c. 3, səh. 253.

³ Həmin qaynaq, c. 4, səh. 378.

⁴ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 179.

⁵ “Təbəqat əl-kübra”, c. 4, səh. 368.

⁶ Yəne orada, c. 3, səh. 447.

⁷ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 178.

Peyğəmbər (s) tərəfindən nümayəndə olaraq zəkat yığmaq məqsədi ilə Yəməinə yollandı,¹ Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra Mədinəyə qayıdıb Əbu Bəkrə beyətə qarşı çıxaraq Əliyə (ə) beyət etdi. O, həzrətə (ə) beyət edərkən dedi: “And olsun Allaha ki, Peyğəmbərin (s) yerini tutamağa səndən ləyaqətli adam yoxdur”².

Bəzi tarixçilərə görə, o, ikinci xəlifə dönəmində, bəzilərinə görə isə hicrətin on dördüncü ilində şəhid edilmişdir.

Əbu Əyyub Ənsari

Əbu Əyyub Əqəbədə Peyğəmbərə (s) beyət etdi. Həzrət (s) Mədinəyə getdikdən sonra onun üçün ev tikilənə qədər Əbu Əyyubun evində məskunlaşdı. O, bütün döyüşlərdə Peyğəmbərlə (s) çiyin-çiyinə İslamı müdafiə edirdi³.

Osman öldürüldükdən sonra Əbu Əyyub Ənsari Əlini (ə) müdafiə edən ilk şəxslərdən oldu. Sonradan isə İmam (ə) tərəfindən Mədinə hakimi təyin edildi.

O, “Cəməl”, Siffeyn” və “Nəhrəvan” döyüşlərində Əli (ə) ilə yanaşı döyüşdü. Onun Kufə əhalisi qarşısındakı çıxışları İmama (ə) imanının göstəricisidir.

O, 52-ci ildə vəfat etdi və Konstantinopol yaxınlığında dəfn edildi.

Hüzeyfə ibn Yəman

Hüzeyfə Peyğəmbərin (s) ənsarlı səhabələrinin öndə gedən isimlərindən olmuşdur. O, hədis rəvayətçisi olmuş və bütün döyüşlərdə iştirak etmişdir. Hələ Peyğəmbər (s) dönəmində Əlinin (ə) tərəfdarlarından olmuş, o həzrətin (ə) vəfatından sonra isə Əlinin (ə) ən yaxın müdafiəçilərindən biri kimi yadda qalmışdır. Onun övladları da atalarının yolunu davam etdirərək İmam Əlini (ə) müdafiə edib, “Siffeyn” döyüşündə şəhid oldular.

Osman ibn Hüneyf

Osman ibn Hüneyf ənsardan, Övs qəbiləsindən idi. Tirmiziyə görə o, Bədr səhabələrindən olmuşdur. Digərlərinin fikrincə isə o, Bədr döyüşündən başqa Peyğəmbərin (s) digər döyüşlərində də iştirak etmişdir⁴. Osman ibn Hüneyf üçüncü xəlifə öldürüldükdən sonra Əliyə (ə) beyət etdi və Bəsrə valisi təyin edildi. Cəməl döyüşçüləri Bəsrəyə qoşun yürütdükdə öncə vali Osmanla, İmamın (ə) qoşununu gözləmək haqda saziş bağladılar, lakin sazişə sadıq qalmayıb hücumla keçdilər. Valinin saqqalını qopardılar, gözətçilərini qətlə yetirib beytülmalı qarət etdilər⁵.

Bu hadisədən sonra Osman ibn Hüneyf Kufədə məskunlaşdı və nəhayət, Müaviyə dönəmində fani həyatla vidalaşdı.

Səhl ibn Hüneyf

Səhl ibn Hüneyf ənsardan, Övs qəbiləsindən idi. O, bütün döyüşlərdə iştirak etmişdir, Peyğəmbərlə (s) ölüm peymanı bağlayan bir neçə nəfərdən biridir⁶. Səhl, “Vadi əl-qüra” döyüşündə Peyğəmbərin (s) bayraqdarlarından biri idi⁷.

Səhl, Fülə döyüşündə Peyğəmbər (s) Əlini (ə) Süləyy bütxanasını dağıtmağa göndərdikdə İmamın (ə) bayraqdarı idi⁸.

¹ “Əl-İstiyab”, c. 2, səh. 42.

² “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 133.

³ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 178.

⁴ “Əl-İsabə”, c. 1, səh. 45.

⁵ “Əl-Məğazi”, c. 2, səh. 290.

⁶ “Ət-Təbəqat əl-kübra” c. 3, səh. 471; “Əl-İstiyab”, c. 2, səh. 662.

⁷ “Əl-Məğazi”, c. 2, səh. 542.

⁸ Yəne orada, c. 3, səh. 75.

O, Əlinin (ə) vəfalı dostlarından idi. Belə ki, o həzrətlə (ə) birgə Siffeyn və Cəməl döyüşlərində iştirak etmişdir. O, hicri 38-ci ildə dünyasını dəyişmişdir¹.

Əbu ət-Tüfeyl Amir ibn Vasil

Əbu ət-Tüfeyl Amir ibn Vasil Ühüd döyüşü baş verən ildə dünyaya göz açdı. Mühacirlərin övladlarından idi. Ömrünün səkkiz ili Peyğəmbərin (s) həyatda olduğu dönmə təsadüf etmişdir. Həmin zaman kəsiyində o, Peyğəmbəri (s) görmək şərəfinə nail olmuşdur. Əbu ət-Tüfeyl Amir ibn Vasil Əlinin (ə) sadıq dostlarından idi. Belə ki, o həzrətlə (ə) çiyin-çiyinə bütün döyüşlərdə iştirak etmişdir. Əlinin (ə) şəhadətindən sonra isə Məkkədə məskunlaşmış, ömrünün sonuna qədər orada qalmışdır. Bəzi tarixçilərə görə isə o, Kufədə yaşamışdır.

Əbu ət-Tüfeyl Əlinin (ə) digər xəlifələrdən üstün olduğu qənaətində idi. İmamı (ə) onlardan daha fəzilətli hesab edirdi. Onu Əlinin (ə) sadıq səhabələri arasında seçilən şair, fəzilət sahibi, yüksək zəkali, gözəl nitq qabiliyyətinə malik və hazırcavab bir fərd olaraq yad etmişlər².

Əli (ə) şiiələri yuxarıda adı çəkilənlərlə bitmir. Bu sıralamanı davam etdirmək və aşağıdakıları da daxil etmək olar:

Hind ibn Əbu Halə Təmini, Cədə ibn Cübeyrə, Hücr ibn Ədi Kindi, Əmr ibn Həmiq Xüzai, Cabir ibn Abdullah Ənsari, Məhəmməd ibn Əbu Bəkr, Əban ibn Səid, Zeyd ibn Suhan Zeydi və başqaları.

Əlinin (ə) hakimiyyətinin sonlarında Müaviyənin şiiələrə qarşı törətdiyi cinayətlər

Hicri 39-cu ildən başlayaraq Müaviyə Əli (ə) şiiələrinə qarşı geniş miqyaslı hücumlara başladı. Dinsiz, sərt və qaba sərkərdələr seçib şiiələri qətlə yetirməyə göndərərək (bu bir soyqırım idi) Əlinin (ə) hakimiyyət dairəsini kiçiltməyə çalışır və böyük hərc-mərclik yaradırdı. Müaviyənin bu növ addımlarını aşağıdakı şəkildə sıralamaq olar:

1. Nöman ibn Bəşiri min nəfərlik qoşunla Eyn ət-Təmr əhalisini qırmağa göndərməsi;
2. Süfyan ibn Övfü altı min nəfərdən ibarət qoşunla Hit əhalisini qırmağa, oradan da Ənbar və Mədainə göndərməsi;
3. Əlinin (ə) qatı düşmənlərindən olan Abdullah ibn Məsədə Fəzarini min yeddi yüz nəfərlik qoşunla Təymaya göndərməsi;
4. Zəhhak ibn Qeysi üç min nəfərlə birgə Vaqiyyə, Əlinin (ə) tabeçiliyində olan şiiələri qarət etməyə göndərməsi (İbn Qeysin qoşununa qarşı Əli (ə) də Hücr ibn Ədinin sərkərdəliyi ilə dörd min nəfərdən ibarət qoşun göndərmişdi);
5. Əbd ər-Rəhman ibn Qəbas ibn Əşyemi Cəzirə bölgəsinə göndərməsi (İmam (ə) onların hücumunu dəf etmək üçün Kümeyli göndərmişdi);
6. Hərs ibn Nəmir Tənuxi də Cəzirə bölgəsinə göndərmiş və Əlinin (ə) tabeçiliyində olan hər bir insanı öldürməyi tapşırırmışdı. Bu hadisədə çoxlu sayda insan tələfatı oldu;
7. Hicri 40-cı ildə Büsr ibn Ərtahın rəhbərlik etdiyi qoşunu Məkkə, Mədinə və Yəməne göndərdi. O, Mədinəyə çatdıqda Əli (ə) tərəfindən Mədinə valiliyinə təyin edilmiş Übeydullah ibn Abbas Mədinəni tərk edib Kufədə Əliyə (ə) qoşuldu. Lakin Büsr onun hər iki övladını şəhid etdi³. Büsrün yolu üstündə olan və qarət etdiyi bölgələrdən biri də Həmdan qəbiləsinin yaşadığı bölgə idi. Orada Əli (ə) şiiələri yaşayırdılar. Büsr qəfildən onlara hücum edib çoxlu sayda kişini

¹ “Ət-Təbəqat əl-kübra”, c. 3, səh. 473.

² “Əl-İstiab”, Əbu ət-Tüfeylin tərcümeyi-halı.

³ “Tarixi-Təbəri”, c. 5, səh.139; “əl-Kamil”, İbn Əsir, c. 2, səh. 425; “Tarixi-Dəməşq”, c. 1, səh. 152; “əl-Bidayə və ən-nihayə”, c. 7, səh. 356.

qətlə yetirdi, qadın və övladlarını isə əsir tutdu. İlk dəfə idi ki, müsəlman qadın və uşaqları əsir düşürdülər¹.

Məsudi, Büsr ibn Ərtah haqqında yazır: “O, Xüzaə və Həmdandan bir qrup insanı, Yəməndə məskunlaşan “əl-Ənba” adlanan İran əsilliləri amansızcasına qətlə yetirdi. O, Əliyə (ə) azacıq meylli olanları, ona məhəbbət bəsləyənləri çəkinmədən qətlə yetirirdi”².

İbn Əbu əl-Hədid yazır: “Büsr bütünlüklə Əli (ə) şiası olan həsbanlılara tərəf hücum etdi. Burada ağır döyüş keçdi və sonda onları acınacaqlı şəkildə qətlə yetirdi. Oradan Sənaya doğru getdi. Sənada fars əsilli yüzlərlə ixtiyar kişiləri qılıncdan keçirdi. Buna səbəb kimi isə Übeydullah ibn Abbasın iki övladının onlardan birinin evində gizləndiyini göstərdi. Büsr bütün hücumları boyunca otuz min nəfəri qətlə yetirdi, çoxlu sayda insana od vurub yandırdı”³.

O, yazır: “Müaviyə bütün məmurlarına məktub yazaraq tapşırırdı: “Heç bir Əli (ə) şiasinə, əhli-beytinə şəhadət icazəsi verilməsin. Buna qarşılıq olaraq Osman tərəfdarlarına sığınacaq verin, onlara hörmətlə yanaşın”⁴.

Öz məmurlarına ünvanladığı digər məktublarda isə yazırdı: “Əli (ə) şiası olduğu, qəlbində Əli (ə) məhəbbəti olduğu bəlli olan hər bir kəsin adı dövlət divanından çıxarılsın ona heç bir yardım edilməsin”. Məktubun digər bir hissəsində deyilir: “Əli (ə) sevgisini qəlbində daşımaqda ittiham olunan hər bir şəxs dustaq edilsin, evi dağıdılınsın”. Bütün bu müsibətlər daha çox iraqlıların, xüsusilə də kufəliklərin başına gətirilirdi.⁵ Bir gün Müaviyə İmam Hüseynə (ə) dedi: “Ey Əba Abdullah! Bilirsənmi ki, biz atan Əlinin (ə) şialərini qətlə yetirib, kəfənləyib, namazlarını qılıb dəfn etdik”⁶?

İMAM HƏSƏNİN (Ə) DÖVRÜNDƏ ŞİƏLİK

İmam Həsən (ə) Müaviyə ilə sülh müqaviləsini qəbul etməyə məcbur olduqda İmamı (ə) narahat edən məsələlərdən biri də Əli (ə) şialərinin təhlükəsizlik məsələləri idi. Elə buna görə də sülh müqaviləsində xüsusilə qeyd etdiyi bəndlərdən biri də Əlinin (ə) səhabələrinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi idi. Müaviyə də sazişdə nəzərdə tutulmuş bu bəndi qəbul etdi. Lakin sülh müqaviləsi həyata keçirilməyə başladığı ilk gündən Müaviyə bu bəndə əsla əməl etməyəcəyini, onu pozacağını elan etdi.

İbn Əbu əl-Hədid Əbu əl-Həsən Mədainidən nəql edir: “Müaviyə valilərə ünvanladığı məktubda yazırdı: “Mən, Əbu Turab (ə) və Əhli-beytin (ə) fəziləti haqqında hədis nəql edənləri bağışlamayacağam”. Bu məktubdan sonra ən ucqar yerlərdə belə bütün xətiblər minbərlərdə Əliyə (ə) lənət oxumağa, ona və Əhli-beytinə (ə) nifrətlərini elan etməyə başladılar. Həmin dövrdə ən çox hücumə məruz qalan Kufə şialəri idilər. Çünki o zaman Kufədə çoxlu sayda şia yaşayırdı. Müaviyə Ziyad Kufəyə vali təyin etdi. O, şialəri yaxşı tanıyırdı. Ziyad Müaviyədən aldığı əmrə əsasən şialəri gördüyü yerdə qətlə yetirirdi. Bəzən də onları hədələyərək qorxudur, əl-ayaqlarını kəsir, gözlərini çıxarırdı, edam edirdi. O zaman bir çoxları İraqdan sürgün edildilər. Ona görə də İraqda tanınmış şialərdən qalan olmadı”⁷.

¹ “Əl-Əqd əl-Fərid”, c. 5, səh.11.

² “Müruc əz-zəhəb”, c. 3, səh. 22.

³ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 116, 121.

⁴ Yenə orada, c. 11, səh. 44-45.

⁵ Yenə orada.

⁶ “Əl-Kamil”, İbn Əsir, c. 2, səh. 231.

⁷ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 11, səh. 44.

İbn Əsəm yazır: “Ziyad daim şiələrin ardınca gəzirdi. Onları tutduğu yerdə qətlə yetirirdi. Belə ki, onun valiliyi zamanında çoxlu sayda şiə qətlə yetirildi. O, şiələrin əl-ayağını kəsdirir, gözlərini çıxartdırırdı. Əlbəttə, Müaviyə özü də az şiə qırmamışdı”¹. Bir çox şiələrin edam edilməsi qərarını şəxsən özü verirdi². Ziyad şiələri, Əliyə (ə) nifrət və kinlərini bildirmək üçün məscidə toplayırdı³. O, Bəsrədə şiələrin izini axtarır, şiə olduğunu güman etdiyi şəxsi dərhal qətlə yetirirdi. Bir çox səhabə və tabelər Müaviyənin fərmanı ilə qətlə yetirilmişdilər⁴. Hicri 53-cü ildə Müaviyə Hücr ibn Ədini və səhabələrini qətlə yetirdi. Bu, səhabələri ilə birlikdə özünəməxsus şəkildə qətlə yetirilən ilk şəxs idi⁵.

Əmr ibn Həmiq Xüzai İmam Hüseynin “Seyid əş-şühədə” (şəhidlərin ağası) adlandırdığı böyük səhabələrdəndir. Müaviyə ona, təhlükəsizliyini təmin edəcəyini söz verdikdən sonra qətlə yetirdi⁶.

Malik Əştər görkəmli simalardan biri, Əlinin (ə) apardığı döyüşlərin məğlubedilməz sərkərdəsi idi. Müaviyə onu Misirə gedərkən nöqərlərinin əli ilə zəhərləyib öldürdü⁷. Rüşəyd əl-Həcəri İmam Əlinin (ə) yaxın şagirdlərindən idi. Ziyad Əliyə (ə) lənət oxuyub, nifrətini bildirməsini əmr etdikdə o, rədd cavabı verdi. Elə buna görə də onun hər iki əl-ayağını kəsib dar ağacından asdılar⁸.

İbn Mehr Əbdini Əlinin (ə) imamətini qəbul etdiyi üçün ələ keçirib, əl-ayaqlarını kəsdilər. Sonra isə xurma ağacından asdılar.

ŞİƏLİK İMAM HÜSEYNİN (Ə) DÖNƏMİNDƏ

İbn Əbu əl-Hədid yazır: “Həsən ibn Əli (ə) dünyasını dəyişincəyə qədər ümumi vəziyyət beləcə davam etdi. Həmin dövrdə şiələr daha çox təhlükə hiss edir, hətta insanlar arasında gəzdikdə belə hər an öldürülə biləcəklərini düşünürdülər. Onlar bir çox hallarda ata-baba yurdlarını tərk edir, gizli həyat sürürdülər”⁹.

İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur:

“Bizim və şiələrimizin ən ağrılı-acılı günləri İmam Həsənin (ə) vəfatından sonra olmuşdur. O zaman hər bir şəhərdə şiələrimizi qətlə yetirir, əl-ayaqlarını kəsir və şiə olduqları ehtimal olunduqda belə olmanın işgəncələr verirdilər. Bizimlə dost və ya hər hansı bir əlaqəsi olan hər bir insanı ya dustaqxana həyatına məhkum edir, ya malını qarət edir, ya da evini uçururdular. Bu müsibət dolu günlər Übeydullah ibn Ziyadın dönəminədək davam etdi”¹⁰.

Hicri altmışıncı ildə Müaviyə dünyasını dəyişdi. Oğlu Yezid hələ atası sağ ikən camaatdan onun üçün aldığı beyətə əsasən hakimiyyəti ələ aldı. Tarixdən gələn qəti dəlillərə görə, Yezid, hətta atası sağ ikən heç bir dini ayinə boyun əymir, dini göstərişlərə biganə yanaşır, həyatını əyyaşlıq, pozğunluqla keçirirdi. Onun hakimiyyətdə olduğu üç il müddətində törətdiyi faciələr İslam tarixində misli görünməmiş faciələrdir.

¹ “Əl-Fütuh”, c. 4, səh. 203.

² “Əl-Mühəbbər”, səh. 479.

³ “Müxtəsəri-Tarixi-Dəməşq”, c. 9, səh. 88.

⁴ “Əl-Fütuh”, c. 4, səh. 203. 2; “Əl-Mühəbbər”, səh. 479. 3. “Müxtəsəri-tarixi-Dəməşq”, c. 9, səh. 88.

⁵ “Müruc əz-zəhəb”, c. 3, səh. 3; “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 3, səh. 642.

⁶ “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 4, səh. 34.

⁷ “Şəzərat əz-zəhəb”, c. 1, səh. 91.

⁸ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 2, səh. 294.

⁹ Yəne orada, c. 11, səh. 44.

¹⁰ Yəne orada.

Hakimiyyətdə olduğu birinci il Peyğəmbər (s) nəvəsi Hüseyn ibn Əlini (ə) övladları, qohumları və digər ona yaxın şəxslərlə birgə acınacaqlı şəkildə şəhadətə yetirdi. Hələ bu azmış kimi, qadın və uşaqlarını, Peyğəmbər (s) Əhli-beytini (ə) şəhidlərin kəsilmiş başı ilə birgə el-el, oba-oba gəzdirdilər.¹

Hakimiyyətin ikinci ilində Mədinədə soyqırım törətdi. Hələ bu azmış kimi, o bölgədə məskunlaşan insanların canının, malının və namusunun ixtiyarını üç gün müddətində qoşununa verdi². Üçüncü ilində isə müqəddəs Kəbəni viran qoyub yandırdı.³

Əbu Mixnəf, Həccacın belə dediyini nəql edir: “Şiələr Süleyman ibn Sürədin evinə toplaşmış Müaviyənin ölüm xəbərini eşitdilər. Onlar birlikdə bu xəbərə görə şükür etdilər. Süleyman ibn Sürəd dedi: “Müaviyə dünyadan köçüb. İmam Hüseyn (ə) (Yezidə) beyət etməkdən boyun qaçııb. Hal-hazırda Mədinədən Məkkəyə doğru hərəkətdədir. Siz onun atasının şiələrisiniz...”⁴.

Təbəri və İbn Əsir Müaviyənin ölümündən sonra Hüseynin (ə) hökumət evinə dəvət edilməsi haqqında belə nəql edirlər: “Abdullah ibn Zübeyr o həzrətə (ə) dedi: “Qurbanın olum, qorxuram ki, hökumət evinə getdiyində səni həbs edib Yezidə beyət etməyə məcbur etsinlər.” İmam Hüseyn (ə) buyurdu: “Mən oraya tək getməyəcəyəm. Əksinə, yaxınlarımı, şiələrimdən olan haqq yolçularını toplayıb onlardan silahlanmalarını və mənimlə gəlmələrini istəyəcəyəm...”⁵

Şiələrin İmam Hüseynin (ə) qətlində rolu olubmu?

Son zamanlar şiələrə qarşı səslənən etirazlardan biri də budur ki, guya İmam Hüseynin (ə) qatilləri elə şiələr özləri olmuşlar. Çünki Ömər ibn Sədin Kərbəlaya yeritdiyi qoşunun böyük əksəriyyətini Kufə əhalisi təşkil edirdi. O dövrün kufəliləri Əli (ə) şiələri hesab edilirdilər. İndi göz yaş axıtmalarının səbəbi də əcdadlarının törətdikləri bu cinayətdir. Seyid Əli Cəlal Hüseyni Misri qələmə aldığı “əl-Hüseyn” adlı kitabında yazır: “İmam Hüseyn (ə) haqqında maraqlı məqamlardan biri də budur ki, onu şiələr öldürdülər və indi də hər il onun öldürüldüyü gün matəm mərasimləri keçirir, əzadarlıq edirlər”.⁶

Bütün bunları nəzərə alıb düşündük ki, bu məsələni incələyib İmamın (ə) qatilinin kimlər olduğunu aydınlaşdıraq.

ŞİƏLİYİN MÜXTƏLİF TƏRƏFLƏRİ

Qeyd etmək lazımdır ki, şiəliyin müxtəlif tərəfləri vardır. Bunlardan dördünü xüsusi ilə qeyd etmək olar:

1. Siyasi şiəlik;

Burada Əlinin (ə) digər səhabələrdən üstün və keçirdiyi döyüşlərdə tam olaraq haqlı olduğuna etiqad öndə durur. Siyasi şiəlik dedikdə İslam tarixində müəyyən bir siyasi xətti olan cəmiyyətin mövcudluğu nəzərdə tutulur. Bu siyasi xətt ətrafında birləşənlər Əhli-beytin (ə) ideallığını və rəhbərliyini, Allah tərəfindən olduğu üçün yox, onlarda görünən və başqa heç kimdə olmayan üstün keyfiyyətlərə görə qəbul edirdilər. Bu siyasi təfəkkür tərzini bir çox tabeli, hədisşünas və fəqihlərə hakim olmuşdur. Onlar Əhli-beyti (ə) xüsusi olaraq siyasi mövqeləri

¹ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 216; “Tarixi-Əbu əl-Fida”, c. 1, səh. 190; “Müruc əz-zəhəb”, c. 3, səh. 64.

² “Tarixi-Əbu əl-Fida”, c. 1, səh. 192.

³ Yenə orada

⁴ “Məqtəli-Əbu Mixnəf”, səh. 5.

⁵ “Tarixi-Təbəri”, c. 3, səh. 270; “Kamili-İbn Əsir”, c. 2, səh. 530.

⁶ “Əyan əş-şiə”, c. 1, səh. 584-585.

baxımından digərlərindən fərqləndirirdilər. Bu görüş əhli-sünnəyə aid bir çox bioqrafik kitablarda və rical əsərlərində də qeyd edilmişdir.

I, II, III əsrin bir çox şəxsiyyətlərini bu baxımdan şiəliyə aid etmişlər. Onların hər biri haqqında söhbət açıldıqda deyilir: “Fihî təşəyyuun yəsir”, onlarda yüngül şiəlik var idi, yəni onlar siyasi baxımdan şiəyönlü idilər. Çünki onlar Əlinin (ə) digər xəlifələrdən, xüsusi ilə Osmandan (xəlifəliyə layiqlik baxımından) üstün olduğu qənaətində idilər.

2. Etiqadi şiəlik;

Burada Əli (ə) başda olmaqla Əhli-beytin (ə) Allah tərəfindən imam, xəlifə və dini ideallar olduğuna etiqad öndə durur. Bu görüş hələ Peyğəmbər (s) dönəmində Qurana və çoxsaylı hədislərə dayanan səhabələr arasında mövcud idi. Bir çox ixlaslı, aşkar dəlilləri tapdamayan səhabələr erkən çağlardan başlayaraq Peyğəmbərin (s) göstərişlərinə boyun əyir və Əlini (ə) onun canişini hesab edirdilər. Həmin əqidə sonra da tabelər vasitəsi ilə davam etdirildi. Şiəliyin tarixindən söhbət açdıqda bu təkəkkür tərzini haqqında ətraflı danışdıq.

Əhli-beyt (ə) siyasi hakimiyyətdən uzaq düşsə də ikinci əsrin əvvəllərindən başlayaraq fihi və elmi kimlikləri, dini idealları özünü göstərməyə başladı.

İmam Sadiq (ə) və İmam Baqirin (ə) səhabələrindən olan Əban ibn Təğlib şiəliyə belə tərif verir: “Şiələr o müsəlmanlara deyilir ki, onlar Peyğəmbərdən (s) sonra onun buyurduğu hər hansı məsələdə fikir ayrılığına rastladıqda Əliyə (ə) müraciət edər və hökmü ondan öyrənərdilər. Əlidən (ə) sonra onun buyurduğu bu və ya digər məsələdə fikir ayrılığına rastladıqda Cəfər ibn Məhəmmədin (ə) sözünə müraciət edirdilər”¹.

3. Sevgi şiəliyi;

Müsəlmanlar arasında şiəliyin digər bir tərəfi də müşahidə edilməkdədir. Bu, sevgi şiəliyi adlanır. Əhli-sünnə rical alimlərinin təbirində bir çoxları bu mənada şiə adlandırılmışlar. Peyğəmbərin (s) hədislərində Əhli-beytin (ə) fəziləti haqqında mövcud olan çoxsaylı qeydlərə əsaslanan bir çox əhli-sünnə elm adamları da onlara qarşı böyük məhəbbət bəsləmiş və elə buna görə də şiəlikdə ittiham olunmuşlar. Belələrindən “Əqd əl-Fərid” kitabının müəllifi İbn Əbdir-Rəbbih Əndəlusli, Məhəmməd ibn İdris Şafei və başqalarını göstərmək olar. Şafei bir şeirdə deyir:

ان كان حبّ الوليّ رفضاً   فأننى أرفض العباد

“Əgər Əliyə (ə) məhəbbət bəsləmək rafizi olmaq deməkdirsə, mən dünyanın ən rafizi bəndəsiyəm”².

4. Dini şiəlik.

Şiəlikdə dördüncü tərəf dini və ya mədəni tərəfdir. Bu görüşə görə Əhli-beyt (ə) yeganə dini, fihi qaynaqdır. Cəmiyyətdəki hər bir fərdin vəzifəsi onlara tapınmaqdır. Bir çoxları bu kimi etiqada malik olmalarına baxmayaraq, özlərini siyasi baxımdan əhli-sünnəyə bağlayırlar. Onlar Quranda və ya hədislərdə Əhli-beytin (ə) imamətini, dini ideallığını göstərən aşkar dəlil olmadığı qənaətindədirlər. Lakin bununla belə onlar Əhli-beyti (ə) dini məsələlərdə, elmdə digərlərindən üstün hesab edirlər. Deyilənə görə, “əl-Miləl və-nihəl” əsərinin müəllifi Şəhristanini bu qismə daxil etmək olar.

HƏQIQİ ŞİƏ KİMDİR?

Bəzən müşahidə olunur ki, bir çoxları bu və ya digər məsələdə iddialı çıxışlar edir, lakin əməl baxımından öz etiqadlarında möhkəm olmur, rəhbər prinsiplərə uymurlar. Gurultulu

¹ “Ricali-Nəccaşi”, səh.9.

² “Əl-Kəvakib əd-dürriyyə”, səh. 30.

çıxışlarla hansı məzhəbə mənsub olduqlarını önə çəkir, lakin nəinki o məzhəb haqqında hər hansı bir bilikləri olmur, hətta onun prinsiplərini gündəlik həyatlarında tapdayırlar. Belələrini zahirdə iddia etdikləri konkret dinin və ya məzhəbin nümayəndəsi hesab etmək olmaz. Onlar, əslində həmin məzhəb üçün bir ləkədirlər. Adətən belə hallarda müxalif qüvvələr belə, bu kimi iddialara ciddi yanaşmır və onlarla hesablaşmırlar.

Şiələr və şiəlik haqqında da belə bir hal müşahidə olunur. Belə ki, bir çoxları Əli (ə) və Əhli-beyt (ə) şiəsi olmalarını iddia etsələr belə, bu iddia onların yalnız dillərində qalır və qəlblərinə yol tapmır. Onlar şiəliyin təməl prinsiplərinə sadıq deyillər. Elə buna görə də onları etiqadi baxımdan şiə adlandırmaq olmaz.

Etiqadi baxımdan həqiqi şiə nəinki imamını öldürmür, əksinə, canını onun yolunda fəda edir. Necə ki, Aşura günü bir çoxları İmam Hüseyin (ə) qiyamından xəbər tutub son dərəcə fədakarlıq göstərərək özlərini İmama (ə) yetirdilər və canlarını aşiqçəsinə ixtlas süzgəcindən keçirərək şəhid oldular.

Həmin sualı və ya iradı şübhə toxumunu səpənlərin özlərindən soruşmaq daha uyğun olardı. Bu gün İslam ölkələrində yaşayaraq müsəlmanlıq iddiası edənlərin hamısı həqiqətən müsəlmandır mı? Onlar bütünlüklə İslamın təməl prinsiplərinə sadıqdırlar mı? Əksinə, onlar nəinki İslama sadıq deyillər, hətta İslamın məhvinə gətirib çıxaracaq addımlar atır və beləcə beynəlxalq imperializmə xidmət edirlər. Sizcə müsəlman cəmiyyətlərində belələri azdırmı? Təbii ki, siz belələrini həqiqi müsəlman hesab etmirsiniz. Çünki onlar yalnız İslam adını mənimsəmişlər. Bir çox şiələr də bu qəbildəndir. Şiə adını mənimsəmiş, lakin etiqadi baxımdan onun önə çəkdiyi prinsiplərə sadıq deyillər.

Şeyx Əli Ali-Yasin yazır: “İmam Hüseyin (ə) qatili şiələrdir”, - deyənlərin sözlərində aydın sezilən bir təzad var. Çünki İmam Hüseyin (ə) şiəsi deyildikdə onu sevənlər, ona arxa çıxanlar, tabe olanlar nəzərdə tutulur. Bu anlayışla döyüş, qətl anlayışlarını necə toplayırlar. İmamı (ə) öldürənə necə şiə demək olar? Əgər fərz etsək ki, İmamı (ə) öldürənlər şiələrdən olmuşlar, bu cinayəti törədərək şiəlikdən çıxmış hesab edilirlər.”¹

Seyid Möhsün Əmin Amili buna cavab olaraq yazır: “İmam Hüseyin (ə) qatillərinin həqiqi şiələr olmasından Allaha pənah aparıram! Onu (ə) qətlə yetirənlərin bəzisi dinlə heç bir bağlılığı olmayan tamahkarlar idi. Bəziləri səviyyəcə ən adi insanlar, bəziləri isə hakim qüvvələrə tabe olan insanlar idilər. Belələrini dünya malı aldatmış və bu növ cinayətə sövq etmişdir. İmamın (ə) şiələrindən, onu (ə) sevənlərdən bir nəfər belə onun qətlində iştirak etməmişdir.

İmamın (ə) həqiqi şiələri bütünlüklə ona arxa çıxmış köməyinə tələsmiş, sonuna qədər onunla çiyin-çiyinə döyüşərək şəhid olmuşlar. Onlar son nəfəsədək İmama (ə) arxa, kömək oldular. Bir çox şiələr İmamın (ə) qiyamından xəbərsiz idilər və ya işin bu yerə gəlib çatacağını güman etmirdilər. Ona görə də Kərbəladə deyildilər. Bəziləri də İbn Ziyadın Kufə ətrafına çəkdiyi qoşun hasarını böyük qəhrəmanlıq, şücaət göstərərək yarı və nəhayət özlərini İmam Hüseyinə (ə) yetirirdilər. Lakin onun şiələrinin öz qətlində iştirak etməsi heç bir zaman baş verməmiş bir uydurmadır...”²

KUFƏLİLƏRİN ŞİƏLİYİ

Tarixə nəzər salıb Əlidən (ə) sonra, xüsusilə də İmam Hüseyin (ə) imaməti dönəmində kufəlilərin etiqadi durumunu incələdikdə şahid oluruq ki, onlar əsasən siyasi baxımdan şiəyənlü olmuşlar. Onlar yalnız Əlinin (ə) Osman və digər xəlifələrdən üstün olduğu qənaətində olmuşlar.

¹ “Lillahi və li əl-həqiqə”, səh. 97.

² “Əyan əş-şiə”, c.1, səh. 585.

Lakin Əli ibn Əbu Talibin (ə) və ya digər məsumların (ə) tutarlı dini dəlillərinə görə imam olduqlarını qəbul etmədilər. Bu növ sırf siyasi baxımdan şüeyönlü olanları etiqađı baxımdan şüə adlandırmaq olmaz. Bunu sübuta yetirmək üçün bir neçə dəlilə nəzər salaq:

İbn Əsakir Dəməşqi Şafei özünəməxsus sənədlə Hüreyis ibn Əbu Mətərdın Sələmə ibn Küheylin belə dediyini nəql edir: “Mən Müseyyib ibn Nəcəbə Fəzari ilə Kufə məscidində görüşdüm. Orada şüələr çox idilər. Kufəlilərin hansınısa Peyğəmbərin (s) səhabələri haqqında söhbət edərkən onu tərifləmədiyini eşitmədim, onların bütün sözü, söhbəti Əli (ə) və Osman haqqında idi.”¹

Biz bilirik ki, əhli-sünnə bütün səhabələri heç bir qeyd-şərtsiz mədh edir və adil olduqlarını önə çəkir. Yalnız sonradan siyasi şüələr adlanan qruplaşma İmam Əlinin (ə) Osmandan üstün olduğunu qəbul edirdi. Kufədə bir çoxlarının Əlini (ə) sıradan bir səhabə hesab etdikləri bir halda bəziləri də onu digərlərindən, xüsusilə də Osmandan üstün hesab edirdilər. İbn Əsakirin söylədiklərindən də bu anlaşılır.

ÇOXSAYLI ETİQADI ŞÜƏNİN SÜRGÜN EDİLMƏSİ

İbn Əbu əl-Hədid, Əbu əl-Həsən Mədainidən nəql edərək yazır: “Müaviyə valilərinə ünvanladığı məktubda yazırdı: “Mən, Əbu Turab (ə) və Əhli-beytin (ə) fəziləti haqqında hədis nəql edənləri bağışlamayacağam”. Bu məktubdan sonra ən ucqar yerlərdə belə bütün xətiblər minbərlərdə Əliyə (ə) lənət oxumağa, ona və Əhli-beytinə (ə) nifrətlərini elan etməyə başladılar. Həmin dövrdə ən çox hücumə məruz qalan Kufə şüələri idilər. Çünki o zaman Kufədə çoxlu sayda şüə yaşayırdı. Müaviyə Ziyadə Kufəyə vali təyin etdi. O, şüələri yaxşı tanıyırdı. Ziyad Müaviyədən aldığı əmrə əsasən şüələri gördüyü yerdə qətlə yetirirdi. Bəzən də onları hədələyərək qorxudur, əl-ayaqlarını kəsir, gözlərini çıxarırdı. O zaman bir çoxları İraqdan sürgün edildilər. Ona görə də tanınmış şüələrdən İraqda qalan olmadı”².

KUFƏ ŞÜƏLƏRİNİN BİR QRUPUNUN İMAM HÜSEYNƏ (Ə) QOŞULMASI

Tarix göstərir ki, bir çox şüələr bunu bir fürsət kimi dəyərləndirərək mümkün olan hər bir yolla, böyük zəhmətlərə qatlaşıb özlərini İmam Hüseyinin (ə) karvanına yetirirdilər. Buna misal olaraq, Yezid ibn Sübeyt Əbdi və onun Abdullah və Übeydullah adlı iki oğlunu göstərmək olar.

Yezid ibn Sübeyt görkəmli şüələrdən, Əbu əl-Əsvədin səhabələrindən hesab edilirdi. O, öz qəbiləsində şərəf və kəramət sahibi kimi məşhurlaşmışdı.

Əbu Cəfər Təbəri yazır: “Mariya Mənfəz qızı tanınmış şüələrdən sayılırdı. Şüələr onun evinə toplaşır, məsləhətləşmələr aparırdılar. İbn Ziyada belə bir xəbər çatdırıldı ki, İmam Hüseyin (ə) Yezid ibn Sübeytə məktub yazmışdır və o, Kərbəlaya getmək istəyir. İbn Ziyad Kufənin giriş-çixış yollarını bağlatdırdı və şəhərə gediş-gəlişə nəzarət etmək üçün gözətçilər qoydu. Bu arada Yezid ibn Sübeyt Kufədən çıxaraq İmam Hüseyinə (ə) qoşulmağı qərara almışdı. Onun on övladı var idi. Qərarını onlara da açıqladı və bildirdi ki, onunla birgə gedə bilərlər. On oğlundan yalnız ikisi, Abdullah və Übeydullah bu səfərdə onu müşayiət edəcəklərini bildirdilər.

Sonra Yezid ibn Sübeyt Mariyanın evinə gəldi və doslarına dedi: “Mən Kufədən çıxıb İmam Hüseyinə (ə) qoşulmağı qərara almışam. Kim mənimlə birgə gəlmək istəyir?” Oradakılar yekdilliklə İbn Ziyadın məmurlarından qorxduqlarını bildirdilər. Bu zaman o, iki övladı,

¹ “Tarixi-Dəməşq”, c. 58, səh. 198.

² “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 11, səh. 44.

nökərləri Amir, Seyf ibn Malik və Ədhəmlə birgə yola çıxdı. Onlar bacardıqları qədər sürətlə gedirdilər. Belə ki, Məkkədə Əbtəh adlanan bölgədə İmam Hüseyinə (ə) çatdılar. İmam Hüseyin (ə) özü onları görməyə getdi. O, İmam Hüseyinlə (ə) görüşdükdə dedi:

"Allahın rəhmətinə (İmam Hüseyinlə (ə) görüşməyə) nail oldum. Məni təbrik edin".

O, İmama (ə) salam verib qarşısında oturdu. Bir neçə nəfərlə onun köməyinə gəldiklərini bildirdi. İmam (ə) onun üçün dua etdi və onları öz karvanının yerləşdiyi yerə apardı. Nəhayət, Kərbəlada qəhrəmanlıq göstərərək şəhid oldular.

Kufədən İmam Hüseyinə (ə) qoşulandan biri də Büreyd ibn Xüzeyr Həmədani idi. O, tabei, Quran qarisi, Əlinin (ə) səhabələrindən və Kufə zadəganlarından idi. Tarixçilərə görə, İmam Hüseyin (ə) Mədinədən Məkkəyə getdiyini eşitdikdə Kufədən Məkkəyə gedib İmama (ə) qoşuldu və nəhayət, Kərbəlada qəhrəmancasına şəhid edildi. Sonradan İmam Hüseyinə (ə) qoşulan kufəli şiələr arasında Səd ibn Hərs Ənsari və Əbu əl-Hütuf ibn Hərs Ənsari də var idi. Onlar öncə Ömər ibn Sədin rəhbərliyi altında İmam Hüseyinlə (ə) döyüşmək məqsədi ilə Kərbəlaya gəldilər. Orada İmam Hüseyin (ə) çağırışını eşidib Ömər ibn Sədin qoşunundan ayrılaraq İmamı (ə) müdafiə etməyə tələsdilər. Qarşı tərəfə böyük itki verərək özləri də şəhid edildilər.

O həzrətin (ə) həqiqi şiələrindən olub Kufədən Kərbəlaya gələnlər arasında altı nəfərlik kiçik bir karvan da var idi. Buraya Əmr ibn Xəlid Seydavi, Mücəmmi əl-Aizi, Aiz ibn Mücəmmi, Cünadə ibn Hərs Salmani və Nafenin qulamı Bəcəli (və ya Cəməli) daxildilər. Nafə özü öncədən İmama (ə) qoşulmuşdu, qulamı isə onun atını gətirirdi. Qeys ibn Müsəhhər Seydavinin İmam Hüseyin (ə) İraqa doğru getdiyini bildirməsi bu altı nəfərin Kufədən çıxaraq İmam Hüseyinə (ə) köməyə getməsinə səbəb oldu. Onlar bilirdilər ki, yollar gözətçilərlə doludur, İmam Hüseyinə (ə) qoşulmaq məqsədi ilə Kufədən çıxan hər bir şəxsi tuturlar. Elə buna görə də Tirimmah adlı birini onları gizli yollarla İmam Hüseyinə (ə) çatdırmaq üçün bələdçi tutdular. Tirimmah onları kəsə yollarla aparır, yol boyunca dəvənin sürətlə irəliləməsi üçün xüsusi nəğmələr oxuyurdu. Səhralardan keçir və gözətçilərin gözünə görünməməyə çalışırdılar. Sonunda özlərini İmama (ə) yetirdilər. İmamın (ə) hüzurunda Tirimmahın şeirlərini oxudular. İmam (ə) onları dinləyib buyurdu: "Ümidvaram ki, Allahın bizim üçün istədiyi daha xeyirlidir; istər ölək, istərsə də sağ qalaq". Hürr onlara mane olmağa çalışdı. Onları tutmaq və ya Kufəyə qaytarmaq istədi. Bu zaman İmam (ə) buyurdu: "Mən onların tutulmasına imkan verməyəcəyəm. Özümü müdafiə etdiyim kimi onları da müdafiə edəcəyəm. Onlar mənim köməyimə gəlirlər. Sən söz vermişdin ki, İbn Ziyaddan məktub gəlincəyə qədər bizimlə işin olmayacaq". Hürr dedi: "Buyurduqlarınız doğrudur. Lakin bunlar sizinlə gəlməyiblər". İmam (ə) buyurdu: "Onlar mənimlə gəlməsələr belə mənim tərəfdarlarımdırlar. Öz əhdinə vəfa qıl. Əks halda sənənlə döyüşmək məcburiyyətində qalacam". Vəziyyətin bu yerdə olduğunu görəndə Hürr sözünü geri götürərək onlardan əl çəkdi. Həmin altı nəfərin hamısı Aşura günü ilk şəhid olanlardan idilər. Onlar döyüşdə mühasirəyə düşdülər. İmam Hüseyin (ə) qardaşı Abbas əmrə itaət edərək düşmən ordusuna hücum etdi. Mühasirəni qırdı. Mühasirədən xilas edilmiş gənclər qana bulaşmış halda İmama (ə) tərəf gəldilər. Abbas onların ardınca gəlirdi. Düşmən ordusu onların yolunu bağlamağa çalışdı. Bunu görəndə gənclər Abbasdan ayrılıb döyüşməyə başladılar və nəticədə hamısı şəhid oldular. Abbas İmamın (ə) yanına gəldi və baş verənləri mürəzə etdi. İmam (ə) şəhidlər üçün dua etdi.¹

Məşhur kufəlilərdən biri də Həbib ibn Məzahir Əsədi idi. O və Müslim ibn Övsəcə İmama (ə) Kufədə beyət edənlərdən idilər. Übeydullah ibn Ziyad Kufəyə gəldikdən sonra baş verənləri görüb özləri İmam Hüseyinə (ə) qoşulmağa tələsdilər.

¹ "Əbsar əl-eyn", səh. 66.

Tarixçilər yazırlar: “Həbib öz atını hazırlayıb nökrinə dedi: “Atımı (Kufənin çıxışına) apar Kimsəyə görünmə. Mənim gəlməyimi gözlə”. Həbib ailəsi ilə vidalaşdı gizlicə şəhərdən çıxdı. Hamı onun Kufə kənarındakı torpaq sahələrinə baş çəkmək üçün getdiyini düşünürdü. Nökəri Həbibin gec gəldiyini görüb ata müraciətlə dedi: “Ey at! Əgər sahibin (Həbib) gəlməsə, özün tək-tənha İmamın (ə) köməyinə get”. Bu zaman onlara yaxınlaşan Həbib nökrinin sözünü eşitdi. Gözləri doldu. Ağlayaraq dedi: “Atam, anam sənə fəda olsun, ey Allah Rəsulunun övladı! Qullar da sənə kömək həsrəti ilə yaşayırlar”. Həbib elə oradaca qulu Allah yolunda azad etdi. Qul ağlayaraq dedi: “Ey mənim ağam! And olsun Allaha, səni tək qoymayacaq və səninlə birgə İmam Hüseynin (ə) köməyinə tələsəcəyəm”.

Həccac ibn Məsruc Cövf İmam Əlinin (ə) şücaətindən idi. O, Kufədən Məkkəyə gəlib İmam Hüseynə (ə) qoşuldu və onunla birgə Kərbəlaya getdi. O, namaz vaxtları azan verirdi. Sonunda Kərbəlada şəhid edildi.

Nöman ibn Əmr Əzdi Rasibi və qardaşı Hülas ibn Əmr də Kufədən İmama qoşulanlardandırlar. Onlar öncə Ömər ibn Sədin qoşununda idilər. Lakin gecənin qaranlığında İmama (ə) qoşulub şəhid oldular.

Züheyr ibn Qeyn Bəcəli Kufənin şücaətli, adlı-sanlı zadəganlarından idi. Onun özünəməxsus döyüş taktikaları var idi. Zübeyr öncə Osmanın tərəfdarlarından idi. Lakin hicri 60-cü ildə ailəsi ilə həccə getdi. Kufəyə qayıdarkən yolda İmam Hüseynlə (ə) qarşılaşdı. Allah onu hidayət etdi. Elə oradaca İmam Hüseynə (ə) qoşulub Kərbəlaya getdi və döyüş zamanı şəhid edildi.

Buradan aydın olur ki, Kufədə xeyli sayda Osman tərəfdarları da var imiş. Hətta İmam Hüseynin (ə) dövründə belə onların Əhli-beytə (ə) rəğbətləri yox imiş. Belə olan halda kufəlilərin hamısının etiqadca şiə olduqlarını necə iddia etmək olar?! Səid ibn Abdullah Hənəfi Kufənin, öz şücaəti və ibadəti ilə ad çıxarmış şücaətindən idi. O, Müaviyənin ölüm xəbərini eşitdikdə Kufədə şücaətini ətrafına topladı. İmam Hüseynə (ə) məktub yazıb onu Kufəyə dəvət etdi. Müslim Kufəyə gəldikdə Səid ibn Abdullah canını İmam Hüseyn (ə) üçün fəda edəcəyini and içdi.

Müslim ibn Əqil bir məktub yazıb, Səiddən onu İmam Hüseynə (ə) çatdırmasını istədi. O, məktubu apardı, özü də İmamın (ə) yanında qaldı. Aşura axşamı İmam Hüseyn (ə) xütbə oxuyaraq getmək və ya qalmağı səhabələrinin ixtiyarına qoyduqda, öncə Bəni-Haşimdən olanlar söz alıb İmama (ə) vəfadar qalacaqlarını bildirdilər. Onların sözü qutardıqda Bəni-Haşimdən olmayanlar arasında ilk danışan şəxs Səid ibn Abdullah oldu. O, İmam Hüseynə (ə) dedi: “And olsun Allaha! Heç bir zaman səni tək qoymayacaq və Peyğəmbərin (s) səninlə bağlı haqqını qoruyacağıq. And olsun Yaradana, əgər yetmiş dəfə ölüb dirilsəm belə, heç bir zaman sənə yardımından əl çəkməyəcəyəm”. O, Aşura günü sözünə sadıq çıxaraq özünü oxlara, nizələrə qalxan etdi, lakin İmama (ə) bir zərər dəyməsinə imkan vermədi. O qədər yaralandı ki, tab gətirə bilməyib yerə yıxıldı. Düşmənlərə lənət yağdırıb, İmam Hüseynə (ə) müraciətlə dedi: “Ey Allah rəsulunun övladı! Mən əhdimə vəfa etdimmi?” Həzrət (ə) buyurdu: “Bəli, sən behiştin qabaqcıllarındansan”. Bu sözləri eşidib canını tapşırdı.

Şəvzəb ibn Abdullah Həmdani, Abis ibn Əbu Şəbib Şakiri də İmam Hüseynə (ə) Kufədən qatılanlar arasında idilər. Şəvzəb Kufənin şücaət simvollarından olan şücaətindən idi. O, hədis hafizlərindən idi və daim Əlidən (ə) hədis nəql edərdi. O, öz sahibi ilə birgə Müslimin İmama (ə) məktubunu Məkkəyə çatdırdı. Oradan da İmamla (ə) birgə Kərbəlaya gəldi və Aşura günü şəhadət məqamına yüksəldi.

Abis ibn Əbu Şəbib Şakiri də Kufənin görkəmli şücaətindən idi. O, şücaətli qəbilə başçısı idi. Özünəməxsus nitq mədəniyyəti və ibadətləri ilə seçilirdi. Bəni-Şakir qəbiləsi Əlinin (ə) sadıq

tərəfdarlarından idi. O, Aşura günü tək-tənha döyüş meydanına atılaraq fəryad çəkdi: “Mənimlə qarşılaşacaq bir kimsə varmı?” Heç kim onun qarşısına çıxmağa cəsarət etmədi. Sonda Ömər ibn Səd onun daşqalaq edilməsini əmr etdi. Vəziyyətin bu yerdə olduğunu görən sibA zireh və dəbilqəsini arxaya ataraq qəhrəmancasına döyüdü və şəhid oldu.

Abdullah ibn Ümeyr Kəlbi həyat yoldaşı Ümmü-Vəhəb ilə birgə İmam Hüseyin (ə) karvanına qoşuldu. Aşura günü Ümmü-Vəhəb xeymənin sütununu əlinə alaraq Abdullah ibn Ümeyrə doğru gedib dedi: “Atam, anam sənə fəda olsun! Peyğəmbərin (s) övladı yolunda döyüş”. Abdullah ibn Ümeyr onu qadınlara doğru yolladı. Lakin Ümmü-Vəhəb onun libasından tutaraq deyirdi: “Mən səndən əl çəkməyəcəm və sənənlə şəhid olacağam”. İmam Hüseyin (ə) ona buyurdu: “Əhli-beyt (ə) tərəfindən mükafatlandırılacaqsan. Allahın rəhməti üzərindən əskik olmasın. Qadınların yanına qayıt və orada qal. Çünki döyüş qadınlara aid deyil”. O, qadınların yanına qayıtdı. Əri şəhid olduqdan sonra onun başının üstünə gəlib üzünün torpağını sildi və dedi: “Behişt sənə halal olsun!” Şimr öz nökrinə ağacla onu vurmasını əmr etdi. Rüstəm adlı nökrü ağacla onun başına elə vurdu ki, yerindəcə canını tapşırdı.

Abdullah ibn Ürvə Qifari və qardaşı Əbd ər-Rəhman da İmama (ə) qoşulan kufəlilər sırasında idilər. Bu iki qardaş İmama (ə) Kərbəladə qoşuldular. Aşura günü İmamın (ə) yanına gəlib dedilər: “Düşmən sizi hər tərəfdən əhatə edib. Biz sizə qoşulub düşmənlərlə döyüşmək istəyirik”. İmam Hüseyin (ə) buyurdu: “Bizim qarımız sizin üzünüzə açıqdır. Xoş gəlmisiniz”. Onların hər ikisi İmamın (ə) yaxınlığında döyüşərək şəhid edildilər.

Əmr ibn Qərəzə Ənsari İmam Əlinin (ə) səhabələrindən və hədis rəvayətçilərindən idi. O, Kufədə Əli (ə) ilə birgə bütün döyüşlərdə iştirak etmişdi. O da Kərbəladə özünü İmam Hüseyinə (ə) yetirdi. Əmr Ənsari Aşura günü bədəninə oxlar, nizələr qarşısında sipər edərək, onların İmam Hüseyinə (ə) toxunmamasına çalışdı. Aldığı ağır yaralardan və qan itkisindən tab gətirməyib yerə yıxıldı. Bu zaman üzünü İmam Hüseyinə (ə) tutaraq dedi: “Mən əhdimə vəfa qıldımımı?” İmam Hüseyin (ə) buyurdu: “Bəli, sən behiştə mənim qabaqcıllarımdansan. Allahın rəsuluna (ə) mənim salamımı yetir və söylə ki, sənənin ardınca mən də oraya gələcəyəm”. O, bu sözləri eşidib canını can sahibinə tapşırdı.

Əbu Sümamə Əmr Saidi Əlinin (ə) və İmam Həsənin (ə) dönəmində daim onların əmrində olan kufəlilərdən idi. O, Müaviyə öldükdən sonra İmam Hüseyinə (ə) məktub yazaraq onu Kufəyə dəvət etdi. O, Kufədə Müslimin əmri ilə silahlanmaq üçün maddi yardım toplayanlardan biri idi. Übeydullah ibn Ziyad məmurlarını onu tutmaq üçün göndərdikdə, Əmr, Nafe ibn Hilal Bəcəli ilə birgə Kufədən qaçıb özünü İmam Hüseyinə (ə) yetirdi. O, Aşura günü İmam Hüseyin (ə) namaz qılarkən, İmama (ə) zərbə dəyməsin deyərək, özünü onun qarşısında sipər edənlərdən biri idi. O, aldığı on üç nizə yarası nəticəsində namazdan sonra şəhid oldu.

Qasit ibn Zühəyr və iki qardaşı Kürdus və Məsqət İmam Əli (ə) və İmam Həsənin (ə) yaxın səhabələrindən olmuşlar. Onlar da İmam Hüseyin (ə) Kərbəlaya getdiyini eşidib özlərini ona yetirdilər. İlk hücumda hər üçü şəhid oldular.

Müslim ibn Övsəcə Peyğəmbərin (s) səhabələrindən idi. O, Kufədə İmam Hüseyin (ə) üçün beyət alırdı. Lakin Müslim və Hani ibn Ürvənin şəhadətindən sonra bir müddət Kufədə gizləndi. Sonra ailəsi ilə Kufədən qaçıb İmam Hüseyinə (ə) qoşuldu və öz canını o həzrətin (ə) yolunda fəda etdi.

Müslim ibn Kəsir Ərəc Əzdi Əli (ə) dönəmindəki döyüşlərdə bir ayağını itirmişdi. Ona cihad vacib olmasa da Kufədən qaçıb Kərbəladə özünü İmama (ə) yetirdi və Aşura günü ilk hücumda şəhid oldu.

Məsud ibn Həccac və oğlu Əbd ər-Rəhman ibn Məsud da Aşura günü İmamla (ə) birgə şəhid olan kufəlilərdəndirlər. Onlar çox gözəl siyasi hiylə işlətdilər: İmam Hüseyinə (ə)

yardımadı ilə Kufədən çıxma bilməyəcəklərini görüb, Ömər ibn Sədin qoşununa qoşuldular və Kərbəlaya çatdıqda İmam Hüseynin (ə) yanına getdilər.

Müvəqqə ibn Səməmə Əsədi də Kufədən Kərbəlaya gələnərdən idi. O, Kufədən gecə çıxdı və özünü İmama (ə) yetirdi. Aşura günü böyük igidliklə döyüldü. Sonda zəifləyib yerə yıxıldı. Başını bədənindən ayırmaq istəyirdilər. Lakin onun düşmən qoşununda qohumları var idi. Özlərini yetirib onu döyüşçülərin əlindən aldılar və Kufəyə apardılar. Onu gizləncə müalicə etmək istədilər də sirri saxlaya bilmədilər. Xəbər Kufə hakiminə çatdı. Onun göstərişi ilə Müvəqqə yaralı-yaralı zəncirlənib sürgün edildi. O, bir il beləcə zəncirlənmiş vəziyyətdə, al-qan içində keçirdi. Bir ildən sonra dünyasını dəyişərək İmam Hüseynə (ə) qovuşdu. Yuxarıda adı çəkilənlər etiqadca şiə olanlar idilər. Onlar canlarını İmam Hüseynə (ə) və onun haqq yoluna qurban verdilər. Əlbəttə, bu adları davam etdirmək də olardı. Lakin bu, tamamilə başqa bir kitabın mövzudur¹.

ELÇİ ŞƏHİDLƏR

Bir çox şiələr Kufədən Məkkəyə, Məkkədən Kufəyə məktub aparır və bu yolda şəhid olurdular. Bir neçə nümunəyə nəzər salaq:

Abdullah ibn Yəqtur Himyəri (İmam Hüseynin (ə) süd qardaşı)

Tarixçilər yazırlar: “İmam Hüseyn (ə) onu Müslim ibn Əqilin məktubuna yazdığı cavabla Kufəyə göndərdi. Hüseyn ibn Təmim onu Qadisiyyədə ələ keçirdi və Übeydullah ibn Ziyadın yanına göndərdi. Übeydullah ondan: “Nə məqsədlə gəlmisən?” – deyə soruşsa da cavab ala bilməyib dedi:

“Qəsrin üstünə çıx və yalançı oğlu yalançıya lənət oxu. Sonra sənin haqqında bir qərara gəlim”. O, qəsrin üstünə çıxıb dedi: “Ey Camaat! Mən Peyğəmbərin (s) qızı Fatimənin (ə) oğlu Hüseyn (ə) tərəfindən gəlmişəm. Gəlmişəm ki, ona Mərcanənin oğlu Übeydullaha qarşı kömək edəsiniz”.

O, Übeydullahın əmri ilə qəsrin üstündən yerə atıldı. Nəticədə sümükləri sındı. Özündə deyildi. Kufə qazısı fəqih Əbd əl-Məlik ibn Ümeyr onun başını bədənindən ayırdı. Onun bu hərəkətinə etiraz etdikdə “Onu rahatlamaq istədim”, – deyə cavab verdi.

Qeys ibn Müsəhhər Seydavi

Qasid şəhidlərdən biri də Qeys ibn Müsəhhər Seydavidir. O, Müslim ibn Əqil tərəfindən İmam Hüseynə (ə) məktub aparmışdı. İmamın (ə) cavabını Kufəyə apararkən yolda Hüseyn ibn Təmim tərəfindən tutulub Übeydullah ibn Ziyadın yanına göndərildi. Übeydullah ondan məktubun məzmunu haqqında soruşduqda, dedi: “Məktubu cırdım. Cırdım ki, sən onun məzmunu haqqında heç bir məlumat ala bilməyəsən”.

İbn Ziyad dedi: “Məktub kimlərə göndərilmişdi? Əgər onu da demirsənsə minbərə çıx və yalançı oğlu yalançıya lənət oxu”. O, minbərə çıxıb dedi: “Ey camaat! Həqiqətən, Hüseyn ibn Əli (ə) yaradılmışların ən yaxşısıdır. O, Peyğəmbər (s) qızı Fatimənin (ə) oğludur. Mən onun tərəfindən göndərilmişəm. Mən ondan Hacırdə ayrılmışam. Özünüzü ona yetirin”. Bu sözlərdən sonra Übeydullaha və atası Ziyada lənət oxuyub İmam Əliyə (ə) salam göndərdi. İbn Ziyadın göstərişi ilə o, minbərdən yerə atıldı. Beləcə onu da şəhid etdilər. Bunlar həqiqi şiələr idilər¹.

¹ Bax: “Qamus ər-rical”, Tüstəri; “Əbsar əl-eyn fi ənsar əl-Hüseyn (ə)”; “Zəxirə əd-dərain fi ma yətəəlləqu bi əl-Hüseyn (ə) və əshabihi”; “Məali əs-sibteyn”; “Tarixi-Təbəri” və s.

¹ Yenə orada.

İlk şəhidlər

Bir neçə kufəli Müslim ibn Əqilin Kufəyə gəlişindən sonra, hələ İmam Hüseyn (ə) şəhid olmamış, Müslimə beyət etdiklərinə, İmam Hüseynə (ə) məktub göndərdiklərinə və ya İmama (ə) qoşulmaq cəhdlərinə görə şəhid edildilər. Bir neçə nümunəyə nəzər salaq:

Ümarə ibn Səlgəb Əzdi

O, Kufədə Müslimə beyət etmişdi. Müslim qətlə yetirildi. İbn Ziyad onu da tutdurub ona dedi: “Hansı qəbilədən sən?” O: “Əzd qəbiləsindənəm”, - deyə cavab verdi. İbn Ziyadın əmri ilə o, qəbiləsinin yanına aparıldı və orada başı kəsildi.

Əbd əl-Əla ibn Yezid Kəlbi

O, Kufə şücaətli döyüşçülük qabiliyyəti ilə yanaşı mahir at süvarisi idi. O, Müslim ibn Əqillə birgə qiyama qalxdı. Camaat Müslimü tək qoyduqdan sonra Kəsir ibn Şahab onu tutub İbn Ziyada təhvil verdi.

Əbu Mixnəf yazır: “Müslimün şəhadətindən sonra Übeydullah ibn Ziyad onu çağırtdırıb əhvalını soruşdu. O, cavabında dedi: “Mən, evdən çıxıb baş verənlərə tamaşa edirdim. Mən, sənə qarşı deyiləm”. Übeydullah Ondan and içməsinə tələb etdi. O, and içmədikdə onu qətlə yetirdilər”.²

Kufədə xəvaricin mövcudluğu

Tarixə müraciət edib Ömər ibn Sədin qoşununda yer alan sərkərdələrin tərcümeyi-halını araşdırdıqda, şahidi oluruq ki, onların hamısı qatı Əhli-beyt (ə) düşmənləri, nasibi, xəvaric və ya əməvilərdən olmuşlar. Buraya Übeydullah ibn Ziyad, Ömər ibn Ziyad, Şimr ibn Zi əl-Cövşən, Qeys ibn Əşəs, Əmr ibn Həccac Zübeydi, Abdullah ibn Züheyr Əzdi, Ürvə ibn Qeys Əhməsi, Şəbəs ibn Ribî, Əbd ər-Rəhman ibn Əbu Sirə Cəfəri və başqaları daxildir.

Göründüyü kimi İmam Hüseynin (ə) qətlinə iştirak edən bir nəfər belə şiə yoxdur. Bunun tam əksinə olaraq, onlar hamısı Əhli-beyt (ə) düşməni kimi ad çıxarmış insanlardır. Buraya aşağıdakıları da daxil etmək olar:

Sənan ibn Ənəs Nəxəi, Hərmələ Kahili, Əbu əl-Hütuf Cöfi, Malik ibn Nəsr Kindi, Əbd ər-Rəhman Cöfi, Qəşəm ibn Nəzir Cöfi, Bəhr ibn Kəb, Şüreyk ibn Zürə Təmimi, Saleh ibn Vəhəb, Xəvliyy ibn Yezid Əsbəhi və başqaları.

Şamlılar, Ömər ibn Sədin qoşununda

İmam Hüseyn (ə) Ömər ibn Sədin qoşununda yer alanlara Əbu Süfyan tərəfdarları deyə səslənərək buyurdu: “Vay olsun sizə, ey Ali-Əbu Süfyan tərəfdarları! Əgər dinsizsinizsə, axirət dünyasına, hesab verəcəyinizə inaminiz yoxdursa, heç olmasa, dünyada azad yaşayın”¹.

İmam Hüseyn (ə) onlara müraciətlərində, xütbələrində, onlarla apardığı danışıqlarda bir dəfə olsun belə onlara mənim şiələrim və ya atamın şiələri demir. Digərlərinin kəlamlarında da bu ifadələrə rast gəlmək olmur. Bu, Ömər ibn Sədin qoşununda olanların həqiqi şiə olmadıqlarına sübutdur.

Ömər ibn Sədin qoşunundakılar İmamın (ə) “Nə üçün mənim qanıma axıtmağı özünüzə halal etmişiniz?” sualına cavab olaraq dedilər: “Bizim sənin atanla düşmənçiliyimiz var idi və elə buna görə də sənənlə döyüşürük”.¹

² Yəni orada.

¹ “Məqtəl əl-Hüseyn”, Xarəzmi, c. 2, səh. 38; “əl-Lühuf”, səh. 45.

Aydın şəkildə görünür ki, onlar şamlı idilər və Müaviyənin əks-təbliğatı nəticəsində Əliyə (ə) düşmən kəsilib, ona kin bəsləyirdilər. İmam Hüseyinə (ə) “Mən sənin atanla düşmənəm” deyən kimsə şiə ola bilərmidi? Onlar İmam Hüseyinə (ə) yalançı oğlu yalançı demirdilərmidi? Onlar Peyğəmbər (s) yadigarına “Ey Hüseyin, cəhənnəm alovuna qovuşacaqsan” demirdilərmidi? Onlar İmam Hüseyinə (ə) və səhabələrinə “Sizin namazlarınız qəbul olunmayacaq demirdilərmidi?”² Onlar öz rəhbərlərinə qarşı bu növ nalayiq sözlər yağdırdıqları bir halda necə şiə ola bilərlər? Bütün bunlar hamısı Peyğəmbər (s) Əhli-beytinə olan kindən doğur.

Şiəlik İmam Səccadın (ə) dönəmində

Yezid ibn Müaviyənin ölümündən sonra Əməvi hakimiyyətinin sütunları sarsıldı. Bunu görən şiələr onları bir yerə toplayaraq lider sorağında idilər. Bir müddətdən sonra Muxtar Bəni-Üməyyənin əleyhinə üsyan etdi. Bu məqsədlə şiələri də öz ətrafına toplayıb İbrahim ibn Malik Əştərin rəhbərliyi altında Şama göndərdi. Şam qoşunu məğlub edildikdən sonra Muxtar və şiələr daha da qüvvətləndilər. İbn Əbdü Rəbbihin “Əqd əl-fərid” əsərində qeyd etdiyinə görə, o, şiələrə gecələr Kufə şəhərinin küçələrində gəzib “يا لثارات الحسين” şuarını vermələrinə tapşırırdı.¹

Əbu əl-Fida hicri 66-cı ildə baş verənləri belə izah edir: “Bu il Muxtar Kufədə İmam Hüseyinin (ə) intiqamını almaq məqsədi ilə qiyam etdi. Onun ətrafına çoxlu sayda insan toplaşdı. Belə ki, o Kufə hakimiyyətini ələ keçirtirdi. İnsanlar İmam Hüseyinin (ə) qanını; yerdə qoymayacağı şərt ilə ona beyət etdilər.

Doktor Leysi yazır: “İmam Hüseyinin (ə) Kərbəladə şəhid edilməsi olduqca böyük tarixi bir hadisə idi. Bu hadisə şiələrin inkişaf edib fərqli siyasi prinsiplərə əsaslanan bir firqə olaraq genişlənməsinə səbəb oldu. Kərbəla hadisəsi şiələrin ruhca inkişafına, sayca çoxalmasına çox mühüm təsir göstərdi. Bu hadisədən sonra şiələr özlərinə məxsus siyasi xətlə cəmiyyətə atıldılar”².

Digər tərəfdən də Abdullah ibn Zübeyr Məkkədə qiyam edib doqquz ay hakimiyyəti əlində saxlaya bildi. Əməvilər bu doqquz il ərzində onunla döyüş vəziyyətində idilər. Bunun uyğun zaman olduğunu düşünən şiələr İmam Səccadın (ə) ətrafına toplaşır və xalqa İmam Hüseyinin (ə) məzlumiyyətini xatırladaraq ideoloji iş aparırdılar.

Bəni-Mərvan Ali-Zübeyri məğlub edərək yarımadağın hakimiyyətini ələ aldı. Əbd əl-Məlik ibn Mərvan hakimiyyəti möhkəmlətdikdən sonra Əhli-beyt (ə) təfəkkür xəttinə, şiələrə qarşı mübarizəyə başladı. Həmin dövrdə şiələrin İmamı həzrət Zeyn əl-Abidin (ə) idi. Əbd əl-Məlik o həzrəti (ə) gözdən salmaq üçün Mədinədən Şama gətirdi. Lakin İmamın elmi, fəziləti aşkar olduqca xalq ona sonsuz sevgi bəsləməyə başladı. Bu zaman şiələrin kökünü kəsmək üçün Həccac adlı bir sərkərdəni Kufə əyalətinə göndərdi.

İmam Səccad (ə) buyurur: “Həccac iş başına gəldi. Bacardıqca şiələri qırdı. Ən adi bir ittihamla onları tutdururdu. Sonda belə bir vəziyyət alınmışdı ki, kiməsə kafir demək şiə deməkdən yaxşı idi”¹.

İbn Əbu əl-Hədid, Mədainidən nəql edərək yazır:

“Əbd əl-Məlik hakimiyyətə gəldikdən sonra şiələrin çətin günləri başladı. O, şiələri Həccac ibn Yusifə tapşırırdı. Əliyə (ə) kin bəsləyənlər ona yaxınlaşdılar və bacardıqları qədər Əlinin (ə)

¹ “Yənabi əl-Məvəddə”, səh. 346.

² “Kamil”, İbn Əsir, c. 4, səh. 67

¹ “Əqd əl-fərid”, c. 2, səh. 230; “Cihad əş-şiə”, səh. 27

² “Tarixi-Əbu əl-Fida”, c. 1, səh. 194.

¹ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 3, səh. 15.

düşmənlərinin xeyrinə hədislər qondardılar. Hətta Əliyə (ə) lənət oxumaqdan belə çəkinmədilər”.²

İbn Səd “Təbəqat” əsərində “Minhal”dan iqtibas edərək yazır: “Mən Əli ibn Hüseyin (ə) yanına gedib dedim: “Gecəni necə keçirdiniz? Allah işlərinizi avand etsin. Həzrət (ə) buyurdu: Mən bu şəhərdə sənə qədər ixtiyar kişi görmürəm. Sən gecəni necə keçirdiyimizi bilmirsənmi? Elə isə mən sənə deyim. Biz insanlar arasında Bəni-İsrailin Ali-Firon arasında olduğu kimi. Hansı ki, onların uşaqlarının başını kəsir, qadınlarını isə kəməz edirdilər. İş o yerə çatıb ki, minbərlərdə bizim şeyximizə lənət oxuyur, bununla düşmənlərimizə yaxınlaşırlar”³.

Əlinin (ə) qulamı Qənbər də Həccacın şəhid etdikləri sırasında idi. Həccac öz yaxınlarına deyirdi: “Biz Əliyə (ə) Qənbərdən yaxın olanını tanımırıq”. O, Qənbərin dalınca adam göndərib onu saraya gətirdi. Həccac ona dedi: “Sən Qənbərsənmi?” Qənbər olduğunu təsdiqlədikdən sonra dedi:

- Əliyə nifrətini bildir.
  - Sən mənə Əlidən fəzilətlisini göstərə bilərsənmi?
  - Mən səni öldürəcəm. Necə ölmək istəyirsən, özün seç.
  - Əli (ə) mənə demişdi ki, sənənin başın haqq yolunda kəsiləcək.
- Bunu eşidən Həccac onun başının bədənindən ayrılmasını əmr etdi”.¹

Kümeyl ibn Ziyad Əlinin (ə) yaxın şiələrindən idi. Həccac Kufə hakimiyyəti dövründə onu çağırdı. Lakin Kümeyl qaçıb gizləndi. Buna qarşılıq olaraq Həccac onun qəbiləsinə dövlət yardımını kəsdi. Kümeyl fikirləşdi: “Mən ömrümü yaşamış, artıq yaşlanmışam. Mənə görə qəbiləmin öz haqqından məhrum edilməsi insaf deyil”. Elə buna görə də Həccaca təslim oldu. Həccac Kümeyli görüb dedi:

- Mən çoxdandır ki, səni gözləyirdim.
- Sevinmə, onsuz da mənim ömrümdən bir şey qalmayıb. İstədiyini et. Hamımızın qayıdışı Allaha tərəfdir. Mənim qətlimdən sonra hesab verməli olacaqsan. Əli (ə) mənə qatilimin sən olacağını demişdi.

- Mən sənə lazım olanı dedim.
- Sonda Həccac onun boynunun vurulmasını əmr etdi.²

Səid ibn Cübeyr tanınmış şiələrdən idi. İbadəti, zahidliyi ilə ad çıxarmışdı. Həccac onun da tutulmasını əmr etdi. Aralarındakı qısa danışığından sonra Həccac onun boynunun vurulmasını əmr etdi.³

Belə bir şəraitdə Əhli-beytin (ə) məhvi ehtimalı olduğu zaman İmam Səccad (ə) fəaliyyətə başladı və böyük uğurlar əldə etdi.¹

İmam Səccad (ə) şiəliyə yeni ruh bəxş etdi. O, İmam Baqir (ə) və İmam Sadiqin (ə) fəaliyyəti üçün şərait yaratdı. Tarixə görə, İmam Səccad (ə) otuz dörd illik fəaliyyəti boyunca şiəliyi həyati böhranlardan çıxartmışdı. Həccacın İraqda iyirmi illik hakimiyyəti, Əbd əl-Məlik ibn Mərvanın bütün İslamın taleyini ələ alması şiəliyin məhvi demək idi... Həccac elə bir insan idi ki, onun üçün kafir sözü şiə sözündən daha sevimli idi.²

---

² Yenə orada.

³ “Təbəqati-İbn Səid”, c. 5, səh. 219; “Təhziib əl-kamal”, c. 20, səh. 399.

¹ “Əş-Şiə vəl-hakimun”, səh. 95.

² “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 17, səh. 149.

³ “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 4, səh. 321.

¹ “Dirasat və bühüs fi ət-tarix vəl-İslam”, c. 1, səh. 61.

² “Əl-İmam əs-Sadiq (ə)”, Əbu Zöhrə, səh. 111.

İmam Səccadın (ə) fiqhi üslubuna görə Peyğəmbərdən (s) nəql olunan bütün hədislər Əli (ə) xətti ilə nəql olunurdu. Şiələr də yalnız bu hədisləri düzgün hesab edirdilər. Beləcə, şiələr mövcud yanlışlıqlara qarşı ilk fiqhi addımlarını atdılar.

Mədinə şəhəri İslamın erkən çağlarından məruz qaldığı əyintilərə görə şiəliyə qarşı təhrik olunmuşdu. Elə buna görə də şiəliyin inkişafı üçün uyğun yer deyildi.

İmam Səccad (ə) buyurur: “Bizim Məkkə və Mədinədəki həqiqi tərəfdarlarımızın sayı iyirmi nəfərdən az idi”.³

Lakin buna baxmayaraq, İraqda çoxlu sayda Əhli-beytsevərlər var idi.

Şiəlik İmam Baqirin (ə) dönəmində

İmam Baqirin (ə) yaşadığı dövr İraq şiələrinin Bəni-Üməyyə xəlifələri tərəfindən sıxıntılara məruz qaldığı dövrə təsadüf edir. O zaman İraq şiəliyinin mərkəzi hesab edilirdi.

İmam Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Əli əl-Baqir şiələrin çəkdiyi müsibətlər haqqında buyurur:

“Şiələrin müsibətli, ağırılı-acılı günləri Müaviyə dönəmində İmam Hüseynin (ə) şəhadətinə qədər idi. O zaman bizim şiələrimiz hər yerdə qətlə yetirilirdilər. Şiə olduqları güman edilənlərin əl-ayağı kəsilirdi. Bizə sevgisi olanlar dustaq həyatı sürməyə məhkum idilər. Ya tutulur, ya əmlakı qarət olunur, ya da evi dağıdılırdı. İş o yerə çatmışdı ki, kimsəyə kafir demək, Əli (ə) şiəsi deməkdən yaxşı idi”.¹

Şiələr hər il Məkkədə, Həcc mərasimi zamanı İmamla (ə) əlaqə yarada bilirdilər. Bu, adətən Məkkədə, ya da Məkkədən qayıdarkən Mədinədə gerçəkləşirdi. İraq əhalisinin Mədinəyə İmamın (ə) yanına getməsi yasaqlanmışdı.²

Bu dövrdə şiələrin ən böyük problemlərindən biri “*ğülat*” problemləri idi. Bu qruplaşmanın sayı hər keçən gün artırdı. İmam (ə) onları özlərindən uzaqlaşdırdıqdan sonra İmamın (ə) səhabələri də onları özlərindən kənarlaşdırdılar. Qabaqcıl “*ğali*”lərdən Müğeyrə ibn Səid və Bəyan ibn Səmanı imamın (ə) səhabələri tərəfindən təkfir edildilər. Digər firqələr əmələ heç bir əhəmiyyət vermədikləri halda İmam Baqir (ə) şiələri əməlisaleh olmağa sövq edirdi. Bir çox şiələr mövcud sıxıntı və təzyiqləri görüb İmamın (ə) İraqa gələrək qiyam etməsini gözləyirdilər. Lakin İmam (ə) təqiyə ilə davranırdı. Elə buna görə də onların bəziləri İmam (ə) haqqında tərəddüdə düşürdülər. İmamət haqqında onlara lazımı məlumatlar çatmırdı. Nəticədə bəziləri İmamın (ə) qardaşı Zeydə iman gətirib parçalandılar. Zeydin İmam Baqirdən (ə) yeddi il öncə vəfat etməsinə baxmayaraq, bu parçalanma sonrakı dövrlərdə də özünü göstərdi və çoxlu sayda şiələr arasında inkişaf etdi.

Əməvilərə qarşı müxalifət şiədaxili ixtilafı xeyli miqdarda azaltmışdı. Lakin onlara qarşı siyasi təzyiqlərin azalması ilə yanaşı *Qülat* məsələsi getdikcə öz əhəmiyyətini artırmağa başladı. Belə ki, İmam Sadiqin (ə) dönəmindəki başlıca problem *Qülat* məsələsi hesab edilirdi. Əməvi təzyiqləri yalnız Ömər ibn Əbd əl-Əzizin hakimiyyəti dönəmindən (h.c. 99-110) başqa bütün dönəmlərdə şiddətlə davam etdirilmişdir.

³ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 4, səh. 104.

¹ “Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid”, c. 3, səh. 595.

² “Muxtəsəri-Tarixi-Dəməşq”, c. 23, səh. 83.

Şiəlik İmam Sadiqin (ə) dönəmində

Bu dönəmdə Əməvilərin parlaq ulduzu sönükməyə başladı. Onların başı Abbasilərə qarışdığı bir vaxtda İmam Sadiq (ə) və yetişdirmələri əsl İslamı təbliğ üçün böyük bir fürsət əldə etdilər. Bu vəziyyət ikinci Abbasi xəlifəsi Mənsurun dövrünə qədər davam etdi. Abbasilər özlərini Əbu Talib ailəsinin intiqamını almış kimi qələmə verir və insanları Məhəmməd (s) ailəsinin razılığını əldə etməyə dəvət edirdilər. Bu baxımdan hakimiyyətlərinin ilk illərində Əhli-beytə (ə) qarşı olduqlarını üzə çıxara bilmirdilər. Hicri 14-cü ildə Mənsur ona müxalif olan bütün qüvvələri sıradan çıxartdıqdan sonra Əhli-beytə (ə) hakimiyyətə qarşı real qüvvə kimi görməyə başladı və onlarla mübarizəyə qalxdı. Öncə Bəni-Həsəndən başladı. Abdullah ibn Həsən və övladlarını tutduraraq zindana saldırdı. Sonra isə onların qətlinə fərman verdi. Daha sonra Mədinədə İmam Sadiqin (ə) tədrisinə məhdudiyətlər qoydu. Şiələri hədələməyə, onlara təzyiqlər göstərməyə başladı. O, xalqın Əhli-beytə (ə) sevgi və rəğbətini, şiələrin təşkilatlanmasını görüb qorxuya düşür və onları özünə qarşı təhlükə hesab edirdi. Bütün bunların nəticəsində o, Mədinədə İmamı (ə) zəhərlədi.

Mənsurdan Haruna qədər

Mənsurun dövründə yenidən ələvilər təzyiqlərə məruz qalmağa başladılar. Belə ki, Süyuti yazır: “Mənsur ələvilərlə abbasilər arasında fitnə odunu yandıran ilk Abbasi xəlifəsi idi. H. c. 145-ci ildə Mənsurun hakimiyyətinin doqquzuncu ilində Abdullah ibn Həsən ibn Əli ibn Əbu Talibin övladları Məhəmməd və İbrahim Mənsur əleyhinə qiyam etdilər. Lakin onlar ikisi və onlarla birgə qiyam edən bir çox şiələr həlak oldular”.¹

Məhəmməd yazır: Mənsurun hüzuruna getdim. Dərin fikrə dalmışdı. Nə üçün belə fikirli olduğumu soruşdum. O, dedi: “Fatimə (ə) övladlarından min nəfərini qətlə yetirmişəm. Lakin onların öndəri İmam Sadiq (ə) hələ də sağdır”.²

Mənsurun şiələrə qaranlıq və nəm zindanlarda, divar aralarında işgəncə verməsi tarixi qaynaqlarda öz əksini tapmışdır¹.

Mənsurun əmri ilə qətlə yetirilən görkəmli şiələrdən biri də Müəlla ibn Xüneysdir. O, İmam Sadiqin (ə) yaxın səhabəsi və xəzinədarı idi. Mənsur Mədinə hakimi Davud ibn Ürvədən onun öldürülməsini tələb etdi. Davud Müəllanı hüzuruna çağırıdırib onu ölümlə hədələdi. Ondan şiələrin adlarını deməsini istədi. Müəlla müqavimət göstərərək dedi: “Əgər onlardan birinin adı yazılmış kağız ayağımın altında olsa, heç bir zaman ayağımı qaldırmaram”. Davud onu öldürüb başını nümayiş etdirdi. O, nəhayət İmam Sadiqi (ə) də zəhərləyərək şəhid etdi².

Həmin vəziyyət Mehdi Abbasi (h. c. 169-167) Hadi Abbasi (15 ay) və Harun ər-Rəşidin (h. c. 170-193) dövründə də davam etdi. Onlar da Mənsurun üsuli-idarəsinə sadıq qalaraq ələvilərə işgəncə verməyi davam etdirdilər. Məhəmməd ibn Əbu Ümeyr və Fəzl ibn Şazan onların əmri ilə zindanda işgəncələrə məruz qaldılar. Hişam ibn Həkəmin də tutulmasına fərman verilmişdi. Lakin o, gizlənmə bilmişdi. Həmid ibn Qətəbənin Harunun əmri ilə törətdiyi cinayət də tarixin yadaşına həkk olunmuşdur.⁴

¹ “Tarix əl-xüləfa”, Seyuti, səh. 261.

² “Əli-Şiə və əl-hakimun”, Məhəmməd cavad Muğniyə, səh. 149.

¹ Bax: “Tarixi-Məsudi”, c. 3, səh. 31; “Tarixi-İbn Əsir”, c. 4, səh. 275.

² “Bihar əl-ənvar”, c. 47.

⁴ “Əyan əş-şiə”, c. 1, səh. 25.

Şiəlik İmam Musa əl-Kazimin (ə) dönəmində

İmam Kazim (ə) h. c. 148-ci ildə atasının şəhadətindən sonra şiələrə rəhbərliyi ələ aldı. Şiələr arasında daim meydana gələn fikir ayrılıqlarından biri sonrakı imamı təyin etməklə bağlı olurdu. Bəzən siyasi səbəblərdən imam öz şiələrindən gizli qalırdı.

Mənsurun ələvilərə, xüsusilə cəmiyyətin diqqətini cəlb edən İmam Sadiqə (ə) qarşı kəskin mövqeyi bir çox şiələrin gələcək rəhbərlik haqqında haqlı narahatlıqlarına səbəb olurdu.

İmam Sadiqin (ə) bəzi övladları rəhbərlik fikrində idilər və bu, şiədaxili parçalanmaya gətirib çıxarırdı. Buna səbəb olan digər bir amil də şiələrin bir-birindən uzaq yaşamaları idi. Elə buna görə də İmam Sadiqdən (ə) sonra şiədaxili parçalanmalar baş verdi.

İmamın (ə) böyük oğlu İsmayıl ibn Cəfər ibn Məhəmməd bir çoxları tərəfindən gələcək şiə lideri kimi qəbul edilirdi. Lakin o, hələ atası sağ ikən dünyasını dəyişdi. Qaynaqlara görə, İmam Sadiq (ə) şiələrin onun ölümünə inanmaları üçün cənazəsini görmələrinə şərait yaratdı. Bütün bunlara baxmayaraq, İmam Sadiqdən (ə) sonra bir dəstə ayrılaraq İsmayıl vəd edilmiş Mehdidir deyə şiə daxilində İsmailiyyə adlı yeni bir məzhəb yaratdılar. Həqiqi şiələr isə İmamı müəyyən suallar soruşmaqla sınaıyır və imamlığını qəbul edirdilər.

Hişam ibn Saleh deyir: “Mömin ət-Taqla birgə Mədinədə idim. Gördüm ki, çoxlu sayda insan Abdullah ibn Cəfər ibn Məhəmmədin evinə toplaşmış ondan zəkat haqqında suallar soruşurlar. Biz də zəkat haqqında bir neçə sual soruşduq. Lakin düzgün cavab ala bilmədiyimizdən oranı tərk etdik. Mürciə, Qədəriyyə, Zeydiyyə, Mötəzilə və Xəvaric kimi qruplaşmaların hansını qəbul edəcəyimizi bilmirdik. Bu zaman heç tanımadığımız ixtiyar bir kişi gördük. Onun Mənsurun casuslarından olduğunu düşündük. Amma o, bizi Əbu əl-Həsən Musa ibn Cəfərin evinə apardı. Biz orada ikən Füzeyl və Əbu Bəsir ora gəlib suallar soruşdular. Aldıqları cavablardan sonra onun imam olduğunu yəqin bildik. İnsanlar dəstə-dəstə oraya axışdılar. Oraya gəlməyənlər yalnız Əmmar Sabatinin adamları və Abdullah ibn Cəfəri qəbul edənlər idilər.¹

Görkəmli elm adamları və sadıq şiələr hesab olunan Hişam ibn Salim, Abdullah ibn Əbu Yəfur, Ömər ibn Yezid Bəyya əs-Sabiri, Məhəmməd ibn Nöman, Mömin ət-Taq, Übeyd ibn Zürrə, Cəmil ibn Dərrac, Əban ibn Təğlib və Hişam ibn Həkəm Musa ibn Cəfərin imamətini qəbul etdilər. Onun imamətini qəbul etməyənlər yalnız Abdullah Bükeyr və Əmmar ibn Musa Sabati idi.²

İmam Kazimin (ə) dövrü şiələr üçün çox çətin günlər idi. Bu dövrdə Abbasi xəlifələri əleyhinə mühüm qiyamlar baş verdi. Belə qiymlardan Şəhidi-Fəxx Hüseyin ibn Əlinin Hadi Abbasiyə qarşı, Yəhya ibn İdris və Abdullahın övladlarının Haruna qarşı qiyamlarını göstərmək olar.

Şiə imamları şiələrin təqiyə etmələrini məsləhət görür və gizli təşkilatçılıq edirdilər. Elə buna görə də tarix onların siyasi fəaliyyətini düzgün dəyərləndirə bilməmişdir. Lakin bu hərəkət şiəliyin möhkəmlənməsinə gətirib çıxartdı.

Şiəlik İmam Rzanın (ə) dönəmində

Məmun Abbasi İmam Rzanı (ə) vəliəhd təyin etməsi ilə zahirdə də olsa şiə və ələvilərin diqqətini cəlb edə bildi. Demək olar ki, şiələrin hakimiyyətdə təmsil olunması İmamın (ə)

¹ “Üsuli-Kafi”, c. 1, səh. 351.

² “Firqə aş-şiə”, səh. 79.

vəliəhd olması ilə bağlıdır. Əlbəttə, ondan öncə də Əli ibn Yəqtin İmam Kazimin (ə) məsləhəti ilə hakimiyyətdə təmsil olunurdu.¹

Bu dövrdə şiəlik zahirən siyasi rəng almağa başladı. Məmun özünü şiə kimi göstərirdi. Bir tarixi qaynaqda deyilir: “Məmun İraqa gəldikdən sonra dövlət işlərini etiqadca şiə olanlara tapşırmağa çalışdı. Digərlərinin də dövlətdə təmsil olunmalarını qəbul etdikdən sonra iki nəfərdən birini şiələrdən təyin edirdi”.²

Məmundan sonra Mötəsim Abbasi və Mütəvəkkil Abbasi bu üsuli-idarəni dəyişdi. Hədis əhlini müdafiyyəyə qalxıb, mötəzilə və şiələrlə mübarizəyə başladılar. Mütəvəkkil Abbasi şiə və ələvilərlə düşmənçiliyini son həddə çatdırdı. Belə ki, o, İmam Hüseynin (ə) qəbrini viran qoydu və oranın şumlanaraq əkilməsini əmr etdi.³

Lakin şiələrə qarşı bu mövqə çox da davam etmədi. Müqtədir Abbasi hakimiyyətə gəldikdən sonra Bağdad və digər bölgələrdə şiələr inkişaf etməyə başladılar. Bu dövrdə görkəmli şiələr hakimiyyət dairələrində təmsil olunmağa başladılar.

Şeyx Tusi yazır: Həkəm ibn Ülya deyirdi: “Mən Bəhreynin valisi idim. Orada çoxlu var-dövlət əldə etdim. Bir miqdarını yoxsullara payladım. Qalan miqdarını da torpaq sahəsi aldım. Sonra uzun müddət oranın xümsünü İmam Cavadın (ə) yanına gətirdim”.¹

İmam Cavadın (ə) şiələrindən olan Hüseyn ibn Abdullah Nişapuri uzun müddət Sistan vilayətinin valisi vəzifəsində çalışdı.²

İmamıyyə şiələrinin hakimiyyət dairələrində təmsil olunması son imamların (ə) dövründə daha geniş hal aldı. On birinci imamın (ə) dönəmində çoxlu sayda şiə hakimiyyətdə mühüm vəzifələr tuturdular.

Əmindən Vasiqə qədar

(H.C. 232-193)

Harundan sonra Məhəmməd Əmin hakimiyyətə gəldi və dörd ildən çox hakimiyyətdə oldu. Əbu əl-fərəc “Məqatil ət-talibin” kitabında yazır: “Əminin Əli ibn Əbu Talibin (ə) övladlarına qarşı mövqeyi öz sələflərindən fərqlənirdi. Bunun səbəbi isə bu idi ki, Əmin daha çox əyyaş həyatı sürürdü. Sonra da Məmunla müharibə böhranı yaşadı və sonra öldürüldü. Məmun öz qardaşını öldürüb siyasi iqtidarı tam ələ aldı və iyirmi il (h. c. 197-218) hakimiyyətdə qaldı. Məmunun hakimiyyəti dönəmində şiələr əksər şəhərlərə nüfuz etdilər. Bu, hətta Məmunun sarayında da özünü göstərirdi. Belə ki, Fəzl ibn Səhl Məmunun vəziri, Tahir ibn əl-Həsən Xüzai isə onun ordu komandanı idi.

Məmun şiələrin çoxluğunu görür və bilirdi ki, şiələr həzrət Rzaya (ə) böyük sevgi, atası Haruna və ondan öncəki hakimiyyətlərə nifrət bəsləyirlər. Elə buna görə də zahirdə özünü şiə kimi, Əhli-beytsevər kimi qələmə verərək kütlənin diqqətini cəlb etmək istəyirdi. Elə buna görə də nifaqla davranır, Əlinin (ə) xəlifəliyini, Əbu Bəkr və Ömərdən üstün olduğu fikrini müdafiə edir, hətta öncə xilafəti, sonra isə vəliəhdliyi İmama (ə) təhvil vermək təklifini önə çəkdi. Lakin onun əsl məqsədi öz hakimiyyətini möhkəmlətmək idi. Sonunda isə İmam Rzanın (ə) zəhərləyərək öldürdü. Bütün bunlara baxmayaraq, şiələrə qarşı bu yumşaq mövqə şiə etiqadının geniş yayılmasına gətirib çıxartdı.

¹ “Bihar əl-ənvar”, c. 48, səh. 136.

² “Tarixi-təşəyyü də İrən”, səh. 169.

³ “Məqatil ət-talibin”, səh. 478.

¹ “İstibsar”, c. 2, səh. 58.

² “Üsuli-Kafi”, c. 5, səh. 111.

Daha təsirli amillərdən biri də elmi və fəlsəfi kitabların digər dillərdən ərəb dilinə tərcümə edilməsi idi. Bu dövrdə müsəlmanlar rəşadət biliklərinə maraqlarını artırmış və elə buna görə də din və məzhəblərlə bağlı sxsolastik məsələlərin müzakirə edilməsinə geniş şərait yaradılmışdı. Şiə alimləri, sxsolastlar yaranmış bu fürsətdən istifadə edib Əhli-beyt (ə) məzhəbini təbliğ etməyə başladılar.

Mötəsimin dönəmində də (vəfat-227 h. q.) şiələrlə bağlı siyasi vəziyyət Məmun dövründə olduğu kimi davam edirdi. Onların oxşar tərəfi ikisinin də mötəzilə olması və rəşadət sxsolastik məsələlərə maraq göstərmələri idi. İmam Cavad (ə) ünvanlanan çoxlu sayda dini-sxsolastik suallar Mötəsimin dönəmində İmamla (ə) görüşməyin yasaq olmadığını göstərir.¹ Əslində Mötəsim İmam (ə) dərindən kin bəsləyirdi və həmin kinin təhriki ilə sonunda İmamın (ə) qətlinə fərman verdi. İmamın (ə) şəhadətindən sonra onun dəfn mərasiminə misli görünməmiş insan axını oldu. Mötəsim onlara dəfn mərasimində iştirak etməyi qadağan etmək istədisə də geniş kütlə bu qadağaya məhəl qoymayıb xəncərləri çiyinlərində İmamın (ə) evini əhatəyə aldılar. Bu bir tərəfdən də o dövrdə şiələrin malik olduqları gücü göstərir.¹

Şiəlik İmam Cavadın (ə) dönəmində

H. c. 203-cü ildə İmam Rza (ə) şəhid edildi. İmam (ə) dünyasını dəyişəndə yeganə övladı İmam Cavad (ə) səkkiz yaşında idi. Bu baxımdan şiələr nigaran idilər. Tarixçilərə görə şiələr bu dönəmdə böyük sarsıntı keçirir və daim fikir ayrılığına məruz qalırdılar². Elə buna görə də onlar Əbd ər-Rəhman ibn Həccacın evinə yığışır, nə etməli olduqlarını müzakirə edirdilər³. Şiələr bildirdilər ki, İmam Rza (ə) oğlu Cavadı (ə) canişin təyin edib. Lakin o həzrətin (ə) yaşının az olması çoxlarının axtarış aparmasına səbəb oldu. Mövcud nigarançılıq səbəbilə bir çoxları İmam Rzanın (ə) qardaşı Abdullah ibn Musanın ardınca getdilər. Lakin heç bir dəlil olmadan kiminsə imam olduğunu qəbul etməyəcəklərindən bir çoxları ondan suallar soruşur, cavab verə bilmədiyini gördükdə onu tərkdirdilər⁴. Bəziləri də imamətin İmam Kazimlə (ə) sona yetdiyi qənaətində olan “*vaqifi*”lərə qoşuldular. Çünki onlar Nəbəxtinin nəzərinə görə, həddi-bülüğa yetməyi imamətin şərtlərindən biri hesab edirdilər.⁵

Bütün bunlara baxmayaraq, şiələrin böyük əksəriyyəti İmam Cavadın (ə) imamətini qəbul etdilər. Lakin bu arada onun hələ həddi-bülüğa yetməməsinə özünə eşitdirənlər də var idi. Həzrət Cavad (ə) onlara cavab olaraq həzrət Süleymanın (ə) Davudun (ə) canişini olmasını xatırladaraq buyurdu: “Həzrət Süleyman (ə) hələ uşaq ikən qoyun otardığı bir halda atası həzrət Davud (ə) onu öz canişini elan etdi. Bu elə bir şəraitdə baş verirdi ki, Bəni-İsrail alimləri onu qınayırlar və bu addımını doğru hesab etmirdilər”.¹

İmamıyyə şiələr imamətin Allah tərəfindən olduğunu bildirdilər. Elə buna görə də İmamın (ə) yaşının az olması onlar üçün bir problem yaratmır və etiqadlarını sarsıtmırdı. Şiələr imamətin isbatı üçün müəyyən suallar verir, imamət iddiasında olanın suallara doğru cavab verdiyi təqdirdə (müqəddəs mətnlərdə göstərilənlərə də uyğun gəlirdisə,) onu məsum imam olaraq qəbul edirdilər. İmamıyyə şiələri bütün bölgələrdə, xüsusilə də İraq, İran Mədəində yaşayırdılar.² Şiələr

¹ Bax: “İhticac”, Təbəri.

² “Tarix əş-şiə”, səh. 57.

³ “Dəlail əl-İmamə”, səh. 204.

⁴ “Üyun əl-möcüzat”, səh. 119.

⁵ “Mənaqibi-İbn Şəhrəşub”, c. 2, səh. 489; “Müsnədi-əl-İmam əl-Cəvad”, səh. 29.

¹ “Firqə əş-şiə”, səh. 88.

² “Əl-Kafi”, c. 1, səh. 383.

³ “Əl-Qeybə”, Tusi, səh. 212.

İmamla həm vəkillər vasitəsi ilə, həm də Həcc mərasimində görüşürdülər. Bir rəvayətə görə İmam Cavadın (ə) şüalarının bəzisi Misirdə yaşayırmışlar. Bu rəvayətdə Əl ibn Əsbat deyir: “İmamı diqqətlə baxırdım ki, onu Misirdəki şüalar üçün vəsf edə bilim”³. Digər bir rəvayətdə deyilir: “Xorasan şüalarından biri İmamın (ə) yanına gəldi”⁴. Hürri ibn Osman Həmdanidən nəql olunan bir rəvayətdə Rey şüalarının İmamın (ə) yanına gəldiyi göstərilir.⁵ Bu, göstərir ki, Reydə də çoxlu sayda şüa yaşamışdır.⁶

İmam Cavadın (ə) dövründə Qum şüaliyin mərkəzlərindən biri idi və Qum şüalarının İmamla yaxın əlaqəsi var idi. Qaynaqlarda Şeyx əl-Qummiyyin (qumluların şeyxi) kimi yad edilən Əhməd ibn Məhəmməd ibn İsanın İmam Rza (ə) və İmam Cavadın (ə) səhabələrindən olduğu bildirilir. Onun hədis və fiqhi mövzularda qələmə aldığı bir çox əsərlər günümüzdə qədər gəlib çıxmışdır. O, İmam Həsən Əsgərinin (ə) də dövründə yaşamışdır.¹

Saleh ibn Məhəmməd ibn Səhl də İmam Cavadın (ə) Qumdakı səhabələrdən idi. O, İmam (ə) tərəfindən vəqf olunmuş mallara baxmaq üçün təyin edilmişdi².

İmam Rzanın (ə) Xorasan səfərindən sonra vəkilləri vasitəsilə xalqla əlaqələri daha da genişləndi.

Şüalik İmam Hadinin (ə) dönəmində

Bu dövrdəki şüaların əksəriyyəti kufəli idi. Buna ən yaxşı sübut bir çoxlarına “Kufi” (Kufəli) ləqəbi verilməsidir. İmam Baqir (ə) və İmam Sadiqin (ə) dövründə imamların bir çox səhabələri adlarına Qumi (Qumlu) ləqəbini əlavə etmişdilər. Bunlar Qumda yaşayan ərəb əsilli əşərilər idilər.³ İmam Hadinin (ə) dönəmində Qum şəhəri İranda şüaliyin mühüm mərkəzlərindən idi. Bu şəhərin əhalisinin İmamla (ə) sıx əlaqəsi var idi.

Abə (və ya Savə) və Kaşan şəhərləri şüalik təlimlərinin təsiri altında idi. Onlar Qum əhalisinin təlimlərinə uyğun şəkildə davranırdılar. Bəzi rəvayətlərdə Məhəmməd ibn Əli Kaşaninin adı çəkilir, İmam Hadidən (ə) suallar soruşduğu qeyd edilir.¹

Qum əhalisinin İmamla (ə) maddi əlaqəsi də var idi. Bu məsələ ilə bağlı Məhəmməd ibn Davud Qumi və Məhəmməd Təlhinin adları qeyd edilir. Onlar Qum və ətraf şəhərlərdən vergi toplayır və onun necə idarə edilməsi haqda İmamı (ə) məlumatlandırırdılar.²

İranda digər şəhərlərində yaşayan şüalar da İmamla (ə) əlaqə saxlayırdılar. Bu elə bir halda idi ki, İranda əksər şəhərləri əməvilər və abbasilərin kinli siyasətləri nəticəsində əhli-sünnəyə meyilli idilər. Deyləmdə hələ hicri II əsrin sonlarında çoxlu sayda şüa yaşayırdı. İraqda məskunlaşan xeyli sayda deyləm mühacirləri də şüaliyi qəbul etmişdilər. İmam Hadinin (ə) Həmədandakı vəkilinə yazdığı məktubdan söhbət açılan bir rəvayətdə deyilir: “Sizi Həmədandakı sevnələrimə tapşırıram”³.

³ “Əl-Kafi”, c. 1, səh. 384.

⁴ “Əs-Saqib fi əl-mənaqib”, səh. 208.

⁵ Yenə orada.

⁶ “Tarixi-təşəyyü dər İran”, səh. 265.

¹ “Müsnəd-əl-İmam əl-Cəvad”, səh. 265.

² “Təhzi”, c. 4, səh. 140.

³ “Tarixi-təşəyyü dər İran”, c. 1, Qum şəhəri haqqında məqalə.

¹ “Kafi”, c. 1, səh. 102; “Tövhid”, Şeyx Səduq, səh. 101.

² “Məşəriq əl-ənvar”, səh. 10; “Müsnədi-əl-İmam əl-Hadi (ə)”, səh. 45.

³ “Ricali-Kəşşi”, səh. 61.

Mütəvəkkil dönəmi və ondan sonra

Mütəvəkkilin hakimiyyətə gəlməsi ilə (h.c. 232-247) vəziyyət dəyişdi. Ələvilərə qarşı açıq kin-küdurətlər yenidən başladı. Belə ki, Əhli-beytlə (ə) əlaqədə olmaq siyasi cinayət hesab edilirdi. Mütəvəkkil tarixin yaddaşında h. c. 236-cı ildə İmam Hüseynin (ə) qəbrini viran qoyub, ziyarətinə qadağa qoymaqla qalmışdır.⁴

Mütəvəkkilin kin-küdurəti yalnız şiələrə qarşı deyildi. O, həm də fəlsəfə, kəlam (sxolastika) və rəasional biliklərə qarşı idi. Corci Zeydan yazır: “Mütəvəkkil hakimiyyətə gəldiyi gündən son nəfəsinədək filosoflara, məntiq tərəfdarlarına olmanın işgəncələr verməyə çalışdı”¹.

Mütəvəkkildən sonra Abbasi xilafətində daxili çəkişmələr başlandı. Saray daxilində hakimiyyəti ələ almaq uğrunda tez-tez sui-qəsdlər baş verir və ümumilikdə Abbasi xilafətini sarsıdırdı. Bu hal Mötəzid Abbasiyə qədər davam etdi. Bu zamana qədər (h. c. 247-279) Müntəsir, Müstəin, Mütəzz, Mühtədi və Mütəmid adlarında beş xəlifə dəyişdi. Lakin Mütəzidin (h. c. 279-289) hakimiyyətə gəlişi ilə Abbasi xilafəti yenidən keçmiş iqtidarını əldə edə bildi. Belə ki, Süyuti onun haqqında yazır: “Ona ikinci Səffah ləqəbi verilmişdir. Çünki o, Abbasi xilafətinə yeni həyat verdi. Ondan öncə Mütəvəkkil dönəmindən üzü bəri Abbasi sülaləsinin parlaq ulduzu sönükməyə başlayırdı”².

Bütün bunlar göstərir ki, Abbasilər Əhli-beyt (ə) və tərəfdarlarına qarşı sonsuz düşmənçilik hissələri bəsləyirdilər. Lakin qeyd olunan dövəndə hakimiyyətdaxili çəkişmələr, ara-sıra baş qaldıran üsyan və inqilabi hərəkatlar abbasilərin şiələrə, ələvilərə qarşı kinlərini üzə çıxarmağa imkan vermirdi. Bu dövəndə onlar Mənsur və Harun dövəminə nisbətə yaxşı günlər keçirirdilər.

Şiəlik İmam Həsən Əsgərinin (ə) dövəmində

İmam Rza (ə) Xorasana gəldikdən sonra ələvi seyidlər fəqrli səbəblərdən müxtəlif bölgələrə hicrət etdilər. Bu mühacirət İraqda ələvi və şiələrə təzyiqin şiddətləndiyi zaman daha da genişləndi. Şiələr çarəsizlikdən daha təhlükəsiz bölgələrdə yaşamağa can atırdılar. Ərəbistan, əməvi təfəkkür tərzinin hakim olduğı halda onlar üçün təhlükəsiz ola bilməzdi. Lakin şərqdə xüsusilə İranda onların yaşaması üçün daha uyğun şərait mövcud idi. Bu üzəndən şiələrin böyük əksəriyyəti İrana hicrət edib ucqar kənd və şəhərlərdə yaşamağa başladılar.

Şiələrin bir-biri ilə əlaqə saxlamalarına böyük ehtiyacları var idi. Çünki onların sağ imamı var idi. Bu yolla dini suallarına cavab alır, ictimai, siyasi problemlərin həlli yollarını öyrənirdilər. Bu məqsədə çatmaq üçün müxtəlif yollardan istifadə edirdilər. Xüsusi hazırlanmış adamları İmamın (ə) yanına göndərir, həcc mərasimi zamanı Mədinəyə imamı (ə) görməyə gedir və ya məktublaşırdılar.

Nişapurda çoxlu sayda şiə yerləşmişdi. Onların imamla (ə) yaxın əlaqələri var idi. Ümumiyyətlə, III-IV əsrlər tarixində İranın şərqə ilə bağlı bir çox məşhur alim və səhabə adına rast gəlirik. Bu görkəmli şəxsiyyətlərdən biri Fəzl ibn Şazandır. Onun, imamların (ə) səhabələri və şiə alimləri arasında özünəməxsus yeri var. Nişapurdan başqa Beyhəq, Səmərqənd və Tus da şiələrin çoxluq təşkil etdiyi şəhərlərdən idi.

İmamla (ə) əlaqə vasitələrindən biri də vəkillər idilər. Parlaq keçmişə malik olan, öncəki imamlarla (ə) və ya müasir imamın (ə) özü ilə möhkəm əlaqələri olan şiələr hədis baxımından

⁴ Bax: “Tarix əl-xüləfa”, səh. 437.

¹ “Tarixi-təməddün əl-İslami”, Corci Zeydan, səh. 587.

² “Tarixi-Xüləfa”, səh. 369; “Tarixi-təməddün əl-İslami”, Corci Zeydan, səh. 814-820.

şiiələrin dayağı hesab edilir və “vəkil” seçilirdi. Məlum yolla imamla (ə) əlaqə saxlanması şiiələrin dirçəlişinə, əhli-sünnə arasında itib-batmamasına səbəb oldu.

Şiiə təlimləri hədislər şəklində Səmərqənd və Keşş kimi ən ucqar nöqtələrə belə çatdırılırdı. Bu bölgələrin mətkəzdən kənar olmasına baxmayaraq, orada böyük elm xadimləri yetişmişdir. İmamlar (ə) tərəfindən göndərilən elçilər və faydalı məktublar ucqarlıq problemini aradan qaldırırdı.

İmamla (ə) əlaqə vasitələrindən biri də şiiələr tərəfindən imamın (ə) yanına göndərilən seçilmiş şiiələr idi. Cəfər ibn Şərif Cürcanidən nəql edildiyinə görə, o, deyir: “Həcc səfərində Samirədə imamın (ə) yanına getdim. Dostları tərəfindən onun üçün göndərilmiş pulu ona vermək istədim. Mən bir söz deməzdən öncə imam (ə) buyurdu: “Özünlə gətirdiyini xadimim Mübarəkə ver”.¹

Bu dövəmdə də Qum şiiələrin məskunlaşdığı başlıca şəhərlərdən idi. Onlar hələ İmam Sadiqin (ə) dönəmindən başlayaraq imamlarla (ə) sıx əlaqədə idilər. Əhməd ibn İshaq ibn Abdullah Əşəri İmam Həsən Əsgəri (ə) ilə sıx əlaqəsi olan görkəmli şəxsiyyətlərdən idi. İmam Həsən Əsgəri (ə) onu etimadlı şəxs kimi təqdim edirdi. O, imamla (ə) şiiələr arasında əlaqə yaratmaq üçün istifadə edilən vəkalət sistemi, xüsusilə şəri vergilərin yığılmasında böyük rol oynayırdı.

Samirədə, Bağdad və Mədinədə şiiələr xeyli sayda artmışdılar. Çox güman ki, Mədəində şiiəliyin təməlini qoyan Salman Farsi olmuş, sonradan isə Hüzeyfə ibn Yəman eyni xətti davam etdirərək möhkəmlətməmişdir. Həmin illərdə Kufə də şiiəliyin mərkəzlərindən biri olmuşdur.

Şiiəlik İmam Mehdinin (ə) dönəmində

Bəzi Qum şiiələri (İmam Həsən Əsgərinin (ə) vəfatından xəbərsiz halda) şəri vergilərini ödəmək məqsədi ilə Samirəyə gəldilər. Öncə onları Cəfərin yanına apardılar. Qumlular Cəfəri sınağa qərara aldılar. Elə bu məqsədlə də ondan soruşdular: “Gətirdiyimiz pulun məbləğindən xəbərin varmı?” Cəfər dedi: “Qeybi yalnız Allah bilir”. Bu cavabı eşidən qumlular gətirdikləri pulu ona vermədilər. Sonra bir nəfər onları, kimin olduğunu bilmədikləri evə apardı. Orada bir nəfər pulun məbləğini onlara dedi. Qumlular pulu həmin adama təhvil verdilər. Cəfər bu məsələni Mötəmidə çatdırdı. Nəticədə imamın (ə) və qonşularının evi yenidən arandı.¹

Hakimiyyət dairələrinin həssaslığı və Cəfərin onları təhrik etməsinin səbəbi on ikinci imamı (ə) ələ keçirmək idi. Davamlı axtarışlar nəticəsində onu tapa bilmədikdə isə İmam Həsən Əsgərinin (ə) övladı olmadığını elan etdilər. İmamın (ə) evində öz inanılmış adamlarını qoyur və bu yolla yaydıqları şiiələrin doğruluğunu göstərmək, şiiələr arasında çaşqınlıq yaratmağa çalışırdılar.²

Öncədən planlaşdırıldığı kimi, o həzrətin (ə) dünyaya gəlişi, hətta bir çox şiiələrdən belə gizli qaldı. Bu mübarək təvəllüddən yalnız bəzi etibarlı şiiələr, İmam Həsən Əsgərinin (ə) bəzi vəkilləri və evində işləyən xadimlər xəbərdar oldular. Şeyx Müfid İmam Mehdini (ə) görmək şərəfinə nail olan bir çox yaxın səhabələrin, xadimlərin adlarını qeyd etmişdir. Məhəmməd ibn İsmayıl ibn Musa ibn Cəfər, Həkimə xatun (İmam Cavadın (ə) qızı), Əbu Əli ibn Mütəhhər, Əmr Əhvazi, Əbu Nəsr Tərif (imamın (ə) xadimi) imamı (ə) görməyə nail olmuşlar sırasındadırlar¹.

¹ “Kəşf əl-ğümmə”, c. 2, səh. 427.

¹ “Kəmal əd-din”, səh. 473.

² “Əl-Qeybə”, Şeyx Tusi, səh. 132.

¹ “Əl-İrşad”, səh. 35; “Yənabi əl-məvəddə”, 461.

Beləcə İmam Həsən Əsgəri (ə) övladını bəzilərinə göstərüb onu öz canişini elan etdi. Şeyx Küleyni, İbn İclidən iranlı bir kişinin ona belə dediyini nəql edir:

“İmam Həsən Əsgəriyə (ə) xidmət məqsədi ilə Samirəyə getdim. İmam (ə) mənə evin alış-veriş işlərini tapşırırdı. Bir gün həzrət (ə) övladını mənə göstərüb buyurdu: “Bu, sizin sahibinizdir”. Həmin vaxtdan imamın (ə) vəfatına qədər bir də o uşağı görmədim. Mən uşağı görəndə onun iki yaşı var idi”¹.

İmam Həsən Əsgərinin (ə) öz oğlunu şiələrə göstərməsinin ən mühüm çağı, imamın (ə) xüsusi vəkillərindən Məhəmməd ibn Osman Əmrinin qırx nəfərlə birgə İmamın (ə) yanına gəldiyi an idi. Həzrət (ə) oğlunu onlara göstərüb buyurdu: “Ona itaət edin. Məndən sonra (onun haqqında) fikir ayrılığına düşməyin”.

ALİ-BUYƏ², FATİMİLƏR VƏ HƏMDANİLƏR DÖVRÜ

Hicri dördüncü və beşinci əsrlər siyasi vəziyyət baxımından şiələrin ən yaxşı dövrləri olmuşdur. Çünki şiə məzhəbinə mənsub olan Buyə xanədanı (h. q. 320-477) Abbasi xilafətində vəsfəgəlməz iqtidar və nüfuza malik idi. Əli, Həsən və Əhməd adlı Buyə övladlarına öncə İrani idarə etmək həvalə edilmişdi. Onlar h. q. 333-cü ildə əl-Müstəkfa dönəmində Bağdada gəlib hakimiyyət dairələrinə nüfuz etdilər və xəlifə tərəfindən də dəyərləndirildilər. Belə ki, Əhməd Müizz əd-dövlə, Həsən Rükən əd-dövlə, Əli isə İmad əd-dövlə ləqəblərinə layiq görüldülər.

Baş vəzir vəzifəsində çalışan Müizz əd-dövlənin hakimiyyətdəki rolu, iqtidarı elə bir həddə yüksəlmişdi ki, əl-Müstəkfanın özünə belə sabit əmək haqqı təyin edirdi. Onun əmri ilə Aşura günü bazarlar açılmaz, İmam Hüseyin (ə) üçün matəm mərasimləri keçirilirdi. Bundan başqa Qədir bayramı da xüsusi əzəmətlə keçirilirdi.

Ali-Buyə on iki imamlı şiə məzhəbini geniş şəkildə yaydı. Onların hakimiyyətindən öncə İslam dövlətinin mərkəzi olan Bağdadda əhli-sünnə çoxluq təşkil edirdi. Lakin onlar hakimiyyətə gəldikdən sonra şiə məzhəbi nəzərə cərpacaq dərəcədə inkişaf etdi və ona məxsus ayinlər böyük əzəmətlə qeyd olunmağa başladı. Bu dövrdə yaşayan görkəmli İmamıyyə mütəkəllimi (sxolasti) yüksək dəyərləndirilirdi. Bağdadın Kərx məntəqəsində yerləşən Bərasa məscidi ona məxsus idi. Şeyx Müfid orada camaat namazı qılıb vəzlər etməklə yanaşı, tədris işləri ilə də məşğul olurdu. O, özünəməxsus elmi-ictimai nüfuzu ilə müxtəlif şiə fırqələri arasında dözümlülüyü artırırdı və şiə etiqadını gücləndirərək genişləndirdi.

Ali-Buyənin xidmətləri yalnız şiəliyə məxsus deyildi. Onlar ümumilikdə İslam mədəniyyətinə, dini ədəbiyyata sonsuz xidmətlər göstərirdilər. Qənavi “əl-Ədəb fi zill əl-Bəni-Buyə” kitabında yazır: “Ali-Buyənin imtiyazlarından biri də bu idi ki, onların dönəmində hətta elm və mədəniyyət sahəsində böyük irəliləmələr oldu. Bunda Ali-Buyə hakim və vəzirlərinin böyük təsiri olmuşdur. Çünki vəzirlər həmişə ən yaxşı yazıçı və alimlərdən seçilirdi. Bu bütün yazıçı, ədib və elm xadimlərinin mərkəzə axışmasına səbəb oldu. Ədəbiyyat, elm və fəlsəfə sahəsində Abbasi xəlifələrinin görmədiyi işləri onlar həyata keçirirdilər”³.

Dördüncü əsrdə Misirdə Fatimilər hakimiyyətə gəldilər. Onların hakimiyyəti altıncı əsrə (h. q. 567) qədər davam etdi. Fatimilər hakimiyyəti şiəliyə dəvət üzərində qurulmuşdu. Onların

¹ “Əl-Üsuli əl-kafi”, c. 1, səh. 514.

² Ərəbcə Ali-Buyəh, yaxud Ali-Bəveyh Būveyh oğulları deməkdir. Qədim fars dilində olan bu söz, əslində “buyə”dir.

³ Bax: “Tarix əş-şiə”, səh. 206-213; “əş-Şiə vət-təşəyyö”, səh. 148-159; “Şiə dər İslam”; Əllamə Təbatəbai, səh. 29-30; “Fəlasəfə əş-şiə”, Şeyx Abdullah, səh. 119-156.

İsmailiyyə məzhəbinə mənsub olub on iki imamlı şiə olmamalalarına baxmayaraq, İslam təlimlərinin Əhli-beyt (ə) yolu ilə əldə olunması hər iki məzhəbin müştərək tərəfi idi.

Süyuti yazır: “H. q. 357-ci ildə Qəramitə Dəməşqi istila etdikdən sonra Misiri də ələ keçirmək qərarına gəldil. Lakin Übeydiyyun (Fatimilər)¹ ona sahib çıxdılar və beləcə rafizi (şiə) dövləti Məğrib (Mərakeş), Misir və İraqda möhkəmləndi. Bunun başlıca səbəblərindən biri də Misir hakimi Kafur Əxşidinin ölümündən sonra hakimiyyətdə istiqrarın olmaması idi. O zaman əsgərlər maddi sarsıntı yaşayırdılar. Elə buna görə də Mərakeş hakimi Müizz əd-dinə Misirə daxil olması üçün məktub yazdılar. O, Cövhər adlı sərkərdəsini min nəfərlik süvari ilə Misirə göndərdi və Misiri ələ keçirdi. H. q. 358-ci ildə qara paltar geyinməyi və abbasilərin oxuduğu xütbəni oxumağı yasaq etdi. Əvəzində isə ağ libas geyinməyi və aşağıdakı xütbəni oxumağı əmr etdi:

“İlahi, Məhəmməd Mustafaya, Əli əl-Mürtəzaya, Fatimə əl-Bətula, Peyğəmbər (s) nəvələri Həsən və Hüseyinə salavat göndər”.

O, h. q. 359-cu ildə əl-Əzhər universitetinin təsisini haqda əmr verdi. Universitetin tikilişi h. q. 361-ci ildə sona yetdi. Bundan başqa o, azanda yenidən “*Həyyə əla xəyri-əməl*” deyilməsini əmr etdi. Eynilə həmin göstərişi Dəməşq hakimi Cəfər ibn Fələh da vermişdi².

HƏMDANILƏR VƏ ŞİƏ MƏZHƏBLƏRİ

H. q. dördüncü əsrdə İslam dünyasında yeni bir şiə dövləti yarandı. Bu, Həmdanilər (h. q. 293-391) hakimiyyəti idi. Ali-Həmdanın ən görkəmli xəlifəsi Seyf əd-Dövlə (h. q. 350-303) ləqəbi ilə məşhur olan Əli ibn Abdullah ibn Həmdan idi. O, ağıllı, biliksevər və inqilabçı insan idi. Ömrünün çoxunu Rum təcavüzkarları ilə mübarizədə keçirdi. Həmdanilər dönəmində Suriyanın böyük əksəriyyəti - Hələb və ətrafı, Bəəlbək və ətraf kəndləri, Cəbəl Amil bütünlüklə şiə bölgəsi idi. Hələb şəhəri şiə alimlərinin məskəni sayılırdı. Burada şiəliyin geniş yayılması və möhkəmlənməsində görkəmli Ali-Həmdan şairi Əbu Firasın (vəfat-357 h. q.) mühüm rolu olmuşdur. Onun qəsidəsi özünəməxsus şöhrət qazanmışdı:

الحق مهتضم والدين محترم و فيء آل رسول الله مقتسم³

Həmdanilər heç kimi şiə məzhəbinə etiqad bəsləməyə məcbur etmədilər. Heç kimi pulla, vəzifə ilə aldatmadılar. İnsanları hansı məzhəbi seçəcəkləri haqda tam sərbəst buraxdılar. Lakin bununla yanaşı, təbliğatçılar öz təbliğatlarını aparırdılar. Həmdanilərin bu siyasəti insanları zorla, kobudcasına əhli-sünnə olmağa məcbur edən Əməvilərin, Abbasilərin və Səlahəddin Əyyubinin siyasətinin tam əksi idi.

Həmdanilər açıq düşüncəli, azadlıqsevər insanlar idilər. Elə buna görə də onların hakimiyyəti filosofların, müxtəlif din və məzhəb alimlərinin pənah yeri idi. Belə ki, Rum sənət adamları vətənlərindən qaçıb Seyf əd-dövləyə sığınırtdılar⁴.

¹ Fatimiləri Übeydiyyun adlandırırlar. Bu ilk Fatimi xəlifəsi Übeydullah Mehdinin (h. q. 296) adı ilə bağlıdır.

² “Tarix əl-xüləfa”, səh. 401-402.

³ “Tarix əş-şiə”, səh. 139-141.

⁴ “Əş-Şiə vət-təşəyyö”, səh. 177-178.

ŞİƏLİK SƏLCUQLAR DÖNƏMİNDƏ

H. q. beşinci əsrin ortalarında Səlcuqlar adlanan mühüm bir dövlət yarandı. Bu hakimiyyət Bağdadın əhli-sünnə məzhəbinə mənsub və çökməkdə olan hakimiyyəti xilas etdi, Misir, İraq, Şam, Fars və Xorasanda şiələrin inkişafının qabağını aldı. Səlcuqlar h. q. yeddinci əsrin sonlarına qədər hakimiyyətdə oldular. Altıncı əsrin ortalarında (h. q. 565) digər yeni bir güclü dövlət yarandı. Yeni yaranan Əyyubilər dövlətinə məşhur sərkərdə Səlahəddin Əyyubi rəhbərlik edirdi. Bu dövlət h. q. 848-ci ilə qədər davam etdi¹.

Səlahəddinin səlibçilərə qarşı döyüşlərdə göstərdiyi fədakarlıqlar təqdirə layiqdir. Lakin onun kəskin təəssübü, şiələrə qarşı açıq ədavəti ən zəif tərəfi idi. O, Misiri istila etdikdən sonra Fatimilərə qarşı sərt davrandı. “Əl-Əzhər fi əlf am” kitabında qeyd edilir: “Əyyubilər bütün şiə abidələrinə girib onları viran qoydular. Səlahəddin Fatimi dövlətini məğlub etdi, öz qohumlarını bir gecədə onların evinə soxdu. Həmin gecə cansıxıcı nalələr o qədər çox idi ki, insanların ağı başından çıxmışdı”².

O, Aşura günü Bəni-Üməyyə və Həccacın metodu ilə şənlik mərasimləri keçirilməsini, azanda “*Həyyə əla xəyri-əməl*” deyilməməsini əmr etdi. Şiələrə qarşı təzyiqlər o həddə yetmişdi ki, Səlahəddinin göstərişinə görə, yalnız dörd əhli-sünnə məzhəbi mənsublarının şahidliyi qəbul olunurdu. Xütbə oxumaq, nitq söyləmək, tədris etmək imtiyazı yalnız əhli-sünnə məzhəblərinə aid idi. Bu dövrdə Fatimilərin təsis etdikləri böyük kitabxanalar, qiymətli kitablar məhv edildi və şiələrə qarşı bu kinli mövqe səbəbilə Misirdə şiə məzhəbi unuduruldu³.

ŞİƏLİK MONQOL HAKİMİYYƏTİ DÖNƏMİNDƏ

Monqolların hakimiyyəti h. q. 650-ci ildə İranda Hülaku xan tərəfindən təsis edildi (Elxanilər dövləti) və h. q. 736-cı ildə Sultan Əbu Səidin ölümü ilə sona yetdi. Hülaku xan İraqa ikinci hücumda Bəni-Abbas hakimiyyətini məğlub etdi. Bütün məzhəblərə öz ayinlərini keçirməkdə, məzhəblərini təbliğ etməkdə sərbəstlik və elm adamlarına dəyər verdi. Başqa sözlə desək, Hülaku xanın qarətləri, törətdiyi qətlər dini və ya məzhəbi məqsəd daşımırdı. Elə buna görə də ələ keçirdiyi bölgələrdə dini və məzhəbi fəaliyyətlərə tam azadlıq verirdi.

Hülaku xanın İslamı qəbul edib-etməməsi haqqında fikir ayrılığı mövcuddur. Bəziləri onun, hətta şiə olduğunu iddia etmişlər. Amma dörd monqol sultanının İslamı qəbul etdiyi sübut olunmuşdur. Bunlar Əhməd xan, Qazan (Mahmud) xan, Sultan Məhəmməd Xudabəndə və Bahadur xandır. Əhməd xanın hakimiyyəti uzun sürmədi. Qazan xanın isə şiə olduğuna tarixi dəlillər var. Sultan Məhəmməd Xudabəndə öncə hənəfi məzhəbində idi. Amma əhli-sünnə alimlərinin ən bilicisi olan Nizam əd-din Əbd əl-Məlik Şafeini baş qazı vəzifəsinə təyin etdi və o, elmi mübahisələr zamanı Hənəfi alimlərinə üstün gəldiyinə görə, Şafei məzhəbini qəbul etdi. Sonda belə elmi mübahisələrdən biri də Əllamə Hilli (vəfat-726 h. q.) və Nizam əd-Din arasında baş verdi. Əllamə Hilli ona üstün gəldi. Nəticədə Sultan Xudabəndə şiə məzhəbini seçdi və onun hakimiyyəti altında olan bütün bölgələrdə İmamıyyə ayinlərinin icra edilməsini əmr etdi. Onun xahişi ilə Əllamə Hilli məşhur kitabı “Nəhc əl-həqq və kəşf əs-sidq”i qələmə aldı. Ondan sonra oğlu sonuncu monqol sultanı Bahadur da şiə olaraq qaldı.

¹ “Tarixi-təməddün əl-islami”, səh. 822-825.

² “Əl-Əzhər fi əlf am”, səh. 1, səh. 58.

³ “Tarix əş-şiə”, səh. 192-194; “əş-Şiə vəl-hakimun”, səh. 190-193; “əl-Əzhər fi əlf am”, c. 1; “Tarixi-İbn Əsir”, c. 9; “Əyan əş-şiə”, c. 1.

H. q. yeddinci və səkkizinci əsrdə monqol sultanları dönəmində böyük şiə alimləri yetişdi. “Şərai əl-İslam” əsərinin müəllifi Mühəqqiq Hilli (vəfat-676), Yəhya ibn Səid (vəfat-689), “əl-Cami əş-şərai” kitabının müəllifi Əllamə Hilli (vəfat-726), atası Sədid əd-din Hilli, oğlu Fəxr əl-mühəqqiqin (vəfat-771), Seyid Rəzi əd-din Tavus (vəfat-664), Seyid Qiyas əd-din ibn Tavus (vəfat-693), İbn Meysəm Bəhrani (vəfat-679 və ya 699) Xacə Nəsir əd-din Tusi (vəfat-672), Qütb əd-din Razi (vəfat-766) və başqaları bu qəbildəndirlər.

Bu dövəmdə diqqət çəkən məsələlərdən biri də Əllamə Hillinin təklifi ilə Sultan Xudabəndə tərəfindən təsis edilən “gəzərgi (səyyar) mədrəsə” idi. Monqol sultanlarının adətində görə, onlar isti fəsilləri Marağa və Sultaniyyədə, soyuq fəsilləri isə Bağdadda keçirirdilər. Sultan bu səfərlərə böyük elm xadimlərini də aparırdı. Əllamə Hilliyə sonsuz rəğbətindən, ona da onu müşayiət etməsini təklif etmişdi. Bir tərəfdən əllamə bu təklifi rədd etməyi məsləhət görmürdü. Çünki ona kin bəsləyən müxalif və düşmən qüvvələr bu rədd cavabdan onun əleyhinə istifadə edə bilərdilər. Digər tərəfdən də o, tam olaraq özünü sultanın ixtiyarına verib elmi fəaliyyətindən qalmaq istəmirdi. Bütün bunları nəzərə alıb sultana “gəzərgi mədrəsə” təsis etməsini təklif etdi. Sultan bu təklifi bəyənib həyata keçirdi və beləcə Əllamə Hilli şiə etiqağını, İslam maariffini təbliğ etməyə, tələbələr yetişdirməyə davam etdi¹.

ŞİƏLİK SƏFƏVİLƏR VƏ OSMANLILAR DÖNƏMİNDƏ

Bu siyasi vəziyyət təqribən hicri onuncu əsrə (Səlcuqlar və Əyyubilər dönəminə) qədər davam etdi. Lakin sonda Şah İsmayıl Səfəvi hakimiyyətə gəldi və şiə məzhəbini rəsmi dövlət məzhəbi elan etdi. O zaman İran “müluk ət-təvayif” üsulu ilə idarə olunurdu. Yəni bölgələri xanlar, qəbilə başçıları idarə edirdilər. İsmayıl hələ on dörd yaşında ikən atasının müridlərindən ibarət ordu qurub, bütöv bir dövlət yaratmaq məqsədi ilə Ərdəbildə qiyam etdi. Bir-birinin ardınca müxtəlif bölgələri fəth etdi. “Müluk ət-təvayif” idarə üsulunu ləğv etdi və parçalanaraq bölünmüş böyük bir ərazini vahid bir dövlət şəklində birləşdirib şiə məzhəbini rəsmi olaraq qəbul etdi.

Onun vəfatından sonra (h. q. 930-cu ildə) digər Səfəvi padşahları hicri on ikinci əsrə qədər (h. q. 1148) hakimiyyətdə oldular. Bu zaman kəsiyində hakimiyyətdə olan bütün padşahlar şiə məzhəbini rəsmi məzhəb olaraq qəbul edib onu möhkəmlətməyə çalışdılar. Bu dövrdə xeyli miqdarda dini mərkəzlər, o cümlədən məscidlər, elmi mədrəsələr və hüseyniyyələr inşa edildi. Bununla yanaşı, müqəddəs ziyarətgahlar genişləndirilərək təmir edildi. Bütün bunlara səbəb Səfəvilərin dini-mənəvi meyillərindən əlavə, Şeyx Bəhai və Mir Damad kimi alimlərin sarayda yaşayaraq onları dinə, elmə və müxtəlif elmi sahələrdə alimlər yetişdirməyə sövq etmələri idi. Bu dövəmdə yaşayıb yaratmış məşhur alimlərdən Mir Damad, Mühəqqiq Kərəki, Şeyx Bəhai, atası Şeyx Hüseyin Əbd əs-Səməd, Sədr əl-mütəəllihin, Əllamə Məclisi, Mühəqqiq Ərdəbili, Molla Abdullah Yəzdi, Feyz Kaşani və başqalarını göstərmək olar². Həmin dövəmdə İslam ölkələrinin böyük bir hissəsi Osmanlı imperatorluğunun hakimiyyəti altında idi. Onlar əhli-sünnə məzhəbini böyük təəssübkeşliklə qəbul etmişdilər və şiələlərə qarşı düşmən mövqe tuturdular. Belə ki, şiələrin İslamdan xaric olduqlarını söyləyib bir neçə ruhanidən, onların qətlinə fərman aldılar. Sultan Səlim bu dəstəyə dayanaraq Anadoluda qırx min, bəzi qaynaqlara görə isə yetmiş min nəfəri sırf şiə olduğu üçün öldürdü. Hələbdə Şeyx Nuh Hənəfinin, “şiələr kafirdir və onları qətlə yetirmək vacibdir” - deyə verdiyi fətvanın ardınca on minlərlə şiə öldürüldü. Sağ qalanlar isə Hələbi tərk etdilər. Orada bir şiə belə qalmadı. Bir halda ki, Həmdanilər hakimiyyətə gəldikləri

¹ Bax: “Tarix əş-şiə”, səh. 214 -219.

² “Tarix əş-şiə”, səh. 220-224; “Şiə dər İslam”, səh. 31; “Əş-Şiə vət-təşəyyü”, səh. 190-198.

ilk illərdə Hələb şəhərini tamamilə ələ keçirmişdilər. Hələb Ali-Əbu Zöhrə, Ali-Əbu Cədadə və digər böyük fiqh alimlərinin yaşayıb yaratdığı şəhər olmuşdur. Bu alimlər haqqında “Əməl əl-əmal” kitabında daha ətraflı qeyd edilmişdir.

Osmanlılar böyük şiə alimlərindən Şəhid Sanini qətlə yetirərək şəhid etdilər. Onlar şiələri dövlət idarələrindən ixrac edib, dini vəzifələrdə çalışmağa belə qoymadılar. Şam şəhərində və digər bölgələrdə yaşayan şiə azlıqlara dini ayinləri həyata keçirməyə icazə vermirdilər. Bu müsibətli günlər miladi tarixi ilə dörd əsr (1198 – 1516) sürdü¹.

Həmin siyasi vəziyyət bundan sonra da davam etdi. İranda şiə məzhəbi rəsmi dövlət məzhəbi olaraq qəbul edildi. Heç bir qarşıdurma baş vermədi. Lakin qeyri-şiələrin, xüsusilə vəhhabilərin hakimiyyətdə olduqları digər bölgələrdə, şiələrin vəziyyəti heç də ürəkəçən deyildi. Lakin İranda İslam inqilabının qələbəsi və bu inqilabın dahi lideri İmam Xomeyninin yürütdüyü siyasət şiə məzhəbi haqqında bir çox həqiqətləri üzə çıxartdı, şiəliyə yönəlmə günü-gündən artmağa başladı. Təbii ki, bu arada ona qarşı kinli, ayırıcı siyasətlər də səngimək bilmir.

XƏYAL, YOXSƏ VERSİYA?

Öncə də qeyd etdiyimiz kimi, şiəliyin meydana gəlməsi haqqında müxalif qüvvələr tərəfindən müxtəlif versiyalar irəli sürülmüşdür. İndi bu versiyaları bir-bir incələyəcək və yanlış olduğunu tam aydınlığı ilə göstərməyə çalışacağıq:

1. Şiəliyin “Səqifə”də meydana gəlməsi;

Bəzi tarixçilər şiəliyin yaranmasının Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra xilafət məsələsində meydana gələn fikir ayrılığı ilə bağlı olduğu fikrini irəli sürmüşlər. Başqa sözlə desək, onların fikrincə şiəlik Səqifə hadisəsi zamanı meydana gəlmişdir. Çünki Səqifədə Peyğəmbərin (s) canişinliyi və müsəlmanların gələcək rəhbərliyi məsələsində iki fərqli görüş var idi. Ənsardan olan bir qrup müsəlman Səd ibn Übadənin xəlifə olması təklifini irəli sürdülər. Bir çox mühacirlər isə Əbu Bəkrin xəlifə olması fikrini dəstəklədilər. Bu iki qruplaşma arasında baş verən danışıqlardan sonra müzakirələr ikinci qruplaşmanın xeyrinə tamamlandı. Digər tərəfdən, bu iki qruplaşmaya qarşı olan, aralarında Bəni-Haşim, ənsar və mühacirlər də olan çoxlu sayda insan Əlinin (ə) imam olduğu qənaətində idi. Bunlar Əlinin (ə) şiələri idilər və elə buna görə də şiəlik İslam dünyasında ayrıca bir məzhəb kimi ortaya çıxdı².

Cavab: Əgər bu versiyada məqsəd şiəliyin İslam dünyasında ayrıca bir məzhəb kimi meydana gəlməsinin Peyğəmbərin (s) vəfatından sonraya, Səqifə hadisəsinə təsadüf etməsidersə, belə bir nəzəriyyə məqbuldur. İmamətin yazılı və ya şifahi dəlillərinin Peyğəmbər (s) dönəminə aid olmasına baxmayaraq, bir məzhəb kimi meydana gəlməsi o həzrətin (s) vəfatından sonraya təsadüf edir. Bu zaman qeyd olunan versiyada təzadlı bir məqam qalmır. Lakin əgər bu versiyada məqsəd şiəliyin ideoloji köklərinin Peyğəmbər (s) dönəminə deyil, ondan sonraya aid olduğudursa, o zaman bu versiya məqbul deyil.

Əllamə Seyid Möhsün Əmin Amili məlum iki versiyayı xatırladaraq yazır: “Öncəki fəsillərdə diqqətinizə çatdırdıq ki, Peyğəmbər (s) dönəmində bir çox müsəlmanlar Əli (ə) şiəsi hesab edilirdilər. Sonradan imamət məsələsində yaranan fikir ayrılığı zamanı şiəlik üzə çıxdı. Çünki danışıqlar zamanı ənsardan olanlar mühacirlərə dedilər: “Bizdən də, sizdən də (ayrıca) bir rəhbər seçilsin”. Lakin mühacirlər Peyğəmbərin (s) qəbiləsindən olmaları bəhanəsi ilə ənsarın sözünü qəbul etmədilər. Bu danışıqlar Əliyə (ə) çatdıqda Əli (ə) buyurdu: “Əgər mühacirlərin bu istinadı düzgündürsə, o zaman xəlifə biz Bəni-Haşimdən olmalıdır. Əks təqdirdə, ənsarın sözü öz

¹ “Əş-Şiə vəl-hakimun”, səh. 194- 197.

² “Fi elm əl-kəlam”, Əhməd Mahmud Sübhi, c. 3, səh. 19.

qüvvəsində qalır. Elə oradaca Bəni-Haşimdən olanlar, Əbd əl-Müttəlib xanədanı Əlinin (ə) imaməti (şii) üzərində dayandılar. Mühacir və ənsardan olan bir çoxları da onlara qoşuldular. Mühacirlərin arasında Salman Farsi, Əbuzər Qifari, Miqdad ibn Əsvəd, Əmmar ibn Yasir, Xalid ibn Səid və Büreydə Əsləmi də gözə dəyirdi. Ənsardan isə Əbu əl-Heysəm ibn Təyyihan, Səhl ibn Sabit (Zu əş-şəhadətəyn ləqəbi ilə məşhur olmuşdur), Übəyy ibn Kəb və Əbu Əyyub Ənsari var idi”¹.

Doktor Abdullah Fəyyaz yazır: “Bu görkəmli şəxsiyyətlərin heç bir müqəddiməsiz Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra Əlinin (ə) imamətə layiq olduğunu demələrini düşünmək olduqca çətinidir. Bir çox səhabənin davamlı olaraq Əlinin (ə) imamətə layiq olduğunu vurğulamaları, buna etiqad bəsləmələri Səqifədə meydana gəlmiş vəziyyətdən doğan ani qərar deyildi. Bunun ideoloji kökləri Peyğəmbərin (s) həyatda olduğu dövrlərə gedib çıxır”².

İbn Qüteybə yazır: “Beyət zamanı Əbuzər yox idi. Mədinəyə daxil olduqda vəziyyətin bu yerdə olduğunu görüb dedi: “Bir şeydə qənaət etdiz və Peyğəmbərin (s) qohumlarını tərk etdiz. Əgər xilafəti Əhli-beytə (ə) tapşırırsaydınız, iki nəfəriniz belə ixtilaf etməzdiniz”³.

2. Şii Əlinin Osmanın qətli zamanı meydana gəlməsi;

Şərqsünas *Julius Wellhausen* yazır: “Osmanın öldürülməsi ilə İslam iki firqəyə bölündü. Bunlardan biri Əlinin (ə), digəri isə Müaviyənin firqəsi idi. Ərəb dilində firqəyə “şii” deyilir. Əli (ə) şii Müaviyə şii sözüə alternativ olaraq işlədilməyə başladı. Lakin Müaviyə bütün İslam dövlətlərini ələ keçirdikdən sonra bu söz yalnız Əlinin (ə) tərəfdarlarına aid edilməyə başladı.

Cavab: Birincisi, öncə də qeyid edildiyi kimi, şii ideoloji kökləri Quran və sünnəyə dayanır və bu məzhəbin banisi Allahın əmri ilə Peyğəmbər (s) özü olmuşdur.

İkincisi, Əli (ə) hakimiyyətə gəldikdən sonra şii azadlığa qovuşdular. Elə buna görə də şii Əlinin (ə) öz dönəmində meydana gəlməsi versiyası məntiqli deyil.

3. Şii Əlinin Cəməl döyüşü zamanı meydana gəlməsi;

Bəziləri şii Əlinin yaranma tarixinin Əlinin (ə) hakimiyyətdə olduğu dönəmə aid olduğunu göstərmişlər. Bu versiya iki şəkildə açıqlanmışdır; biri Cəməl döyüşü ilə, digəri isə Siffeyn döyüşü ilə bağlıdır. İlk versiya “əl-Fihrist” kitabında İbn Nədimə aiddir. O, Məhəmməd ibn İshaqdan iqtibas edərək yazır: “Təlhə və Zübeyr Osmanın intiqamını almaq bəhanəsi ilə Əliyə (ə) qarşı çıxdılar. Əli (ə) isə onları Allahın hökmünə təslim etmək üçün müqavimət göstərdi və o həzrətin (ə) tərəfdarları şii adlandırıldılar. İmam (ə) özü də onları “şii” səsliyə və dörd dəstəyə böldü; 1) Övsiyə; 2) Övliyə; 3) Şürtə əl-xəmis; 4) Əshab”⁴.

Əlinin (ə) hakimiyyəti dönəmində ictimai və siyasi vəziyyət münasib olduğundan şii daha da inkişaf edib önə çıxdı. Onun meydana gəlməsində Cəməl döyüşünün heç bir rolu olmayıb.

4. Şii Siffeyn döyüşündə meydana gəlməsi;

Şii Əlinin (ə) hakimiyyəti dönəmində meydana gəldiyi versiyasını irəli sürənlərin bəziləri onun Siffeyn döyüşü zamanı meydana gəldiyini söyləyirlər. Onlara görə hakimiyyət məsələsindən sonra Əlinin (ə) tərəfdarları iki hissəyə ayrıldılar. Bir qrupu xəvaric adlanır. Onlar Siffeyn döyüşündən qayıdarkən Hərura adlı bir yerdə məskunlaşdılar. Digər bir hissəsi isə imamla (ə) Kufəyə qayıtdılar. İkinci qruplaşma imamın (ə) yanına gələrək yenidən o həzrətə (ə) beyət etdilər, onun dostları ilə dost, düşmənləri ilə düşmən olacaqlarına söz verdilər.

Bu versiyanın tərəfdarlarından biri də şərqsünas *William Montgomery Watt*-dir. Guya o, bu versiyanı Təbərinin aşağıdakı yazılarından əxz etmişdir. “Əli (ə) Kufəyə daxil olduqda xəvaric

¹ “Əyan əş-şii”, c. 1, səh. 23.

² “Tarix əl-İmamə”, Abdullah Fəyyaz, səh. 36.

³ “Əl-İmamə vəs-siyasə”, səh. 12.

⁴ “Əl-Fihrist”, İbn Nədim, səh. 249.

ondan ayrıldı. Şiələrsə ona sığındılar. Onlar həzrətə (ə) dedilər: “Biz bir daha beyət etməliyik. Sənə dost olanların dostu, düşmən olanların isə düşməniyik”¹.

Diqqətinizə çatdırırıq ki, Təbərinin sözündəki “şiələr ona sığındılar (onun yanında qaldılar) ifadəsində məqsəd imamın (ə) şiələrinin Siffeyn döyüşündə iştirak etməsi və şiə kimi tanınanların imama (ə) beyətlərini yeniləmələridir. Siffeyn döyüşü də Cəməl döyüşü kimi şiəliyin yaranmasında və ya daha artıq tanınmasında hər hansı bir rola malik olmamışdır.

5. Şiəliyin İmam Hüseyin (ə) qətlindən sonra meydana gəlməsi.

Şiəliyin yaranması haqqında irəli sürülən versiyalardan biri də onun İmam Hüseyin (ə) şəhadətindən sonra meydana gəlməsidir. Belə ki, imamın (ə) qanı axıdılan gün şiəliyin ilk toxumları əkildi.

Elm adamlarından biri yazır: “Şiəliyin xəmiri İmam Hüseyin (ə) şəhid edildikdən sonra bəzilərinin daxilində yoğruldu. Daha doğrusu, şiə hərəkəti məhərrəm ayının onuncu günü və ondan sonra dini bir şəkil aldı və bir məzhəb kimi meydana çıxdı”.

Cavab: Bundan öncəki versiyaya verilən cavabdan sonra bu versiyanın yanlışlığı da məlum olur. Kərbəla hadisəsinin şiəliyin mənəvi və siyasi həyatında mühüm bir an olduğu şübhəsizdir. Lakin bu hadisənin özü Peyğəmbər (s) dönəmindən başlayan şiə etiqadının nəticəsidir.

ŞİƏLİYİN İRANLILARA AİD EDİLMƏSİ

Şiəliyin meydana gəlməsi ilə bağlı şərqsünasların ortaya ataraq əhli-sünnə arasında yaydıqları digər bir nəzəriyyə də var. Onlar deyirlər: “Şiə əqidəsi qədim iranlıların ixtirasıdır. Onlar keçmişdə, padşahlar dönəmində xilafətin irsi olduğu qənaətində idilər. Hakimiyyəti atadan oğula ötürürdülər. İslam İrana daxil olduqdan və İranla mərkəzi müsəlman bölgələri arasında iqtisadi, mədəni əlaqələr yarandıqdan sonra bu düşüncə İslam cəmiyyətinə də nüfuz etdi. Ərəblər isə azad düşüncəli idilər və insanlara seçim hüququ verirdilər”.

Bu versiyanı irəli sürənlər

Bəzi şərqsünasların və onların əhli-sünnədən olan tərəfdarlarının Şiəliyin iranlılara aid olması ilə bağlı fikirlərinə nəzər salaq:

1.

Şərqsünas Reinhart Pieter

Anne Dozy;

O, yazır: “Şiə məzhəbi farslardan gələn bir çəkişmədir. Çünki ərəblər fikir azadlığı tərəfdarı idilər. Lakin farslar isə padşahlığa, hakimiyyətdə varisliyə meyillidirlər. Onlar heç bir zaman seçim sözünün mənasını başa düşməmişlər. Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişdikdən sonra onun oğul övladının olmadığını görən farslar bir səsə dedilər: “Ondan sonra xilafətə Əli (ə) layiqdir”. Başqa sözlə desək, xilafətin irsi olması məsələsindəki fars və şiə təfəkkürünün bənzərliyi şiəlik düşüncəsinin iranlılardan alınmasını göstərir”².

2. Şərqsünas Johannes Van Vloten;

Bu versiyanı dəstəkləyənlərdən biri də şərqsünas *Johannes Van Vloten*dir. Lakin o, sonda şiəliyin yəhudilərin etiqadlarından təsirləndiyini daha məntiqi hesab etmişdir³.

3. Şərqsünas Edward Granville Browne;

O, yazır: “Xilafətin ilahi haqq olduğuna etiqad fars milləti arasında mühüm bir etiqaddır”. O, sözlərinin sonunda şiələrin bu əqidəni farslardan götürdüklerini vurğulayır¹.

¹ “Tarixi-Təbəri”, c. 4, səh. 46.

² “Tarix əl-məzahib əl-islamiyyə”, Əbu Zöhrə, c. 1, səh. 41.

³ Yenə orada

4. Əhməd Əmin Misri;

Şərqsünaqların şiəliyin meydana gəlməsi ilə bağı məlum fikirlərini müdafiə edənlərdən biri də Əhməd Əmin Misridir. O, yazır: “Şiələrin Əli (ə) və övladları haqqındakı görüşləri eynilə farsların Sasani padşahları haqqındakı görüşləridir. Fars məcuslar şiələrin su içdiyi qaynaq olmuşlar”².

5. Əhməd Ətiyyətullah.

Onun fikrincə, şiə etiqadları farslardan Abdullah ibn Səba vasitəsi ilə İslam cəmiyyətinə ötürülmüşdür. O yazır: “İbn əs-Səvad (Abdullah ibn Səba) Mədinəyə gəlib, Yəməndə geniş yayılmış və İslama zidd olan yəhudi və fars etiqadlarını yaymağı başladı, özünü Əlinin (ə) haqqının müdafiəçisi kimi qələmə verdi. Onun iddiasına görə, hər bir peyğəmbərin vəsisi olduğu kimi, Əli (ə) də İslam peyğəmbərinin (s) vəsisidir”³.

Cavab: Birincisi, lazımi yerlərdə sübuta yetirilmişdir ki, şiəliyin əsasını imamətin Allah tərəfindən olmasına, Peyğəmbərdən (s) sonra xəlifənin müqəddəs mətnlərdəki bildirişlərə əsasən təyin edilməsinə inamdır. Bu etiqad Qurana və hər iki məzhəbin qəbul etdiyi *səhih* rəvayətlərə əsaslanır. Bu nəzəriyyəni irəli sürən Allah-Taala olmuş, Peyğəmbər (s) isə 23 il ərzində bu nəzəriyyəni möhkəmlətməyə çalışmışdır. Peyğəmbər (s) həmin şəxsdir ki, həzrət Əlinin (ə) tərəfdarlarını şiə adlandırır və onları yüksək qiymətləndirirdi.

İkincisi, öncə də qeyd etdik ki, Peyğəmbər (s) dönəmində bir çox səhabələr həzrət Əlinin (ə) Allah tərəfindən təyin edilmiş imam və Peyğəmbərdən (s) sonra xəlifə olduğu qənaətində idilər. Salman Farsidən başqa bu etiqadda olanların hamısı ərəb idilər.

Üçüncüsü, Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişdikdən sonra Əlinin (ə) imamətinə etiqad bəsləyən ərəb şiələr az deyildi. Onlar sonradan, imamın (ə) hakimiyyətdə olduğu dövəndə o həzrətlə çiyin-çiyinə bütün döyüşlərdə iştirak etdilər.

Dördüncüsü, İslam, digər millətlər arasında qəbul edildiyi kimi iranlılar tərəfindən də qəbul edildi. Hicrətin ilk əsrində İranın heç bir şəhərində şiə əqidəsi yox idi. Çünki iranlılar İslamı Ömər ibn Xəttabın xilafəti dönəmində (h. q. 17-ci il) qəbul etmişlər. Təbii ki, o dövərdə qəbul etdikləri İslam şiəlik deyil, Ömər təqdim edərək qəbul etdirdiyi İslam idi.

İrana şiəliyin gəlişi Əşərilər vasitəsilə baş vermişdir. Onlar Kufədən İrana – Quma, Kaşana hicrət edib şiə əqidəsini də özləri ilə gətirdilər. Bu, iranlıların İslamı qəbul etməsindən onillər sonra baş vermişdir. O vaxta qədər İranda şiəlikdən heç bir əsər-əlamət yox idi.

Tarixçilər yazırlar: “Ziyad ibn Əbihin Kufədə hakimiyyətdə olduğu dövəndə, onun şiəliyin məhv edilməsi üçün atdığı addımlarından biri də əlli min şiənin Kufədən Xorasana sürgün edilməsi idi. Bu şiələr İranın müxtəlif şəhərlərində, xüsusilə Qum və Kaşanda məskunlaşdılar, özləri ilə bərabər etiqadlarını da iranlılar arasında yaydılar. Yerli əhali də onların təsiri altına düşdü⁴. İranda şiəlik bu şəkildə yayılmışdı. Bu vəziyyət onuncu əsrin əvvəllərində Səfəvilərin hakimiyyətə gəlməsində davam etdi. Səfəvilər dönəmində şiəlik bir çox bölgələrdə geniş şəkildə yayılmağa başladı. Hansı ki bu bölgələrdə öncə əhli-sünnə məzhəbinə mənsub idilər. Buna dəlil bir çox əhli-sünnə elm adamlarının, hətta Buxari, İbn Macə, Tirmizi, Nisai və Səcistani kimi “Səhih” və “Müsnəd” əsərlərinin sahiblərinin o dövərin əcəm İran ərazilərində yaşayıb yaratmaları və əhli-sünnə məzhəbinin inkişafında misilsiz rol oynamalarıdır. Digər tərəfdən də şiə öndərləri hamısı ərəb əsilli olmuşlar. On iki imam (ə) Peyğəmbərin (s) Əhli-beyti (ə) olmuşdur. Ali-Əyun, Ali-Həyyan Təğlibi, Ali-Ətiyyə kimi böyük xanədanlar, Əhli-beyt (ə)

¹ “Fəcr əl-İslam”, səh. 111.

² Yenə orada.

³ “Əl-Qamus əl-islami”, c. 3. səh. 222.

⁴ “Möcəm əl-büldan”, c. 4, səh. 397.

irsini yaşadan görkəmli rəvayətçilər hamısı ərəb ailələrindən olmuşlar. İmamların səhabələrindən sonra Əhli-beyt (ə) irsini yaşadan nəsil - Şeyx Müfid, Seyid Mürtəza, Əllamə Hilli, İbn Bərrac, Seyid ibn Tavus, İbn İdris, Mühəqqiq Hilli, birinci və ikinci şəhidlər və başqalarının hamısı ərəb əsilli olmuşlar.

Beşincisi, şərqşünas *Dozy* öz iddiasını əsaslandırmaq üçün yazır: “Şiələrle iranlıların bəzi etiqadlarının üst-üstə düşməsi şiələrin qədim iranlılardan təsirləndiyini göstərir. Çünki onların ikisi də xilafətdə irsiyyətə etiqad bəsləyirlər”.

Bu əsaslandırma bir neçə baxımdan yanlışdır. Bir tərəfdən, iki millətin və ya məzhəbin fikirlərində oxşar məqamlar varsa, bu onların bir-birindən təsirlənmələri və ya bir əqidədə olmaları demək deyil. Hər birinin özünəməxsus dəlilləri ols bilər. Misal üçün, bəzi İslam hökmlərinin yəhudi ayinləri ilə üst-üstə düşməsi İslamın yəhudilikdən təsirlənməsi demək deyil. Digər tərəfdən də hansı şiə imamət və xilafət məsələsində irsiyyətə etiqad bəsləyir? Şiələrin etiqadına görə, imam insanın şəxsi keyfiyyətlərinə görə Allah tərəfindən təyin olunur və Peyğəmbər (s) tərəfindən də insanlara çatdırılır. Bu keyfiyyətlər yalnız Peyğəmbər (s) övladlarında olduğu üçün Allah hökmü onlara aid olmuşdur. Buna dəlil İmam Həsəndən (ə) sonra onun övladlarına imamət verilməməsidir. Şiələr imaməti çox ağır şərtlərlə qəbul edirlər. Onlara görə imam məsum olmalı, fəzilət baxımından hamıdan üstün olmalı, qeybi bilməli və ilahi biliyə malik olmalıdır. Əgər imamət irsiyyətlə olsaydı, bu şərtlərə ehtiyac olmazdı. Bu məsələlər haqqında imamət bölməsində geniş söhbət açmışıq.

Altıncısı, biz bu iradəni, yəni şiə məzhəbi ilə qədim iranlıların sırf etiqadca oxşar olduqları üçün təməl prinsiplərini iranlılardan əxz etdiklərini qəbul etsək, o zaman bu iradəni İslam düşmənləri İslama ünvanlaya və bu dinin Peyğəmbərin (s) gətirdiyi din olmadığını iddia edə bilərlər. Çünki Məkkənin fəthindən sonra Qüreyş İslam dinini qəbul etmək məcburiyyətində qaldı. Buna görə də müxtəlif hiylələrlə onu təhrif etməyə, dəyişməyə başladılar. İslam əhkamına nəzər saldıqda bir çox hökmlərin cahiliyyət dönəmindəki adət-ənənələrə çox bənzədiyinə şahidi oluruq. Buna misal olaraq, “zihar” məsələsini göstərmək olar. “Zihar” cahiliyyət dönəmində talağın bir növü idi. İslam fiqhində də həmin talaq kiçik bir fərqlə mövcuddur. Təbii ki, şiəliyə müxalif qüvvələr belə bir iradəni qəbul etməzlər. Deməli, bu iradəni İslama ünvanlandıqda yanlış olduğu kimi, şiəliyə ünvanlandıqda da yanlışdır.

Yeddincisi, tarixi dəlillər göstərir ki, qədim iranlılar öz keçmiş dinlərini, İranın müsəlmanlar tərəfindən fəth olunmasından sonra da qoruyub saxladılar. Onların müsəlmanlaşması tədricən gerçəkləşmişdir¹. Bu, onu göstərir ki, onlar İslamı zorla qəbul etməmişlər və bu baxımdan İslama qarşı kinli davranaraq onu təhrif etmələrinə də bir səbəb olmamışdır.

Digər maraqlı məqam budur ki, tarixə görə, iranlılar İslam hakimiyyətində təmsil olunmağa başladıldıqdan sonra İslama güclü axın olmuşdur. Bu göstərir ki, iranlılar dini öz istəkləri ilə qəbul etmişlər².

Səkkizincisi, digər maraqlı bir məqam da budur ki, iranlılar ənənəvi hakimiyyətdən və keçmiş dinlərindən bezmişdilər. Buna görə də zülmkar padşahların zülmündən, dinlərindəki mövcud xurafatdan qurtulmaq üçün sığınacaq axtarırdılar. Belə olan halda İslamdan intiqam almaq məqsədi ilə onun xurafatla qarışdırılmasının nə mənası var idi?

Doqquzuncusu, antik iranlıların etiqad bəslədiyi Zərdüşt dini bir baxışdan ilahi din idi. Bütün peyğəmbərlərin (ə) gətirdiyi dini təlimlərdə prinsipə bənzərliklər olmuşdur. Belə olan halda İslamı qəbul etdikdən sonra xəlifələrin zorla hakimiyyətə gəldiklərini gören iranlıların imamın Allah tərəfindən təyin olunması zərurətini xatırlamasında nə anlaşılmalıq var?

¹ Bax: “İslam və İran”, Şəhid Mürtəza Mütəhhəri.

² Yenə orada.

Onuncusu, İran son dövrlərdə şiəliyi qəbul etmişdir. Ondan qabaq isə Əhli-beyt (ə) düşmənlərinin mərkəzi sayılırdı. Tarixi qaynaqlara görə, Ömər ibn Əbd əl-Əziz minbərlərdə Əliyə (ə) lənət oxunmasını yasaq etdikdə belə iranlılar bu adətlərdən əl çəkmədilər. Bu şiəliyin hələ Peyğəmbər (s) dönəmində səhabələr arasında mövcud olduğunu göstərir. Əgər iranlılar bəzilərinin iddia etdiyi kimi İslama zərbə vurmaq üçün şiəlikdən istifadə edirdilərsə, o zaman nə üçün Əhli-beyt (ə) düşməni olub onların özünə zərbə vururdular. Bu məsələyə daha dəqiq yanaşsaq, məlum irad heç də şiəliyə qarşı olanların xeyrinə deyil. Çünki əgər iranlılar İslama zərbə vurmaq, onu məhv etmək məqsədi güdürdülərsə, deməli, şiəliyi həqiqi İslam hesab edir və ona qarşı çıxırdılar.

ŞİƏLİYİN ƏRƏBKÖKLÜ OLDUĞUNU ETİRAF EDƏNLƏR

Bir çox şərqşünaslar hələ iranlılar İslamı qəbul etməzdən öncə ərəblərin şiəliyi qəbul etdiklərini bildirmişdilər. Bu düşüncədə olan şərqşünasların fikrinə nəzər salaq:

1. Şərqşünas Julius Wellhausen;

O, yazır: “Şiələrə iranlıların etiqadi bənzərliyi şübhəsizdir. Lakin şiələrin, bu etiqadı iranlılardan əxz edib mənimsəmələrinə hər hansı bir dəlil yoxdur. Bütün tarixi dəlillər bu iddianın əleyhinədir”¹.

2. Şərqşünas Qoldsiyer;

O, yazır: “Şiəliyin iranlılardan gələn görüşlərdən qaynaqlandığı fikri yanlışdır. Bu fikir tarixi hadisələrin yanlış təhlilindən irəli gələn şeyidir”².

3. Şərqşünas Adəm Metz ;

“Şiəlik bəzilərinin düşündüyü kimi iranlı ruhdan doğmamış və İslama zidd deyil. Çünki Ərəbistan yarımadasında Məkkə, Tihamə, Səna kimi böyük şəhərləri çıxmaq şərtilə, digər bölgələr bütünlüklə şiə idilər. Amman, Həcər, Sədə kimi bir çox şəhərlərdə şiələr əhalinin əksəriyyətini təşkil edirdilər. Lakin İranda Qum şəhərindən başqa hər yer əhli-sünnə məzhəbinə mənsub idi. İsfahanlılar Müaviyəni elə şişirtmişdilər ki, bəziləri onu peyğəmbər hesab edirdi”³.

4. Şərqşünas Keyb;

İran şəhərlərinin şiəliyin mərkəzi olduğu fikrini irəli sürənlər yanılırlar. Bu əsassız fikirdir. Tarixi dəlillər zərdüştlərin əhli-sünnə məzhəbini qəbul etdiklərini isbat edir”⁴.

5. Şeyx Məhəmməd Əbu Zəhra;

Misirin görkəmli şəxsiyyətlərindən olan Əbu Zəhrə yazır: “İranlılar şiəliyi ərəblər vasitəsi ilə qəbul etmişlər. Şiəlik iranlılar tərəfindən yaradılmamışdır. Çoxlu sayda İslam alimləri şiəliyi qəbul edib öz əqidələrini Əməvi və Abbasilərdən qorumaq üçün Fars və Xorasan kimi müsəlman şəhərlərə hicrət edirdilər. Şiəlik həmin şəhərlərdə onların vasitəsilə yayılmışdır”⁵.

6. Doktor Əli Hüseyin Xərbutəli.

“Bəzi ərəblər, Əbu Bəkrin xilafəti ələ keçirməsindən sonra şiə oldular”⁶.

¹ “Əş-Şiə vəl-xəvaric”, səh. 241.

² “Əl-Əqidə vəş-şəriə fi əl-İslam”, səh. 204.

³ “Əl-Hizər əl-islamiyyə”, c. 1, səh. 102.

⁴ “Dirasatun fi əl-firəq vəl-əqaid”, səh. 26.

⁵ “Əl-İmam Cəfər əs-Sadiq”, c. 1, səh. 33.

⁶ “Əd-Dövlə əl-ərəbiyyə”, səh. 127.

ƏHLİ-SÜNNƏYƏ GÖRƏ İRANLILARIN ŞİƏLİYİ QƏBUL ETMƏ SƏBƏBLƏRİ

Əhli-sünnə, iranlıların şiəliyi qəbul etmələri üçün iki səbəb göstərir:

1. İranlılarla qohumluq əlaqələri;

Onlara görə, İmam Hüseyin (s) İranın fəthindən sonra Sasani padşahı Yəzdigərdin qızı Şahizənanla ailə qurdu. Allah-Taala ona Əli ibn Hüseyin (ə) adında bir oğul bəxş etdi. O, atasının bütün şəxsi keyfiyyətlərini özündə toplamışdı. Bu qohumluq əlaqəsi iranlılarda Əhli-beytə (ə) böyük sevgi oyatdı.

Cavab: Birincisi, şiəliyin iranətrafı bölgələrdə yayılmasının tamamilə fərqli amilləri var. Gələcək fəsildə bu haqdan söhbət açacağıq.

İkincisi, tarixçilərə görə səhabələr iranlı əsirləri Ömər ibn Xəttabın yanına gətirdikdə aralarında Yəzdigərdin üç qızı var idi. Ömər bu qızların satılmasını əmr etdi. Bu zaman Əli (ə) buyurdu: “Padşah qızları ilə digər qadınlar kimi davranmaq yanlışdır”. Ömər dedi: “Onlarla necə davranmalıyam?” İmam buyurdu: “Onlara qiymət qoy və bunu mehr hesab edib onları ərə ver”. Əli (ə) onların üçün də aldı: birini Abdullah ibn Ömər üçün, birini İmam Hüseyin (ə) üçün, sonuncusunu isə Məhəmməd ibn Əbu Bəkr üçün¹.

Burada belə bir sual meydana çıxır ki, əgər İranda şiəliyin yayılmasına səbəb bu qohumluqdursa, nə üçün Abdullah ibn Ömər və ya Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin qohumluğu əhli-sünnənin iranlılar arasında yayılmasına gətirib çıxarmayıb?

2. İranlılarla şiələrin fikir birliyi.

Bəziləri yazırlar: “İranlılarla şiələrin xəlifəliyin ilahi bir məqam olması, irsiyyət yolu ilə nəsil-dən-nəslə keçməsi, bu məsələdə xalqın seçiminin heç bir dəyəri olmaması haqqında müştərək fikirdə olmaları iranlıların şiəliyi qəbul etməsinə gətirib çıxarmışdır”.

Cavab: Birincisi, şiələrə görə, imamət məsələsində irsiyyət deyər bir amil yoxdur. Bu daha çox Bəni-Üməyyə və Abbasilərə məxsus idarəçilik üsuludur. Şiələr imamətin ilahi bir haqq olduğu qənaətindədirlər.

İkincisi, çox güman ki, iranlılar padşahın seçilməsinin ilhai bir haqq olduğunu Zərdüş təlimlərindən əxz etmişlər. Əlbəttə, onlar bunun tətbiqində yanlışdılar. Lakin bu, peyğəmbərlərin təlimlərindən mənimsənilmiş bir ideyadır.

Üçüncüsü, şiələrin xalqın seçiminə heç bir əhəmiyyət verməməsi sadəcə ittihadıdır. Onlar hakimiyyətin gerçəkləşməsi üçün xalqın bəyət etməsini zəruri hesab edirlər.

ŞİƏLİYİN İRANDA YAYILMASI

İran tarixinə nəzər saldıqda iranlıların şiəliyə yönəlmələrinin bir neçə səbəbi olduğunu görürük:

1. Xəlifələr dönəmindəki fəthlərdə şiələr də iştirak edir və fəth olunan bölgələrə öz əqidələrini, Əhli-beytə (ə) məhəbbəti ərməğan edirdilər.

2. Bir çoxları, başda imamlar (ə) olmaqla məzlum şiələrin dərdinə şərik olmaq məqsədi ilə şiəliyi qəbul edirdilər. Çünki insan fitri olaraq məzlumlara acıyır. Bunun özü şiəliyin İranda geniş kütləyə nüfuz etməsində başlıca amillərdən biridir.

---

¹ “Fəcr əl-İslam”, səh. 91.

Fransalı Doktor *Jozef* "Şiəlik və ağılsızlıq tərəqqilər" adlı tədqiqat əsərində yazır: "Şiəliyin möhkəmlənməsində, digər məzhəblərə təsirdə mühüm rol oynayan amillərdən biri də dini liderlərin məzlumluğunun önə çəkilməsidir. Bu, şiəliyin keçdiyi tarixi tərəqqi yolunda təsirli olan təbii amillərdəndir. Çünki insan fitri olaraq məzluma köməyə tələsir, zəifin güclüyə qələbəsini istəyir. Elə buna görə də bəşər övladı yaradılışca zəiflərə meyillidir"¹.

3. Bir çoxları şiəliyi İrana köçmüş şiələrlə birgəyaşayış zamanı əxz etmişlər. Çünki şiələr mənəvi həyatlarını sürmək üçün öz məzhəblərini genişləndirməli, insanlara nüfuz etməli idilər. Onlar xalq arasında və hakimiyyət dairələrində təmsil olunub etiqadlarını qorumağa çalışırdılar.

4. Böyük əksəriyyət isə şiəliyi Səfəvilər hakimiyyətində rəsmi dövlət məzhəbi olduqdan sonra qəbul etdilər. Bu zaman şiəlik nəzərəcarpacaq dərəcədə genişləndi.

ABDULLAH İBN SƏBA

İslam tarixi haqqında yazılan və Abdullah ibn Səba əfsanəsinə toxunmayan çox az kitab var. O, müxtəlif formalarda təsvir edilən rəsmə bənzəyir. Bəziləri onu insanları allahsızlığa dəvət edən, bəziləri yəhudi əqidələrinin müdafiəçisi, bəziləri cəmiyyətdə yanlış fikirlərin yayıcısı, bəziləri də səhabələri yoldan çıxaran bir şəxs kimi qələmə vermişlər. Onun Osmanın qətlinə səbəb olan üsyanın ilk təhrikedicisi olduğunu söyləyən də var. Hətta bundan sonra o, minlərlə səhabə və tabeinin ölümünə yol açan döyüşlərin də səbəbkarı kimi qeyd edilmişdir. Digər tərəfdən, çox mühüm şiə əqidələrini ona aid etmiş, bununla onun şiəliyin banisi olduğunu vurğulamış və bu yolla şiəliyə zərbə vurmaq istəmişlər. Bu üzdən məlum mövzu dəqiq araşdırılmalı və bir neçə suala cavab verilməlidir: Abdullah ibn Səba həqiqi şəxsiyyətə malik olmuş, yoxsa belə bir insan əsla olmamışdır? Onun fitnələrdə hər hansı bir rolu olmuşdurmu? O, həqiqətən şiə məzhəbinin təsisçisidirmi? Şiə məzhəbinin onunla hər hansı bir əlaqəsi olmuşmu?

ABDULLAH İBN SƏBA ƏFSANƏSİNƏ QISA BAXIŞ

Təbərinin və başqalarının qeyd etdiyinə görə, Osmanın xilafəti dönəmində sənəli yəhudi Abdullah ibn Səba İslamı qəbul etdi. O, öz fikirlərini İslam dünyasının müxtəlif bölgələrinə (Kufə, Şam, Misir, Bəsrə və s.) etdiyi səfərlər zamanı təbliğ edirdi. O, İslam Peyğəmbərinin (s) və həzrət İsanın (ə) yenidən yer üzünə qayıdacağına böyük inam bəsləyirdi. Onun inancına görə, hər bir peyğəmbərin canişini olduğu kimi, sonuncu ilahi elçi olan İslam Peyğəmbərinin (s) də canişini olmuşdur. Onun canişini Əlidir (ə). Osman onun haqqını qəsb və ona zülm etmişdir. Buna görə də İslam ümməti qiyam edib hakimiyyəti devirməli və Əliyə (ə) təhvil verməlidir. Həmin dövrdə Əbuzər, Əmmar, Məhəmməd ibn Əbu Hüzeyfə, Əbd ər-Rəhman ibn Məhəmməd ibn Əbu Bəsir, Səsəə ibn Suhan Əbdi, Malik Əştər və s. bu kimi səhabələr onun fikirlərinə aldanaraq təsir altına düşmüş və iman gətirmişdilər. Bu təhrikedici fikirlər nəticəsində bəziləri zamanın xəlifəsinə qarşı üsyan edib onu qətlə yetirdilər. Bu qruplaşmanın Cəməl və Siffeyn döyüşlərində də böyük təsirləri olmuşdur².

ŞİƏLİYİN ABDULLAH İBN SƏBANIN TƏRƏFİNDƏN YARADILMASI İTTİHAMI

¹ Seyid Möhsün Əmin Amili, "İqna əl-laim", səh. 356.

² Bax: "Tarixi-Təbəri", c. 3, səh. 378; "Kamil", İbn Əsir, 30-cu ilin hadisələri, səh. 36.

Öncə də qeyd edildiyi kimi, bu əfsanənin quraşdırılmasında məqsəd şiəliyə zərbə vurmaqdır. Bu ittihama görə guya şiəliyin təsisçisi yəhudi əsilli olmuşdur. O, öz fikirlərini yayaraq İslam dünyasında yeni bir məzhəb yaratmaqla yanaşı, yəhudi təfəkkürünün və təfriqənin İslam dünyasına hakim olmasına səbəb olmuşdur. Şiələrə qarşı bu ittihamı irəli sürənlərin qeydlərinə nəzər salaq:

1. Əbu əl-Həsən Məlti yazır: "Bu fırqənin – şiəliyin təsisçisi Abdullah ibn Səbadır. O, yəhudilərlə əlaqəli bir şəxs olduğundan şiəliyin toxumunu ilk dəfə olaraq İslam dünyasına səpmiş və bu yolla İslama zərbə vurmaq istəmişdir"¹.

2. Doktor Əli Sami Nişar yazır: "Şişirdilmiş etiqadlara malik şiəliyin təsisçisi yəhudidir (Abdullah ibn Səbadır)"².

3. Məhəmməd Əbu Zöhrə yazır: "Böyük tağut (şeytan, azdırıcı) Abdullah ibn Səba insanları Əlinin (ə) imam olduğuna inanmağa sövq edirdi. O, Peyğəmbərin (s) yenidən qayıdışına etiqad bəsləyirdi. Şiə məzhəbi də bu fitnələrdən doğaraq meydana gəldi"³.

4. Ehsan İlahi Züheyri yazır: "İmamıyyə şiə məzhəbi cinayətkar yəhudi Abdullah ibn Səbanın önə çəkdiyi düşüncələr əsasında formalaşmışdır"⁴.

5. Doktor Nasir ibn Abdullah ibn Əli Qifari yazır: "Şiə məzhəbi və onun irəli sürdüyü prinsiplər Abdullah ibn Səba və tərəfdarları tərəfindən yaradılmışdır"⁵.

İBN SƏBANIN KİMLİYİ HAQQINDA FƏRQLİ VERSİYALAR

Abdullah ibn Səbanın kimliyi haqqında olduqca fərqli fikirlər var. Bəziləri onun Abdullah ibn Səba, bəziləri isə İbn əs-Səvad kimi qələmə vermişlər. Bəziləri onun Abdullah ibn Vəhəb Rasibi Həmdani olduğunu, bəziləri isə belə olmadığını söyləmişlər. Bir çox tarixçilər onu Yəmən, bəziləri isə Hirə yəhudisi hesab edirlər. Bəzi rəvayətlərə görə, Əli (ə) onu Mədainə sürgün etmiş, bəzilərinə görə isə Kufədə yandırmışdır⁶. Bəzi rəvayətlərə görə, Əli (ə) onu, haqqında Allahlıq iddiası etdiyinə görə, bəzilərinə görə isə Əbu Bəkr və Ömər haqqında nalayiq sözlər işlətdiyinə görə, Mədainə sürgün etmişdir. Müxtəlif tarixi hadisələrdə fəal iştirakı olduğu söylənilən birinin kimliyi haqqında bu qədər fərqli fikirlərin olması göstərir ki, onun haqqında iftira və yalanlar da olmamış deyil.

TARİXÇİLƏRİN ABDULLAH İBN SƏBA HAQQINDA GÖRÜŞLƏRİ

Doktor Hüveymil yazır: "Abdullah ibn Səba haqqında əsas üç nəzəriyyə mövcuddur:

1. İslam tarixçiləri arasında məşhur versiya; belə bir şəxsin tarixi kimliyinin sübutu və tarixi fitnələrdəki geniş rolu.

2. Müasir şiə alimlərinin irəli sürdüyü versiya; belə bir şəxsin tarixi kimliyinin və tarixi fitnələrdəki rolunun inkarı.

3. Ortaq versiya; belə bir şəxsin tarixi kimliyinin isbatı, tarixi fitnələrdəki rolunun inkarı. Bu versiya bizim də qəbul etdiyimiz versiyadır"⁷.

¹ "Ət-Tənbih və-rədd əla əhli əl-əhva vəl-bəd", səh. 25.

² "Nəşə əl-fikr əl-fəlsəfi fi əl-İslam", səh. 18.

³ "Əl-Məzahib əl-islamiyyə", səh. 46.

⁴ "Əş-Şiə vəs-Sünnə", səh. 24.

⁵ "Üsul-məzhəb əş-şiə", c. 1, səh. 78.

⁶ "Əl-Fərq beyn əl-firəq", səh. 234; "əl-Fisəl", c. 5, səh. 36.

⁷ "Səhifə ər-Riyaz".

Digər ümumi bir bölgüyə görə bu haqda üç versiya irəli sürülmüşdür. Bəziləri onun haqqında deyilənləri təsdiq etmiş, bəziləri şübhə ilə yanaşmış, bəziləri isə inkar etmişlər.

Təsdiq edənlər

Abdullah ibn Səbanın tarixi kimliyini, Cəməl və Siffeyn döyüşlərində, Osmanın qətlinə rolu olduğunu təsdiq edənlər sırasında aşağıdakıları göstərmək olar:

1. Həsən İbrahim Həsən;

Onun qənaətinə görə, Osman dönəmində yanlış maliyyə siyasəti nəticəsində cəmiyyətdə varlı-kasıb təbəqələri meydana gəldi. Bunun ardınca Mədinə və digər şəhərlərdə üsyanlar baş qaldırdı. Yaranmış vəziyyət insanların Abdullah ibn Səba və tərəfdarlarının dəvətini qəbul etməyə şərait yaratdı¹.

2. Əhməd Şibli;

O, bir tərəfdən Osmana qarşı üsyanların səbəbini onun həya və səbri, digər tərəfdən də bunun Abdullah ibn Səbanın təhriki kimi izah edir. Onun fikrincə, İbn Səba müsəlmanlar arasında təfriqə salmış və onları öz fikirlərinə cəlb etmişdir. O, öncə yəmənli yəhudi olub, sonradan İslamı qəbul etdiyinə görə, iranlıların fikirlərini mənimsəmiş və İslam dünyasına ötürmüşdür².

Maraqlıdır ki, Şibli bu haqdakı fikirlərini alman şərqşünası Karl Bruklimandan əxz etmişdir.

3. Abbas Mahmud.

O, "Əqbəriyyəti-Osman" əsərində Osmanın qətlinə toxunaraq bu fitnənin kökündə Abdullah ibn Səbanın və bəzi əhli-sünnə mənsublarının dayandığını qeyd edir.

Şübhə ilə yanaşanlar

1. Doktor Taha Hüseyin Misri;

O, Abdullah ibn Səba haqqında yazır: "Fikrimcə, Abdullah ibn Səba məsələsini bu qədər şişirdənlər özlərinə və tarixə böyük haqsızlıq etmişlər. Çünki çox mühüm tarixi qaynaqlarda Abdullah ibn Səbanın adı belə keçməmişdir. İbn Sədin "Təbəqat", Bəlazurinin "Ənsab əl-əşraf", və s. bu kimi qaynaqlarda onun haqqında hər hansı bir məlumata rast gəlmirik. Bu məsələni yalnız Təbəri Seyf ibn Ömərindən nəql etmiş, digər tarixçilər də ondan götürmüşlər"³.

O, yazır: "Çox güman ki, Bəni-Üməyyə və Bəni-Abbas dönəmində güclü İslam düşmənləri Abdullah ibn Səba məsələsini şişirtmişlər. Bununla, bir tərəfdən Osman dönəmində baş verən hadisələr üçün İslam və müsəlmanlardan kənar bir səbəb göstərmək istəmiş, digər tərəfdən isə Əli (ə) və şiələrə qarşı əks-təbliğat aparmışlar. Onlar Şiyəliyin bir yəhudi tərəfindən İslama zərbə vurmaq məqsədi ilə yarandığını göstərməyə çalışırlar. Şiyəliyin düşmənlərinin irəli sürdüyü bu kimi əsassız ittihamlar olduqca çoxdur"⁴.

"Mən Osman dönəmində Abdullah ibn Səba tərəfindən müsəlman cəmiyyətini hədələyən hər hansı bir təhlükə olub-olmadığını bilmirəm. Lakin bunu yəqin bilirəm ki, belə bir təhlükə olmuşsa da onların mübaliğə etdiyi qədər olmamışdır. Osman dönəmində müsəlmanlar bir yəhudinin onların ağılı ilə oynayacaq səviyyədə deyildilər"⁵.

¹ "Tarixi əl-İslam əs-siyasi", c. 1, səh. 358.

² "Mosuə ət-tarix əl-İslam", c. 1, səh. 627.

³ "Əl-Fitnə əl-kübra", səh. 132.

⁴ Yəne orada, səh. 134.

⁵ Yəne orada.

O, Abdullah ibn Səba haqqında danışarkən tüpikə rastlamış kimi yazır: "Tarixdə Abdullah ibn Səba haqqında heç bir məntiqə sığmayan məqam var. Bu, Əbuzərin də onun tərəfdarı olduğunun, ondan əmr aldığıın iddia edilməsidir. Digər təəccüb doğuran ittihamlardan biri də onun Əbuzərə "Müaviyənin Allah əmlakı kimi qələmə verdiyi mallar xalqındır" - deyə tənqid etməsini öyrətməsidir. O, Əbuzəri varlanmış, qızıl-gümüş yığmış insanlara qarşı mübarizə aparmağa, onları cəhənnəmlə qorxutmağa təhrik edirdi.

Mən bu qədər haqsızlıq görməmişəm. Çünki Əbuzərin İslamı yeni qəbul etmiş birinə ehtiyacı yox idi. Əbuzərin, var-dövlət yığıb Allah yolunda xərcləməyənləri cəhənnəm əzabı gözlədiyini ondan öyrənməsinə lüzüm yox idi. Əbuzər İslamı bir çox ənsar və mühacirdən öncə qəbul etmiş və uzun müddət Peyğəmbərin (s) yanında olmuşdu. O, Quranı əzbərləmiş və Peyğəmbər (s) sünnəsinə yiyələnmişdi. Belə olan halda o, İslamın ilkin məsələlərini İslama yeni gələnlərdənmi öyrənməli idi? Abdullah ibn Səbanın Əbuzərlə hər hansı bir əlaqəsi olduğunu və onu öz fikirlərinin təsiri altına saldığıı deyənlər həm özlərinə, həm də Əbuzərə qarşı böyük haqsızlıq etmiş və beləcə İbn əs-Səvadi (Abdullah ibn Səbanı) da şişirdərək layiq olmadığı bir məqama yüksəltmişlər"¹.

Taha Hüseyin bu iddianı sübuta yetirmək üçün Əbuzərlə Kəb əl-Əhbar qarşıdurmasını yada salır.

Təbərinin Seyfdən nəql etdiyinə görə, Əbuzər Osmanın yanına gəldi. Kəb əl-Əhbar da Osmanın yanında idi. Əbuzər dedi: "Xalq sırf pis işlər görmür deyə razılaşma. Onları xeyirli işlərə sövq et. Xalq zəkat ödəyirsə, bununla kifayətlənmə. Onları qonşularına, qardaşlarına yardım etməyə vadar et". Sözüünün bu yerində Kəb əl-Əhbar dilləndi: "Zəkatını verənlər vacib vergilərini ödəmiş hesab olunurlar". Onun söhbətə qarışdığıı görə Əbuzər əlindəki əsa ilə onun başına elə vurdu ki, başı yaralandı və ona müraciətlə dedi: "Ey yəhudi qadının oğlu! Sənin bu məsələlərdə (şəriət məsələlərində) fikir yürütməyə nə haqqın var?"²

O, əsərinin digər bir hissəsində yazır: "Tarixçilərin İbn Səba mövzusunda bu şəkildə yanaşması göstərir ki, bu, qondarmadır. Bunu şiəliyə müxalif və düşmən qüvvələr qondarmışlar. Onlar bu yolla şiəlikdə yəhudi ünsürünün olduğunu göstərərək öz məqsədlərinə çatmaq istəmişlər. Əgər İbn Səba məsələsinin tarixi bir əsası olsaydı, təbii ki, onun izini Siffeyn döyüşündə, Əlinin (ə) səhabələri xilafət seçimi ilə barışmadıqda və ya bir yeni döyüşün meydana gəlməsində görərdik. Lakin xəvariclə olan döyüşdə belə onun hər hansı bir izinə rast gəlmək olmur. Buna nə ad vermək olar? İbn Səbanın Siffeyndə və xəvariclə döyüşdə olmamasını necə izah etmək olar?"

Biz bu iki məsələni yalnız bir yolla həll edə bilərik. Bu, Abdullah ibn Səbanın yalnız uydurma, əfsanə olduğunun üzə çıxarılmasıdır. Əgər tarixdə belə bir şəxs olmuşsa da bəzilərinin şişirdiyi kimi ittiham olunan cinayətləri törətməmiş, Osmanın qətində, şiəliyin yaranmasında hər hansı bir rolu olmamışdır. O, şiə düşmənlərinin öz xeyirlərinə istifadə etdikləri bir şəxsdir"³.

2. Məhəmməd Əmmarə;

Məhəmməd Əmmarə də Taha Hüseyinin fikirlərini davam etdirərək Abdullah ibn Səba mövzusunda şübhə ilə yanaşır. O, şiəlik və imamət mövzusunda söhbət açdıqda Abdullah ibn Səba ilə şiəlik arasında güman edilə biləcək hər hansı bir əlaqəni rədd edir. Onun qənaətinə görə, şiəlik ideologiyası Hişam ibn Həkəmin dönəminədək bir siyasi firqə kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bu firqə xilafət məsələsində Əlinin (ə) hüquqlarını qoruyurdu. Lakin etiqadi kimliyini Cəfər ibn

¹ "Əl-Fitnə əl-kübra", səh. 133.

² Yenə orada, 133. "Tarixi-Təbəri"dən (c. 4, səh. 284) sitat gətirilmişdir.

³ "Əl-Fitnə əl-kübra", c. 2, səh. 98.

Məhəmməd (ə), atası Baqir (ə) və nəvəsi Rza (ə) vasitəsi ilə əldə etdi. Çünki şiəlikdə nəql olunan hədislərin böyük əksəriyyəti bu imamlardandır"¹.

O, bu sözlərindən sonra şiəliyin meydana gəlməsinin Abdullah ibn Səbanın Osmanın xilafətinin son dönəmlərindəki fəaliyyəti ilə bağlı olması ehtimalını qətiyyətlə rədd edir. O, Abdullah ibn Səba adlı bir şəxsin olmadığını sübut etməyə çalışır. Onun fikrincə, belə bir şəxs olmamışdır. İbn Səbanı əhli-sünnə tarixçiləri İslam dünyasında baş verən hadisələri onun boynuna atıb səhabələrin etibarını, müqəddəsliyini qorumaq üçün qondarmışlar. Ona görə də belə bir şəxs olmuşsa da tarixdəki rolu böyük ustalılıqla şişirdilmişdir”.

O, sözlərini belə tamamlayır: "Bizim mübahsə obyektimiz şiəliyin yaranma tarixidir. Fikrimizcə, Abdullah ibn Səba deyə birinin məlum dövrdə yaşaması versiyasını qəbul etsək belə bu, şiəliyin həmin dövrdə yaranması deyildir. Çünki şiələr ondan bir rəvayət belə nəql etməmişlər. Elə buna görə də onun yaşadığı dövrü şiəliyin başlanğıc nöqtəsi kimi göstərmək olamaz"².

3. Həsən Fərhan Maliki.

O, Doktor Süleyman Övdənin fikirlərini rədd edərək yazır: "Doktor Süleymanın bütün sözləri ya onun yanlış düşüncələrindən, ya ədəbsizliyindən, ya da bilərəkdən həqiqətləri təhrif etməsindən doğur. O, ən doğru versiyanı seçməli idi. Ona elə gəlir ki, mən ümumiyyətlə Abdullah ibn Səba adlı birinin olduğunu inkar edirəm. Şübhəsiz ki, mən belə bir söz deməmişəm. Mən "ər-Riyaz" jurnalında və ondan öncə dərc olunan yazılarımda qeyd etmişəm ki, Abdullah ibn Səbanın Osman dönəmindəki fitnələrdə geniş fəaliyyətini qəti şəkildə inkar etsəm də həqiqətən belə bir şəxsin varlığı mənə məlum deyildir. Fəqihi özü Seyf ibn Ömər, Abdullah ibn Səbanın şəxsiyyətini olduğundan böyük göstərdiyini etiraf edir. Lakin onun Seyf ibn Ömər İbn Səbanın fitnələrdəki rolunu özündən quraşdırdığını etiraf etməyə cəsarəti çatmamışdır. Mən isə deyirəm: "Mənim bu sözlərim yalnız fitnələrlə bağlıdır. Hansı ki, Fəqihinin sözünə əlavə olaraq demişəm. Elə buna görə də Seyf ibn Ömər Abdullah ibn Səbanın tarixi hadisələrdəki rolunu şişirtməyi bəzi rəvayətlərinin heç bir etibarı olmadığı qənaətindəyəm. Nəticə etibarı ilə mən Seyf ibn Ömər İbn Səbanın fitnələrdəki geniş rolu haqqında sözlərini qəti şəkildə rədd edirəm"³.

O, yazır: "Mən İbn Səbanın fitnələrdəki, rolunu qəti şəkildə rədd edirəm. Çünki əlimdəki *səhih* sənədli rəvayətlər mənə fitnələrin necə meydana gəldiyini tam aydınlığı ilə göstərir. Elə buna görə də Seyf ibn Ömər və fitnələrin necə baş verdiyini onun kimi izah edən yalançı və zəif rəvayətçilərə heç bir ehtiyacım yoxdur. Belələri hadisələri fərqli şəkildə izah etmişlər. İbn Səbanın həqiqətən olub-olmamasını isə hələ araşdırıram.

Şübhəsiz, mənim İbn Səbanın fitnələrdəki rolunu rədd etməm, əslində onunla bağlı hədislərin 95 faizini rədd etməyimdən doğur. Çünki Seyf yolu ilə gəlməyən rəvayətlərdə yalnız Əli ibn Əbu Talib (ə) haqqında "*qüliuv*" edən şəxsdən söhbət açılır.

Süleyman ibn Övdənin məqsədi İbn Səbanın İslamın erkən çağlarında baş verən hadisələrdəki rolunu sübuta yetirməkdir. Əgər o, bunun tam əksinə olaraq İbn Səbanın haqqındakı əfsanələri rədd etmək istəsəydi, tarixin yaddaşında, bir çox ziyalılarda olmayan insaf anlayışını özündə əks etdirən bir fərd kimi qalardı. O, bilməlidir ki, İbn Səbanın fitnələrdəki rolu haqqında nəql olunan rəvayətləri rədd etməsi onun nöqsanına, elmi ləyaqətsizliyinə səbəb olmaz. O, bu məsələdə Şafeiyə əsaslanıb ondan dərs alsın. Çünki onun iki məzhəbi olmuşdur: biri qədim, digəri isə yeni.

¹ "Əl-Xilafə və nəşət əl-əhزاب əl-islamiyyə", səh. 153.

² Yəni orada.

³ "Səhifə ər-Riyaz", 9 rəbiüləvvəl, h. 1418.

Misal üçün, mən əvvəl İbn Səba haqqında söylənilənləri tam olaraq qəbul edir və müdafiəsinə qalxırdım. Sonradan araşdırıb fikrimin tam əksinin düzgün olduğunu gördüm. Bundan başqa Qəqa ibn Ömər adlı birinin səhabə olduğu qənaətində idim. Sonradan bunun yalnız Seyfə gedib çıxdığını gördüm və yanlış olduğunu anladım. Düzgün elmi üsullarda emosionallığa yer yoxdur. Elmi üsullar bizə, yalnız bir nəfər yalançı şəxsin nəql etdiyi rəvayətin qondarma olduğunu qəbul etmək zərurətini aşılır. Elmi üsullar bizi yalnız heç kimin rəvayət nəql etmədiyi bir şəxs yolu ilə gələn rəvayətlərin zəif olduğunu qəbul etmək zərurəti ilə üz-üzə qoyur. Elmi üsullar yalnız etibarca zəif bir şəxsin nəql etdiyi rəvayətlərin zəif olduğunu göstərir.

Bəzən daxilən bu və ya digər saxta hədisin doğruluğunu düşünürük. Lakin bu daxili hisslər hədisin dəyərləndirilməsində meyar ola bilməz. Yaxud hədisləri qorumaq cəhdlərimiz doğru olmayan hədisləri qorumağımıza əsas verə bilməz. Biz hədislərin sırf hissiyyata qapılaraq saxta, yalan olduğunu qeyd etməzsək, o zaman yanlış hədisləri doğru kimi göstərmiş və böyük bir ixtilafa yol açmış olacağıq. Çünki insanların hissləri fərqlidir. Elmi meyarlar isə hiss, duyğu tanımıdır. Hissiyat heç bir zaman elmi meyar olmamışdır. Buna, yalnız sufilikdə "zövq" adlandırılaraq geniş yer verilir.

Əgər Süleyman ibn Övdə Seyf ibn Ömər bu yalan və uydurmalarını sırf hədis irsinin qorunması məqsədi ilə qəbul edirsə, o zaman digərləri də həmin hədis irsinə zərbə dəyməsin deyə bunu qəbul etməməyi daha məqsədəuyğun hesab edirlər. Təbii ki, ikincilərin tutduğu yol daha doğru nəzərə çarpır.

Əgər Süleyman ibn Övdə Seyfin İbn Səba əfsanəsini qəbul etməyin hansı təhlükələrlə başa çatacağını bilsəydi, (zənnimcə, o, bunu gözəl bilir) qəbul etməzdi. Çünki Seyfin İbn Səba əfsanəsi Bədr səhabələrinin belə Abdullah ibn Səbanın fikirlərini həyata keçirdiklərini göstərir. Biz tezliklə bu əfsanəni qəbul etməyin ziyanlı tərəflərinin xeyirli tərəflərindən çox olduğunu açıqlayacağıq. Elə buna görə də birinci əsrdən günümüzədək gəlib-getmiş elm adamlarının böyük əksəriyyəti bu əfsanəni rədd etmişlər¹.

O, sözlərinə davam edərək yazır: "Süleyman ibn Övdə ayrı-ayrı iki məsələni tamamilə qarışdırıb. Bunlardan biri Abdullah ibn Səba adlı birinin ümumiyyətlə olub-olmaması məsələsidir. Doktor Süleyman onun haqqında digərlərinin də rəvayətlərini nəzərə almışdır. Əlbəttə, bu rəvayətlərin məlum müddəanın isbatı üçün yetərli olub-olmaması haqqında geniş tədqiqatlara ehtiyac var. Lakin bu məsələdə fikir ayrılığı azdır.

İkinci və daha mühüm məsələ isə İbn Səbanın fitnələrdəki roludur. Doktor Süleyman bu məsələni yalnız Seyf ibn Ömər rəvayətlərində tapmışdır. İbn Səbanın fitnələrdəki rolu başlıca məsələdir. Bunu Seyf ibn Ömərdən başqa heç kim dilə gətirməmişdir.

İkinci məsələnin fərqlinin daha aydın olması üçün belə bir nümunə göstərək. Misal üçün, siz kimliyi çoxsaylı dəlillərlə sübut olmuş Xalid ibn Vəlidi nəzərdə tutun. Xalid ibn Vəlid haqqında səhih olmayan hər hansı bir rəvayət yoxdurmu? Sizcə Xalid ibn Vəlidin varlığı onun haqqında olan bütün hədislərin doğruluğu deməkdirmi? Belə rəvayətlərin səhih və ya qeyri-səhih olduğu araşdırılmamalıdır? Abdullah ibn Səba məsələsi də eynilə belədir. Yəni Abdullah ibn Səbanın sırf var olması, onun haqqında yanlış hədislərin qəbul edilməsinə haqq qazandırmır. Lakin Doktor Süleyman tarixdə həqiqətən İbn Səba adlı birinin yaşadığını qəbul etdiyi üçün onun haqqında hətta bir nəfər yalançının belə söylədiklərini qəbul edir. Bu, bizim meyarlardakı fikir ayrılığımızdır. Bizim hər ikimiz düzgün elmi meyarlara bir daha müraciət etməliyik. Sonra isə məsələyə həmin elmi üsulla yanaşmalıyıq. Bu, daha çox fikir ayrılığına səbəb olacaq zəif tərəfimizdir.

---

¹ "Əl-Müslimun" jurnalı, 4 cəmədiyələvvəl, h. 1418.

Elə buna görə də keçmiş hədisşünas və tarixçilərimiz fitnədən söhbət açıqda Abdullah ibn Səbanın adını belə çəkməmişlər. Hətta Doktor Süleyman Seyf ibn Öməri təmizə çıxarmaq üçün istinad etdiyi Zəhəbi və İbn Həcər belə İbn Səbanın fitnələrdəki rolundan söhbət açmamışlar. Öncə də heç bir alimin, mühəddis və ya tarixçinin Abdullah ibn Səbanın Osmanın qətlinə həər hansı bir rolundan söhbət açdığına rastlamırıq.

Xəlifə ibn Xəyyatın "Tarix" əsərinə, İbn Sədin "Təbəqat" əsərinə, "səhih", "sünən", "müstədrək" və "müsnəd"lərə, ədəbiyyat tarixinə, bioqrafik və s. kitablara müraciət edin. Bu kitablarda İbn Səbanın Osmanın qətlinə azacıq rolu olduğunu qeyd etməmişlər. Bu, yalnız Təbəri və digərləri tərəfindən Seyf ibn Ömər yolu ilə nəql edilmişdir. Doktor Süleyman bunu gözəl bilir. Lakin o bu iki məsələni bir-birinə qatmaqda maraqlıolub, onları əsla bir-birindən ayırmır. Çünki onun elmi məqalələrinin çoxu ikinci məsələyə yönəlmişdir. Belə olan halda Doktor Süleymanın "digərləri də İbn Səbadan söhbət açmışlar" fikrini qəbul edərsək belə, bu, onların İbn Səbanın Osmanın qətlinə rolu olmasını qeyd etmələri demək deyil. Çünki onlar yalnız Abdullah ibn Səbanın Əli (ə) haqqında "qülüv" etdiyini qeyd etmişlər.

Bütün bunlardan belə bir nəticə əldə olunur ki, birinci məsələ Seyfdən qeyrisi tərəfindən nəql edilməmişdir. İkinci məsələyə gəldikdə isə o, yalnız kiçik bir hissəni, İbn Səba haqqındakı rəvayətlərin yalnız yüzdə beşini təşkil edir. Belə olan halda heç bir əsas olmadan yüzdə beşi yüzdə doxsan beşin isbatı üçün necə əsas tutmaq olar?

İnkar edənlər

Bir çox tarixçilər Abdullah ibn Səbanın varlığını inkar etmiş və onun sırf xəyal olduğunu öne çəkmişlər. Nəticədə İbn Səbanın Osmanın qətli fitnəsindəki rolu rədd edilmişdir. Belə tarixçilərdən bir neçəsinin sözlərinə nəzər salmaq:

1. Məhəmməd ibn Əbd əl-Həyy Şəban;

O, Osmanın qətli məsələsini çox geniş şəkildə araşdırmış, lakin Abdullah ibn Səba haqqında əsla söhbət açmamışdır¹.

2. Haşim Cüeyt;

O da Osmanın qətli məsələsini həmin qaydada qeyd edərək yazır: "Abdullah ibn Səbanın bu hadisələrdə başlıca rol oynadığını söyləyənlərin fikirləri ilə barışmaq mümkün deyil"².

3. Əhməd Ləvəsani;

O, kitabında İbn Səba əfsanəsinin mahir yəhudilər tərəfindən qondarılarq İslam tarixinə sızdırılmasını sübuta yetirməyə çalışır. Bu yəhudilər öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün zahirdə İslamı qəbul etməyi də uyğun hesab edirlər³.

4. Seyid Mürtəza Əsgəri;

O, bu haqda yazan ilk alim deyil. Lakin bu haqda yazdığı kitabda ətraflı araşdırmış və onun əfsanəvi bir şəxs olduğunu üzə çıxarmışdır. Demək olar ki, o, Abdullah ibn Səba haqqında ayrıca kitab yazan ilk şəxsdir. O, Seyf ibn Ömərən nəql etdiyi bütün rəvayətləri incələyir. Öncə əsasən Təbərinin nəql etdiyi və digərlərinin də ondan götürdükləri məsələni, yəni Abdullah ibn Səbanın Osmanın qətlinə rolu olmasının yalnız Seyf ibn Ömərə istinad olunduğunu sübut edir. Sönrə Seyf ibn Öməri dəyərləndirərək, onun nəql etdiyi rəvayətləri tarixçilərin böyük əksəriyyətinin nəql etdiyi rəvayətlərlə müqayisə edir və onun daim əksəriyyətə qarşı olduğunu üzə çıxarır. Onun fikrincə, Seyf ibn Ömər daim "xüləfa" məktəbini müdafiə etmiş və İslama, Peyğəmbər (s)

¹ Məhəmməd ibn Əbd əl-Həyy Şəban, "Sədr əl-İslam vəd-dövlə əl-Əməviyyə".

² "Cədəliyyə əd-din vəs-siyasə fi əl-İslam əl-mübəkkir", səh. 75.

³ Əhməd Ləvəsani, "Nəzərat fi tarix əl-ədəb", səh. 318.

və Əhli-beytinə (ə) zərbə vurmağa çalışmışdır. O, bir neçə kafiri səhabə kimi qələmə verərək, onlarla bağlı qondarma hədislər nəql etmişdir. Abdullah ibn Səbanın Osmanın qətlindəki rolu haqqındakı söylədikləri də bu qəbildəndir.

Əllamə Əsgəri əsərinin digər hissəsində rical, hədisşünaslıq və bioqrafik kitablarda Abdullah ibn Səba haqqında qeyd olunanlardan söhbət açaraq, tarixdə belə bir şəxsin olduğu təqdirdə belə onun haqqında deyilənlərin yanlış olduğunu vurğulayır¹.

5. İbrahim Mahmud;

O, öncə çox ehtiyatla məlum mövzu haqqında söhbətə başlayır. Onun qənaətinə görə, Abdullah ibn Səba haqqında mübaligə olunmuş və ona çox əhəmiyyət verilmişdir. Lakin növbəti dəfə bu haqda söhbət açdıqda bu məsələnin yəhudilər tərəfindən quraşdırılaraq tarixi qaynaqlara ötürüldüyünü qeyd edir. Onun fikrincə, yəhudilər bu növ məsələlərdə böyük məharətə malik olmuşlar. Onların bu növ saxta rəvayətləri “Yəhudi islam ədəbiyyatı” adlanır. O, Abdullah ibn Səbaya bu baxımdan yanaşaraq yazır: “İbn Səba, yaxud məzəmmət və qınaq obyektinə olub İbn əl-Yəhudiyyə və ya İbn əs-Səvada kimi tanınan şəxs əfsanəvi bir şəxsiyyət görkəmi almışdır².”

6. Əllamə Təbatəbai;

O, yazır: “Təbərinin rəvayət nəql etdiyi, Osmanın qətl hadisəsində istinad etdiyi iki rəvayətçi, yəni Şüeyb və Seyf hər ikisi məşhur yalançı və saxtakardırlar. Rical alimləri bu iki şəxsin adını çəkərək məzəmmət etmişlər. Onlar İbn əs-Səvada hədisindən Abdullah ibn Səba dastanını quraşdırmışlar. Bu hədis həmin iki rəvayətçiyə istinad edilən qondarma hədislərdəndir³.”

7. Doktor Əbd əl-Əziz Həllabi;

O, Abdullah ibn Səba adlı kitabında yazır: “Abdullah ibn Səba haqqında qısaca demək istədiyimiz onun əfsanəvi bir şəxs olmasıdır. Əgər belə bir şəxs olmuşdursa belə, onun Seyfin söylədiklərini etməyə nə etiqadi, nə də siyasi cəsarəti olmuşdur⁴.”

8. Doktor Əli Verdi;

O, “Vüəzz əs-səlatin” əsərində yazır: “Abdullah ibn Səba Əmmar ibn Yasirdir. Qüreyş Əmmarı Osmana qarşı üsyan edənlərin sərkərdəsi hesab edirdi, lakin onun adını açıqlamaq istəməmiş, onun üçün Abdullah ibn Səba və ya əs-Səvada adını seçmişlər. Rəvayətçi və tarixçilər bu hadisəni biri-digərindən nəql edərək qeyd etmiş, lakin həqiqətdən xəbərsiz olmuş, pərdə arxasında nələrin olduğunu bilməmişlər⁵.”

9. Doktor Kamil Mustafa Şeybi;

O, “Əs-Silə bəynə ət-təsəvvüf vət-təşəyyö” kitabında yazır: “İbn Səba tərəfdarları Əmmarın rəhbərlik etdiyi firqədir. Çünki Qüreyş ona bu adı vermişdir. Bəziləri onun Əli (ə) ilə bağlı fikirlərini şişirtmiş və Əmmara ağla müvafiq olamayan fikirlər aid etmişlər⁶.”

10. Misirli yazıçı Əhməd Abbas Saleh.

O, “əl-Yəmin vəl-yəsar fi əl-İslam” əsərində yazır: “Burada Abdullah ibn Səbanın adı dillərdə dolaşır. Guya o, sonradan İslamı qəbul edən yəhudi olmuşdur. Tarixi kitablarda onu əməlcə şeytanabənzər, Osmanın qətlində və digər fitnələrin arxasında olan bir şəxs kimi təsvir etmişlər. Yazıçılar ona qarşı ziddiyyətli mövqelərdə dayanmışlar. Bəziləri ümumiyyətlə belə bir

¹ Seyid Mürtezə Əsgəri, “Abdullah ibn Səba və əsatirun uxra”.

² İbrahim Mahmud, “əl-Əimmə və səhərə”, səh. 192.

³ “Əl-Mizan fi təfsir əl-Quran”, c. 9, səh. 260.

⁴ “Abdullah ibn Səba”, səh. 71.

⁵ “Vuəzz əs-səlatin”, səh. 274-278.

⁶ “Əs-Silə bəynə ət-təsəvvüf vət-təşəyyö”, c. 1, səh. 89.

şəxsin olmadığını söyləyir, bəziləri isə onu İslama daxil olan bu və ya digər azğın firqənin yaradıcısı hesab edirlər. Şübhəsiz ki, Abdullah ibn Səba əfsanəvi şəxsdir"¹.

ABDULLAH İBN SƏBA HAQQINDA ORTAQ MÖVQE

Fikrimizcə, tarixdə iki Abdullah ibn Səba haqqında söhbət açılmışdır. Bunlardan biri Əli (ə) dönəmində yaşamış, onun (ə) haqqında "qülüv" etmişdir. Digəri isə Osmanın xilafəti dönəmində yaşamış, fitnələrin başlıca təhrikedicisi olmuşdur.

Səhih məlumatlara görə Abdullah ibn Səba Əli (ə) haqqında "qülüv" edir və deyirmiş: "O, Allahdır. Mən isə onun elçisiyəm". Bu tarixi məqamı inkar etmək olmaz və buna lüzum da yoxdur. Çünki Əhli-beyt (ə) yolu ilə nəql olunan *səhih* rəvayətlərdə bu haqda məlumat verilmişdir.

İmam Səccad (ə) buyurmuşdur: "Yanımda Abdullah ibn Səbanın adı çəkildi. Allah ona lənət etsin, o, çox böyük iddia etdi. Əli (ə) Allahın əməlisaleh bəndəsi, rəsulunun (s) qardaşdır"².

İmam Baqir (ə) buyurmuşdur: "Abdullah ibn Səba peyğəmbərlik iddiası etdi. O, Əlinin (ə) Allah olduğunu güman edirdi. Allah bu sözlərdən yüksəkdə durur"³.

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunan bir rəvayətdə deyilir: "Allah Abdullah ibn Səbaya lənət etsin. O, Əlinin (ə) Allah olduğunu iddia etdi. And olsun Allaha, Əli (ə) Allahın müti quludur. Vay olsun haqqımızda yalan söyləyənlərə"⁴.

Sözügedən hədislərə əsaslanan rical alimləri onun "qülüv" edərək kafir olduğunu söyləmişlər. Şeyx Tusi yazır: "Abdullah ibn Səba "qülüv" edərək kafir oldu".

Əllamə Hilli yazır: "O, "qali" və məlumdur. O, Əlinin (ə) Allah, özününsə peyğəmbər olduğunu güman edirdi. Allah ona lənət etsin"⁵.

Əbu Davud yazır: "Abdullah ibn Səba "qülüv" edərək kafir oldu"⁶.

Lakin Osman dövründə Təbərinin yazdığı kimi Abdullah ibn Səba adlı bir şəxsin olması yanlışdır. Əgər belə bir şəxs olmuşdursa da fitnələrdə onun heç bir rolu olmamışdır.

TƏSDİQ EDƏNLƏRİN FİKİRLƏRİNİN TƏNQİDİ

Sənədin zəifliyi

Şiəlik əleyhinə ittihamları təsdiq edənlər Təbəri və digərlərinin nəql etdiyi bir rəvayəti əsas götürürlər. Bu hədis hər biri Seyfə istinad edilən dörd vasitə ilə nəql edilmişdir.

SEYFİN RƏVAYƏTLƏRİNİN QAYNAQLARI

Seyf ibn Ömər İbn Səba və onun Osmanın qətlindəki rolunu əks etdirən rəvayəti dörd vasitə ilə dörd hədis qaynağından nəql edilmişdir. Hansı ki, digər tarixçilər onlardan, əsasən də Təbəridən götürmüşlər:

1. Təbəri vasitəsi ilə;

¹ "Əl-Yəmin vəl-yəsar fi əl-İslam", səh. 35.

² "Ricali-Kəşşi", c. 1, səh. 323.

³ Yenə orada.

⁴ Yenə orada.

⁵ "Xülasə əl-əqval", səh. 236.

⁶ "Ricali-Əbu Davud", səh. 254.

O, bu hadisəni (əks etdirən rəvayəti) Sərridən, Sərrî Şüeybdən, Şüeyb Seyfdən, Seyf Ətiyyədən, o da Fəqəsidən nəql etmişlər¹.

2. İbn Əsakir vasitəsi ilə;

O, Seyf ibn Ömər in Abdullah ibn Səba və tərəfdarları haqqında nəql etdiyi hədisləri "Dəməşq şəhərinin tarixi" ("Tarixi-mədinəti-Dəməşq") kitabında Təbərini əsaslandığı sənədlə qeyd etmişdir. O, hədisləri Seyf ibn Ömərə aşağıdakı şəkildə istinad edir.

"Əbu əl-Qasim Səmərqəndi Əbu əl-Həsən Nəqurdan, Əbu əl-Həsən Əbu Tahir Müləxxəsdən, Əbu Tahir Əbu Bəkr ibn Seyfdən, İbn Seyf Sərrî İbn Yəhyadan, İbn Yəhya Şüeyb ibn İbrahimdən, Şüeyb ibn İbrahim də Seyf ibn Ömərdən belə nəql edir". Göründüyü kimi, İbn Əsakir məlum hədisləri Təbərini əsaslandığı dörd vasitəli sənədlə nəql edir².

3. Zəhəbi vasitəsi ilə;

O, da Seyf ibn Ömər in hədislərini hicri 35-ci ilin hadisələrini araşdırarkən qeyd etmişdir. O, sözüünə belə başlayır. "Seyf ibn Ömər Ətiyyədən, Ətiyyə də Yezid Fəqəsidən nəql etmişdir"³.

4. İbn Əbu Bəkr vasitəsi ilə.

O, "ət-Təmhid vəl-bəyan" kitabının giriş sözündə Seyf ibn Ömər Təmininin "əl-Fütuh" kitabından hədis nəql etdiyini xatırladır.

Abdullah ibn Səba haqqında söhbət açan digər müəlliflərin hamısı bu dörd vasitə ilə nəql etmişlər. İndi bu müəlliflərin kimlər olduğunu nəzərdən keçirək.

İbn Əbu Bəkr "ət-Təmhid vəl-bəyan" kitabında qeyd etmiş, lakin ondan nəql edən olmamışdır.

İbn Əsakir "Tarixi-mədinəti-Dəməşq" kitabında qeyd etmiş, İbn Bədran, "Təhzihi-Tarixi-Dəməşq" kitabında və Səid əl-Əfqani, "Aişə vəs-siyasə" kitabında ondan nəql etmişlər.

Təbəri "Tarix əl-üməm vəl-mülük" kitabında qeyd etmiş, İbn Əsir "əl-Kamil fi ət-tarix", İbn Kəsir "əl-Bidayə vən-nihayə", İbn Xəldun "Tarixi-İbn Xəldun" kitablarında ondan iqtibas etmişlər.

Şərqsünaslardan *Julius Wellhausen* "əd-Dövlət əl-Uməviyyə və suqutuha", *Johannes Van Vloten* "əs-Siyasə əl-ərəbiyyə vəş-şiə", *Reynold Alleyne Nicholson* "Tarix əl-ədəb əl-ərəbi", *Donaldson* "Əqidə əş-şiə", *Mirxand* "Rövzə əs-səfa", *Qiyas əd-Din* "Həbib əs-Siyər", *Həsən İbrahim* "Tarix əl-İslam əs-siyasi", *Fərid Vəcdi* "Dairə əl-məarif", *Əhməd Əmin* "Fəcr əl-İslam" əsərlərində qeyd etmişlər. Əbu əl-Fida "Tarixi Əbu əl-Fida", Rəşid Rza "əs-Sünnə vəş-şiə" kitablarında isə İbn Əsirdən iqtibas etmişlər. Zəhəbi məlum hədisi "Tarixi əl-İslam" əsərində qeyd etmiş, lakin ondan nəql edən olmamışdır.

SƏNƏDLƏRİN TƏHLİLİ

Qeyd etdiyimiz kimi tarixçilərin böyük əksəriyyətinin Abdullah ibn Səba hadisəsini nəql etdikləri ən mühüm sənəd Təbərini "Tarix əl-üməm vəl-mülük" əsərində qeyd etdiyi sənəddir. Bu sənədi dəyərləndirərək haqqdakı fikirlərimizi diqqətinizə çatdırırıq:

1. Təbəri;

Təbərini şəxsiyyəti, haqqında hər hansı bir tədqiqə ehtiyac olmayacaq qədər məşhurdur. Lakin nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, bu və ya digər hədis sırf Təbərini kitabında qeyd olunub deyə ona əsaslanmaq yanlışdır. Bu, Təbərini öz fikrinə görə yanlış metoddur. Çünki o, kitabının ön sözündə yazır:

¹ "Tarixi-Təbəri", c. 3, səh. 378.

² "Tarixi-mədinəti-Dəməşq", h. 30-36-cı illərin hadisələri.

³ "Tarix əl-İslam", Zəhəbi, c. 2, səh. 122-128.

"Kitabımda qeyd olunan tarixi məlumatlar oxucular tərəfindən qəbul və ya rədd oluna bilər. Buna səbəb oxucuların bu məlumatların səhihliyinin dəlili bilməmələridir. Oxucu bilməlidir ki, bu məlumatları mən özümdən yazmamışam. Bu, digərlərinin bizim üçün irs qoyub getdiyi məlumatlardır"¹.

Göründüyü kimi, Təbəri özü qeyd etdiyi tarixi məlumatların doğru olduğunu təsdiq etmir və haqqında araşdırma aparmağı zəruri hesab edir.

Mühəbb əd-Din kimi şöhrət qazanmış Şeyx Xətib "əl-Əzhər" jurnalında "Tarixi-Təbəri" haqqında yazır: "Təbərinin kitabından, yalnız onun rəvayətçilərini rical kitablarından araşdıran tədqiqatçılar faydalana bilər. Təbərinin rəvayətçiləri haqqında Zəhəbinin "Təzkirə əl-hüffaz" əsərində oxuya bilərsiniz".

O, yazır: "Hədisləri, heç bir bilikləri olmayan halda nəfsi istəkləri ilə odun kimi toplayanlar və yalnız sonda Təbəri kitabında belə yazır deyər qeyd edənər bununla öz mühüm işlərini sona yetmiş hesab edirlər"².

2. Sərrı;

O, Təbərinin sənəd silsiləsində yer alan ilk şəxsdir. Təbəri Sərridən rəvayət nəql edərkən atasının və ya qəbiləsinin adını çəkmədən "Sərrinin mənə yazdığında" ifadəsində istifadə edir. Yalnız bir dəfə ondan şifahi hədis nəql edərək "Sərrı ibn Yəhya mənə belə dedi" deyər qeyd edir. Bundan bəlli olur ki, digər sənədlərdəki Sərrı də həmin İbn Yəhyadır.

Bu iddianı təsdiqləyən digər dəlil isə İbn Əsakirin "Tarixi-mədinəti-Dəməşq" əsərində qeyd etdiyi rəvayətdir. Orada onun atasının Yəhya olduğu bildirilir. Orada deyilir: "Sərrı İbn Yəhya Şüeybdən, o da Seyf ibn Ömərindən nəql edir". Lakin o məchuldur (kimliyi məlum deyil). Bu ad bir neçə nəfərə aid edilir:

a) Sərrı ibn Sərrı;

Bu şəxs Təbərinin müasiri olmuşdur. Lakin ondan rəvayət nəql edilməmişdir. Heç kim ondan rəvayət nəql edildiyini və ya onun rəvayətçi olduğunu göstərməmişdir. Nəticədə o, "məchul" şəxsdir.

b) Sərrı ibn Yəhya;

O, Təbərinin müasiri olmamışdır. Çünki onun vəfat tarixi h. q 162-ci il, yəni Təbərinin dünyaya gəlməsindən əlli yeddi il öncə qeyd edilmişdir. Deməli, rəvayətin sənədində göstərilən Sərrı ibn Yəhya ibn İyas ola bilməz. Hər halda o, məşhur hədis rəvayətçisi deyil.

c) Sərrı ibn İsmayıl Həmdani Kufi;

Onun haqqında deyilənlər hədislərinin rədd edilməsinə səbəb olacaq faktlardır. Bəziləri onun zəif, "mətruk əl-hədis" (nəql etdiyi hədislər tərək olunan) olduğunu qeyd etmişlər. İbn əl-Mübarək Əbu Davud və Nisai onun "qeyri-siqə" (etimadsız) olduğunu bildirmişlər. İbn Ədi yazır: "Onun yazdığı hədisləri heç kim nəql etmir"³.

ç) Sərrı ibn Asim ibn Səhl.

O, Təbərinin müasiri olmuşdur. Çünki onun vəfat tarixi h. q. 258 kimi göstərilmişdir. Buna baxmayaraq, İbn Fəraş onun yalançı, İbn Ədiy isə zəif olduğunu bildirmişdir. Nəqqaş onu hədis saxtakarı adlandırmış, Zəhəbi isə onun qondarma hədislərindən ikisini qeyd etmişdir⁴.

3. Şüeyb;

¹ "Tarixi-Təbəri", c. 1, səh. 5.

² "Əl-Əzhər" jurnalı, say: 24, səh. 210, 1372-ci il.

³ "Təhziə ət-Təhziə", c. 3, səh. 459; "Mizan əl-etidal", c. 1, səh. 270.

⁴ "Mizan əl-etidal", c. 1, səh. 270; "Lisan əl-Mizan". c. 3, səh. 12.

O, Şüeyb ibn İbrahimdir. Onun məchul olduğu bildirilir. Zəhəbi yazır: "Şüeyb ibn İbrahim Seyfdən nəql etmişdir. Onun kim olduğu bəlli deyil"¹. İbn Üdəyy onun kimliyi məlum olmayan biri olduğunu qeyd etmişdir².

4. Seyf ibn Ömər;

"Tarixi-Təbəri" və "Lübab əl-ənsab" kitablarında yazıldığına görə, o, Seyf ibn Ömər Təmimi Üsəyyididir³ və Üsəyyid, Ömər Təmimidir⁴. "Xülasə ət-Təhzi" kitabının verdiyi məlumata görə, o, h. q. 180-ci ildən sonra dünyasını dəyişmişdir. "Təhzi" kitabında verilən digər məlumatda deyilir: "Mən Zəhəbinin xətti ilə onun Harun ər-Rəşidin dövründə öldüyünü oxudum".

SEYFİN QƏLƏMƏ ALDIĞI KİTABLAR

Seyf ibn Ömər "əl-Fihrist" və "əl-Hidayə" kitablarında qeyd edildiyinə görə, "əl-Fütuh əl-kəbir və rəddə" və "əl-Cəməl və məsiru Aişə və Əli" adlarında iki kitab qələmə almışdır. Təbəri bu kitabların hər ikisindən hədis nəql etmiş və onun hədislərini müxtəlif illərdə baş verən hadisələr arasında yerləşdirmişdir. İbn Əsakir də onun müxtəlif şəxslər haqqında qeyd etdiyi hədisləri, kitabında istinad etmədən nəql etmişdir. Zəhəbi "Tarixi-kəbir" əsərində Seyf ibn Ömər rəvayətlərindən nəql edir və müqəddimədə onun əsərlərinin adını çəkir. İbn Əbu Bəkr də "ət-Təmhid" kitabında eyni üslubu davam etdirmişdir. Son olaraq Seyf ibn Ömər kitablarından xəbər verən İbn Həcər (vəfat- 852 h. q.) olmuşdur. O, bu haqda "əl-İsabə" kitabında yazır.

Seyf İbn Ömər kitablarının dəyəri

Hicri ikinci əsrdə dünyadan köçmüş Seyf ibn Ömər Təmimi "əl-Fütuh və rədd" və "əl-Cəməl və məsiru Aişə və Əli" adlı iki kitab yazmışdır. Bu iki kitab Peyğəmbərin (s) səhabələri kimi adı çəkilən, əslində isə sadəcə qondarma olan adlarla doludur. Kitablarda hadisələr tamamilə təhrif edilmiş, tarixdə baş verməmiş hadisələr belə quraşdırılmışdır. O, müsəlmanlar arasında xurafat yaymış və onların etiqlərini masqara etmişdir. Növbəti səhifələrdə bunları bir-bir nəzərinizdən keçirəcəyik.

SEYF İBN ÖMƏRİN HƏDİSLƏRİNİN ÜMUMİ TƏNQIDI

Bəzi əhli-sünnə elm adamları Seyf ibn Ömər bütü rəvayətlərinin doğru olduğunu təsdiq edərək müxtəlif yollarla onun etibarlı olduğunu təlqin etməyə və rəvayətlərini yazmağa çalışmışlar. Belə alimlərdən biri Doktor Abdullah Əsgəridir. O, "ər-Riyaz" jurnalında dərc olunan məqaləsində Seyf ibn Ömər təsdiq edən bəzi dəlillər göstərir. Lakin bu dəlillərin hamısı yetərsiz dəlillərdir. Bunlardan ikisinə nəzər salaq:

1. Alimlərin Seyf ibn Ömər kitablarına inamla yanaşması və ondan xeyli miqdarda hədis nəql olunması;

2. Onun rəvayətlərinin zəif olduğunu bildirənlərə qarşı etiraz olunması.

İndi isə Seyf ibn Ömər rəvayətlərinə tutulan iradlara ümumi bir baxış keçirək:

¹ Mizan əl-etidal", c. 2, səh. 275; "Lisan əl-Mizan". c. 3, səh. 176.

² "Əl-Kamil fi züəfa ər-rical", c. 4, səh. 4.

³ "Lübab əl-ənsab", c. 1, səh. 49.

⁴ "Cəmhərə ən-nəsəb", səh. 199.

1. Seyf ibn Ömər in zəif rəvayətçi olması;

Seyf ibn Ömər in etibarlı rəvayətçi olduğunu bildiren Doktor Əsgəriyə cavab olaraq deməliyə ki, Seyf haqqında söhbət açan əhli-sünnə hədisşünasları və rical alimləri onun zəif rəvayətçi olduğu haqda yekdil fikir irəli sürmüşlər. Onu dəyərləndirərək zəif rəvayətçi olduğu haqda deyilən ibarələr fərqlidir. Bəziləri “Hafiz ibn Həcər in və Zəhəbinin sözlərindən onun etibarlı olduğu anlaşılır” - deyə bildirmişlər; lakin həqiqət budur ki, heç kim onun etibarlı olduğunu qeyd etməmişdir. Elm adamlarının onun haqqında qeyd etdiklərini nəzərdən keçirək:

1. Rəvayətçilərin dəyərləndirilməsi üzrə əhli-sünnədən olan böyük mütəxəssis Yəhya ibn Muin (hicri 232) onun haqqında deyir: "Bir (dəmir) pul ondan daha dəyərlidir". Digər kitabda isə deyir: "O, zəif rəvayətçidir".

2. Əbu Zurə Razi (hicri 264) deyir: "Onun nəql etdiyi hədislər zəifdir".

3. "Sünən" əsərinin müəllifi Əbu Davud (hicri 377) deyir: "O, bir şey hesab olunmur". Bu ifadə rəvayətçini etibarsız sayacaq ən güclü ifadələrdəndir.

4. Əbu Hatəm Razi (hicri 377) deyir: "O, hədisşünaslar tərəfindən tərək edilmişdir. Onun hədisləri Vaqidinin hədislərinə bənzəyir".

5. Yəqub ibn Süfyan Fəsəvi (hicri 277) Seyf haqqında yazır: "Onun hədis və rəvayətləri heç bir dəyəərə malik deyil".

6. Nisai (hicri 303) "əz-Züəfa və əl-mətrukin" kitabında yazır: "O, zəif rəvayətçidir".

7. Təbəri (hicri 310) "Tarix" əsərində rəvayətçiləri dəyərləndirməməsinə, nəql etdiyi zəif rəvayətçilər haqqında heç bir eyham belə vurmamasına baxmayaraq, bir neçə yerdə Seyf ibn Ömər haqqında yazır: "Seyf yekdil rəyə qarşı getmişdir"¹.

8. Əqili (hicri 322) "əz-Züəfa əl-kəbir" əsərində yazır: "Seyfin hədislərinin böyük əksəriyyətinə əhəmiyyət verilmir".

9. Əbd ər-Rəhman ibn Əbu Hatəm (hicri 327) "əl-Cərh vət-tədil" əsərində Seyf haqqında yazır: "O, mətruk əl-hədisdir".

10. İbn Səkan (hicri 353) deyir: "Seyf zəif rəvayətçidir"².

11. İbn Hibban (hicri 354) "əl-Məcruhin" kitabında Seyfin də adını çəkərək yazır: "O, etibarlı adamlardan saxta hədislər nəql edirdi. Özündən də hədis qondardığı halda söhbət gəzir. O, kafirlikdə də ittiham olunmuşdur".

12. İbn Ədi (hicri 365) "əl-Kamil fi əz-züəfa ər-rical" kitabında Seyf haqqında yazır: "Onun bəzi hədisləri məşhur, əksər hədisləri isə münkərdir (mərduddur)".

13. Darqutni (hicri 385) "əl-İləl" kitabında Seyfin "mətruk" və zəif olduğunu qeyd edir.

14. "Müstədrək əs-səhiheyn" kitabının müəllifi Hakim Nişapuri Seyf haqqında yazır: "Seyf kafirlikdə ittiham olunur".

15. Əbd əl-Birr (hicri 463) Əbu Hatəmin Seyf haqqında söylədiklərini qeyd edərək təsdiqləmişdir.

16. Əbu əl-Cövzi (hicri 571) onun adını "əz-Züəfa" kitabında zəif rəvayətçilər sırasında qeyd etmişdir.

17. Zəhəbi (hicri 747) "əl-Kaşif" kitabında yazır: "Alimlər onu tərək etmiş və allahsızlıqda ittiham etmişlər"³.

18. İbn Həcər (hicri 852) "Təqrib ət-Təhzi" əsərində yazır: "O, hədis nəqli baxımından zəif rəvayətçidir"⁴.

¹ "Nəhvu inqaz ət-tarix əl-İslam", Həsən ibn Fərhan Maliki".

² "Əl-İsabə", c. 3, səh. 230.

³ "Əl-İstiab", c. 3, səh. 252.

⁴ "Əl-Kaşif", c. 1, səh. 371.

19. Şeyx Məhəmməd Ərəbi Təbani yazır: "Seyf ibn Ömər hədis qondaran, kafirlikdə ittiham olunan rəvayətçidir. Onun yalnız kimliyi bəlli olmayan rəvayətçilərdən hədis nəql etməsi yekdil rəylə sübut olunmuşdur"¹.

O, yazır: "Tənqidçilər onun yalnız kimliyi bəlli olmayan rəvayətçilərdən hədis nəql etməsi haqqında yekdil fikirdədirlər"².

20. Müasir alimlərdən Nasir əd-Din Albani də Seyf ibn Ömər haqqında hədislərinin zəif olduğunu qeyd etmişdir"³.

21. Müasir alimlərdən Əkrəm Əmri yazır: "Təbəri son dərəcə zəif rəvayətçilərdən hədis nəql etmişdir. Belə rəvayətçilərdən Hişam ibn Kəlbə və Seyf ibn Ömər adını çəkmək olar.

2. Seyf ibn Ömər haqqında sənədlərinin zəifliyi;

Əgər biz əhli-sünnə elm adamlarının Seyf ibn Ömər haqqında söylədiklərinə göz yumub bəzi təəssübkeşlər kimi onun etibarlı olduğunu qəbul etsək belə, nəql etdiyi rəvayətləri təshih edə bilmərik. Çünki rəvayətlərin Seyfə qədər olan və Seyfdən sonuncu rəvayətçiyə qədər olan sənəd silsiləsi səhih deyil. Buna misal olaraq, Seyfin tələbəsi, onun rəvayətlərinin nəql baxımından bilicisi, kimliyi məlum olmayan Şüeyb ibn İbrahim Kufini göstərmək olar. Bundan başqa, onun rəvayətləri arasında münkərdir (mərdud) hədislər çoxdur. Elə buna görə də keçmiş alimlər onu qınaq obyektinə çevirmişlər⁴.

Seyfin rəvayətçilərinin yüzdə doxsanı Şüeyb vasitəsi ilə nəql edilmişdir. Bu, Seyfin 800 hədisindən 730-unu təşkil edir.

3. Seyfin rəvayətlərində sənəd baxımından kəsinti olması;

Seyf ibn Ömər daim sənəd silsiləsində kəsinti olan hədisləri nəql edən tarixçilərdəndir. O, haqqında danışılan hadisədə iştirakı olmayan rəvayətçilərdən nəql edir; hansı ki, ümumiyyətlə həmin əsrdə yaşamamışlar. Buna misal olaraq, kitabın üçüncü cildində qeyd edilən aşağıdakı rəvayətləri göstərmək olar. Rəvayətlərin sıra nömrələri: 185, 187, 220, 227, 242, 259, 262, 223, 243, 249, 244, 357, 351, 350, 353, 261, 260, 266, 258, 263, 264, 256, 355, 348, 40, 347, 354, 367, 368, 37, 599, 603, 602, 600, 601, 612, 610. Bunlar Seyfin hadisə yerində olmayan rəvayətçilərdən nəql etdiyi rəvayətçilərə misaldır.

4. Kimliyi məlum olmayan rəvayətçilərdən nəql etməsi;

Seyf ibn Ömər kimliyi məlum olmayan rəvayətçilərdən hədis nəql etmişdir. Bir rəvayətçilərin dəyərləndirilməsi ilə bağlı kitablarda onların adına rast gəlmirik, adlarını çəkənlər isə tanımadıqlarını bildirirlər. O, Müstəbir ibn Zeyd, Mübəşşir ibn Füzeyl, Səhl ibn Yusif, Qüsn ibn Qasim, Əbu Səfiyyə və bu kimi kimliyi bəlli olmayan rəvayətçilərdən hədis nəql etmişdir. Seyf çox nadir hallarda etibarlı rəvayətçilərdən hədis nəql edir.

5. Görmədiyi rəvayətçilərdən hədis nəql etməsi;

Seyf ibn Ömər əsla görmədiyi Ənəs ibn Malik kimi rəvayətçilərdən hədis nəql edir. Sanki o, bununla özünü tabe kimi göstərmək istəyir. Seyf hicri 180-ci ildə Harun ər-Rəşidin dönməsində dünyasını dəyişmişdir. Lakin Ənəs ibn Malik hicri 90-cı ildə vəfat etmişdir. Buna əsasən o, on yaşında ikən Ənəsdən hədis eşitməli idi; əlbəttə, əgər Ənəs 100 il yaşamışdırsa.

6. Səhih sənədli rəvayətlərə qarşı çıxması;

Tarixi kitablara nəzər saldıqda və Seyf ibn Ömər haqqında rəvayətləri ilə müqayisə etdikdə Seyfin rəvayətlərinin İbn İshaq, İbn Şəbbəh, Vaqidi, Əbu Mixnəf və s. tarixçilərlə böyük fərqi vardır. Misal üçün, Müslimin də "Səhih" əsərində qeyd etdiyi Vəlid ibn Əqəbənin şərab içdiyi üçün

¹ "Təhziib əl-əbqəri min muhazirat əl-xəzra", c. 1, səh. 275.

² Yenə orada, c. 1, səh. 272.

³ "Zəifu Sünnən ət-Tirmizi", səh. 519.

⁴ "Mizan əl-etidal"; "Kamil fi əz-züəfa", Şüeybin tərcümeyi-halı.

şallaqlanması hadisəsi tarixi baxımdan tam sübuta yetmiş hadisələrdəndir. Bu hadisə baş verdiyi zaman Cündəb ibn Zühəyr kimi əməlisaleh səhabənin şəhadət verməsi də diqqət çəkir. Lakin Seyf ibn Ömər bu hadisəni tamamilə əksinə göstərir və Vəlidə bəraət qazandıraraq ona şahidlik edənləri yalançı adlandırır.

7. Böyük səhabə və tabelərə qarşı təhqirlər;

Seyf ibn Ömər Əmmar Yasir, Əbuzər Qifari, Zeyd ibn Suhan, Malik Əştər, Əsvəd ibn Yezid və Bəni-Üməyyəyə etiraz edən digər böyük səhabələri təhqir edir. Elə buna görə də, o, rəvayətlərində Əbuzər və Əmmar Yasir kimi səhabələri Abdullah ibn Səbanın şagirdləri adlandırır.

8. Məzhəbi təmayül;

Seyf ibn Ömər rəvayətlərini oxuyan hər bir oxucu onun Bəni-Üməyyə tərəfdarı olduğunu və tarixi həqiqətləri təhrif edərək onları müdafiə etməyə çalışdığını açıqca görür. Elə buna görə də Müsib əd-Din Xətib və s. müasir Bəni-Üməyyə müdafiəçiləri ondan hədis nəql edirlər.

9. Seyfin qəbilə təmayülü;

Seyf ibn Ömər, Təmin qəbiləsindən olduğuna görə, Bəni-Təmin qəbiləsindən olan əfsanəvi şəxslər uydurmuş, onların olduqca şücaətli olduğunu, fəthlər etdiyini qeyd etmişdir. Belə uydurma şəxslərdən Qəqa ibn Əmr Təmininin adını çəkmək olar.

10. Səhih sənədlə hədisləri saxtalaşdırması;

Seyf səhih hədisləri təhrif edərək bəzən azaltmış, bəzən çoxaltmış və elə bir vəziyyətə salmışdır ki, əsla Peyğəmbərin (s) qəsd etdiyi mənanı ifadə etməsin. Bunun bariz nümunəsi Hövəb hədisidir. Bu hədisdə Peyğəmbər (s) xanımlarına buyurdu: "Kaş Həvəb itlərinin hansınıza hürəcəyini biləydim". Bu hədisi Əhməd ibn Hənbəl nəql etmişdir. Albani onu ən *səhih* rəvayət adlandırmışdır. Ondan öncə İbn Kəsir, İbn Həcər, İbn Hibban, Hakim və Zəhəbi *səhih* hesab etmişlər. Lakin Seyf bu hədisi təhrif edərək Hakimdən nəql etmiş və mətnini elə tərtib etmişdir ki, orada Peyğəmbərin (s) bunu xanımlarına deyil, Ümmü-Zəml adlı bir qadına dediyi söylənilir.

11. Avam zümrənin diqqətini cəlb etmək üçün yalanların uydurulması;

Seyf ibn Ömər digərlərinin əsla qeyd etmədiyi avambəyənən müharibələrdən söhbət açır. Elə buna görə də onun rəvayətləri bir əsr yarımından çox yaşamadı. Onun rəvayətlərini ilk nəql edən Təbəri olmuşdur. Həsən ibn Fərhanın qeyd etdiyinə görə, Təbəridən sonra onun rəvayətlərindən yalnız şiələlərə qarşı istifadə etmişlər.

O, yazır: "Qeyd etdiyimiz kimi, Seyf ibn Ömər Bəni-Üməyyəni mədh edir və onların müdafiəsinə çalışır. Şiələr Osmanı, onun təyin etdiyi valiləri və Bəni-Üməyyəni qınamaqda çox irəli getmişlər. Şiə müxalifləri Seyfin rəvayətlərini, əməviləri şiələrdən qorumaq üçün dəyərli bir xəzinə kimi dəyərləndirdilər. Ondan sonra Seyfin rəvayətləri əhli-sünnə tərəfindən şiələlərə qarşı istifadə olunmağa və beləcə yayılmağa başladı, müasirlərimiz də ona etimad göstərdilər"¹.

12. Uydurma səhabələr;

Seyf ibn Ömər nəql etdiyi rəvayətlərdə yüz əlli nəfərdən çox səhabə uydurmuşdur. Biz bunlardan doxsan üç nəfərini yazdığımız iki cild kitabda incələmişik. Bunların iyirmi doqquz nəfəri Təmin qəbiləsindəndir. O, bu uydurma səhabələrlə bağlı yalançı fəthlər, möcüzələr, şeirlər, hədis və rəvayətlər qeyd etmişdir. Bunlar elə adlardır ki, Allah belə şəxslər yaratmayıb, onlar yalnız subyektiv varlığa malikdirlər, hamısını Seyf ibn Ömər uydurmuşdur. O, onlarla rəvayətçi də uydurmuş və onlardan hədis nəql etmişdir. Belə rəvayətçilərə misal olaraq, Məhəmməd ibn Səvad ibn Nüveyrəni göstərmək olar. Seyf ondan 216, bəzi uydurma rəvayətçilərdən isə daha az hədis nəql etmişdir.

¹ "Nəhvü inqaz ət-tarix əl-İslam", səh. 77.

Bundan başqa o, Süeyr, Həzhaz Vat, Hümeyzə və digər adlarda rəvayətçilər, çoxlu sayda ərəb şairləri, fars və rum padşahları, yalançı yer adları və s. uydurmuşdur¹.

13. Tarixi hadisələrin təhrif olunması;

Seyf ibn Ömər hər iki kitabında çoxlu sayda hadisələri təhrif etmişdir. Buna misal olaraq, Üsamənin qoşununun göndərilməsi, Səqifə hadisəsi, Malik ibn Nüveyrə ilə bağlı hadisə, Həvəb itlərinin hürməsi və s. tarixi hadisələri göstərmək olar.

Üsamə ibn Zeyd məsələsində o, Əbu Bəkrdən on vəsiyyət nəql etmişdir. Hansı ki, digər tarixçilər bunu Peyğəmbərin (s) Üsaməyə vəsiyyəti kimi qeyd etmişlər².

Seyf ibn Ömər Səqifə hadisəsi ilə bağlı nəql edir: "Səd ibn Übadə məcburiyyət qarşısında qalıb beyət etdi". O, bunu isbat etmək üçün Səd haqqında digər hadisələrlə bağlı bir çox şeylər uydurur. Bir halda ki, əhli-sünnə tarixçiləri onun əsla beyət etmədiyini qeyd etmişlər. Elə buna görə də onu ailəsindən uzaqda müəmmalı şəkildə öldürüb, cinlər öldürdü deyə şayiə yaydılar.

O, nəql etdiyi bir rəvayətdə Əlinin (ə) beyəti haqqında deyir: "Əli (ə) öz evində idi. Ona Əbu Bəkrin beyət kürsüsünə çıxdığı xəbəri verildi. O, əbasız, tək köynəklə beyət etmək məqsədilə tələsik evdən çıxdı. Çünki o, beyət üçün gecikmək istəmədi. Nəhayət, Əbu Bəkrə beyət etdi. Sonra onun yanında əyləşdi. Bu zaman onun libasını gətirdilər". Bu, Təbəri və digərlərinin Əlinin (ə) ikrahla beyət etməsilə bağlı nəql etdiklərinin tam əksinədir.

Seyf, Malik ibn Nüveyrə məsələsində özündən bəzi rəvayətlər uyduraraq Xalid ibn Vəlidə ona ünvanlanan tənqidlərdən qurtarmağa çalışır. Digər tərəfdən də Malik ibn Nüveyrə haqqında son dərəcə şübhəli sözlər deyərək onun mürtəd olduğunu isbat etmək istəyir. O, bunu Xalidin adı belə çəkilməyən hədislər vasitəsi ilə oxucuya təlqin edir ki, sonradan oxucu Xalidin törətdiyi cinayətə diqqət yetirməsin və ya Malik ibn Nüveyrəni qətlə yetirməkdə onu haqlı hesab etsin. Bu, məşhur tarixçilərin bəlli məsələ haqqında yazdıqları ilə ziddiyyət təşkil edir. Seyf Xalidin Maliki qətlə yetirməsini bir xəta kimi göstərmək istəyir. Guya Xalidin qoşunu onun kinayəli danışdığını düşünmüş və onu öldürmüşlər. Əgər bu bir xəta olsaydı, nə üçün Xalid, Malikin və onun qəbiləsindən olanların başını nizəyə keçirərək aparılmasını əmr etdi?!

Bunlar yalnız Seyfə məxsus rəvayətlərdir.

14. Xurafatların təbliği.

Seyf ibn Ömər o rəvayətçilərdəndir ki, əfsanəvi hadisələr uydurur və müsəlmanların etiqadını sarsıtmaq üçün həqiqətləri təhrif edir. Belə rəvayətlərdən bir neçəsinə nəzər salaq:

Zəhərin Xalidə təsir etməməsi hədisi³;

Peyğəmbərlərin (ə) Ömər haqqında bəşarətləri⁴;

Hüms evlərinin müsəlmanların təkbir deməsi ilə dağılması⁵;

Peyğəmbərlik iddiasında olan Əsvədə şeytan və ya mələyin vəhy etməsi, ona qeybdən xəbərlər verilməsi və digər möcüzələr aid edilməsi⁶;

Qoşunun sahildən Daryenə qədər gəmi ilə tam bir günlük yolu suyun üstü ilə piyada getməsi;

Qadisiiyə döyüşündə inəklərin qondarma səhabə Asim ibn Əmr Təميمi ilə səlis ərəb dilində söhbət etməsi.

Cinlərin Qadisiiyə döyüşündə şeir söyləyərək Bəni-Təميم qəbiləsini mədh etmələri;

¹ Bax: "Abdullah ibn Səba", "Xəmsunə və miə səhabə müxtələq", Əllamə Əsgəri.

² Bax: "Tarixi-Təbəri", "Tarixi-İbn Əsakir" və s. Üsamənin qoşunu bölməsi.

³ "Tarixi-Təbəri", 12-ci ilin hadisələri.

⁴ "Tarixi-Təbəri", 15-ci ilin hadisələri.

⁵ Yenə orada.

⁶ Yenə orada, 11-ci ilin hadisələri; "Tarixi-Zəhəbi", c. 1, səh. 341; "Tarixi-İbn Əsir", c. 2, səh. 229

Səlukiyyənin fəthi zamanı mələklərin Əsvəd ibn Qütbənin dili ilə söhbət etməsi və s. əfsanəvi, uydurma hədislər.

Seyfın uydurma, yalan hədisləri Təbərinin "Tarix" əsəri vasitəsi ilə digər islami kitablara da yol tapmış, hələ də kitablarda qeyd edilir. Belə ki, bu qondarma hadisələri ehtiva edən hədislər yetmişdən çox əhli-sünnə kitabında qeyd edilmişdir. Buraya hədis, tarix, ədəbiyyat və digər qaynaqlar daxildir.

SEYFİN HƏDİSLƏRİNİN ŞƏRQŞÜNAS KİTABLARINA YOL TAPMASININ SƏBƏBLƏRİ

Bəzi şərqşünaslar İslamın həqiqi simasını dəyişmək üçün Seyf ibn Ömərın hədislərinin yararlı olduğunu görüb onları mümkün olan bütün vasitələrlə müsəlmanlar arasında yaymağı qarşılıqlarına məqsəd qoydular. Çünki onun hədislərində müsəlmanlar təcavüzkar kimi qələmə verilmiş, döyüş zamanı qətlə ifrat etdikləri qeyd edilmişdir. Onun hədislərində qeyd edilir ki, Xalid bəzi döyüşlərdə üç gün qalır, əsirlərin və əlinə keçən hər bir şəxsin başını bədəninə ayırırdı. Çünki onların qanından çay axıtmağı nəzir etmişdi. O, o qədər adam öldürdü ki, bəzi döyüşlərdə öldürdükələrinin sayı yüz min nəfəri keçirdi¹.

Şərqşünaslar onun rəvayətində Abdullah ibn Səbanın izlərini tapdılar. Onun yəhudi olması, müsəlmanları aldatması, Peyğəmbərin (s) səhabələrini yoldan çıxarması, dinə yad təlimlər əlavə etməsi, müsəlmanları bir-birinin əleyhinə qaldırması onların diqqətini cəlb etdi. Elə buna görə də şərqşünaslar sənədini araşdırmadan yazılarında onun rəvayətlərinə istinad etdilər.

5. Ətiyyə;

Seyf ibn Ömərın hədis nəql etdiyi Ətiyyənin kimliyi məlum deyil. O, hicri 110-cu ildə vəfat etmiş Ətiyyə ibn Övfidir, yoxsa hicri 112-ci ildə vəfat etmiş Ətiyyə ibn Qeys? Bunun Ətiyyə Övfi olması ehtimal olunmur. Çünki Ətiyyə Əvfi təbailərdən olmuş və hicri 110-cu ildə dünyasını dəyişmişdir. Nəticədə Seyf ibn Ömər onu görməmişdir. Seyf ondan çox sonra yaşamışdır. Bundan başqa əhli-sünnə alimləri onun zəif rəvayətçi olduğunu qeyd etmişlər. Lakin məqsəd Ətiyyə ibn Qeysdirsə, o, şamlıdır və Seyflə heç bir əlaqəsi olmamışdır. Buna görə də tanınmış şəxs deyil.

6. Yezid Fəqəsi.

Bu şəxs Abdullah ibn Səba haqqındakı hədisin sənəd silsiləsinin sonunda yer alıb. Yəni hədisin sənəd silsiləsi onun adı ilə başlayır. Lakin onun kim olduğu məlum deyil. Rical kitablarında belə bir ad qeyd edilməmişdir. Çox güman ki, o da Seyf ibn Ömərın uydurduğu əfsanəvi rəvayətçilərdəndir. Çünki Seyf şəxsiyyətindən bundan artığını gözləmək olmaz.

SEYF İBN ÖMƏRİN RƏVAYƏTİ

Əgər Seyf ibn Ömərın rəvayətini tarixi qaynaqlardan çıxarsaq, Abdullah ibn Səba və onun Osmanın qətlindəki rolu haqqında heç bir dəlil olmadığını görürük. Bəli, Abdullah ibn Səba haqqında ilk yazan Seyf ibn Ömər olmuşdur. Təbəri, İbn Əsakir və Zəhəbi də bunu Seyf ibn Ömərdən götürmüş, digər tarixçilər də onlara əsaslanmışlar. Lakin Təbəridən öncəki tarixçilər və ya onun müasirləri Seyfdən sonra yaşamalarına baxmayaraq, Abdullah ibn Səba haqqında hər hansı bir bilgi verməmişlər. Bu haqda nə Vaqidinin, nə İbn Sədin, nə Bəlazurinin, nə Yəqubinin, nə də digərlərinin kitablarında hər hansı bir bilgiyə rast gəlmirik. Çox güman ki, onlar İbn Səbanı

¹ Bax: "Abdullah ibn Səba", Əllamə Əsgəri, c. 2.

əfsanəvi və ya dindən kənar hesab edərək onun fitnələrdəki rolunu inkar etmiş və Seyf ibn Ömər rəvayətinin əsassız olduğunu düşünmüşlər.

Təbəridən öncə yalnız iki tarixçi Abdullah ibn Səba məsələsinə toxunmuşdur. Bunlardan biri İbn Qüteybədir. O, "Səbaiyyə" haqqında söhbət açarkən yazır: "Onlar Abdullah ibn Səbaya mənsubdurlar. O, rafizilərdən ilk kafir olan şəxsdir. O, "Əli (ə) aləmlərin rəbbidir", - deyirdi. Buna görə də Əli (ə) və səhabələri onu yandırdılar"¹. Göründüyü kimi, bunun, İbn Səbanın Osmanın qətlindəki rolu ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Bu, eynilə Əhli-beyt (ə) yolu ilə gələn hədislərdə qeyd edilən tarixi faktdır.

Təbəridən öncə İbn Səba haqqında yazan ikinci tarixçi Bəlazuridir. O, yalnız bir dəfə İbn əs-Səvda adını çəkir. Lakin digər hadisələr haqqında söhbət açarkən onun adını belə çəkmir.

SEYFDƏN ÖNCƏKİLƏR VƏ MÜASİRLƏRİ

Seyf ibn Ömərden öncə yaşamış və ya onun müasiri olmuş tarixçi və rəvayətçilər öz hədislərində və ya yazılı əsərlərində Abdullah ibn Səbanın adını belə çəkməmişlər. Doktor Əbd əl-Əziz Həllabi yazır: "Ürvə ibn Zübeyr (hicri 134), Məhəmməd ibn Müslim ibn Şəhab Zöhrü (hicri 134), İbn İshaq (hicri 150), Vaqidi (hicri 207), Xəlifə ibn Xəyyat (hicri 240), İbn Səd (hicri 230) "ət-Təbəqat" əsərində, İbn əl-Həkəm, (hicri 257), "Fütuhu-Misir və əxbarüha" əsərində, Əbu Hənifə Dinəvəri (hicri 282) "əl-Əxbar ət-tival" əsərində, Kindi (hicri 283) "əl-Vülat vəl-qüzat" əsərində, Yəqubi (hicri 292) "Tarix" əsərində, Məsudi (hicri 346) "Tarix" əsərində və hicri üçüncü, dördüncü əsrlərdə yaşamış tarixçilər əsla İbn Səbadan və onun məlum hadisələrdəki rolundan söhbət açmamışlar"².

ƏLLAMƏ ƏMİNİNİN FİKRI

O, yazır: "Təbəri öz tarix əsərini yalançı və hədis saxtakarı Sərrinin kimliyi məlum olmayan Şüeybin, heç kimin ondan nəql etmədiyi hədis saxtakarı, kafirlikdə ittiham olunan Seyf ibn Ömər rəvayətləri əsasında formalaşdırmışdır. Onun kitabında məlum sənədlə 701 rəvayət nəql edilmişdir. Hansı ki, Seyf onları həqiqətləri təhrif məqsədi ilə qondarmışdır. Təbəri bu rəvayətləri h. q. 11-ci ilin hadisələrindən h. q. 37-ci ilin hadisələrinə qədər olan bölmədə qeyd etmişdir. Bu, kitabın 3, 4 və 5-ci cildlərini əhatə edir.

Üçüncü cildə səhifə 210-dan başlayaraq 11-ci ilin hadisələri arasında 67 hədisə yer verilmişdir.

Dördüncü cildə 12-ci ilin hadisələri haqqında 427 hədisə yer verilmişdir.

Beşinci cildə 23-37 illərin hadisələri ilə bağlı 207 hədis qeyd edilmişdir³.

DİGƏR RƏVAYƏTLƏR

Bəziləri yazırlar: "Abdullah ibn Səba haqqında sənəd silsiləsində Seyf ibn Ömər rəvayət etmədiyi rəvayətlər də vardır. Bu rəvayətlər onun haqqında yazılanların doğru olduğunu sübut edir. Həmin rəvayətlər İbn Əsakirin "Tarixi-mədinəti-Dəməşq" əsərində qeyd edilmişdir.

Birinci rəvayət

¹ "Əl-Məarif", İbn Qüteybə, səh. 623.

² "Abdullah ibn Səba", Həllabi, səh.13.

³ "Əl-Qədir", c. 8, səh. 327.

İbn Əsakir Əbu əl-Bərəkətdən, o, Əbu Tahir Əhməd ibn əl-Həsən və Əbu əl-Fəzl Əhməd ibn əl-Həsəndən, onlar Əbd əl-Məlik ibn Məhəmməd ibn Abdullahtan, o, Əbu Əli ibn Səvvafdan, o, Məhəmməd ibn Osman ibn Əbu Şeybədən, o, Məhəmməd ibn Əladan, o, Əbu Bəkr ibn Əyyaşdan, o, Mücahiddən, o da Şüeybdən belə nəql edir: "İlk yalan danışan Abdullah ibn Səba oldu".

Cavab: Birincisi, Şüeyb Bəni-Üməyyənin qazılarından olmuş və əksər hallarda yanlış hökmlər çıxarmışdır¹.

İkincisi, bu rəvayətdə məzmun baxımından problem var. Çünki bir çox ayə və rəvayətlərə görə ilk yalançı şeytandır. O, Adəm və Həvvaya yalan satmışdır. Belə ki, Allah-Taala onun dilindən buyurur:

"Rəbbiniz sizə bu ağacı yalnız mələk olmamağınız və ya (cənnətdə) əbədi qalmamağınız üçün qadağan etmişdir!" ("Əraf", 20)

Firon (istehza ilə) dedi: "Ey əyanlar! Mən sizin üçün özümdən başqa bir tanrı olduğunu bilmirəm" ("Qəsəs", 38).

İkinci rəvayət

İbn Əsakir yazır: "Əbu Abdullah Yəhya ibn əl-Həsən Əbu əl-Hüseyn ibn əl-Ənbusidən, o, Əhməd ibn Əbid ibn Fəzldən, o, Əbu Nəim Məhəmməd ibn Əbd əl-Vahid ibn Əbd əl-Əzizdən, o, Əli ibn Məhəmməd Xəzəfədən, o, Məhəmməd ibn Hüseyndən, o, İbn Əbu Xəysəmədən, Məhəmməd ibn İbaddan, o, Süfyandan, o da Əmmar Dühnidən, Əbu əl-Tüfeylin belə dediyini nəql edir: "Əli (ə) minbərdə ikən Müsəyyib ibn Nəcəbə İbn əs-Səvdanı onun yanına gətirdi". Əli (ə) buyurdu: "O, nə edib?" Müsəyyib: "Allah və Peyğəmbər (s) adına yalan söyləmişdir", - deyə cavab verdi.

Cavab: Birincisi, bu hədisdə Abdullah ibn Səbadan söhbət açılmamışdır. İbn əs-Səvda bir neçə nəfərə deyilmişdir ki, onlardan yalnız biri Abdullah ibn Səbadır.

İkincisi, sözügedən hədisdə İbn Səbanın fitnələrdəki roluna hər hansı bir işarə yoxdur.

Üçüncüsü, öncə də qeyd etdiyimiz kimi biz, Abdullah ibn Səba adlı birinin olmasını inkar etmirik. Hansı ki, Əhli-beyt (ə) yolu ilə gələn rəvayətlərdə də qeyd edilmişdir. O, Əlini (ə) Allah, özünü isə onun peyğəmbəri hesab edirdi. Onun yalançı olmasına heç bir şübhəmiz yoxdur. Yuxarıdakı hədislər də əgər sənəd baxımından səhih olarsa və ya Abdullah ibn Səba haqqında olarsa, bundan artığını isbat etməz.

Üçüncü rəvayət

Əbu əl-Qasim Yəhya ibn Bitriq və Əbu Məhəmməd Əbd əl-Kərim ibn Həməzədən, onlar, Əbu əl-Hüseyn ibn Məkkidən, o, Əbu əl-Müəmməl ibn Əhməd ibn Məhəmməd Şeybanidən, o, Yəhya ibn Məhəmməd ibn Saiddən, o, Bundardan, o, Cəfərdən, o, Şöbədən, o, Sələmədən, o, Zeyd ibn Vəhəbdən Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Mənim olduqca qara olan bununla nə əlaqəm var?!"

Cavab: Birincisi, bu rəvayətdə Abdullah ibn Səba haqqında hər hansı bir söhbət getməmişdir.

İkincisi, əgər onun haqqında olmuş olsa belə, bunu Əli (ə) haqqında allahlıq iddiası, özü haqqında isə peyğəmbərlik iddia etməsinə aid etmək lazımdır.

Dördüncü rəvayət

Əbu Məhəmməd ibn Tavus və Əbu Yəla Həməzə ibn Həsən, Əbu əl-Qasim ibn Əbu əl-Əladan, o, Əbu Məhəmməd ibn Əbu Nəsrədən, o, Xəysəmə ibn Süleymandan, o, Əhməd ibn Züheyrdən, o, Əmr ibn Mərzuqdan, o, Şöbədən, o, Sələmə ibn Küheyldən, o da Zeyddən Əli ibn

¹ "Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid", c. 17, səh. 66.

Əbu Talibin belə buyurduğunu nəql edir. "Mənim olduqca qara olan bununla (Abdullah ibn Səba ilə) nə əlaqəm var? Bir halda ki, o, Ömər və Əbu Bəkrə qarşı idi".

Cavab: Birincisi, bu öncə qeyd edilən rəvayətdir. Lakin bəziləri bunu Şöbədən nəql edən Əmr ibn Məzruqun açıqlamasına görə iki ayrı-ayrı rəvayət hesab etmişlər. Çünki "olduqca qara biri" sözlərində məqsədin Abdullah ibn Səba olduğunu o söyləmiş, sonrakı cümləni də əlavə etmişdir. Bir halda ki, Əmr ibn Məzruq xəyalpərəstliklə, olmayan hadisələri uydurmaqla məşhurdur. Bütün bunlar göstərir ki, bu eynilə həmin rəvayətdir. Sadəcə iki nəfər tərəfindən nəql edildiyi görünür. Bunlardan biri Gündər, digəri isə Əmr ibn Məzruqdur. Lakin iki nəql arasında fərq bundan ibarətdir ki, Əmr ibn Məzruq ona Abdullah ibn Səba sözünü izah olaraq artırmışdır. Şübhəsiz, Qundər də Əmr ibn Məzruq kimi saxta hədis uyduranlardandır. Nəticə etibarilə, Əmr ibn Məzruq mötəbər rəvayətçi deyil. Çünki o, Seyf ibn Ömərədən sonra yaşamışdır. Hər halda, Əmr ibn Məzruqun açıqlaması dəlil ola bilməz. Çünki onun yaşadığı dövrlə hadisənin baş verdiyi dövr arasında 200 illik fasilə var.

Beşinci rəvayət:

Əbu Bəkr Əhməd ibn Müzəffər ibn Hüseyin ibn Susən Təmmar və Əbu Tahir Məhəmməd ibn Məhəmməd ibn Abdullah Əbu Əli ibn Şazandan, o, Əbu Bəkr ibn Cəfər ibn Məhəmməd Adəmdən, o, Əhməd ibn Musadan, o, Əhməd ibn Abdullah ibn Yunus Əbu əl-Əhvəsdən, o, Müğeyrədən Simakin belə dediyini nəql edir: "Əliyə (ə) xəbər verildi ki, İbn əs-Səvda Əbu Bəkr və Ömərənin nöqsanlı olduğunu deyir. Əli (ə) Allaha pənah apardığını bildirib, qılıncını istədi. Həzrət (ə) onu öldürmək istəyirdi. Kimsə həzrətlə (ə) danışdı. Sonda o, buyurdu: "Onu mənim yaşadığım ölkədə yaşatmayın". Buna görə də onu Mədainə sürgün etdilər¹.

Cavab: Birincisi, Simak ibn Hərb bu hadisənin şahidi olmayıb. Çünki o, Əlini (ə) əsla görməmişdir. Simak ibn Hərb hicri 123-cü ildə dünyaya gəlmiş, lakin Əli (ə) hicri 40-cı ildə şəhid edilmişdir.

İkincisi, İbn əs-Səvdada məqsədin Abdullah ibn Səba olub-olmaması məlum deyil.

Üçüncüsü, Əbu Bəkr və Ömərənin nöqsanlarını deyən öldürülmü? Bu hökm yalnız Peyğəmbər (s) və Əhli-beyt (ə) haqqında keçərlidir. Ona görə də rəvayətlərdə, Əbu Bəkrə Əsləmi Əbu Bəkri söyan birini öldürmək istəyəndə Peyğəmbərin (s) mane olduğunu görürük².

Dördüncüsü, bu rəvayət Abdullah ibn Səbanın sürgünə göndərilməsinə səbəb kimi onun Əli (ə) haqqında "qülüv" etməsini göstərən rəvayətlərlə ziddiyyət təşkil edir.

SƏHABƏLƏRƏ HÖRMƏTSİZLİK

"Tarixi-Təbəri" və s. kitablarda Abdullah ibn Səba haqqında qeyd olunanlar hər şeydən qabaq böyük səhabələrə hörmətsizlikdir. Necə ola bilər ki, bir insan uzun illər Peyğəmbərin (s) yanında olmuş, ondan təlim almış, lakin sonunda bir yəhudinin tərəfdarı olmuşdur? Hansı ki, Yəmənə Səna bölgəsindən İslama zərbə vurmaq məqsədi ilə Mədinəyə gəlmiş, zahirən İslamı qəbul etmiş, kütləni aldadaaraq xəlifəyə qarşı təhrik etmişdir. Necə ola bilər ki, o, rahat şəkildə istədiyi bölgəyə getsin və orada öz fikirlərini yaysın? Bu dastanı uyduranlar onun hansı acı nəticələr verə biləcəyini düşünməmiş və ya düşünmək istəməmişlər.

¹ "Tarixi-mədinəti-Dəməşq", 125-ci fəsl.

² "Şiəşünaslıq", Səhabələrin ədaləti fəsl.

VERSİYALAR ARASINDA ZİDDİYYƏT

Doktor İbrahim Beyzun yazır: "Səbaiyyə firqəsi istər təxəyyülün bəhrəsi olsun, istərsə də həqiqət, hər halda şiəlikdən kənar və ya şiə düşüncələri ilə təzadda olmuşdur¹.

İdris Hüseyn Məğribi yazır: "Təəccüb doğuran budur ki, bunlar "vəsiyyə" və "ismət" təfəkkürünü Abdullah ibn Səbaya aid edir və deyirlər: "O, bu iki əqidəni qəbul edən ilk şəxs olmuşdur. O, bunları yəhudi etiqadlarından ilham alaraq İslama ötürmüşdür". Mən bilmirəm yəhudilər nə vaxt öz peyğəmbərlərinin və onların vəsilərinin məsum olduğu əqidəsində olmuşlar? Bir halda ki, tarixə nəzər saldıqda bunun tam əksini görürük. Yəhudilər ən çox peyğəmbər öldürən ümmətdirlər. Biz onların müqəddəs kitablarında peyğəmbərlərə hörmətsizlikdən başqa bir şey görmürük. Müqəddəs kitabın "Yaradılış" bölməsində həzrət Lutun (ə) şərab içdiyini, məhrəmləri ilə zina etdiyini oxumuruqmu? Yenə orada həzrət Musa və Harunun (ə) haram iş gördüklərinin qeyd olunduğunun şahidi olmuruqmu? Bu, yəhudilərin peyğəmbər və vəsilərinin haqqında etiqad bəslədikləri məşhur "məsumluq"dur. Bu, xristianlığa da sirayət etmişdir. Mən başa düşə bilmirəm ki, bəzilərin "məsumluq" məsələsinin yəhudilərdən götürülməsini təsdiq etməyə vadar edən hansı ağılsızlıq, hansı cəhalətdir?!"²

OSMANIN SİYASİ METODU

Osmanın siyasi həyatına dəqiq nəzər salıb onu incələyən hər kəs onun xilafətə müxalif qüvvələrlə çox sərt davrandığının şahidi olar. O, müxaliflərini döydürməklə cəzalandırır və Mədinə şəhərindən çıxararaq ucqar bölgələrə sürgün etdirirdi. Belə olan halda, bir yəhudinin sərbəst şəkildə kütləni xəlifəyə qarşı təhrik etməsinə necə inanmaq olar? Bu, əsla inanılası deyil. Aşağıda Osmanın bəzi səhabələrə qarşı sərt mövqeyini nəzərdən keçirək:

1. Əbuzər Qifari;

Əbuzər beytülməlin bölgüsü zamanı qəbiləsinə qarşı ədalətsiz davranıldığına etiraz etdiyi üçün Osman onu Mədinədən Rəbəzəyə sürgün etdi.

İbn Əbd əl-Birr yazır: "Müaviyə Əbuzərdən şikayət etdiyi zaman Osman onu Mədinəyə çağırtdırıb Rəbəzəyə sürgün etdi və elə orada da dünyasını dəyişdi³.

İbn Əbu əl-Hədid yazır: "Əksər tarixçilərin yazdığına görə, Osman Əbuzəri öncə Şama, Müaviyənin şikayətindən sonra isə Mədinəyə çağırıb oradan Rəbəzəyə sürgün etdi. O, Şamdakı etirazlarını Rəbəzədə də davam etdirirdi⁴.

Onun bu etirazlardan, Osman əleyhinə siyasi fəaliyyətdən məqsədi insanları Əhli-beytə (ə) doğru yönəltmək idi. Halbuki bütün tarixçilər, rical alimləri Əbuzəri mədh etmiş və Peyğəmbərin (s) onu mədh edən hədislərini qeyd etmişlər.

Əbu Nəim İsfahani onun tərcümeyi-halını yazarkən belə xarakterizə edir: "O, abid, zahid, itaətkar, İslamı qəbul edən dördüncü müsəlman, şirk və küfrü İslamı qəbul etməzdən öncə tərək etmiş bir səhabədir. O, Peyğəmbəri (s) İslam dininin ona verilməsi münasibəti ilə təbrik edən ilk şəxsdir. O, haqq yolunda heç bir qınaqdan qorxmadı, hakimlərin, valilərin qəzəbindən çəkinmədi"⁵.

¹ "Əd-Dövlə əl-İslamiyyə vəl-müarizə", səh. 45.

² "Ləqəd Şəyyəni əl-Hüseyn (ə)", İdris əl-Hüseyni, səh. 79-80.

³ "Əl-İstiab", İbn Əbd əl-Birr, Əbuzərin tərcümeyi-halı.

⁴ "Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid", c. 2, səh. 316.

⁵ "Hilyə əl-övliya", c. 1, səh. 156.

Peyğəmbər (s) onun haqqında buyurur: "Əbuzər ümmətim arasında İsa ibn Məryəmin (ə) zahidliyini xatırladır¹. Büreydədən nəql edildiyinə görə, Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Allah-Taala mənə özünün də sevdiyini bildirdiyi dörd nəfərə məhəbbət bəsləməyi tapşırırdı. Onlar Əli, Əbuzər, Miqdad və Salman idi"².

2. Əmmar Yasir;

Bəlazuri yazır: "Miqdad ibn Əmr, Əmmar ibn Yasir, Təlhə, Zübeyr və bir çox digər səhabələr Osmana məktub yazaraq bəzi məqamları xatırladı, Allahdan qorxmasını tövsiyə etdilər. Həmin məqamlara əhəmiyyət verilmədiyi təqdirdə ona qarşı çıxacaqları ilə hədələdilər. Əmmar məktubu alıb Osmanın yanına gəldi. Osman məktubun ilk cümlələrini eşitdikdə qəzəblənərək dedi: "Sən dostlarından biri olaraq bu hədə dolu məktubu mənim üçün oxumağa necə cürət edirsən?" Əmmar dedi: "Çünki mən qövmün sənə daha çox nəsihət verəniyəm".

-Yalan deyirsən, ey Süməyyənin oğlu!

-And olsun Allaha ki, mən Süməyyə və Yasirin oğluyam.

Bu cavabı eşidən Osman qulamını çağıraraq onun əl-ayağının sındırılmasını tapşırırdı". Sonra ayaqqabılı ayaqları ilə Əmmarı təkilməyə başladı və nəticədə Əmmarın bədəni qaraldı"³.

İbn Səd Təbəqat əsərində yazır: "Əqəbə ibn Amir Əmmarı qətlə yetirən şəxdir. O, Əmmarı Osmanın əmri ilə vurdu"⁴.

Halbuki Əmmar ibn Yasir Əbu əl-Yəqzan hicri qəməri 36-cı ildə Siffeyn döyüşündə şəhid edildi. O və valideynləri İslamın erkən çağlarında iman gətirdikləri üçün orta əsr işgəncələrinə məruz qaldılar. Lakin İslamdan dönməyərək bütün işgəncələrə dözdülər. Nəticədə Yasir və Süməyyə ağır işgəncələr altında şəhadət məqamına yüksəldilər.

İbn Hişam yazır: "Bəni-Məxzumlular Əmmar və valideynlərini hava isti ikən evlərindən çıxardılar. Günorta çağı Məkkənin isit qumları üzərində işgəncələr verməyə başladılar. Onların yanından keçən Peyğəmbər (s) buyurdu: "Dözümlü olun, Yasir ailəsi! Sizin yeriniz behiştdir"⁵.

Xalid ibn Vəlid deyir: "Əmmarla mənim aramda mübahisə düşdü. Mən ona ağır söz dedim. Əmmar Peyğəmbərə (s) məndən şikayət etdi. Mən Peyğəmbərin (s) yanına gələndə həzrət (s) başını qaldıraraq buyurdu: "Əmmara düşmən kəsilən şəxs Allaha düşmən kəsilmişdir. Ona qəzəblənən, kin bəsləyən Allaha qəzəblənmiş, kin bəsləmişdir". Mən o gündən bəri Əmmarı sevirəm"⁶.

Hani ibn Hani deyir: "Biz Əlinin (ə) yanında idik. Əmmar oraya gəldi. Həzrət (ə) onu görüb buyurdu: "Pak və pakediciyə salam olsun! Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Əmmarın bütün vücudunu iman bürümüşdür"⁷.

İbn Məsud deyir: "Peyğəmbərin (s) Əmmara belə buyurduğunu eşitdim: "İnsanlar ixtilaf edərlərsə, (bilin ki,) haqq Əmmarlardır"⁸.

İbn Teymiyyənin tələbəsi İbn əl-Qəyyim Cövziyyə deyir: "Şamlılar Peyğəmbərin (s) Əmmar haqqında "Səni zalımlar qətlə yetirəcək", - deyərək buyurduğu kəlamı yanlış yozdular. Onlar deyirdilər: "Onu biz öldürmədik. Onu özü ilə döyüşə gətirib nizələr qarşısına çıxaranlar öldürdülər".

¹ "Usd əl-ğəbə", c. 5, səh. 187.

² "Səhihi-Tirmizi", c. 2, səh. 213; "Sünəni-İbn Macə", c. 1, səh. 66; "Müstədrəki-Hakim", c. 5, səh. 187.

³ "Ənsab əl-əşraf", c. 5, səh. 49; "Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid", c. 1, səh. 239.

⁴ "Təbəqati-İbn Səd", c. 3, səh. 185.

⁵ "Sirəti-İbn Hişam", c. 1, səh. 34; "Hilyə əl-övlia", c. 1, səh. 141.

⁶ "Əl-İsabə", c. 2, səh. 512.

⁷ Yəne orada.

⁸ "Tarixi-İbn Kəsir", c. 7, səh. 270.

Bu yozum hədisin ibtidai mənasının tam əksinədir. Çünki onu qətlə yetirən birbaşa ona zərbə endirəndir. Buna görə də onların bu yozumunu rədd edərək bu fikirdə olanlara belə bir sual ünvanlamışlar: Həmzənin və onunla birgə şəhid edilənlərin qatili Peyğəmbər (s) və səhabələr idilərmə? Çünki onları müşriklərin şəmşirləri qarşısına çıxaran Peyğəmbər (s) və səhabələri idilər.

3. Abdullah ibn Məsud;

Məhəmməd ibn İshaq, "Sirə" əsərində Məhəmməd ibn Kəb Qərəzinin belə dediyini nəql edir: "Osman Abdullah ibn Məsuda Əbuzərin dəfnində iştirak etdiyi üçün qırx şallaq vurdu"¹.

Bəlazuri özünəməxsus sənədlə nəql edir: "Osman beytülməlin açarını Vəlid ibn Üqbəyə tapşırıqda Abdullah ibn Məsud onun vali olmasını pislədi. Bunu eşidən Vəlid Osmana məktub yazıb Abdullah ibn Məsuddun ona qarşı hörmətsizlik etdiyini bildirdi. Məktub Osmana çatan kimi Abdullah ibn Məsudun Mədinəyə qaytarılmasını əmr etdi"².

Bəlazuri yazır: "Abdullah ibn Məsud Mədinəyə daxil olanda Osman Peyğəmbərin (s) minbəri üzərində xütbə oxuyurdu. Onu gördükdə dedi: "Bilin ki, sizin aranızda pis canlı var". Abdullah ibn Məsud dedi: "Mən belə deyiləm. Mən Peyğəmbərin (s) Bədr və beyəti-rizvan səhabələrindənəm". Aişə səsləndi: "Ey Osman, Peyğəmbərin (s) səhabəsi ilə beləmi söhbət edirsən?" Osman onun zorla məsciddən çıxarılmasını əmr etdi. Abdullah ibn **زعمه** onu yerə yıxdı. Digər bir nəqlə görə Osmanın qulamı onu elə yıxdı ki, qabırğası sındı. Əli (ə) buyurdu: "Ey Osman! Vəlid ibn Üqbənin sözü ilə Peyğəmbər (s) səhabəsi ilə belə danışsən?"³ Sonra həzrət (ə) ayağa durub İbn Məsudu yerdən qaldıraraq evinə apardı. O, Osman tərəfindən ev dustağı edildi. Belə ki, hətta Mədinə ətrafına çıxmağa da ixtiyarı yox idi⁴. Halbuki Əlidən (ə) Abdullah ibn Məsud haqqında soruşduqda buyurdu: "O, Quran və sünnə elmlərinə yiyələnərək sonuna yetmişdir. Bu elm onun üçün kifayətdir"⁵.

Übeydullah ibn Abdullah ibn Ətəbədən nəql edilən rəvayətdə deyilir: "Abdullah ibn Məsud Peyğəmbər (s) sirlərinin sahibidir"⁶.

İmam Əli (ə) Abdullah ibn Məsud haqqında buyurmuşdur: "O, Quranı qıraət etmiş, halalının halal, haramının haram olduğunu bilmişdir. O, dinə agah, sünnəyə vaqifdir"⁷.

4. Kufə müxaliflərinin sürgün edilməsi.

Bəlazuri yazır: "Səd ibn As Osmana məktub yazaraq bildirdi ki, mən Malik Əştər və onun Quran qıraətçiləri kimi tanınan dostları Kufədə olduqları halda oranı idarə edə bilmirəm. Osman cavabında onları Şama sürgün etməyi əmr etdi. Malik Əştərə ünvanladığı məktubda isə yazdı: "Mən sənə nəyisə gözlətdiyini görürəm. Əgər onu aşkara çıxarsan qanın halal olacaq. Sənənin bu işlərdən əl çəkəcəyini heç güman etmirəm. Sonunda başına elə bir müsibət gələcək ki, ondan sonra sağ qalmayacaqsan. Mənim məktubumu aldığı an Şama doğru hərəkət et".

Səd ibn As Malik Əştəri və onunla həmfikir dostlarını - Zeyd ibn Suhan, Səsəə ibn Suhan, Aiz Təmimi, Kümeyl ibn Ziyad Nəxəi, Cündəb ibn Zühəyr Əzdi, Haris bin Abdullah Əvər Həmdani, Yezid Nəxəi, Sabit ibn Qeys, Əsər ibn Haris və başqalarını Şama sürgün etdi. Bunların hamısı Kufə qariləri hesab olunurdular. Şama gəldikdə Müaviyə öncə onlara hörmət göstərdi. Lakin Müaviyə ilə Malik Əştər arasında mübahisə düşdükdə onu həbs etdirdi. Kufədən gələn bu

¹ "Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid", c. 1, səh. 237.

² "Ənsab əl-əşraf", c. 5, səh. 36; "Əl-İstiyab", c. 1, səh. 373.

³ "Ənsab əl-əşraf", c. 5, səh. 36.

⁴ "Əs-Sirə əl-Hələbiyyə", c. 2, səh. 87.

⁵ "Müstədrəki-Hakim", c. 3, səh. 318.

⁶ "Təbəqati-İbn Səd", c. 3, səh. 108; "Hilyə əl-övlia", c. 1, səh. 126.

⁷ "Müstədrəki-Hakim", c. 3, səh. 315.

qiraətçilər Əmr ibn Zürrənin qonaqları olduğu üçün o, Müaviyəyə etiraz edərək dedi: "Onu həbs edirsənsə, müdafiə edənlər də tapılacaq". Müaviyə onun da həbs edilməsini əmr etdi.

Müaviyəyə xəbər çatdı ki, şamlılar Malik Əştər və dostları ilə mehriban davranırlar. Buna görə də Osmana belə bir məktub ünvanladı: "Sən öz qövminü yanlış yola yönəldən insanları mənim yanıma göndərmisən. Mən onların xəlifənin itaətinə qarşı çıxmıyacaqlarına əmin deyiləm". Osman Müaviyəyə cavab yazaraq onları Himsə sürgün etməyi əmr etdi. Müaviyə də əmri icra edərək onları Əbd ər-Rəhman ibn Xalid ibn Vəlid ibn Müğeyrənin valisi olduğu Himsə göndərdi"¹.

ƏLLAMƏ ƏMİNİDƏN BİR NEÇƏ SÖZ

Əllamə Əmini, Təbərinin nəql etdiyi Abdullah ibn Səbanın fitnələrdəki rolu haqqında yazır: "Əgər İbn Səba fitnələr törətməkdə bu qədər qabaqcıl idisə, nə üçün ümmətin siyasətçiləri, valiləri onu tanıdıqları halda həbsi üçün məmur göndərmədilər? Bu qədər cinayətə nə üçün göz yumdular? Nə üçün onu edam edib xalqı onun şərindən xilas etmədilər. Quranın bu çağırışını eşitmirdilərimi?"

Allaha və Peyğəmbərinə qarşı vuruşanların, yer üzündə fitnə-fəsad salmağa çalışanların cəzası ancaq öldürülmək, çarmıxa çəkilmək, ya da əl-ayaqlarının çarpazvari (sağ əllərilə sol ayaqlarının) kəsilməsi, yaxud da yaşadıkları yerdən sürgün olunmalarıdır. Bu (cəza) onlar üçün dünyada bir rüsvayçılıqdır. Axirətdə isə onları böyük bir əzab gözləyir (Maidə, 33).

Nə üçün xəlifə onu öldürərək fitnələri yatıdırmadı? Yoxsa onun hücumu yalnız Peyğəmbərin (s) yaxınlarına qarşı idi?²

ŞİƏLİK ƏSL İSLAM RUHUDUR!

Əgər Abdullah ibn Səbanın fitnələrdəki rolu haqqında deyilənlərin doğru olduğunu qəbul etsək belə, bunun şiəliyin yaranması ilə hər hansı bir əlaqəsi yoxdur. Çünki öncə də qeyd etdiyimiz kimi şiəliyin təsisçisi ilk növbədə Allah-Taalanın özüdür. Peyğəmbər (s) isə Quranda önə çəkilən bu məsələni 23 il ərzində insanlara çatdırmışdır. O həzrətin həyatda olduğu dövərdə və vəfatından sonra çoxlu sayda səhabə bu təlimləri mənimsəmiş və Əhli-beytin (ə) imamətinə etiqad bəsləmişlər".

Əl-Əzhər universitetinin şeyxi Əbd əl-Həlim Mahmud yazır: "Fikrimizcə, şiəliyin yaranmasını iranlıların İslamı qəbul etdikləri dövrə aid etmək yanlışdır. Bunu yəhudiliklə, yəni Abdullah ibn Səba ilə də bağlamaq olmaz. Şiəliyin kökləri daha öncəyə gedib çıxır. Onun keçmişi bir tərəfdən Əli (ə), digər tərəfdən isə Peyğəmbərin (s) özü ilə bağlıdır"³.

O, yazır: "Şiəliklə bağlı hesab olunan və ya şiəliyə aid etdikləri Abdullah ibn Səba şiə kitablarının tənqid etdiyi, lənət yağdırdığı şəxdir. Şiə kitablarında onun haqqında deyilir: "O, yad edilməyəcək dərəcədə məlunudur!"⁴

Ustad Davud Hənəfi yazır: "Təqiqatçıların ən böyük xətalari şiəlik haqqında irəli sürülən versiyalarıdır. Belə ki, onu Abdullah ibn Səbaya aid etmişlər. Bu haqsızlıqdır"⁵.

¹ "Ənsab əl-əşraf", c. 5, səh. 39-43.

² "Əl-Qədir", c. 9, səh. 302, 303.

³ "Ət-Təfkir əl-fəlsəfi fi əl-İslam", səh. 176.

⁴ Yenə orada.

⁵ "Abdullah ibn Səba", səh. 18.

Şeyx Şəltut, Əbu Zöhrə və Əhməd bəy yazırlar: "İmamıyyə şübhələrinin hamısı müsəlmandırlar. Onlar Allaha, Peyğəmbərin (s) gətirdiklərinə, Quranın buyurduqlarına inanırlar. Onların arasında keçmişdə və indi hər bir elmi sahədə böyük alimlər olmuşdur. Onlar dərindən təfəkkürə, geniş məlumatla malikdirlər. Onların qələmə aldığı əsərlər yüz minlərlədir. Mənim bu əsərlərin böyük bir hissəsindən xəbərim var"¹.

Şeyx Mahmud Əbu Zöhrə yazır: "Şübhəsiz ki, şübhəlik İslam firqələrindəndir. Onlar nə deyirlərsə, Qurana və ya Peyğəmbərdən (s) nəql olunan hədislərə istinad edirlər. Onlar da özlərinin əhli-sünnədən olan qonşularına belə dost münasibət bəsləyir və kindən uzaq dururlar"².

İordaniya müftilərindən Şeyx Mahmud Sərtavi yazır: "Mən əmilsaleh sələflərimizin dediklərini deyirəm. İmamıyyə şübhələri bizim din qardaşlarımızdır. Onların bizim boynumuzda qardaşlıq haqqı var. Eləcə də bizim onların boynunda qardaşlıq haqqımız var"³.

Ustad Əbd əl-Fəttah Əbd əl-Maqsud yazır: "Fikrimizcə, şübhəlik İslamı tam təmsil edən məzhəbdir. Həqiqi İslamı görmək istəyənlər ona şübhə etiqadlarından baxmalıdırlar. Tarix şübhəliyin İslam etiqadlarını qorumaq üçün göstərdiyi xidmətlərə şahiddir"⁴.

Qahirə dilçilik institutunun Ərəb ədəbiyyatı müəllimi Doktor Hamid Hənəfi Davud yazır: "Burada hörmətli oxucunun diqqətinə çatdırıram ki, şübhəlik heç də yolunu azmışların və süfyanilərin göstərdikləri kimi sırf nəqli, İsrail əsilli xurafata əsaslanan, yaxud Abdullah ibn Səba və yalnız təxəyyülün məhsulu olan digər şəxsiyyətlərin yaratdığı məzhəb deyil. Şübhəlik bizim bu gün ön çəkdiyimiz elmi üsullara görə güman edilən məzhəb deyil. Şübhəlik ənənəvi və rəşional (nəqli və əqli) dəlillərə əsaslanan ilk müsəlman məzhəbidir. O, İslam məzhəbləri arasında geniş, parlaq yol keçmişdir. Əgər şübhəlikdə ənənəvi və rəşional dəlilləri toplamaq imtiyazı olmasaydı, o, əsl İslam ruhuna sadiq qalmaq şərti ilə yenilik ruhu, ictimad vasitəsi ilə zaman və məkana uyğunlaşa bilməzdi"⁵.

O, "Abdullah ibn Səba" kitabına rəy verərkən yazır: "İslam tarixindən on üç əsr keçir və biz hər gün alimlər tərəfindən şübhəlik əleyhinə fətvaların verildiyinin şahidi oluruq; kökündə nəfsi istəklər, duyğu və hisslər dayanan fətvalar. Bu yanlış üsul İslam firqələri arasında böyük fasilə yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Nəticədə elm və İslam alimləri bu məzhəbin böyüklərinin bilgilərindən məhrum olmuşlar. Əslində bunun ziyanını elmi ictimaiyyət görmüşdür. Bu xurafat vasitəsi ilə şübhəlik çoxlu zərbələr almışdır. Lakin bu, şübhəliyə qarşı haqsızlıqdır. Şübhə fiqhinin bayraqdarı İmam Sadiqin (ə) (vəfatı: 148 h. q.) iki əhli-sünnə imamının, Əbu Hənifə Nöman ibn Sabitin (vəfatı: 150 h. q.) və Əbu Abdullah Malik ibn Ənəsin (vəfatı: 179 h. q.) müəllimi olması bizə yetər. Təsədüfi deyil ki, Əbu Hənifə: "O iki il olmasaydı, Nöman həlak olardı", – deyər bildirir. Onun məqsədi İmam Sadiqdən (ə) dərslər aldığı, elmindən bəhrələndiyi iki il müddətdir. Malik ibn Ənəs deyir: "Mən Cəfər ibn Məhəmməddən (ə) fəqih, bilgili insan tanımıram"⁶.

Əl-Əzhər universitetinin İslam fəlsəfəsi müəllimi professor Əbu əl-Vəfa Qənimi Taftazani yazır: "Qərbdə və şərqdə, qədim və keçmiş alimlər şübhəliyə qarşı yanlış mövqedə olmuşlar. Bu isə heç bir nəqli dəlilə uyğun gəlmir. Adı camaat bu yanlış məlumatları əldən-ələ keçirərək, yanlış və ya doğru olduğuna fikir vermədən şübhələri ittiham etmişlər. Onların belə insafsızcasına davranmalarının səbəblərindən biri şübhə qaynaqlarından xəbərsiz olmalarıdır. Onlar şübhəliyə qarşı ittihamlarda yalnız şübhəlik əleyhinə yazılmış kitablara əsaslanırlar"⁷.

¹ "Tarix ət-təşri əl-İslam".

² "Tarix əl-məzahib əl-islami", səh. 39.

³ "Risələ əs-səqəleyn" jurnalı, say: 2, 1413-cü il, səh. 252.

⁴ "Fi səbil əl-vəhdət əl-islamiyyə".

⁵ "Nəzərat fi əl-kutub əl-xalidə", səh. 33.

⁶ "Abdullah ibn Səba", Əllamə Əsgəri, c. 1, səh. 13.

⁷ "Məə rical əl-fikr fi əl-Qahirə", səh. 40.

Səd ibn Abdullah Əşərinin Fikirlərinin tənqidi

Şiəliyə müxalif qüvvələr ona zərbə vurmaq üçün Səd ibn Abdullah Əşərinin sözlərinə əsaslanmışlar. O, "əl-Məqalat vəl-firəq" əsərində yazır: "Yəhudi Abdullah ibn Səba Əlinin (ə) imamlığını qəbul edən ilk şəxs idi"¹.

Şiəliyə qarşı olanlar bunu, onun Abdullah ibn Səbanın təlimləri olduğuna dəlil kimi göstəririlər.

Cavab: 1. Bəziləri bunun dörd şiə qaynağında qeyd edildiyini güman etmişlər. Bu qaynaqlar aşağıdakılardır: "Əl-Məqalat vəl-firəq", Əşəri (hicri-301); "Firəq əş-şiə", Növbəxti (vəfat - hicri IV əsrin birinci yarısı); "Ricali-Kəşşi", Məhəmməd ibn Ömər Kəşşi (vəfat - hicri 4 əsrin ortaları); "Bihar əl-ənvar", Məclisi (vəfat - 110). Lakin həqiqət budur ki, bu yalnız "əl-Məqalat və əl-firəq" kitabında qeyd edilmişdir, digər kitablar isə ondan götürmüşlər. "Əl-Məqalat vəl-firəq" və "Firəq əş-şiə" kitabı əslində bir kitabdır. Hər ikisinin müəllifi Əşəridir.

Ustad Seyid Məhəmməd Rza Hüseyni yazır: "Bu kitabın Növbəxtiyə aid edilməsi yanlıştır. Çünki o, Əşərinin kitabının ixtisara salınmış nüsxəsidir"².

Məclisi bu ibarəni Kəşşidən iqtibas etdiyini açıqca bildirir. Kəşşinin bu sözü isə Əşərinin yazdığı "əl-Məqalat vəl-firəq"dən götürülmüşdür. Nəticə etibarilə, bu sözün yeganə qaynağı Səd ibn Abdullah Əşərinin kitabıdır.

2. Nəccaşi (h. q. 450) Səd ibn Abdullah Əşərinin haqqında yazır: "O, əhli-sünnədən çoxlu sayda hədis əxz etmişdir. O, bu hədisləri toplamaq üçün səfərə çıxmış, Həsən ibn Ərəfə, Məhəmməd ibn Əbd əl-Malik Dəməşqi, Əbu Hatəm Razi və Abbas Tərqufi kimi alimlərlə görüşmüşdür"³.

3. Səd ibn Abdullah Əşəri Abdullah ibn Səba haqqında deyir: "Bəzi elm adamları Abdullah ibn Səbanın yəhudi olduğunu nəql etmişlər". Onun "bəzi elm adamları" ifadəsi anlaşılmazdır. Bu elm adamlarının şiə və ya əhli-sünnə tarixçi və ya hədisşünası olduğu bəlli deyil. Digər qaranlıq məqam isə onun bu sözləri bilavasitə elm adamlarından eşidib-əşitməməsidir. Əşərinin sözlərində olan bu anlaşılmazlıqlar onun sözünü etibardan salır.

4. Çox güman ki, Əşəri bu sözləri əhli-sünnədən nəql etmişdir. Hansı ki, o dövrdə şiəliklə bağlı bu növ sözlərə çox yer verilmişdi. Bu fikri təsdiq edən digər dəlil isə "bəzi elm adamları" ifadəsinin əhli-sünnə alimlərinin haqqında işlənməsidir. Şiə alimləri haqqında isə "dostlarımızdan bəziləri" ibarəsindən istifadə edilir. Əşərinin sözlərinə diqqət yetirdikdə bu daha aydın nəzərə çarpır. O, yazır:

"Bəzi elm adamlarına görə, Abdullah ibn Səba yəhudi olmuş, sonradan İslamı qəbul edərək Əlinin (ə) imam olduğuna etiqad bəsləmişdir. O, yəhudi olduğu zaman Musanın (ə) vəsisi Yuşə ibn Nun haqqında da belə düşünürdü. Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişdikdən sonra İslamı qəbul etdi və Əli haqqında da həmin sözləri deməyə başladı. O, Əlinin (ə) imamətinin zəruriliyini meydana çıxarmaqla məşhur olan, onun düşmənlərinə qarşı çıxan, müxaliflərinin daxilini kəşf edərək kafir olduqlarını üzə çıxaran ilk şəxsdir. Elə buna görə də şiəliyə qarşı olanlar rafiziliyin yəhudilikdən gəldiyini iddia edirlər"⁴.

Burada onun, Əlinin (ə) imam olduğuna etiqad bəsləyən ilk şəxs olduğu qeyd edilmir. Yalnız həzrətin (ə) imamətinin zəruri olduğunu söyləyən ilk şəxs kimi məşhurlaşdığı söylənilir.

¹ "Əl-Məqalat vəl-firəq", səh. 20.

² "Turasuna" jurnalı, say: 1, 1405-ci il, səh. 29-51.

³ "Ricali-Nəccaşi", səh. 177.

⁴ "Əl-Məqalat vəl-firəq", səh. 20.

Digər ibarələrdə də onun "təbərri" məsələsini aşkara çıxardığı qeyd edilir. Bu ibarədən anlaşıldığına görə, o, həzrətin (ə) müxaliflərinə qarşı münasibətini gizləməirdi. Hansı ki, bir çoxları uzun müddət xəlifələrə qarşı belə davranırdılar.

Əşəri sözünün sonunda həmin məsələyə toxunaraq yazır: "Buna görə, şiəliyə qarşı olanlar bu məzhəbi Abdullah ibn Səbaya aid edirlər". Bu, əslində Əşərinin məlum fikrə qarşı etirazıdır.

5. Əgər Əşərinin bu fikirdə olduğunu qəbul etsək də bu, tarixi faktlarla üst-üstə düşmür. Çünki bir çox səhabə və tabelər Əlinin (ə) imamətinin zəruriliyinə etiqad bəsləmişlər.

MƏLUM HADİSƏLƏRİN ABDULLAH İBN SƏBAYA AİD EDİLMƏSİNDƏ MƏQSƏD NƏDİR?

Sübhəsiz ki, bütün bu hadisələrlə bağlı Abdullah ibn Səbanın adını hallandıranlar bundan nə isə bir məqsəd güdürlər. Aşağıda onların məlum hədisləri hansı məqsədlərlə uydurub yaydıqlarına nəzər salaq:

1. Osman, Aişə, Təlhə, Zübeyr və Osman tərəfindən təyin edilmiş valiləri müdafiə etmək, onların tutduğu mövqeyə haqq qazandırmaq;

2. Dolayı yolla Əliyə (ə) etiraz etmək;

3. Osman və valilərini tənqid edənlərin yəhudilər tərəfindən təhrik edildiyini önə çəkərək bu tənqidin təsirini azaltmaq;

4. Şiə qaynaqlarında Osman, Təlhə, Zübeyr və Aişə haqqında mövcud olan hədislərə qarşılıq vermək və bu hədislərin tam əksini uydurmaq;¹

5. Müsəlmanların Osmanın evini mühasirəyə almalarının və onu öldürmələrinin əsl səbəblərini ört-basdır etmək; Çünki tarixçilər Osman tərəfindən təyin olunmuş Bəni-Üməyyə əsilli valilərin zülm və fəsada böyük yer verdiklərini qeyd edirlər. Müsəlmanlar Osmandan onları ədalətli valilərlə əvəz etməsini tələb edirdilər. O, xalqın tələbinə müsbət cavab vermədiyi üçün ona qarşı üsyan edib evində qətlə yetirdilər². Qərəzli tarixçilər İbn Səba və bu kimi digər hadisələri qondararaq tarixi həqiqətlərin üstünü ört-basdır etməyə çalışmışlar.

6. Digər bir məqsəd isə şamlıları açıqca mədh etmək, dolayısı ilə Müaviyəni dahiləşdirməkdir; Bu məqsədlə onlar Abdullah ibn Səbanın şamlılara təsir göstərə bilməməsini önə çəkirlər. Guya şamlılar onun qərəzli mövqeyini anlamış və Şamdan qovmuşlar.

Təbəri özünəməxsus sənədlə Seyf ibn Ömərən, o da Yezid Fəqəsidən nəql edir: "Abdullah ibn Səba sənəli yəhudi idi. Anası Səvda (qaradərili) idi. O, İslamı Osman dönəmində qəbul etdi və müsəlmanları yoldan çıxarmaq üçün müsəlman ölkələrinə səfərə çıxdı. O, səfərinə Hicazdan başladı, sonra Kufə və Şama getdi. Lakin şamlılara təsir göstərə bilmədi. Ona görə də şamlılar onu Şamdan qovdular³.

7. Düzgün etiqadlarını yanlış kimi göstərmək;

Buraya rəcət, Əlinin (ə) vəsi olması, onun xəlifəliyə Osmandan daha layiq olması və s. daxildir. Onlar bu etiqadi məsələləri insanları yoldan çıxarmağı qarşısına məqsəd qoyan Abdullah ibn Səbaya aid edib müsəlmanlarda onlara qarşı pis fikir oyatmaq məqsədi güdürlər.

¹ "Abdullah ibn Səba", Həllabi, səh. 40.

² "Tarixi-Təbəri", c. 3, səh. 407.

³ "Tarixi-Təbəri", c. 2, səh. 647.

ABDULLAH İBN SƏBA ƏMMARDIRMI?

Doktor Əli Verdi və bu kimi tarixçilər Abdullah ibn Səbanın Əmmar ibn Yasir olduğunu iddia etmiş və bunu aşağıdakı şəkildə əsaslandırmışlar:

1. Abdullah ibn Səba İbn əs-Səvda kimi tanınır. İbn əs-Səvda Əmmarın künyəsidir.
2. Əmmar Yəmənün Səba qəbiləsindəndir.
3. O, Əliyə (ə) hədsiz məhəbbət bəsləmiş və xalqı ona beyət etməyə dəvət etmişdir.
4. Əmmar xalqı Misirdə xəlifənin əleyhinə üsyan etmək üçün təhrik edirdi. Uyğun fəaliyyət Abdullah ibn Səba haqqında da qeyd edilir.

5. Nəql olunduğuna görə, Abdullah ibn Səba Osmanı həqiqi xəlifə hesab etmir, bunun Əlinin (ə) haqqı olduğunu düşünürdü. Bu Əmmar haqqında da qeyd edilir.

Doktor Əli Verdi digər dəlillər də göstərərək Abdullah ibn Səbanın məşhur səhabə Əmmardan qeyrisi ola bilməyəcəyi qənaətinə gəlir. Çünki Qüreyş Əmmarı Osman əleyhinə üsyan edənlərin sərkərdəsi hesab edirdi. Lakin öncədən bunu onun adı ilə bağlamaq istəmir, Abdullah ibn Səba şərti adını göstərirdilər¹.

Doktor Kamil Mustafa Şeybi "əs-Silə beyn ət-təsəvvüf vət-təşəyyü" əsərində bu fikirlə razılaşıq, göstərilən dəlilləri qaneedici və məntiqli hesab edir.

Doktor Əli Sami Nişarın da sözlərindən bu versiyaya meyli olduğu anlaşılır. O, "Nəşə əl-fikr əl-fəlsəfi fi əl-İslam" kitabında yazır: "Çox güman ki, Abdullah ibn Səba qondarma və ya Əmmar ibn Yasirə aid şərti addır"².

Cavab: Bu versiyanın qaneedici dəlili yoxdur. Lakin bunu rədd edən çoxsaylı dəlillərimiz var. Belə dəlillərdən bir neçəsinə nəzər salaq:

1. Bu ehtimal yalnız Abdullah ibn Səba haqqındakı rəvayətlər doğru olduğu zaman keçərli hesab edilə bilər. Bir halda ki, bu növ rəvayətlərin təxəyyüldən başqa bir şey olmadığını sübut etdik.

2. Tarixçilər Əmmarın Osmana qarşı mövqeyini açıqca yazmışlar. Belə olan halda şərti ada ehtiyac yoxdur.

3. Tarixçilər Abdullah ibn Səbanın yəhudi olub, fəqət Osman dönəmində iman gətirdiyini qeyd edirlər. Bir halda ki, Əmmar İslamı hələ Peyğəmbər (s) dönəmində qəbul etmişdi.

4. Tarixçilərə görə, Əli (ə), İbn Səbanı tövbə etmədiyi üçün yandırdı və ya Mədainə sürgün etdi. Bir halda ki, Əmmar ibn Yasir Siffeyn döyüşündə şəhid oldu.

5. Təbəriyə görə, Əmmar Abdullah ibn Səbanın təsiri altına düşmüş və ona kütləni xəlifəyə qarşı təhrik etməkdə kömək etmişdi³.

Bütün bunlar göstərir ki, Əmmar ibn Yasir Abdullah ibn Səba deyil.

İBN SƏBA ABDULLAH İBN VƏHƏBDİRMI?

Bəzi tarixi qaynaqlarda Abdullah ibn Səbanın Abdullah ibn Vəhəb Rasibi olduğu qeyd edilir. Abdullah ibn Vəhəb Rasibi Nəhrəvanda Əliyə (ə) qarşı döyüşən xəvaricin öndə gedənlərindən idi. Səd ibn Abdullah Əşəri yazır: "Səbaiyyə Abdullah ibn Səbanın tərəfdarlarına deyilir. O, Abdullah ibn Vəhəb Rasibi Həmdanidir"⁴.

¹ "Əl-Silə beyn ət-təsəvvüf vət-təşəyyü", c. 1, səh. 36.

² "Nəşə əl-fikr əl-fəlsəfi fi əl-İslam", c. 2, səh. 27.

³ "Tarixi-Təbəri", c. 3, səh. 379.

⁴ "Əl-Məqalat vəl-firəq", səh. 20.

Bəlazuri yazır: "Hücr ibn Ədi Kindi, Əmr ibn Həmiq Xüzai, Həbbə ibn Cüveyn Bəcali və İbn Səba adlanan Abdullah ibn Vəhəb Həmdani Əlinin (ə) yanına gəlib ondan Əbu Bəkr və Ömər haqqında soruşdular"¹.

Fikrimizcə, bu iki şəxs arasında oxşarlıq, tarixçilərin onların eyni adam olduqlarını güman etmələrinə gətirib çıxarmışdır. Çünki hər ikisinin adı Abdullahdır; hər ikisi yəmənlidir və hər ikisi İbn əs-Səvda kimi məşhurdur. Bu ehtimalın meydana gəlməsində bəzi rəvayətlər də təsirsiz olmamışdır². Lakin onları bir-biri ilə müqayisə etdikdə görürük ki, bu iki şəxs eyni adam deyil. Aralarında oxşar cəhətlərin olmasına baxmayaraq, fərqli cəhətlər də çoxdur. Buna görə də onların eyni adam olması mümkün deyil. Bu iki şəxs arasındakı bir neçə fərqli cəhətə nəzər salaq:

1. Abdullah ibn Səba zöhd və ibadət anlayışları ilə vəsf edilməmişdir. Lakin Abdullah ibn Vəhəb məlum fəzilətlərlə vəsf edilmişdir. Belə ki, İbn Həcər onun haqqında yazır: "İnsan onun ibadətindən heyrətə düşür. Belə ki, onu "qabarlı" adlandırmışlar. Çünki çox səcdə etdiyindən alını və dizləri dəvə (dizi) kimi qabar bağlayırdı"³.

2. Tarixçilərə görə, Abdullah ibn Səba yəhudi olmuş və Osman dönəmində İslamı qəbul etmişdir. Abdullah ibn Vəhəb isə Ömər ibn Xəttab dönəmindəki fəthlərdə iştirak etmişdir.

İbn Həcər onun haqqında yazır: "O, Səd ibn Əbu Vəqqasla birgə İraqın alınmasının şahidi olmuşdur"⁴.

3. Abdullah ibn Səba Əli (ə) haqqında "qülüb" etmiş, onu ilahiləşdirərək Allah həddinə yüksəlmiş, Seyf ibn Ömər rəvayətinə görə isə onu (ə) digər xəlifələrdən üstün hesab etmişdir. Bir halda ki, Abdullah ibn Vəhəb Rasibi Əlini (ə) kafirlikdə ittiham etmişdir.

4. Abdullah ibn Vəhəb xəvaricin sərkərdəsi idi. Abdullah ibn Səba isə ümumiyyətlə xəvaricdən deyildi.

5. Abdullah ibn Səbanı Əli (ə) yandırmış və ya Mədainə sürgün etmiş və Əlinin (ə) şəhadət xəbərini eşidənədək orada qalmışdır. Abdullah ibn Vəhəb isə tarixçilərin yekdil rəyinə görə, Nəhrəvan döyüşündə qətlə yetirilmişdir.

İbn Həcər yazır: "Abdullah ibn Vəhəb Rasibi Həruriyyə sərkərdələrindəndir. Bəziləri onu zəiflər sırasında qeyd etmişlər. O, Nəhrəvanda xəvaricin öndərlərindən idi. Əli (ə) onlarla döyüşəndə o, qətlə yetirildi"⁵.

ABDULLAH İBN SƏBANIN SOYKÖKÜ

Şiə və əhli-sünnə qaynaqlarına görə, onun adı Abdullah ibn Səbadır. Lakin Səbanın onun atası və ya əksər Yəmən qəbilələrinin də mənsub olduğu Səba ibn Yəşcüb ibn Yərub ibn Qəhtan olduğu məlum deyil. Bəlazuri "Ənsab əl-əşraf", Zəhəbi "əl-Müştəbəh", Məqrizi "əl-Xütət" əsərində onun Abdullah ibn Vəhəb Səbai olduğu qənaətinə gəlmişlər⁶. Lakin göründüyü kimi bu tarixçilər Abdullah ibn Səba və Abdullah ibn Vəhəb Rasibi Səbanın eyni şəxs olduğunu güman etmişlər. Çünki onların adı oxşardır.

Tarixi qaynaqlarda və hədislərdə onun ailəsi haqqında hər hansı bir məlumat yoxdur. Lakin Səduq "əl-Etiqadat" əsərində Zürrənin İmam Sadiq (ə) belə dediyini nəql edir: "Abdullah ibn

¹ "Ənsab əl-əşraf", c. 2, səh. 383.

² "Tarixi-Bağdad", c. 8, səh. 487.

³ "Əl-İsabə", c. 5, səh. 78.

⁴ Yəne orada.

⁵ "Lisan əl-mizan", c. 3, səh. 284.

⁶ "Ənsab əl-əşraf", c. 2, səh. 383.

Səbanın övladlarından bir kişi "tafviz" əqidəsini qəbul edir¹". Tarixçilərin böyük əksəriyyəti onun Yəməndən, Səba qəbiləsindən olduğunu qeyd edirlər. Lakin ibn Həzm onun Hümeyr², Bəlazuri və Səd ibn Abdullah Əşəri isə Həmdan qəbiləsindən olduğu qənaətində olmuşlar³.

Təbəri "Tarix" əsərində onu Yəməni yəhudi hesab etmişdir. Lakin Süleyman Övdə "əl-Fərq beyn əl-firəq" kitabında Bağdadidən onun, İraqın Hirə məntəqəsində yaşayan yəhudilərdən olduğunu nəql etmişdir⁴. Lakin bu, doğru deyil. Çünki onun sözlərini diqqətlə nəzərdən keçirdikdə İbn əs-Səvda dedikdə Abdullah ibn Səbanın nəzərdə tutulmadığını görürük. O, yazır:

"İbn əs-Səvda əslən Hirə yəhudilərindən idi".

Abdullah ibn Səbanın yəhudi olduğunu göstərən doğru, səhih məlumat yoxdur. Bu yalnız Seyf ibn Ömər nəql etdiyi rəvayətlərdə özünü göstərir. Hansı ki, onlara əsaslanmaq olmaz.

İBN ƏS-SƏVDA KİMDİR?

Seyf ibn Ömər rəvayətlərində Abdullah ibn Səbanın bəzən bu adla, bəzən İbn əs-Səvda, bəzən də Abdullah ibn əs-Səvda adı ilə anmışdır. Ondan sonra əlinə qələm alanlar da eyni ibarələri ondan nəql etmişlər. Burada belə bir sual yaranır: İbn əs-Səvdada məqsəd Abdullah ibn Səbadır mı?

İbn əs-Səvda adı şiə və əhli-sünnə qaynaqlarında çox işlədilmiş, bir çox səhabələr və qeyri-səhabələr bu adla məzəmmət edilmişlər. Bu ad yalnız Seyf ibn Ömər rəvayətlərində Abdullah ibn Səba haqqında işlədilmişdir.

a) Şiə qaynaqları;

Şiyə qaynaqlarında bir çoxları bu adla məzəmmət olunmuşlar. Buna aşağıdakıları misal göstərmək olar:

1. Əbuzər (adı məlum olmayan) bir səhabəni bu adla məzəmmət etmişdir⁵.
2. Kim olduğu məlum olmayan bir şəxs bu adla məzəmmət olunmuşdur⁶.
3. Xəvaric sərkərdələrindən Abdullah ibn Vəhəb Rasibi⁷.
4. Əmr ibn Osman Əffan, Üsamə ibn Zeydi İbn əs-Səvda adı ilə məzəmmət etmişdir⁸.
5. Osman Əmmar ibn Yasiri İbn əs-Səvda adlandıraraq məzəmmət etmişdir⁹.

b) Əhli-sünnə qaynaqları;

1. Əmmar ibn Yasir Osman tərəfindən bu adla məzəmmət edilmişdir¹⁰.
2. Bilal ibn Rəbah Əbuzər tərəfindən bu adla məzəmmət edilmişdir¹¹.
3. Əli (ə) dönəmində bir kişi həzrət tərəfindən bu adla məzəmmət edilmişdir.
4. Təbərinin "Tarix" əsərində Seyf ibn Ömərindən iqtibas etdiyi rəvayətlərdə Abdullah ibn Səba İbn əs-Səvda kimi göstərilmişdir¹².

---

¹"Əl-Etiqadat", səh. 39.

²"Əl-Fisəl fi əl-miləl və əl-əhvai və əl-nihəl", c. 1, səh. 90 və c. 5, səh. 36, 46.

³"Ənsab əl-əşraf", səh. 372; "əl-Məqalat və əl-firəq", səh. 20.

⁴"Abdullah ibn Səba", Süleyman Övdə, səh. 39.

⁵"Bihar əl-ənvar", c. 22, səh. 411, c. 75, səh. 146.

⁶"Əl-Qeybə", Nömani, səh. 212.

⁷"Bihar əl-ənvar", c. 32, səh. 353.

⁸"Əmali", Şeyx Tusi, səh. 212.

⁹"Təfsiri-Qumi", c. 2, səh. 322.

¹⁰"Tarixi-Yəqubi", c. 2, səh. 160.

¹¹"Şüəb əl-iman", c. 4, səh. 288.

¹²Darqutni, c. 23, səh. 52.

Bu araşdırmadan alınan nəticəyə görə, Təbərindən başqa heç kim tarix və hədis kitablarında Abdullah ibn Səbanı bu adla təqdim etməmişdir.

SƏBAİYYƏ KİMLƏRDİR?

Təbərinin "Tarix" əsərindən öncə heç bir tarix kitabında Abdullah ibn Səbanın tərəfdarları və səbaiyyə firqəsi haqqında məlumat verilməmişdir. Onlar haqqında çox məlumat verən yalnız Təbərindir. O isə bu rəvayətləri Seyf ibn Ömər və Əbu Mixnəf vasitəsi ilə nəql etmişdir. Bu rəvayətlərdə məlum adla tanınan qruplaşmanın Osman dönəmində, sonra da Əlinin (ə) dönəmindən Müaviyənin hakimiyyəti dövrünədək olan zaman kəsiyində onların nə qədər təhlükəli olduqları qeyd edilir. Təbəri məlum rəvayətləri yalnız Seyf ibn Ömər və Əbu Mixnəf Lut ibn Yəhya vasitəsi ilə nəql etmişdir ki, rical alimləri bu iki nəfərin zəif rəvayətçi olduqlarını qeyd etmişlər. Elə buna görə də o dövəmdə Səbaiyyə adlı bir qruplaşma olduğunu qəbul etmək olmaz. İbn Kəsirin "əl-Bidayə və-nihayə", İbn Əsakirin "Tarixi-mədinəti-Dəməşq" kitablarında yazdıqlarında isə heç bir sənədə istinad edilməmişdir. Çox güman ki, onlar bunu Təbərindən iqtibas etmişlər.

Ziyad ibn Əbihin Müaviyyəyə ünvanladığı və "səbaiyyə" sözü də qeyd edilən məktubu ehtiva edən rəvayət isə "mürsəl"dir¹. Çox güman ki, bu rəvayət Əbu Mixnəfə aiddir. Çünki ondan öncəki rəvayətlər hamısı ondan nəql edilmişdir və təbii ki, o, zəif rəvayətçidir. Nəticə etibarını ilə, tarixdə Səbaiyyə adlı qruplaşma olmamışdır.

Abdullah İbn Səba şiə qaynaqlarında

Şiə qaynaqlarında Əhli-beyt (ə) yolu ilə Abdullah ibn Səba haqqında nəql edilən rəvayətlər iki hissəyə bölünür:

1. Əlinin (ə) dönəmində Abdullah ibn Səba adlı bir şəxsin yaşadığını göstərən hədislər;

Belə rəvayətlərdən birinə nəzər salaq: Şeyx Tusi və Səduq Əbu Bəsirdən, o da İmam Sadiqdən (ə) (ataları vasitəsi ilə) Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Sizin hər hansı biriniz namazı qurtardığı vaxt əllərini səmaya doğru açsın və dua oxuyarkən üzünün önünə tutsun". Bu zaman İbn Səba soruşdu: "Allah hər yerdə mövcud deyilmi?" Həzrət (ə) dedi:

- Bəli.

- Bəs nə üçün əlimizi səmaya doğru açaq?

- Yaradan Allahın nə buyurduğunu oxumamısanmı? Allah-Taala Quranda buyurur: "*Göydə də ruziniz və vəd olunduğunuz şey vardır!*" ("Zariyat", 22)

Əlbəttə, bu rəvayətin sənəd silsiləsində Həsən ibn Raşidin olduğu üçün, o, zəif hesab olunur. Çünki onun "*siqə*" (etimadlı) olması sübuta yetməmişdir. Digər bir ehtimala görə isə hədisdə adı çəkilən İbn Səbada məqsəd Abdullah ibn Vəhəb Rasibi Səbaidir.

2. Onun, Əlinin (ə) Allah olduğunu iddia etdiyini göstərən rəvayətlər. Bu rəvayətlərə görə, Əli (ə) onu yandırmışdır. Belə rəvayətlərdən bir neçəsinə nəzər salaq:

a) Kəşşi Rical əsərində özünəməxsus sənədlə İmam Baqirin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Həqiqətən, Abdullah ibn Səba peyğəmbərlik iddiası edirdi. O, güman edirdi ki, Əli (ə) Allahdır. Əli (ə) bunu eşitdikdə onu çağırırdı. Ondən bu məsələ haqqında soruşdu. O, deyilənlərin düz olduğunu etiraf edib dedi: "Sən mən deyən adamsan. Mənim qəlbim sənə Allah olduğunu deyir. Mən də sənənin peyğəmbərinəm". Əli (ə) ona buyurdu: "Vay olsun sənə! Şeytan səni təsiri altına

¹ "Tarixi-Təbər", c. 3, səh. 228.

salmışdır. Anan sənin üçün əza saxlasın! Tövbə et". O, tövbə etməkdən imtina etdi. Həzrət (ə) onu həbs etdi və tövbə etməsi üçün üç gün vaxt verdi. Lakin o, yenə tövbə etmədiyi halda həzrət (ə) onu yandırdı və buyurdu: "Həqiqətən, şeytan onu özünə cəlb etmişdir. Elə buna görə də onu təsiri altına alır və bu sözləri dilə gətirir".

Lakin bu rəvayət zəif hesab olunur. Çünki onun sənəd silsiləsində Məhəmməd ibn Osman Əbdi və Abdullah ibn Səbanın atası Sənan kimi zəif rəvayətçilər var¹.

b) Kəşşi özünəməxsus sənədlə Abdullahdan İmam Sadiqin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Peyğəmbərin (s) adından yalan danışan, onu təkzib etməyə çalışsan, Allah adına yalan danışan Abdullah ibn Səba idi"².

Bu rəvayət də sənəd silsiləsində Məhəmməd ibn Xalidin olduğu üçün zəif hesab edilir. Çünki o, rical kitablarında "*siqə*" (etibarlı) rəvayətçi kimi göstərilməmişdir.

c) Kəşşi özünəməxsus sənədlə Hişam ibn Salimdən İmam Sadiqin (ə) Abdullah ibn Səbanın Əli (ə) haqqında Allahlıq iddiası etməsi ilə bağlı söhbət edərkən belə buyurduğunu nəql edir: "O, Əli (ə) haqqında belə iddia etdikdə həzrət (ə) onu çağırırdı tövbə etməsini tələb etdi. İmtina etdikdə isə yandırdı"³.

d) Kəşşi özünəməxsus sənədlə Əban ibn Osmandan İmam Sadiqin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Allah Abdullah ibn Səbaya lənət etsin! O, Əlinin Allah olduğunu iddia edirdi. And olsun Allaha! Əli (ə) Allahın müti bəndəsi idi. Haqqında yalan söyləyənlərə vay olsun! Bəziləri bizim haqqımızda özümüzün demədiyimiz sözləri deyirlər. Onlardan Allaha pənah aparırıq!"⁴

e) Kəşşi özünəməxsus sənədlə Əbu Hənzə Sümalidən Əli (ə) ibn Hüseyinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir. Allah haqqımızda yalan danışanlara lənət etsin! Mən Abdullah ibn Səbanı xatırladım və məni heyrət bürüdü. O, çox böyük iddia etmişdir. Allah ona lənət etsin! And olsun Allaha! Əli (ə) Allahın əməlisaleh bəndəsi və Peyğəmbərin (s) qardaşı idi. Əli (ə) yalnız Allaha və rəsuluna (s) itaəti nəticəsində kəramət sahibi olmuşdur. Peyğəmbər (s) də yalnız Allaha itaəti nəticəsində kəramət sahibi olmuşdur"⁵.

Son üç rəvayət sənəd baxımından səhihdir və tarixdə həqiqətən də Abdullah ibn Səba adlı bir şəxsin olduğunu və Əli (ə) haqqında "*qülüv*" etdiyini göstərir. Lakin bu rəvayətlərdə onun yəhudi olması, Osmanın qətlinə iştirak etməsi göstərilmişdir. Əgər bütün bunlar doğru olsaydı, İmam (ə) onu məzəmmət edərkən onlardan da söhbət edərdi.

ə) Məclisi də nəql etdiyi geniş bir rəvayətdə Əlinin (ə) Abdullah ibn Səbanın yandırılmasına toxunduğunu qeyd edir⁶. Lakin bu rəvayət, məzmunundan əlavə, sənəd silsiləsində Musa ibn Ətiyyə və Həsən ibn Əhməd Əzrəqin olduğu üçün zəifdir. Çünki bu iki rəvayətçinin kimliyi məlum deyil. Rical kitablarında onlar haqqında hər hansı bir məlumat verilməmişdir. Bundan başqa, hədisin sənəd silsiləsində "*siqə*" olduğu sübuta yetməyən Abbas ibn Fəzl də mövcuddur. Bu hədisi Əmmar Sabati heç bir vasitə olmadan imamdan (ə) nəql etmişdir. Rəvayətin sənədi Əmmar Sabatidən sonra davam etmədiyi üçün ona əsaslanmaq olmaz.

¹ "İxtiyaru mərifə ər-rical", səh. 106.

² Yenə orada, səh. 108, 305.

³ Yenə orada.

⁴ Yenə orada.

⁵ Yenə orada.

⁶ "Bihar əl-ənvar", c. 41, səh. 213.

İbn Həcər dən bir neçə söz

İbn Həcər yazır: "Səhih sənədlə rəvayətlərdən məlum olur ki, Əli (ə), haqqında Allahlıq iddiası edənləri yandırdı. Çox güman ki, Səbaiyyə də buradan meydana gəlmişdir".

O, "Fəth əl-bəri" kitabında yazır: "Əbu əl-Müzəffər Əsfərani "əl-Miləl və-nihəl" əsərində Əlinin (ə) haqqında Allahlıq iddiası etdikləri üçün yandırdıqlarının rafizilər olduğunu güman etmişdir. Onlar, yəhudi olub İslamı qəbul etmiş Abdullah ibn Səbanın başçılıq etdiyi Səbaiyyə idilər. Bunu İbn Səba bidət olaraq önə çəkmişdir. Çox güman ki, bu bizim Əbu Tahirdən nəql etdiyimiz hədisdir. Biz onu Abdullah ibn Şüreyk Amiri və əcdadı vasitəsilə nəql etmişik. Hədisdə deyilir: "Əliyə (ə), bir dəstə insanın məscidin qapısı önünə toplaşaraq onun pərvərdigar olduğunu iddia etdikləri xəbər verildi...". Bu hədis sənəd baxımından "həsən"dir"¹.

İbn Həcərin sözlərindən göründüyü kimi o, İbn Səbanı şiələrin qəbul etdiyi şəkildə qəbul edir.

İbn Səbanın yandırılması

Bir çox alimlərin fikrincə, Abdullah ibn Səba Əli (ə) haqqında Allahlıq iddiası etdiyi və imamın (ə) tövbə tələbini rədd etdiyi üçün yandırıldı.

Əllamə Hilli yazır: "Abdullah ibn Səba "qülüv" edən və məlumdur. O, Əli (ə) tərəfindən yandırılmışdır. O, Əlinin (ə) Allah, özünün isə peyğəmbər olduğunu güman edirdi"².

Əbu Əmr Kəşşi yazır: "O, peyğəmbərlik iddiası edir və deyirdi: "Əli (ə) Allahdır. Əli (ə) ona tövbə etməsi üçün üç gün möhlət verdi. Lakin o, tövbə etmədi. Buna görə də Əli (ə) Abdullah ibn Səbanı onunla həmfikir olan yetmiş nəfərlə birgə öldürdü"³.

Şeyx Yusif Bəhrani yazır: "İbn Səba Əlinin (ə) Allah olduğunu güman edirdi. Həzrət (ə) ona tövbə etməsi üçün üç gün vaxt verdi. Tövbə etmədikdə isə yandırdı"⁴.

İbn Həzm Əndəlusli yazır: "Allahdan başqasının allahlığına etiqad bəsləyən ilk ifratçı firqə Abdullah ibn Səba Hümeyrinin tərəfdarları olmuşdur. Onlar Əlinin (ə) yanına gəlib dedilər:

- Sən həmin adamsan.
- Kim?
- Sən Allahsan.

Bu söz həzrəti (ə) narahat etdi. Od qalanmasını əmr etdi və onları oda atdı. Onlar oda atıldıqda deyirdilər: "İndi Əlinin (ə) Allah olduğu daha da aydın oldu. Çünki odun yaradıcısından başqa heç kim odla əzab verə bilməz"⁵.

5. Zəhəbi "Mizan əl-etidal" əsərində yazır: "Abdullah ibn Səba "qülüv" edənlərdən idi. O, özü yolunu azmışdı, digərlərini də yoldan çıxarırdı. Zənnimcə, Əli (ə) onu yandırmışdır"⁶.

Qeyd olunanlardan göründüyü kimi, onun yəhudi olduğuna, Osmanın xilafəti dönəmində iman gətirməsinə, Osman əleyhinə üsyanlarda rol oynamasına heç bir eyham belə yoxdur. Bundan başqa, onun şiəliyin təsisçisi olmasına da heç bir işarə vurulmur. Burada yalnız onun Əli (ə) haqqında Allahlıq iddiası etməsi, buna görə də yandırılması qeyd edilir.

Fikrimizcə, Abdullah ibn Səba və tərəfdarlarının yandırılması məsələsi yanlışdır. Biz onun sürgün edilməsi versiyasına üstünlük veririk. Çünki şiə və əhli-sünnə fəqihləri bu hədislərə

¹ "Fəth əl-bəri", İbn Həcər, c. 12, səh. 227.

² "Rical", Əllamə Hilli, səh. 237.

³ "İxtiyaru mərifə ər-rical", İbn Səbanın tərcümeyi-halı.

⁴ "Əl-Hədəiq ən-nazirə", c. 8, səh. 511.

⁵ "Əl-Fisəl fi əl-miləl və-nihəl", İbn Həzm, c. 5, səh. 46.

⁶ "Mizan əl-etidal", c. 4, səh. 105.

əsaslanıb mürtədin yandırılması haqqında fətva verməmişlər. Əksinə, bu rəvayətlərlə ziddiyyət təşkil edən hədislərə əsaslanmış və mürtədin öldürülməsi haqqında fətva vermişlər.

İbn Rüşd yazır: "Alimlərin yekdil rəyinə görə, mürtəd kişi olduğu halda ələ keçərsə, öldürülməlidir. Çünki Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Dinini dəyişəni öldürün"¹.

Şeyx Küleyni və Şeyx Tusi özünəməxsus sənədlə İmam Sadiqdən (ə) Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Mürtədin həyat yoldaşı ondan uzaqlaşmalı, onun kəsdiyi heyvan yeyilməməlidir. Ona tövbə etməsi üçün üç gün vaxt verilməlidir. Tövbə etməzsə, dördüncü gün öldürülməlidir"².

İmam Baqir (ə) və İmam Sadiqdən (ə) nəql etdikləri hədisdə deyilir: "Mürtədə tövbə üçün möhlət verilir. Tövbə etmədiyi təqdirdə öldürülür. Qadın İslamdan çıxarsa, ona da tövbə üçün vaxt verilir. Əgər tövbə etməzsə, ömürlük həbs, ağır dustaqxana həyatına məhkum edilir"³.

Bir hədisdə İmam Rzadan (ə) müsəlman kimi doğulmuş, sonra kafir və ya müşrik olmuş, İslamdan çıxmış bir kişiye tövbə üçün möhlət verilib-verilməyəcəyi haqqında soruşulduqda həzrət (ə) buyurdu: "Öldürülməlidir"⁴.

Bildiyimiz kimi, bu rəvayətdə öldürməkdə məqsəd qılınc, nizə, daş, ağac və ya zəhərlə öldürməkdir. Bu, odda yandırmaq və ya dar ağacından asmaq xaricində olan qətl metodlarına uyğundur.

Şiəliyin mərhələləri

Doktor Abdullah Fəyyazın fikrincə, Əlinin (ə) ardıcılığı mənasını ifadə edən şiəlik üç mərhələdən ibarətdir.

1. Ruhca şiə olmaq;

Ruhca şiə olmaq həzrət Əlinin (ə) dini ideallığını qəbul etmək deməkdir. Bu növ şiəliyin kökləri Peyğəmbər (s) dönəmindən başlamış, o həzrət xəlifə olmazdan öncə bitmişdir.

2. Siyasi şiəlik;

Onun bu növ şiəlikdə məqsədi Əlinin (ə) xilafətə daha layiq olmasına etiqad bəsləməkdir. Lakin buna səbəb müqəddəs mətnlərdə bu haqda qeyd edilməsi deyil, Əlinin (ə) şəxsi keyfiyyətləridir. Bu növ şiəliyin ilkin nişanələri Səqifədə özünü göstərməyə başladı. Hansı ki, Zübeyr, Abbas və başqaları Əlinin (ə) xəlifə olmasını təkidlə istəyirdilər. Bu növ şiəlik Osman öldürüldükdən sonra, Əlinin (ə) xəlifə seçildiyi zaman ən yüksək həddinə çatmışdı.

3. Zümrəcə şiə olmaq.

Şiəliyin üçüncü mərhələsi onun bir məzhəb kimi meydana gəlməsidir. Bu, Kərbəla (h. q. 61) hadisəsindən sonra baş verdi. Çünki bu hadisədən öncə şiəlik dini bir məzhəb kimi şiəlik adı ilə tanınmamışdır⁵.

Cavab: Birincisi, əgər onun bu üç mərhələdə məqsədi müsəlmanların şiəliyə ümumi baxışdırsa, bunu qəbul etmək olar. Lakin o, müqəddəs mətnlərdən belə nəticə aldığını iddia edərsə, bu yanlış fikirdir.

İkincisi, öncə də qeyd etdiyimiz kimi, ruhca şiə olmaq başda Quran olmaqla müqəddəs mətnlərə əsaslanır. Bu növ şiəliyin kökləri Peyğəmbər (s) dönəminə gedib çıxır.

¹ "Bidayə əl-müctəhid", c. 2, səh. 295.

² "Üsul əl-kafi", c. 7, səh. 17; "Təhziib əl-əhkam", c. 10, səh. 138.

³ "Üsul əl-kafi", c. 7, səh. 256; "Təhziib əl-əhkam", c. 10, səh. 137.

⁴ "Üsul əl-kafi", c. 7, səh. 256 "Təhziib əl-əhkam", c. 10, səh. 139.

⁵ "Tarixi əl-imamə", Abdullah Fəyyaz, səh. 38-47.

Üçüncüsü, o, şiəliyin mənasından Əhli-beytin (ə) xilafət və imamətinə etiqadı ayırmışdır. Hansı ki bu, vilayət sayəsində, Qədir-Xum hədisindən və digər dəlillərdən əldə olunur. Məlum etiqad Peyğəmbər (s) dönəmində səhabələr arasında mövcud olmuşdur.

Dördüncüsü, siyasi şiəlik Əlinin (ə) şəxsi keyfiyyətlərinə görə hakimiyyətə daha layiq olmasıdır. Lakin bu, Səqifədə Əbuzər, Salman, Miqdad və Əlinin (ə) imam olduğuna etiqad bəsləyən digər səhabələr tərəfindən yalnız həzrətin (ə) şəxsi keyfiyyətlərinə görə yox, müqəddəs mətnlərə əsaslanaraq irəli sürülmüşdür.

Beşincisi, Osman öldürüldükdən sonra Əliyə (ə) beyət edənlərin arasında yazılı dəlillərə əsaslanan beyət edənlər də var idi.

Şiəlik və siyasi durğunluq

Bəzilərinin fikrincə, İmam Hüseyinin (ə) övladlarından olan imamlar Kərbəla hadisəsindən sonra siyasi səhnədən uzaqlaşdılar və dünyadan üz çevirərək xalqı hidayət etməyə, ibadətə daha çox üstünlük verdilər. Buna cavab olaraq bildirməliyik ki, onlar Əhli-beytin (ə) sadıq tərəfdarlarının az olduğu bir halda Bəni-Üməyyə və Bəni-Abbas xəlifələrinə qarşı döyüşməyi məqsədəuyğun hesab etmirdilər. Bu, İslam və müsəlmanların xeyrinə olmazdı. Çünki onlar mümkün olan bütün yollarla hakimiyyətə qarşı çıxan qüvvələri sıradan çıxarmağa çalışırdılar. Buna görə də müxaliflər cəmiyyətdən kənarlaşıb ucqar bölgələrə sığınır və maarifləndirmə işini davam etdirirdilər.

Şiəliyin qisimləri

Tarixçilər və rical alimləri şiəlik sözünü bir termin kimi müxtəlif mənalarda işlətmişlər:

a) Şiəlik geniş mənada;

İlk dövrlərdə şiəlik anlayışı bu gün aid olduğu mənadan daha geniş idi. Bugünkü şiəlik qədim Osman tərəfdarlarının təbirincə "rəfz" adlanırdı. O zaman şiə Əlini (ə) Osmandan üstün hesab edənlərə, onun və övladlarının imam olduğuna etiqad bəsləyənlərə deyilirdi. Xəlifələrlə müqayisədə Əliyə (ə) daha çox diqqət yetirənlərə şiə, iki şeyxi (Əbu Bəkr və Ömər) inkar edənlərə, Əlinin (ə) imam olduğunu Allah tərəfindən yazılı dəlil olduğuna inananlara isə "rafizi" deyilirdi. Zəhəbinin ilk rical alimlərindən nəql etdiyi ibarələr şiəlik və rafiziliklə bağlı o dövrə aid məlumatlar almaqda bizə kömək edir. Şiəlik güclü olduqca bu ibarələr daha sərt olur. Misal üçün, Zəhəbi Buxarinin hədis ustadlarından olan Abdullah ibn Musa haqqında yazır: "O, şiə idi".¹ Ədi ibn Sabit haqqında yazır: "İfrat dərəcədə "qülüv" edən rafizi idi".² Əla ibn Əbu əl-Abbas haqqında yazır: "Qülüv edən şiə idi".³ Görkəmli tarixçi Məhəməd ibn Cərir Təbəri haqqında yazır: "O, şiəliyə meyillidir. Əhli-beytə (ə) ədalətinə zərər verməyəcək dərəcədə məhəbbət bəsləyirdi". Füzeyl ibn Məzruq Kufi haqqında yazır: "O, şiədir. Lakin (səhabələr haqqında) nalayiq sözlər demir". Əli ibn Haşim haqqında deyilir: "O, şiəlikdə ifrat etmişdir".

Qeyd etmək lazımdır ki, adətən şiəliyə meyilli olmayan kufəli azdır. Bu təmayüldə məqsəd şiəliyin geniş mənasıdır.

b) Şiəlik - Əhli-beyt (ə) dostluğu;

¹ "Mizan əl-etidal", c. 2, səh. 16.

² Həmin qaynaq, c. 3 səh. 62.

³ Həmin qaynaq, c. 3səh. 101.

Şiəliyin digər forması isə Əhli-beyt (ə) dostluğudur. Bir çoxları Əhli-beytə (ə) sevgi bəslədiyi üçün şiə təmayüllüdür deyə ittihamlara məruz qalmışlar. Tarix boyu Əhli-beytə (ə) məhəbbət bəsləmək haqqında çoxsaylı yazılı dəlillərə əsaslanan insanlar onlara dost münasibət bəsləmiş və Osman tərəfdarları tərəfindən şiəlikdə ittiham edilmişlər. Şiəlik bir çox qaynaqlarda bu mənada işlənmişdir. Bunun ən bariz nümunəsi Məhəmməd ibn İdris Şafeinin təmayülüdür. Ondən nəql edilən şeirlər göstərir ki, o, şiəliyə meyilli olduğu üçün "rafizilikdə" ittiham edilmişdir. Bu şeirlərdən bir neçə nümunəyə nəzər salaq:

ما الرفض دينى ولا اعتقادى	قالوا ترفضت، قلت كلا
خير امام و خير هادى ¹	و لكن توليت غير شك
فرض من الله فى القرآن انزله	يا آل بيت رسول الله حبكم
من لم يصل عليكم لا صلاة له ²	يكفيكم من عظيم الفخر انكم

"Mənə, sən rafizisən"- deyirlər. Rafizilik əsla mənim dinim, etiqadım deyil.

Lakin şübhəsiz, mən ən yaxşı imam və hidayətçini sevirəm.

Ey Peyğəmbər əhli-beyti (ə)! Sizi sevmək Allah tərəfindən vacib edilmişdir. Allah bunu Quranda buyurmuşdur.

Sizə bu iftixar yetər ki, sizə salam göndərməyənin namazı batildir".

Bu təmayül beşinci əsrdə və ondan sonra geniş yayıldı. Belə ki, üçüncü, dördüncü əsrdə olduqca təəssübkeş Osman tərəfdarları olan hənbəlilər arasında da Əhli-beytsevərlər gözə dəyməyə başladı. Bu sevgi, bu məhəbbət və bu dost münasibət şiəliyə aparən yol idi. Zaman keçdikcə, bu, şiəliyin geniş yayılmasına aparıb çıxara bilərdi.

c) Etiqadi şiəlik

Şiəliklə əhli-sünnənin ayrılmasının davamı olaraq aralarındakı ixtilaflar siyasi məsələlərdən dini, mədəni məsələlərə gəlib çıxdı. Erkən çağlarda başlıca problem hakimiyyət məsələsində idi. Əlinin (ə) fədailəri hər biri bir növ bağlı idi ona. Bəziləri onu hakimiyyətə layiq hesab edirdilər. Lakin zaman keçdikcə fiqhi və s. məsələlərdə digər səhabələrin ardınca getdilər. Bu cərəyanın müqabilində bəziləri Əhli-beytə (ə) doğru yönəlməyə başladılar. Şiələr fiqhi və kəlamı (etiqadi) məsələlərdə imamları (ə) eşidirdilər. Bu cərəyan hicri birinci əsrin sonlarında özünü aydın göstərməsə də bunu "Etiqadi şiəlik" adlandırmaq olar. Bu təmayülün kökündə imamətə xüsusi növ etiqad dayanır. Bu təfəkkür tərzinə görə, imam rəhbərlikdən başqa dini izah etmək məsuliyyəti daşıyır. Buna səbəb imamın "vilayət" məqamına yüksəlməsi və Peyğəmbərlə (s) yaxın əlaqəsidir.

İmamlar və etiqadi Şiəlik

Əlinin (ə) "İlahi imamət" məsələsini "təbliğ" yolunda atdığı addımlar, o həzrətin (ə) xilafəti dönəmində şiəliyin mövcudluğunun ümdə dəlillərindəndir. O həzrət (ə) "Qədir" hədisini ehtiva edən şeirlər söyləmiş və onu imamətin dəlili kimi izah etmişdir.

رسول الله يوم غدیر خم ³	فأوجب لى ولايته عليكم
------------------------------------	-----------------------

Həzrət Əli (ə) Müaviyə ibn Süfyana ünvanladığı geniş məktubda bu məsələ haqqında ətraflı məlumat vermişdir. Belə ki, Əlinin (ə) "İlahi imamət"ə etiqadlı olduğu açıqca bəlli olur⁴.

Həzrət (ə) bu yazısında imamət və rəhbərlik haqqının ötürülməsi üçün "peyğəmbərlik irisiyyəti" nə toxunur. Bu irisiyyət maddi məsələlər üçün deyil. Bu irisiyyət vəsilik, elm, hikmət,

¹ "Divan əl-İmam əş-Şafei", səh. 38.

² Yenə orada, səh. 74.

³ "Əl-Qədir", c. 1, səh. 145; "Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid", c. 2, səh. 377; "Təzkirə əl-xəvas", səh. 62.

⁴ Bax: "Əl-Qarat", səh. 66-67.

təharət və ismətlə birgədir. Bu, Quranın, peyğəmbərlər arasında da mövcud olduğunu buyurduğu irsiyyətdir. Həzrət İbrahim (ə) bu haqqı öz övladları üçün istəyir. Allah-Taala bu haqda buyurur: *(Ya Rəsulum!) Yadına sal ki, İbrahimi öz Rəbbi bir neçə sözlə (bəzi əmrləri ilə) imtahana çəkdiyi zaman o, (Allahın əmrlərini) tamamilə yerinə yetirdi. (Belə olduqda Allah ona:) "Səni insanlara imam təyin edəcəyəm", - dedi. (İbrahim isə:) "Nəslimdən necə?" – deyə soruşdu. (Allah onun cavabında:) "(Sənin nəslindən olan) zalımlar mənim əhdimə (imamlığıma) nail olmazlar", - buyurdu ("Bəqərə", 124)¹.*

Əhli-sünnə bu haqqı adi bir haqq kimi göstərməyə çalışır və şiələri ismət məsələsində yeni fikir irəli sürməkdə (bidətçilikdə) ittiham edirlər. Bir halda ki, şiələr bu məsələdə yazılı dəlillərə əsaslanırlar. Həmin yazılı dəlillər Quranın da buyurduğu "ilahi irsiyyət"dən kənara çıxmır.

Burada diqqəti çəkən bir məqam da Əlinin (ə) Cəməl döyüşündən qayıdarkən Kufəyə girdikdə "Qədir-Xum" hədisinə istinad etməsidir. Onlarla əhli-sünnə qaynağının göstərdiyinə görə, Əli (ə) Kufə əhalisini və onunla birgə döyüşən Peyğəmbər (s) səhabələrini "Qədir-Xum" hədisinə şəhadət vermək üçün Kufə məscidinə topladı. Bədr döyüşü iştirakçılarından da on iki nəfər aralarında olmaqla, böyük bir kütlə bu hədisə şəhadət verdi. Əli (ə) məlum hədisə istinad edərək xalqa öz ilahi haqqından söhbət açdı.

İmam (ə) zəkat toplamaq məsuliyyətini tapşıracağı məmuruna yazdığı məktubda əhali ilə davranmaq haqqında buyurur: "Xalqın önünə çıx və onlara: "Ey Allahın bəndələri! Məni Allahın vəlisi, Onun xəlifəsi malınızdakı Allah haqqını almaq üçün göndərmişdir", - de².

İmamın (ə) işlətdiyi "Allahın vəlisi", "Allahın xəlifəsi" ifadələri şiəliyə məxsus anlayışlardır. Sözügedən təfəkkür xətti Əlinin (ə) xilafəti sayəsində formalaşdı və "imamət" mövzusunda şiəlik təfəkkürünü möhkəmlətdi. Əlinin (ə) şəhadətindən sonra İraq xalqı İmam Həsənə (ə) beyət etdi. Beyət edənlər arasında İmam Həsəni (ə) imam olaraq qəbul edib beyət edənlər çox idi. İmam Həsənin (ə) şəhadətindən sonra xalq İmam Hüseyinə (ə) beyət etdi. Döyüş zamanı Nafe ibn Hilal deyirdi: "Mən Cəməl döyüşü iştirakçılarındanam. Mən Əlinin (ə) olduğu dindəyəm. Buna qarşılıq olaraq düşmən qoşunundan bir nəfər: "Mən Osmanın olduğu dindəyəm", – deyə cavab verdi³.

Burada İmam Hüseyinin (ə) səhabələrinin şiə etiqadını sırf siyasi xətt adlandırmaq yanlışdır. İbn Ziyad, Əmr ibn Hüreyss deyirdi: "Mənim Yezid üçün qorxum İbn Zübeyrdən deyil, Əli (ə) şiələrindəndir"⁴.

İmam Səccad (ə) dualarda "Etiquadi şiəliyi" açıqca izah edir. O, imamət anlayışının xilafətə, rəhbərliyə ləyaqətdən başqa ismət, peyğəmbərlərin, xüsusilə həzrət Məhəmmədin (s) elmindən bəhrələnmək kimi ilahi tərəflərini də göstərir. İmam Səccad (ə) Allaha üz tutaraq deyir: "Pərvərdigara, Məhəmmədin (s) Əhli-beytindən (ə) olan paklara salam göndər! Hansı ki, onları rəhbərlik üçün seçdin, öz elminin xəzinələrini onlara tapşırıdın, dininin qoruyucuları etdin. Onları öz iradənlə hər növ pislikdən uzaqlaşdırdın, sənə və əbədi behiştə yetmək üçün vasitə etdin"⁵.

Şiəlik etiqadının əsl mənşəyi imamların təlimləridir. İmam Baqir (ə) bir çox sözlərində xalqı Əhli-beyt (ə) elmindən faydalanmağa sövq edir və səhih hədisi yalnız Əhli-beytdən (ə) eşidə biləcəklərini vurğulayır. İmam Baqir (ə) Səlimə ibn Küheyl və Həkəm ibn Üyəynəyə buyurur: "Şərq və qərbə getsəniz belə, düzgün elmi yalnız bizdən ala bilərsiniz"⁶.

¹ "Ənsab əl-əşraf", c. 2, səh. 156.

² "Nəhc əl-bəlağə", 24-cü məktub.

³ "Tarixi-Təbəri", c. 4, səh. 331.

⁴ "Əl-Fütuh", c. 5, səh. 268.

⁵ "Səhifə əs-Səccadiyyə", 24-cü dua.

⁶ "Üsul əl-kafi", c. 1, səh. 399.

Digər rəvayətdə isə deyilir: "İnsanlar hara gedirlərsə getsinlər, and olsun Allaha, elmi yalnız burada (öz evinə işarə edərək) tapacaqlar"¹.

Bu sözlər insanları əsl din maarifini Əhli-beytdən (ə) öyrənməyə dəvət edir. Bu dəvətə müsbət cavab vermək şiəliyi qəbul etmək deməkdir.

İmam Baqir (ə) buyurmuşdur: "Ali-Məhəmməd (s) Allaha doğru qapı, behiştə doğru hidayət edən rəhbərlərdir"².

İmam Baqirdən (ə) nəql edilən digər hədisdə deyilir: "Ey insanlar! Hara gedirsiniz? Hara aparılırsınız? Sizin hidayət olmanız biz Əhli-beytin (ə) vasitəsi ilə başlamış, bizim vasitəmizlə də qurtaracaqdır". Bütün bu dəlillər göstərir ki, Əhli-beyt (ə) tərəfindən özlərini dini ideallar olaraq göstərmək üçün geniş bir hərəkət olmuşdur.

Şiəliyin genişlənməsinin səbəbləri

Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra şiəliyin xalq arasında yayılmasında bir sıra təsirli amillər oldu. Bu amillərdən bir neçəsinə nəzər salaq:

1. Ələvilərin xalq tərəfindən sevilməsi;

Şiəliyin genişlənərək bir çox bölgələri əhatə etməsinin başlıca səbəblərindən biri Ələvilərin sevilməsidir. Bu, İraq xalqı arasında Əhli-beytə (ə) məhəbbətdən başqa siyasi məqsəd də daşıyırdı. Belə ki, artıq Əlinin (ə) hakimiyyət dönməsinə arxada qoymuş Kufə əhalisi Ələvilərin rəhbərliyə daha layiq olduğunu düşünürdü. Peyğəmbərin (s), Əhli-beyt (ə) haqqında buyurduqlarını nəzərə alsaq, insanların onlara məhəbbətini təbii qarşılayırıq. Başqa sözlə desək, insanlar Peyğəmbərin (s) Əhli-beyti (ə) dini ideallar olaraq önə çəkdiyini görüb onlara doğru yönəldilər. Tarix boyu Ələvilərə bəslənən sevgi zərəcə azalmamışdır. Hansı dövrdə, dünyanın hansı nöqtəsində bir ələvi qiyam etmişsə, xalq onun ətrafına toplaşmışdır. Hətta "Sahib əz-zənc" də zəncilərə nüfuz etmək üçün özünü ələvi adlandırmışdı³.

Abdullah Məhz yazır: "Hamı ələvi olmağı arzu edir. Lakin heç bir ələvi olmamağı arzu etmir"⁴.

Ələvilərin sevilməsinin səbəbləri:

Ələvilərin sevilməsinə yol açan bir neçə amili qeyd etmək olar:

1. Peyğəmbərdən (s) Əhli-beytin (ə) fəziləti haqqında nəql olunan rəvayətlər;
2. Onların əxlaqi keyfiyyətləri;
3. İnsanların Peyğəmbər (s) ailəsinə təbii sevgisi.

Bütün bu amillər bu dövrdə şiəliyin, əhli-sünnənin çoxluq təşkil etdiyi bölgələrdə belə yayılmasına səbəb olmuşdur. Onlar dünyalarını dəyişdikdən sonra belə onlara qarşı sevgi itmir, məzarları üzərində qübbələr ucaldılır və beləcə şiəliyin toxumu səpilir.

2. Şiələrin zahid həyat sürməsi;

Şiələrin dini göstərişlərə bağlılıqları bu məzhəbin yayılmasına səbəb olan amillərdəndir. Xalq onlara nəzər saldıqda onların etiqad bəslədiyi İslamla Əməvilərin, Abbasilərin etiqad bəslədiyi İslamın fərqi tam aydınlığı ilə görünürdü.

Süfyan Suri deyir: "Şiələrdən başqa yaxşı insan görmüsənmi?"⁵

Mədain ərəblərin mühacirət etdiyi şiə şəhəri kimi tanınırdı. Bu şəhər haqqında yazırlar:

¹ Yenə orada, c. 1, səh. 399.

² "Vəsail əş-şiə", c. 18, səh. 9.

³ "Tarixi-İbn Xəldun", c. 4, səh. 18.

⁴ "Ümdə ət-talib", səh. 101.

⁵ "Məqatil ət-talibiyyin", səh. 159.

"Bu bölgənin əhalisi əkinçiliklə məşğul olan on iki imamlı şiələrdir. Onların adət-ənənələrindən biri budur ki, qadınları gündüz evdən xaric olmur"¹.

Müaviyəyə qarşı müqavimət göstərərək şiəlikdən bir addım belə geri çəkilməyən Hücr ibn Ədi və dostları haqqında yazırlar: "Onlar dində möhkəm idilər"².

Namazı vaxtında qılmaq da şiələrin xüsusiyyətlərindən olmuşdur³. Dinəvəri nəql edərək yazır: "Übeydullah ibn Ziyad Müslimin gizləndiyi yeri tapmaq qərarına gəldikdə məmurlarından birini onu axtarmaq üçün məscidə göndərərək dedi: "Şiələr çox namaz qılırlar". Yəni orada bu xüsusiyyətdə olan kimsə taparsan, onun vasitəsi ilə Müslimin yerini öyrənərsən. O, məscidə gedib Müslim ibn Övsəcinin hamıdan çox namaz qıldığını müşahidə etdi. Beləcə onun yanına gedib hiylə ilə Müslimin yerini öyrəndi"⁴.

Salman Farsi şiələrin ilk görkəmli simalarından biridir. O, təqva və elm baxımından səhabələrə örnək idi. Əbuzər ən məşhur şiələrdəndir. O, dünyadan uzaq, maddi aləmə etinasız, insanların hüququna diqqətlə yanaşan bir səhabə kimi yadda qalmışdır. Şiəlikdə ad çıxarmış Əmmar Yasir haqqında yazırlar: "Əmmar Yasir İslamın radikal keşikçilərindən idi"⁵.

Üveys Qərəni məşhur zahid şiələrdən olmuşdur. O, Əlinin (ə) şiələrindən idi və Siffeyn döyüşündə şəhadət məqamına yüksəldi. O, ürfani məqam baxımından çox yüksəkdə idi¹. Şeybi onun haqqında yazır: "Üveys Qərəni şiə idi". Əsfərayini onu məşhur abidlərdən biri hesab edir"².

Kümeyl haqqında yazırlar: "O, öncədən zahid şiə idi"³.

Xəbbab ibn Ərətt haqqında yazırlar: "Xəbbab ibn Ərətt abid şiələrdən, göz yaşı tökən növhəxanlardan idi"⁴.

Şiə rəvayətçisi Məhəmməd ibn Müslim haqqında yazırlar: "O, öz dövrünün ən çox ibadət edənlərindən idi"⁵.

Səid ibn Cübeyr haqqında yazırlar: "Səid ibn Cübeyr şiə zahidlərindən idi". Doktor Şeybi əlavə edir: "Beləcə bizə məlum olur ki, şiəliyin mənşəyi zöhdür"⁶.

Doktor Verdi yazır: "Şiəlik üç şəhərdə kök atdı. Bunlardan biri Kufə idi. Əmmar ibn Yasir orada olduğu üçün şiəlik də möhkəm idi. İkincisi, Mədain idi. Burada da Salman Farsinin olması şiəliyin güclənməsilə nəticələnmişdi. Üçüncüsü isə Cəbəl Amil idi. Burada da Əbuzər Qifarinin böyük təsiri olmuşdur"⁷. Kufədə şiəliyin inkişafında Əmmar kimi müqəddəs insanların təsiri olmasına baxmayaraq, burada əsas rolu Əli (ə) özü oynamışdır.

3. Şiəliyin genişlənməsi və Ələvilərin məzlumluğu;

Şiə və Ələvilərin Abbasi xəlifələrinin zülmünə məruz qalması şiəliyin genişlənməsinin səbəblərindən biri hesab olunur. İmam Əli ibn Hüseyin (ə) uzun illər atası və Kərbəladə onunla birgə həlak olan digər şəhidlər üçün yas saxladı, göz yaşı axıtdı. Abbasilər bu məzlumluq

¹ "Asar əl-ibad və əxbar əl-ibad", səh. 453.

² "Əl-Bidayə və-n-nihayə", c. 8, səh. 54.

³ "Əl-Müvafiqat", səh. 134; "Asar əl-cahiz", səh. 205.

⁴ "Əxbar ət-tival", səh. 235.

⁵ "Əs-Silə beyn ət-təşəyyö vət-təsəvvüf", səh. 43.

¹ "Müxtəsər əl-büldan", səh. 171.

² "Əs-Silə bəynə ət-təşəyyö və ət-təsəvvüf", səh. 43.

³ Yenə orada, səh. 225.

⁴ "Hilyə əl-övliya", c. 1, səh. 143.

⁵ "Rical-Kəşşi", səh. 165.

⁶ "Əs-Silə bəyn ət-təşəyyö vət-təsəvvüf", səh. 255.

⁷ "Vuaz əs-səlatin", səh. 297.

dalğasından istifadə edib hakimiyyətlərini İmam Hüseyn (ə), məzlumcasına şəhid edilən səhabələri və Yəhya ibn Zeyd üçün axıdılan göz yaşları üzərində qurdular.

Əməvilər ən çox Kufədə, İraqda yaşayan Ələvilərə və bütün şiələrə qarşı amansız davranırdılar. Müaviyə məhkəmələrdə Əli (ə) səhabələrinin şahid qismində dinlənilməsini yasaq etmişdi¹. İmam Hüseyn (ə) Müaviyəyə ünvanladığı məktubda yazırdı: “Sən İraq hakimiyyətini Ziyada verdin. Bir halda ki, o, insanların gözünü çıxarır, əl-ayağını kəsir, xurma ağaclarından asdırırdı. (Bütün bunlara rəğmən) sən ona yazdın: “Əlinin (ə) dini xətti ilə gedənləri sağ qoyma!” O da bu tapşırığı həyata keçirərək şiələri öldürür, onlara işgəncələr verirdi².

Tarixçilərin qeyd etdiklərinə görə, Müaviyə yerlərdə Əlisevərlərə qarşı amansız davranmağı, onlara beytülmalından pay ayırmamağı, sıxıntılı həyat tərzinə məhkum etməyi, evlərini viran qoymağı əmr etmişdi¹. Onların Əhli-beyt əleyhinə düşmən mövqeləri elə bir həddə çatmışdı ki, açıqca “Əliyə lənət oxumadan qılınan namaz namaz deyil”, - deyə car çəkirdilər. Doktor Şeybi şiələrin tarix boyu zülmə məruz qalmaları haqqında yazır: “Şiə tarixi Kərbəladan başlayaraq bir sıra sıxıntı və işgəncədən ibarət olmuşdur”².

Hücr ibn Ədi və tərəfdarlarının, Əmr ibn Həmiq Xüzainin, Meysəm Təmmar və başqalarının Ziyad tərəfindən öldürülmələri İraqda şiələrin məzlumluğunu bir adət halına gətirmişdi. İmam Baqir (ə) Əhli-beytin (ə) məzlumluğu haqqında buyurur: “Biz daim təhqir olunur, zülmə məruz qalırdıq. Bizi hər şeydən uzaqlaşdırır, məhrum edir və öldürürdülər. Biz daim qorxuyla qarşı-qarşıya idik. Hətta dostlarımızın canı belə təhlükədə idi. Şiələrimizi şəhərlərdə qətlə yetirir, ən kiçik bir ehtimalla əl-ayaqlarını kəsirdilər. Bizi sevənlərdən hansının adı çəkilsəydi, zindana atılırdı, əmlakı qarət olunur, evi uçurulurdu. Bu müsibətlər Übeydullah ibn Ziyadın dönəmində artan xətt üzrə inkişafdaydı. Ondan sonra Həccac hakimiyyətə gəldi. O, şiələri qətlə yetirir, ən kiçik bir ehtimalla həbs etdirirdi. O zaman şiələrin vəziyyəti o qədər acınacaqlı idi ki, Həccac üçün kiməsə kafir, allahsız demək şiə deməkdən yaxşı idi”³.

Şiələrin zülmə məruz qalması onların sevilməsinin ümdə səbəblərindənədir. Belə ki, Zeyd və oğlu Yəhyanın başına gələn Xorasanı bütünlüklə Bəni-Haşimə doğru sövq etdi. Lakin Abbasilərə meyilli olan Əbu Müslim hadisələrin axırını yanlış istiqamətə yönəldərək xilafətin həqiqi sahiblərinin, yəni Ələvilərin əlinə düşməsinə imkan vermədi.

4-Antizülm hərəkətlər.

Şiə hərəkətlərinin formalaşması, onların xəvaricdən fərqli olaraq mötədil mövqeyi kütlənin şiəliyə yönəlməsinin amillərindən biri idi. Zülmə qarşı çıxma amili həm şiə fiqhində, həm də şiələrin həyat tərzində özünü göstərir. Bu müxalifət və mübarizə Əməvi və Abbasi xilafətləri dönəmində də davam etdi.

Əhli-sünnəyə məxsus rical kitablarında fasiq hakimə qarşı mübarizənin qaçılmaz olduğuna etiqad bəsləmək şiəliyin əlamətlərindən biri kimi göstərilir¹. Əyyub ibn Mütəvəkkil yazır: “Bir padşah keçirdi. Məşhur şiə Əban ibn Təğlibdən başqa hamı ayağa durdu. Ondan bu hərəkətinin səbəbini soruşduqda dedi: “Quranı təhqir edəcəyimdən qorxdum”.

Zeyd ibn Əli atdığı addımların səbəbini belə izah edir: “Ey insanlar! Biz sizi Allahın kitabını, Peyğəmbərin (ə) sünnəsini tanımağa sövq edirik. Sizi zülmkarlara qarşı savaşa, zülmə

¹ “Tarixi-Təbəri”, c. 6, səh. 146.

² “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 154; “Əxbar ət-tival”, səh. 224; “Əl-İmamə vəs-siyasə”, c. 1, səh. 180.

¹ Yenə orada, c. 2, səh. 202.

² “Əs-Silə bəyn ət-təşəyyü vət-təsəvvüf”, səh. 96.

³ “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn əl-Hədid, c. 1, səh. 44; “Əl-İmam əs-Sadiq (ə)”, Əbu Zöhrə, səh. 111.

¹ “Mizan əl-etidal”, c. 1, səh. 437.

məruz qalanları himayə etməyə, imkansızlara köməyə, beytülmalın ona layiq olanlara verilməsinə və Əhli-beytə kömək etməyə səsləyirik”.

Məsudi Yəhya ibn Zeyd hərəkətini təhlil edərkən yazır: “O, bütün xalqı əhatə edən zülmə qarşı üsyan etdi”¹.

Muxtar kütləni belə səsləyirdi: “Sizi Allahın kitabını, Peyğəmbərin (s) sünnəsini tanımağa, Əhli-beytin (ə) intiqamını almağa, onlara hörmətsizlik edənlərlə savaşa və zülmə məruz qalanları müdafiə etməyə dəvət edirəm”.

Şiəyönlü hərəkətlərdə zülmə qarşı mübarizədən başqa Peyğəmbərin (s) sünnəsinə, Qurana sədaqət də özünü göstərir. Bu hərəkətlərdə şiə ədəbiyyatı böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Kümeyl ibn Zeyd Əsədinin, Seyid Hümeyranın və digər ədiblərin ahəngli, ritmik şeirləri şiəliyin yayılmasına öz töhfəsini vermişdir. Daha çox Əhli-beytin (ə) fəzilətlərini, başına gələn müsibətləri əks etdirən bu şeir nümunələri insanlara böyük təsir bağışlayırdı. Şiəliyə bu vasitə ilə xidmət göstərənlərdən Əlinin (ə) səhabəsi Əli ibn Rafei, İmam Səccadın (ə) və İmam Sadiqin (ə) yetirmələrini göstərmək olar.

Şiəliyə yönəlmənin səbəbləri

Şiəliyin qəbul edilməsi duyğuların, hisslərin nəticəsi deyil. Bu, müəyyən insanların uzun zaman tədqiqat apardıqdan sonra qəbul etdiyi etiqaddır. İnsan bu mərhələdə bir çox problemlərlə qarşılaşır və mənzil başına yetmək üçün lazımi tədbirlər görür. O, Allahın lütfü sayəsində özünü dəlillərin nəticəsinə sadıq qalmağa sövq edir. Bu məzhəb dəyişikliyi bir sıra amillərin təsiri nəticəsində gerçəkləşir. Bu amillər aşağıdakılardır:

1. Əhli-beytin (ə) əzəməti ilə tanışlıq;

Tarix boyu, xüsusilə Əhli-beyt (ə) maarifinin geniş təbliğ olunduğu müasir dövrdə bir çox elm adamları, gənclər onların mədəni irsləri ilə tanış olmağa can atırlar. Hansı ki, bu çoxlu sayda insanın şiəliyə yönəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Çünki onlarla tanış olan kimsə böyük bir elm xəzinəsi ilə rastlaşmış olur və ondan bəhrələnməyə çalışır.

Əhli-beyt (ə) Əlinin (ə) gözü ilə

1. Əli (ə) Peyğəmbərin (s) Əhli-beytini (ə) vəsf edərkən xalqa müraciətlə buyurur:

“Ey camaat! Hara gedirsiniz? Nə üçün haqqdan yayınırsınız? Haqqın bayraqları bərpədir, nişanələri aşkardır. Hidayət çəaqları yolu göstərdiyi bir halda yolunu azmışlar tək hara gedirsiniz? Nə üçün sərgərdansınız? Halbuki Allah peyğəmbərinin (s) itrəti sizin aranızdadır. Onlar haqqın öndərləridirlər. Dinin rəhbərləri və doğru danışan dillərdirlər”¹.

2. “Ey camaat! Peyğəmbərinizin (s) Əhli-beytinə (ə) baxın. Onlar hansı səmtə addım atsa, siz də o səmtə gedin. Ayağınızı onların ayaq izlərinə qoyun. Çünki onlar sizi hidayət yolundan çıxarmazlar, fəlakətə sürükləməzlər. Əgər sussalar susun, əgər qiyam etsələr qiyam edin. Onlardan önə keçməyin ki, yolunuzu azarsınız. Onlardan geri qalmayın ki, məhv olarsınız”².

¹ “Müruc əz-zəhəb”, c. 3, səh. 212.

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Əbdüh, c. 2, səh. 19.

² “Nəhc əl-bəlağə”, Əbdüh, c. 2, səh. 19.

3. “Ey camaat! Biz Peyğəmbər (s) Əhli-beyti (ə) onun əyninə geyindiği köynək kimiyik. Onun sədiq dostları, vəhy elminin xəzinədarları, o maarifə giriş qapısıdır. Qapıya yaxınlaşmadan kimsə evlərə daxil ola bilməz. Qapıdan yox, başqa yolla girmək istəyən isə oğrudur”.¹

4. “Quran elminin bilicisi biz yox, özləri olduğunu düşünənlər hardadırlar? Onlar bu iddianı yalan və zülm olaraq bizim əleyhimizə rəva gördülər. Allah biz Peyğəmbər (s) Əhli-beytini (ə) yüksəltdi. Onları isə alçaltdı, xar etdi. Bizə əta etdi, onları isə məhrum etdi. Bizi öz nemətlərinə daxil etdi, onları isə xaric etdi. Hidayət yolunu bizim bələdçiliyimizlə keçirlər. Kor könüllər şəfasını bizdən diləyirlər”.²

5. “Həqiqətən, mən sizin aranızda qaranlıq gecədə parlayan işıq misalındayam. Kim ona doğru gəlsə, işığından istifadə edəcək”.³

6. “Onlar – Əhli-beyt (ə) – biliyin həyat rəmzi, nadanlığınsa ölüm rəmzidirlər. Onların helmi sizə biliklərdən, zahirləri batinlərdən, sükutları məntiqlərdən xəbər verir. Nə Allahın dininə qarşı müxalifdirlər, nə də onda ixtilaf edirlər”.⁴

Nümunələr

Şiəliyi qəbul etmiş insanları dinlədikdə bu amilin onlara yüksək təsirinin şahidi oluruq. İndisə onların etiraflarına nəzər salaq:

1. Şiəliyi qəbul etmiş Məhəmməd ibn Əli Mütəvəkkil yazır: “Bizim tədris proqramımızda Əhli-beytin (ə) adı belə çəkilmirdi. Halbuki dərslərimiz şərq və qərbi əhatə edən zəif və güclü məlumatlarla dolu idi. Bu, bizdə haqlı suallar doğururdu. Çünki ali təhsil alan biz gənclər özümüzü İslam hərəkatına aid edirik, lakin İmam Əli (ə), qadınların örnəyi həzrət Zəhra (ə), onların övladları Həsən (ə) və Hüseyin (ə), eləcə də həzrət Zeynəb (ə) haqqında haradan məlumat ala biləcəyimizi bilmirdik. Bizə onlar haqqında hər hansı bir məlumat verilmirdi. Tədris proqramında Əhli-beytin (ə) keçdiyi həyat yolu nəzərdə tutulmamışdı. Buna səbəb onların həyat tərzi ilə hər hansı bir tanışlığın bir çox cinayətləri üzə çıxarması idi. Müəllimlərimiz, universitet rəhbərliyi bəzilərinin cinayətlərinin üstünün açılmasını və tələbələrin tarixi həqiqətləri bilmələrini istəmirdilər”.¹

Şiəliyi qəbul etmiş digər haqq yolçusu Əbd əl-Münim Həsən isə yazır: “Ümmətin bəhrələmə biləcəyi və Əhli-beytə (ə) məxsus böyük elmi-mədəni irs mövcuddur. Lakin bu ümmət özünü ondan məhrum etmişdir. Əhli-beytin (ə) məni valeh edən özəlliklərdən biri Allahla minacət etmələri, onun hüzurunda yüksək ədəblə danışmalarıdır. İmam Səccada (ə) aid bütün duaların toplandığı “Səhifə əs-Səccadiyyə” kitabını oxuyan hər bir şəxs “Nə üçün əhli-sünnə alimləri bu kitaba əhəmiyyət vermirlər?” – deyər təəccüb edir. Buna səbəb İmam Səccadın (ə) Əhli-beytdən (ə) biri olmasıdır; yoxsa tamam başqa bir səbəbmə var?”.¹

Doktor Ticani Səməvi yazır: “Özünü müsəlman adlandıran hər bir kimsə haqqı tanımaq, azgınlıqdan amanda qalmaq, qiyamət günü xilas olaraq cənnətə girmək və Allahın razılığını əldə etmək istəyirsə, nicat gəmisinə minməli, Əhli-beytə (ə) sığınmalıdır. Heç kim onları tanımadan hidayət yolunu keçə bilməz. Bu, Peyğəmbərin (s) qoyduğu yol, Allahın ümmətə bəxş etdiyi nemətdir”.²

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Əbdüh, c. 1, səh. 278.

² “Nəhc əl-bəlağə”, Əbdüh, c. 2, səh. 55.

³ “Nəhc əl-bəlağə”, Əbdüh, c. 5, səh. 362.

⁴ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 147.

¹ “Dəxəlna ət-təşəyyü süccədən”, Məhəmməd Əli Mütəvəkkil, səh. 40.

¹ “Binuri-Fatimə ihtədaytu”, səh. 210.

² “Küll əl-hülul ində Ali-ər-Rəsul”, Məhəmməd Ticani Səməvi, səh. 136.

Əbd əl-Münim Həsən yazır: “Əhli-beytin (ə) həyat tərzinə, buyruqlarına ümumi baxış keçirmək onların Peyğəmbərə (s) nazil olunan vəhyin əmanət olunduğu ideallar olduğunu başa düşmək üçün kifayətdir. Bu böyük əmanətin, ağır yükün ara-sıra şeytanın vəsvəsinə məruz qalan insanlara verilməsi əsla mümkün deyil. Digərlərindən daha biliksiz olan, nəfsinin istəklərinə uyan, qəbiləsinin hüquqlarına üstünlük verən şəxs bu əmanəti qoruya bilməz. Mən Əhli-beyt (ə) kəlamlarındakı nuru digərlərinin sözlərində görmədim. Onların ümməti tərbiyə üsullarını, açıqlamalarını gördükdə insan yer üzündə ilahi xilafətin həqiqi mənasını dərk edir. Tarixdə onların kimsədən elm öyrəndikləri haqqında hər hansı bir məlumat yoxdur. Lakin çoxları onlardan elm öyrəndiklərini iddia etmişlər”.¹

Şiəliyi qəbul etmiş Yasin Məyuf Bədrani yazır: “Bizim Quranı sevməmişə, ona hörmət bəsləməyimizə səbəb, onun bəşəriyyəti zülmətdən nura hidayət etməsidir. Biz Quranı “eşitdik” deyib, amma əslində eşitməyənlər kimi oxumamalıyıq. Əksinə, biz Quranı açıq fikirlə, iman dolu qəlblə oxumalıyıq və beləcə Əhli-beytin (ə) uca məqamını açıqlayan ayələri başa düşməliyik. Sən, ey mömin qaardaş! Onların kitablarını tədqiq edib, onları tanımalı, Allahın yalnız onlara bəxş etdiyi özəllikləri dərk etməlisən. Ümid edirəm ki, bu sənin və başqalarının yanlışlıqlar girdabından qurtulacağına gətirib çıxaracaqdır”.²

Şiəliyi qəbul edən Şeyx Həsən Şəhhatə yazır: “Əhli-beytin (ə) məqamı böyük imamət məqamıdır. Onlar bu varlıq aləminin təməlləri, hidayət ulduzlarıdır. Onlara tabe olub, ardınca gedən Allahın doğru yoluna yönəlmiş olar. Onları tanımayanlar isə “məğzubi ələyhim” və “zallin” dən olacaqlar.

Əhli-beyt (ə) hidayət çırağı, nicat gəmisidir. Onlar bizim imamlarımız, ixtiyar sahiblərimizdir. Onlara itaət, Allahın itaətinin davamı olaraq vacib edilmişdir. Bu, Quranda söylənilən gerçəklikdir. Onlar Quranın xəzinədarları, doğru yolun hidayət ulduzlarıdır. Onlar ümmətin ən əməlisaleh insanları, ilahi övliyalarıdır. Onlar “zıkr” əhlidirlər, dini məsələlərdə onlara müraciət etməmiş istənilmişdir. Onlar düzgün din yolçularıdır. Belə olan halda, ağla malik hər bir müsəlman, tövhid əhli istənilən həyatı durumlarda onlara tabe olmalıdır. Çünki onlar müqəddəs, pak və məsum varlıqlarıdır”.¹

Doktor Ticani yazır: “Şiələr sabitqədəm olub, səbir edib, haqqa tapınıblar. Mən bütün elm adamlarını şiə alimləri ilə görüşməyə, onlarla elmi diskussiyaya girməyə çağırıram. Şübhəsiz, onlar bu diskussiyadan şiəliyin haqq olduğu qənaətinə gələrək ayrılacaqlar... Bəli, mən mənsub olduğum ilk məzhəbi əvəz edəcək yenisini tapdım. Sonra Allah məni ona doğru hidayət etdi. Əgər Onun hidayət və lütfü olmasaydı, mən bu məzhəbi qəbul edə bilməzdim. Həmd və sənə o Allaha məxsusdur ki, məni “naciyə” (nicat tapacaq) məzhəbə doğru yönəltdi. Hansı ki, uzun müddət olmanın zəhmətlərə qatlaşaraq onu axtarırdım. Əliyə (ə) və Əhli-beytinə (ə) tapınan hər bir kəsin qırılmaz möhkəm ipdən yapışdığına zərrəcə şübhəm yoxdur. Peyğəmbərin (s) bu haqda çoxlu sayda hədisləri var. Bu rəvayətlər məzhəbindən asılı olmayaraq bütün müsəlmanlar tərəfindən yekdilliklə qəbul olunur. Ağıl da haqqı tanımaq üçün ən yaxşı bələdçidir. Bəli, Allaha həmd olsun ki, mən öncəki məzhəbimi ən yaxşı şəkildə əvəz edəcək məzhəbi tapdım. Möminlərin əmirinə, Əliyə (ə) etiqad baxımından Peyğəmbərə (s) itaət etdim. Behişt gənclərinin önündə gedən iki gənci, İmam Əbu Məhəmməd Həsən (ə) və İmam Əbu Abdullah Hüseyni (ə), Peyğəmbərin (s) ürək parçası, imamlar anası, imamətin qaynağı, qəzəbi ilə Allahın qəzəbləndiyi, qadınların ən yaxşısı həzrət Fatiməni (ə) Peyğəmbərlə (s) tanıdım. İmam Malikin əvəzinə bütün

¹ Yenə orada, səh. 209.

² “Ya ləytə qövmi yələmun”, Yasin Məyuf Bədrani, səh. 34.

¹ “Əl-Münir” jurnalı, say: 11.

imamların müəllimi İmam Cəfər Sadiqi (ə) və İmam Hüseyinin (ə) nəslindən olan doqquz məsum imamı seçdim”.

O, “Elm şəhərinin qapısı” hədisini qeyd edərək yazır: “Əgər Əlinin (ə) elm şəhərinin qapısı olduğunu qəbul edirsinizsə, nə üçün din və dünya ilə bağlı məsələlərdə Əliyə (ə) tapınmırsınız? Nə üçün bilərəkdən Peyğəmbər (s) elminin qapısını tərək edib Əbu Hənifə, Malik, Şafei, Əhməd ibn Hənbəl və İbn Teymiyyəyə təqlid edirsiniz? Hansı ki, bunlar heç zaman onun elm, fəzilət, əməl və şərəfinə tay ola bilməzlər”. Sonra əhli-sünnəyə müraciətlə yazır: “Ey mənim həmvətənlərim! Sizi haqqı axtarmağa, təəssübdən uzaq olmağa çağırıram. Biz Bəni-Üməyyə və Bəni-Abbas qurbanlarıyıq. Biz, tarixin qara səhifələrinin qurbanlarıyıq. Biz, sələflərimizin bizim üçün irs qoyub getdiyi təəssübkeşliyin, kortəbiiliyin qurbanlarıyıq”.

O, şiəliyi müdafiə məqsədi ilə aşağıdakı kitabları qələmə almışdır: “Sümmə ihtadəytu”; “Liəkunə məə əs-sadiqin”; “Fəsəl əhl əz-zikr”; “əş-Şiə hum əhl əs-sünnə”; “İttəqullah”.

Şiəliyi qəbul edən digər elm adamı Seyid Mötəsim Əhməd Sudani bu haqda yazır: “Mən, izah etməyə çətinlik çəkdiyim daxili hisslər keçirirəm. Bu hisslərimi belə ifadə edə bilərəm. Hər keçən gün Əhli-beytə (ə) tapındığım üçün özümü Allaha daha yaxın hiss edirəm. Onların kəlamlarına diqqət yetirdikcə, haqqında düşündükcə, imanımın, yəqinimin daha da artdığını görürəm. Qənaətimcə, şiəlik olmasaydı, İslamdan əsər-ələmət qalmazdı. Əhli-beyt (ə) təlimlərini öz üzərimizdə tətbiq etdiyimiz zaman imanın ləzzətini, yəqinin lətafətini hiss edirik. Əhli-beyt (ə) yolu ilə bizə gəlib çatan dualar, minacatlar heç bir məzhəbdə mövcud deyil. Onları oxuyub minacatın şirinliyini duyuram”.¹

Həzrət Zəhradan (ə) təsirlənmə

Şiəliyi qəbul etmiş Əbd əl-Münim həzrət Zəhranın (ə) “Fədəkiyyə” xütbəsindən təsirləndiyini açıqlayaraq yazır: “Bu ifadələr bir ox kimi ürəyimin dərinliklərinə təsir etdi. Bu zaman orada elə bir yara açdı ki, onun asanlıqla sağalacağını düşünmürəm. Bu ifadələr göz yaşlarıma hakim oldu və mənə böyük təsir bağışladı”.²

O, yazır: “Həzrət Zəhranın (s) sözlərinin şüası vicdanımın dərinliklərinə saçdı və mənə bəlli oldu ki, bunlar adi bir insanın, hətta min il elm oxusa belə, söyləyə biləcəyi sözlər deyil. Bu ifadələr öz həddində möcüzədir. Bütün varlığım bu kəlamları dinləməyə başladım. Xütbənin bəzi təsirli hissələrinə çatdıqda özümü saxlaya bilmədim. Qeyri-ixtiyari gözlərimdən yaş axmağa başladı. Peyğəmbərin (s) xəlifəsinə ünvanlanan bu ağır sözləri oxuduqca heyrətə düşdüm. Məni daha çox heyrətləndirən isə bu sözlərin Peyğəmbərin (s) qızı tərəfindən söylənməsi idi. Nə üçün? Görəsən, haqq kimin tərəfində olmuşdur? Hər şeydən öncə, həqiqətən bu ixtilaf baş vermişdirmi? Əvvəllər bu xütbənin doğru olduğunu bilmirdim. Lakin onu eşitdikdə bütün varlığım lərzəyə gəldi. Buna görə də onu ciddi şəkildə araşdırmaq qərarına gəldim”.¹

O, yazır: “Hər bir insan öz daxilində onu haqqa doğru səsləyən bir nur olduğunu hiss edir. Lakin nəfsi istəklər və hissə qapılmalar məlum nurun üstünə pərdə çəkir. Buna görə də bunu ona daim xatırlatmaq lazımdır. Fatimə (ə) nuru həmin nurdur. Mən bu nuru öz daxilimdə daim hiss edirəm”.¹

2. Əhli-beytin (s) məzlumluğu;

¹ Yenə orada, c. 3, səh. 173.

² “Binuri-Fatimə (ə) ihtadəytu”, səh. 60.

¹ Yenə orada, səh. 61.

¹ “Əl-Mütəhəvvilun”, c. 1, səh. 123.

Bir çox din və məzhəb mənsublarının şiiyə yönəlmələrinin səbəbi Əhli-beytin (ə) din uğrunda göstərdiyi fədakarlıqlar olmuşdur. Bu amil öz növbəsində Əhli-beyt (ə) xəttinə təmayülün güclənməsində mühüm rol oynamışdır.

Fransalı Doktor Jozef “Şiiyəlik və ağıllıq tərəqqi” adlı tədqiqat əsərində yazır: “Şiiyə məzhəbini qüvvətləndirən, onun digər məzhəblərə təsir göstərməsinə səbəb olan təbii amillərdən biri öndərlərinin məzlumluğunu bürüz etdirməkdir. Bu, olduqca təbii məsələ hesab olunur. Çünki hamı məzlumun köməyinə tələsməyə meyillidir. Hamı zəifin güclüyə, məzlumun zalıma qələbəsini istəyir. Bəşər təbii olaraq məzluma acıyır. Hətta İmam Hüseyin (ə) və səhabələrinin başına gələnlərdən söhbət açan Avropa tədqiqatçıları belə onlara heç bir etiqad bəsləmədikləri halda, onların qatillərinin zülmkarlığını, təcavüzkarlığını, rəhmsizliyini pisləyirlər. Bu təbii amillərin qarşısını heç bir şey ala bilməz. Bu, şiiyə məzhəbini qüvvətləndirən amillərdəndir”.²

İmam Hüseyindən (ə) təsirlənmə

Şiiyə qəbul edənlərə ən çox təsir bağışlayan imamlardan biri İmam Hüseyindir (ə). Buna səbəb onun başına gələn hadisələr, Aşura faciəsidir. Əgər şiiyə bu hadisədən lazımınca yararlı bilsələr, bütün bəşəriyyəti qəflət yuxusundan oyadıb şiiyə yönəldə bilərlər.

Şeyx Zühəyr əl-Həssun yazır: “Mən Romada Vatikan kitabxanası ilə tanış olmağa getmişdim. İslamla bağlı kitablar bölməsində İmam Hüseyin (ə) haqqında mindən çox əlyazma və çap edilmiş əsər gördüm. Kitabxana müdürindən bu haqda soruşdum. O, dedi: “Vatikan rəhbərliyi son dövrlərdə dünya miqyasında şiiyənin geniş yayıldığını, bir çox görkəmli şəxsiyyətlərin Əhli-beyt (ə) məzhəbinə qucaq açdıqlarını müşahidə edirlər. Onlar araşdıraraq buna səbəb kimi İmam Hüseyin (ə) məzlumluğu amilini gördülər. Elə buna görə də dünyanın dörd bir yanında səfir və nümayəndələrinə İmam Hüseyin (ə) haqqında çap edilən bütün əsərləri toplamağı tapşırıdılar ki, xristianlığın təbliğində həmin metoddan istifadə edərək həzrət İsanın (ə) məzlumluğunu önə çəksinlər”.¹

Əbd əl-Məcrid kimi şöhrət qazanmış misirli pedaqoq Əbu Şərif

O, İmam Hüseyin (ə) məclislərində nitq söyləyən bir xətibə ünvanladığı məktubda yazır: “Bir gün otağımda tək-tənha əyləşmişdim. Əlimdə kiçik radio vardı. Qahirədən yayımlanan verilişləri dinləmək istəyirdim. Təsadüfən könül oxşayan bir səs eşitdim. Qulaq asmağa başladım. Bu səs eşitdiyim bütün səslərdən fərqli idi. Getdikcə diqqətimi daha çox cəlb etdi. Bir xətibin İmam Hüseyin (ə) və Kərbəlada onun başına gətirilənlərdən danışdığını anladım. Hansı ay olduğu dəqiq yadımda deyil, amma zənnimcə məhərrəm ayı idi. O günə qədər İmam Hüseyin (ə) ağıllıq haqqında heç bir məlumatım yox idi. Lakin o xətibdən eşitdiklərimin təsiri ilə ürəyimin dərinliklərində çox ağır bir qüssə hiss etdim. O an hönkürərək ağıllıqğa başladım. Qeyri-ixtiyari olaraq gözlərimdən yaş axırdı. Mən hələ ömrüm boyunca belə yanıqlı ağıllıqğımı xatırlamıram. Daxilimdə yaranmış bu vəziyyət xətib nitqini bitirincəyə qədər davam etdi. O, bütün vücudumu öz təsiri altına almışdı... Həmin hadisədən sonra gözlərim önündə İmam Hüseyin (ə) doğru yeni və geniş üfüqlər açıldı”.¹

O, bu hadisədən sonra şiiyə qəbul edir və İrana gələrək televiziya proqramında aparıcılıq edir.

² “İqna əl-laim”, Seyid Möhsün Əmin, səh. 356.

¹ “Ədəb ət-təff”, c. 1, səh. 19.

¹ “Dövr əl-minbər əl-Hüseyni (ə)”, Doktor Müqəddəsi, səh. 112-113.

Saib Əbd əl-Həmid

O, “Mənhəc fi əl-intiha əl-məzhəbi” əsərində şüəliyi qəbul etməsini belə açıqlayır: “Şüəliyə yönəlməyimin ilkin iştirakları hidayət çırağı, nicat gəmisi Hüseynlə (ə) başladı. Hansı ki, mən o haqda düşünmürdüm. Allah məni ona qarşılıq verməkdə, onun pişvazına getməkdə müvəffəq etdi. Mənim əlimdən tutub müqəddəs astanalarına yetirdi. Bu, o gün idi ki, qulağıma həzin bir səs dəydi. Ola bilsin ki, bu səsi öncə də dəfələrlə eşitmiş, lakin diqqət yetirməmiş, üstündən keçmişdim. Bu dəfə isə tam fərqli bir vəziyyət yarandı və diqqətimi özünə cəlb etdi. Mən bir küncdə sakit və tənha əyləşmişdim. Məlum səsi eşitdikdə bütün hissələrim lərzəyə gəldi və qeyri-ixtiyari bir şəkildə bütün duyğularımı ona təslim etdim. O səs məni özünə cəzb etdi. Bu fırtınanın doğurduğu dalğalar, püskürən yanardağın odu, alovu anbaan üzərimə atılırdı. Belə ki, vücudumdakı bütün qüruru məhv etdi və onu tam olaraq öz təsiri altına aldı. Bu səs məni təhrək etdi. Mən ondan eşitdiyim hadisələrlə yaşayır, özümü yaddan çıxarırdım... O karvanla yola çıxdım. Dayananda dayandım, gedəndə getdim.

Eşitdiyim bu hadisə İmam Hüseynin (ə) şəhid edilməsi idi. Mən onu məhərrəm ayının onuncu günü Şeyx Əbd əz-Zəhra Kəbinin (Allah ona rəhmət etsin!) səsilə dinlədim. Mən İmam Hüseynin (ə) bütün nidalarına qulaq asır, bütün bədənim lərzəyə gəlir, gözlərimdən yaş axırdı. Sanki qanımda inqilab baş verir və vücudum “Ləbbeyk ya Seyyidi, ya İbn Rəsulullah (s)” deyirdi. Zehnimdə sonsuz suallar yaranmışdı. Sanki öncədən həbs edilmiş bir nur indi saçmağa başlamışdı. Bu nur Peyğəmbərin (s) yadigarı İmam Hüseynə (ə) tapınmaqla nəticələndi.

O hadisədə İslam yenidən təcəllə etdi və bu yeni inqilabın önündə Peyğəmbərin (s) nəvəsi İmam Hüseyn (ə) dururdu. Bu, əsl İslamın nidasıdır”.¹

İdris Hüseyni Məğribi

O, “Ləqəd şəyyəni əl-Hüseyn (ə)” əsərində yazır: “Yaxınlarımdan biri məndən “Səni kim şiə etdi, hansı kitablara inandı?” - deyər soruşdu. Mən ona cavab olaraq dedim: “Məni kimin şiə etməsi haqqında deməliyəm ki, o şəxs babam Hüseyn (ə) və onun başına gələn hadisələr idi. Ammə hansı kitaba inandığıma gəlincə bildirməliyəm ki, məni “Səhihi-Buxari” və digər “Səhih” kitabları şiə etdilər”. O, “bu necə ola bilər?” - deyər soruşdu. Ona dedim: “Səhih” kitablarını oxu. Oxuduqca onda olan ziddiyyətləri say. Oxuduğun hər kəlam haqqında düşün. Bu zaman arzuna çatacaqsan.

Şübhəsiz, İmam Hüseyni (ə) qətlə yetirən, Əhli-beyti (ə) əsir tutan ümmətə etibar etmək olmaz. Azad və təəssübdən uzaq düşüncə bu hadisələrə bəraət qazandıra bilməz. Pak qanı təbii su kimi göstərmək olmaz. Bu axan qanlar çay suyu deyildi. Bu ən şərəfətli qan idi. Hansı ki, Peyğəmbər (s) onları ümmətə vəsiyyət etmişdi. Bu ümmət özü öz etibarını əldən verdi. Nə deyirlər desinlər. Hüseynin (ə) qanının İslam ümmətinə rəhbərlik edənlər tərəfindən axıdılmasına baxmayaraq, əhli-sünnə alimlərinin onlara qarşı müsbət fikirdə olmalarına bəraət qazandıra bilməzlər. Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra övladlarını qoruya bilməyən ümmət onun sünnəsini, gətirdiyi şəraiti necə qoruya bilər?! Bunlara haqq qazandıрмаq üçün nə istəyirsən de. De ki, müsəlmanlar İslamın erkən çağlarında Əhli-beyti (ə) öldürmək haqda ictihad etdilər. De ki, bu fikirlər şiə kitablarında qeyd edilmiş və hamısı saxtadır, tarixi həqiqət deyil. Lakin yer üzündə elə bir adam tapıla bilməz ki, İmam Hüseynin (ə) Yezid ibn Müaviyənin əmri ilə öldürülməsini inkar etsin. Bu elə bir cəmiyyətdə baş vermişdir ki, o cəmiyyətə əhli-sünnə təfəkkürü hakim olmuş və xilafət padşahlığa, səltənətə çevrilmişdir. Müaviyədən sonra oğlu Yezid hakimiyyəti qəsb etmişdi.

¹ “Mənhəc əl-intiha əl-məzhəbi”, Saib Əbd əl-Məcid”, səh. 31-32.

Kimsə bu hadisəyə haqq qazandıрмаğa, onu inkar etməyə səy göstərməsin. Çünki tarix, zalımlar istəməsələr belə, məzlumların başına gətirilənləri unutmur”¹.

O, yazır: “İmam Hüseyin (ə) məqsədi ümməti alışdığı kortəbiilikdən, dardüşüncəlikdən xilas etmək, hakimiyyəti qəsb etmiş Əməvilərə qarşı inqilab üçün hazırlamaq idi. Bu, fədakarlıq, qan tələb edirdi”².

O, yazır: “İmam Hüseyin (ə) ümmətin xeyrini istəyirdi və elə buna görə də Yezidə qarşı çıxdı. Bəli, Hüseyin (ə) tək qaldı, halbuki ümmətin yardımına böyük ehtiyacı var idi”¹.

O, Aşura hadisəsi haqqında qısa məlumat verdikdən sonra “Məni Hüseyin (ə) şiə etdi”, - deyə bildirir və yazır: “Öz canıma and olsun! Bu elə bir şəxsin şəhadət hekayəsidir ki, onun fəryadı daim ən müqəddəs məkanlarda göylərə ucalır. Bu fəryad bütün hallarda məni qəmləndirir.

Mən Kərbəla hadisəsini təfəsilatı ilə oxuduqca ruhumda, təfəkkürümdə oyanış yarandı. Elə buradan da daxili inqilab başladı. Bu inqilab, sələflərimdən mənə irs qalmış bütün fikirlər əleyhinə yönələn üsyan idi. Bəli, Hüseyin (ə) ruhumun, fikrimin dərinliklərində inqilab etdi...

Şamlılar və kufəliyə qılıncları ilə gəldilər. İmam Hüseyin (ə) isə qanı ilə gəldi və qan qılınca, tarixi azgınlığa qələbə çaldı. Çünki Hüseyin (ə) təhrifin üstələyə bilməyəcəyi bir nurdur. Biz bu faciəni yaşadıq və bilirik ki, Hüseyin (ə) haqq yolunda öldürüldü. Onun yalnız bir damcı qanı düşmənlərini tarixin məzarlığına gömdü. Lakin biz o insanlara acıyıraq ki, Hüseyin (ə) və tərəfdarlarının qatillərini özlərinə örnək, təqva nümunəsi kimi qəbul edirlər və onlara tapınırlar. Hüseyini (ə) qətlə yetirənlər onun, xəlifələrindən üstün və ərəblərin ağası olduğunu bildirdilər. Onlar yalnız Yezidin söz verdiyi hədiyyələrə tamahlanaraq Hüseyini (ə) öldürdülər. Belə olan halda onlar Yezidin hədiyyəsinə görə İslamı da təhrif edə bilirdilər. Bəli, bu Hüseyin (ə) idi ki, məni özünün və Əhli-beytinin (ə) çəkdiyi müsibətlərin təsiri ilə şiə etdi. O, məni Kərbəlada sarı qum gillərinin üzərinə axan qanları, övladlarının fəryadı, qadınlarının növhəsi ilə şiə etdi. Mən o günü yad edərək fəryad çəkdim, gözlərimdən yaş axmağa başladı, ürəyim hüznə doldu. Qəm-qüssədən parçalanan qəlbimlə dedim:

و دمع النواح و فيض الدما

و يرثي ربابك دنيا السجون

İmam Hüseyin (ə) düşmənləri onu qətlə yetirməklə özləri üçün qəbir qazdılar, öz cənazələrini ayaqlar altına atdılar. Xar olaraq, zillətlə tarixin məqbərəsində dəfn edildilər. Ey Əbu Abdullah! Mən həmişə səni tarixin gözündə böyük görürəm. Həyat sənin pak, xoş ətirli qanıyla işıqlandı.

و شاع سناك كبر السما

سطعت بريقا كومض الشمس

Mən Kərbəla hadisəsini nə zaman oxusam, bir cazibə məni özünə doğru çəkir. Nəfəsim tənqiyir. Hüseyin (ə) yanımda qan içində olduğunu hiss edirəm. Kaş mən onunla birgə olub böyük feyzə nail olaydım.

Kərbəla mənim tarixə daxil olduğum yerdir; Həqiqətə, İslama yetdiyim yer”...¹

Doktor Məhəmməd Ticani Tunisi

O, “Necə hidayət oldum” kitabında yazır: “Dostum Münimlə Kərbəlaya yola düşdük. Orada Hüseyin (ə) başına gələn müsibətlər haqqında məlumat aldım və başa düşdüm ki, həzrət Hüseyin (ə) ölməmişdir. Onu yaşatmaq məqsədi ilə keçirilən əza mərasimlərində insanlar onun məzarı ətrafına toplaşır, pərvanə tək fırlanırdılar, mənim heç bir zaman görmədiyim yanğıyla

¹ “Ləqəd şəyyəni əl-Hüseyin (ə)”, İdris Məğribi, səh. 63-65.

² Yenə orada, səh. 297.

¹ Yenə orada, səh. 303.

¹ “Ləqəd şəyyəni əl-Hüseyin (ə)”, səh. 313-315.

ağlayırdılar. Sanki, İmam Hüseyin (ə) bu gün şəhid edilmişdir. Orada iştirakçılara Kərbəla faciəsi haqqında məlumat verərək onları duyğulandıran nətiqlər gördüm. Nətiqlər insanları ağlamağa vadar edirdilər. Heç bir dinləyici bu faciəni eşidib göz yaşlarını saxlaya bilməzdi. Mən də ağladım, çox ağladım, sanki, qəm-kədər uzun illər daxilimdə yığılıb qalıb, indi isə önü açılmışdı.

Ağladıqdan sonra təskinlik tapdım. O gündən öncə belə bir şey hiss etməmişdim. Sanki bugünədək Hüseyin (ə) düşmənləri sırasında olmuş, bu gün isə bir göz qırpımında dəyişmiş və o həzrətin (ə) tərəfdarları cərgəsində yer alaraq canımı fəda etmişdim. Xətibin mənim bu hissələri keçirdiyim zaman Hürri haqqında danışması çox maraq doğurdu. Hürri, İmam Hüseyinlə (ə) döyüşə gələn düşmən qoşunun sərkərdələrindən olmuşdur. O, döyüş meydanında gözlənilmədən sarsıntı keçirmişdi. Döyüşçüləri ondan soruşmuşdular: “Sənə nə olub? Olmaya ölümdən qorxursan?” O: “Allaha and olsun ki, əsla ölümdən qorxmuram. Lakin behiştə cəhənnəm arasında qaldığımı görür və hansını seçməli olduğumu düşünürəm” – deyə bildirmişdi. O, atını Hüseyinə (ə) doğru yönəlmiş, onu gördükdə göz yaşları içində demişdi: “Ey Allah rəsulunun övladı! Tövbə qapısı üzümə açıqdır mı?”

Bu an tab gətirə bilmədim. Ağlayaraq özümü yerə atdım. Sanki Hürri rolunu oynayır və İmam Hüseyinə (ə) deyirdim: “Ey Allah rəsulunun övladı! Tövbə qapısı üzümə açıqdır mı? Ey Peyğəmbər (s) övladı! Məni əfv et və bağışla”.

Vaizin səsi dinləyicilərə elə bir təsir bağışlamışdı ki, onların səsi ərsə ucalmışdı. Mənim fəryadımı eşidən dostum, ağlaya-ağlaya məni qolları arasına alıb qucaqladı. Sanki ana öz övladını ağışına almış, “Ya Hüseyin! Ya Hüseyin!” deyirdi.

Bu anlar elə anlar idi ki, həqiqətən, ağlamağın mənasını dərk edirdim. Göz yaşlarımla qəlbimi yuduğunu və bütün bədənimin paklandığını hiss edirdim. Bu zaman Peyğəmbərin (s) kəlamının mənasını anladım. O həzrət (s) buyurmuşdur: “Əgər siz də mənim bildiklərimi bilsəydiniz, az gülüb, çox ağlayardınız”.

O günü bütünlüklə qəm-qüssə içində keçirdim. Dostum mənə təskinlik verib sakitləşdirmək məqsədi ilə şərbət və şirniyyat alıb gətirdi. Amma iştaham tamam küsmüşdü. Dostumdan İmam Hüseyinin (ə) şəhadət hadisəsini bir daha danışmasını istədim. Çünki o haqda heç bir məlumatım yox idi”.¹

Əhməd Hüseyin Yəqub Urduni

O, İmam Xomeyninin vəfatının il dönümü münasibəti ilə İrana gəldikdə deyirdi: “Mənim səfər proqramımdan biri İmam Xomeyninin vəfatının ildönümü münasibəti ilə onun məqbərəsini ziyarət etmək idi. O gün səhər çağı onun məqbərəsinə getdim. Burada qadın-kişili üç milyonu keçən insan izdihamı ilə qarşılaşdım. Bu qədər insan məzarı dövrəyə almış, əllərini səmaya qaldırmış və farsca şüarlar deyirdilər. Mən tərcüməçimdən bu cəmiyyətin bir ağızla nə dediklərini soruşduqda o, onların belə dediklərini söylədi: “Ey bizim rəhbərimiz! Biz öz imamlarını tək qoyan insanlardan deyilik. Biz sənənləyik”.

Mən ağlamağa başladım və başa düşdüm ki, düşmən qoşunu qarşısında yalnız qalan İmam Hüseyindir (ə). O gün fikrimdəm Kərbəla hadisəsi haqqında bir kitab yazmaq keçdi və bu qərara gəldim ki, müsəlmanları bu faciənin təfərrüatı ilə tanış etmək zəruridir. Buna görə də vaxtımın bir hissəsini bu işə sərf etməyi nəzir etdim və tədqiqata başladım.

Məlum kitabı yazmaqla məşğul olduğum günlər ən çox qəmli, hüznü olduğum günlər idi. Baş verənləri oxuduqca təsirlənir və dəfələrlə ağlayırdım. Kərbəla hadisəsini oxuyub ağlamayan insan tapıla bilər mi?”¹

¹ “Necə hidayət oldum”, səh. 96-98.

¹ “Kərbəla, əs-səvrə vəl-məsət”, Əhməd Hüseyin Yəqub, səh. 7-8.

Əllamə Doktor Məhəmməd Həsən Şəhhata

O, "əl-Əhzər" universitetinin sabiq müəllimidir. Davamlı araşdırmalar nəticəsində şiə məzhəbinin haqq olduğunu anlamışdır. O, İrana səfər edərkən Əhvaz əhalisi ilə görüş zamanı deyir: "İmam Hüseynə (ə) olan eşqim, malik olduğum bütün nüfuz və karyeramdan əl çəkməyimə səbəb oldu".

Sözlərinin digər bir hissəsində deyir: "Əgər məndən İmam Hüseyni (ə) şərqdə, yoxsa qərbdə axtarmaq lazım olduğunu soruşsalar, mən: "İmam Hüseyni (ə) mənim qəlbimin ənginliklərində axtarım", - deyə cavab verərəm. Allah-Taala mənə İmam Hüseyni (ə) tanımağı nəsib etmişdir... 50 ildir ki, Əliyə (ə) bağlanmışam və uzun illərdir ki, Əlinin (ə) vilayəti ətrafında təvaf etdiyimi görürəm".¹

3. Əhli-sünnə həqiqətləri ilə tanışlıq;

Əhli-sünnə mütəfəkkirlərinin şiəliyə yönəlməsinin ən mühüm amillərindən biri onların öz məzhəblərində mövcud olan bəzi həqiqətləri bilmələridir. Bunu etiraf edən bir neçə mütəfəkkirin söylədiklərinə nəzər salaq:

Şiəliyi qəbul etmiş misirli alim Saleh əl-Vərdani yazır: "Əhli-sünnə məzhəbi haqqında deyilə biləcək ən az söz budur ki, bu məzhəb vaxtı ilə hakimiyyətdə olmuş insanların əqidəsidir və bu günədək dövlət məmurlarının əli ilə bəslənmişdir. Hakimiyyət dairələri öz legitimliklərini bu məzhəb vasitəsi ilə əldə edirdilər. Bu, əhli-sünnə məzhəbini yaşadan, genişləndirən yeganə amildir. Çünki onun yaşayacağına səbəb olacaq heç bir əsas yoxdur.

Əhli-sünnə məzhəbi hakimiyyət dairələri tərəfindən dövlətin legitimliyini göstərmək məqsədi ilə yaradılmışdır. Əgər dövlət məmurları vasitəsi ilə bəslənməsəydi, yəqin ki, ondan əsər-ələmət qalmaqta idi. Necə ki, tarix bir çox məzhəbləri, etiqadları məhvə məhkum etdi. Onlara dəstək verən çoxlu sayda insanların olmasına baxmayaraq, məhv oldular. Beləcə bu məzhəb və onun irəli sürdüyü prinsiplər dinin ayrılmaz hissəsi səviyyəsinə gəlib çıxdı. Belə ki, digər məzhəblərin hücumlara məruz qalmasına baxmayaraq, bu məzhəbə tənqidi yanaşmaq yasaq idi. Şişirdilərək müqəddəs don geydirildi. Belə ki, heç kimin ona yaxınlaşmağa haqqı çatmırdı".¹

O, digər əsərində yazır: "Bir-birinin ardınca hakimiyyətə gələnlər Əhli-sünnə məzhəbinə öz etiqadlarını geniş şəkildə yaymaq üçün imkan yaratdılar. Əhli-sünnə məzhəbi işi o yerə çatdırmışdı ki, digər məzhəbləri mühakimə etdirir və onları incidirdi.

Tarixi həqiqətlər göstərir ki, Əhli-sünnə məzhəbi hakimiyyət dairələrinin sayəsində yaşamışdır. Əgər onlar hakimiyyət tərəfindən himayə olunmasaydılar, etiqad bəslədikləri prinsiplər məhvə doğru sürüklənərdi. Həmin himayə bu gün də davam edir. Buna səbəb Əhli-sünnə məzhəbinin hakimiyyətə qarşı yumşaq mövqeyidir".¹

O, yazır: "Mən uzun müddət əhli-sünnə təfəkkürlü mühitdə yaşamış və orada qeyri-adi uyğunsuzluqlar, təzadlar müşahidə etmişəm. Mən hiss edirdim ki, Əhli-sünnə məzhəbi saray məzhəbidir və ondan siyasi köləlik iyi gəlir. Bu məzhəbdə o qədər zəif məqamlar mövcuddur ki, bunları görəndə insan rahatlıq tapa bilmir. Məlum zəif məqamların heç bir məntiqi izahı yoxdur".²

O, digər əsərində yazır: "Əhli-sünnə məzhəbinə mənsub olduğum dövərdə insanları rəşadətə dəvət edir və ağıldan dəm vururdum. Lakin öz həmməzhəblərim tərəfindən

¹ "Cümhuriyyə-İslami" qəzeti, say: 6771.

¹ "Əhli-sünnə şəbullah əl-muxtar", Saleh əl-Vərdani, səh. 5-6.

¹ "Əl-Kamilə vəs-seyfi", Saleh əl-Vərdani, səh. 15.

² "Əl-Münir" jurnalı, 22-ci say.

birmənalı qarşılınmadım və olmazın ittihamlar, şayiələrlə üzləşdim. Mən çox yaxşı bilirdim ki, ağla qarşı çıxmaq sələflərimizə tam tabe olmaqdır. Ağlla hərəkətin nəticəsi isə insanın həqiqəti qəbul edəcək şəxsiyyətə malik olmasıdır... Mən əsla düşünmədən, araşdırmadan fikir yürütmürəm. Mənim rəşional təmayülüm şiəliyi, Əhli-beyt (ə) xəttini qəbul etməmə səbəb oldu”³.

O, Misirin əl-Əzhər şeyxindən gileylənərək yazır: “Əl-Əzhərin şeyxi dövlət məmurudur. O, hökumətin siyasətinə uyğun addım atır. Elə buna görə də o, əl-Əzhər universitetinin rektoru olduqdan sonra ziddiyyətli fikirlər səsləndirməyə başlamışdır.

Qırx, əlli və altmışıncı illərdə əl-Əzhər universitetində şiəliyə qarşı böyük maraq var idi. Bu universitet yetmişinci illərin əvəllərində Misirdə məzhəblərin yaxınlaşması” ilə bağlı yaradılan təşkilatların təsisçisi hesab olunurdu. Lakin İranda İslam İncilabı qələbə çaldıqdan sonra “əl-Əzhər” universitetinin görkəmli şəxsiyyətləri sanki müharibə elan edirmişlər kimi şiəliyə qarşı çıxmağa başladılar. Onlar şiələri ittiham edərək deyirdilər: “Şiələr səhabələr haqqında nalayiq sözlər deyirlər. Onların mövcud Qurandan əlavə gizli Quranları var”. Onların şiəliyə qarşı əsassız ittihamları bununla bitmir. Məlum ittihamları irəli sürənlər özləri bunların şiəliyə heç bir aidiyyəti olmadığını İran İslam İncilabından öncə səsləndirmişdilər?!

Şiəliyi qəbul etmiş digər əhli-sünnə mənsubu Məhəmməd Kəsiri həmin zəif məqama toxunaraq yazır: “Hakim dairələr hicri dördüncü əsrin əvvəllərindən başlayaraq bəzi fiqhi cərəyanlara qanunilik statusu verdi. Kütlə isə bunu hakimiyyətin o məzhəbləri qəbul etməsi kimi dəyərləndirdi. Zaman keçdikcə həmin cərəyanları müqəddəsləşdirərək həqiqi İslam kimi göstərməyə başladılar. Digər etiqadi cərəyanları isə İslamdan xaric, hətta kafir belə adlandırıldılar. Elə buna görə də onların qanını axıtmağı, əmlakını mənimləməyi icazəli hesab edirdilər...”¹

Doktor Ticani yazır: “Əksər şiə alimləri əhli-sünnə qardaşlarının Bəni-Üməyyə hiyləsinin, kininin qurbanı olduqlarını bilirlər. Çünki onlar sələflərinə xoş gümanla yanaşır və araşdırmadan onların ardınca gedirlər. Bunu görə Bəni-Üməyyə onları doğru yoldan yayındırır, Allahın kitabından və Peyğəmbərin (s) Əhli-beytindən uzaqlaşdırırdı. Hansı ki, onlara tapınmaq hidayət yolunun qarantıdır”.

4. Əhli-sünnə fiqhinin zəifliyi;

Bəzi əhli-sünnə mənsuqlarının şiəliyə yönəlməsinin səbəbi onların fiqh əsaslarının şiə fiqhinə nisbətən zəif olmasıdır. Misirin şiəliyi qəbul etmiş qabaqcıl hüquqçularından Dəmirdaş ibn Zəki yazır: “Qəzavət işinə girdiyim ilk günlərdə bir müsəlman qadın mənim yanıma gəlib ərindən şikayətlənməyə başladı. O, iddia edirdi ki, xeyli vaxtdır ərim məni tərək edib və aylıq xərcimi də ödəmir. Mən şikayətçi qadının ərini çağırtdırdım və ondan nə üçün belə etdiyini soruşdum. Müttəhim ittihamları rədd edərək bir ildən çoxdur ki, qadınını boşadığını bildirdi. Təbii ki, boşadığı təqdirdə xərcələr onun üzərinə düşmürdü. Bu zaman qadının səsi ucaldı və iddia etdi ki, əri yalan deyir. Biz uzun müddətdir birgə yaşayırdıq və o, məni boşamamışdır. Mən bu səhnəni müşahidə etdikcə dəhşətə gəldim. Nə hökm çıxaracağımı bilmirdim. Diqqət yetirib gördüm ki, bu problemin kökündə Əbu Hənifənin fətvəsi dayanır. Çünki o deyir: “Qadını qiyabi şəkildə, aydın və ya kinayəli sözlərlə boşamaq olar”. Özlüyümdə “bu məsələdə ailə məsələlərini daha yaxşı bilən fəqihə müraciət etmək lazımdır”, - deyər düşündüm və bu məqsədlə Hüquq universitetinə gedib qarşılaşdığım məsələni müəllimim Şeyx Məhəmməd Əbu Zöhrəyə danışdım.

³ “Əl-Xüdə”, Saleh əl-Vərdani.

¹ “Əl-Mütəhəvvilun”, c. 3, səh. 90.

O, dedi: “Əgər mən belə bir məsələ ilə qarşılaşsaydım, İmam Sadiqin (ə) fətvalarını əsas götürərdim”. Müəllimim mənə Əhli-beyt (ə) məzhəbinin talaq məsələləri ilə bağlı “Talaq” surəsinin şərhinə nəzər salmamı tapşırırdı. Araşdırdıqdan sonra belə nəticəyə gəldim ki, Əhli-beytə (ə) və Qurana görə bu növ talaq düzgün deyil. Talaq, mütləq iki ədalətli şahidin hüsurunda oxunmalıdır. Özlüyümdə fikirləşdim: “Sübhənəllah! Necə olub ki, bu hökmlər fəqihlərimizin gözümdən yayınıb və nəticədə Allahın halalı haram olub”. Bu hadisə məni Əhli-beyt (ə) məzhəbi haqqında geniş tədqiqat aparmağa, şiə kitablarını oxumağa sövq etdi və nəticədə mən şiəliyi qəbul etdim”.¹

5. Həqiqətlərin təhrif olunması;

Bir çoxlarının şiəliyə yönəlməsinin səbəblərindən biri də şiəliklə bağlı həqiqətlərin əhli-sünnə elm adamları tərəfindən təhrif edilməsidir. Çünki insafli şəxslər şiələrlə qarşılaşdıqda bu həqiqətlərin təhrif olunduğunu müşahidə edir və şiəliyin haqq və məzlum olması qənaətinə gəlirlər. Onlar başa düşürlər ki, batil olmayan məzhəb həqiqətlərinin üstünün açılmasından qorxmamalı, digərlərini ittiham etməməlidirlər.

Ustad Həsən ibn Fərhan Maliki müsəlman elmi ictimaiyyəti tərəfindən tanınan parlaq simalardandır. O, diskussiyalarda insafli mövqeyi ilə məşhur bir elm adamıdır. Səudiyyə Ərəbistanında yaşamasına baxmayaraq, onun bu mötədilliyi vəhhabilərin qəzəbinə səbəb olmuşdur. Çoxlu sayda elmi əsərlər qələmə alan Həsən ibn Fərhan Maliki (16. 11. 2000 tarixli) “əl-Məcəllə”, (say: 1082) jurnalında dərc etdirdiyi “Qiraətun fi ət-təhəvvülət əs-sünniyyə li əş-şiə” adlı məqaləsində böyük şəxsiyyətlərin şiə olması və şiəliyin yayılması haqqında yazır: “Ticani İraqa getmiş və orada şiəliklə bağlı həqiqətləri yaxından müşahidə etmişdir. O, bizim dindən çıxmaqda ittiham etdiyimiz şiələrin dinə necə bağlı olduqlarını öz gözləri ilə görmüşdür. Yalanların üzə çıxması müasir gəncliyin qarşılaşacağı ən təhlükəli və danılmaz faktdır. Biz tarixdən dərs almalı və digərlərini olduqları kimi göstərməyə çalışmalıyıq. Kim olması mühüm deyil. İstər qərbli olsun, istərsə də şərqli, biz onlar haqqında həqiqəti deməliyik. Hətta bu, xeyrimizə olmasa belə, biz müasir gənclik qarşısında özümüzü gözdən salmamalıyıq”.

O, yazır: “Doktor Ticani və digərlərinin dəyişilməsinin başlıca səbəblərdən biri yaranan yanlış mənzərədir. Hansı ki, bu gerçək olmayan mənzərəni biz özümüz yaratmışıq.

Əhli-sünnə ifratçı və radikalları şiəliyi belə təqdim edirlər: Onlar Əliyə pərəstiş edir və Cəbrailin səhv etdiyini düşünürdülər. Onların məqsədi şiəlik vasitəsi ilə İslamı məhv etməkdir. Onların Qurani Quranımızla tam fərqlidir. Onlar İslama kin bəsləyirlər. Onların nikahı zina yolu ilə gerçəkləşir və s. bu kimi ittihamlar. Hansı ki, əhli-sünnə bu ittihamlarla gənclərin şəkkinə artırır. Beyni şiələrə qarşı bütün bu ittihamlarla dolu olan Doktor Ticani şiələrin ən sıx yaşadığı bölgələrə gedir və bütün bunların iftira olduğunu gördükdə öz məzhəbinin öndərlərinə olan inamını əldən verir. Gənclərimiz bu şəkildə dəyişir və onlarda məzhəbimizə qarşı şübhə yaranır. Kimsə bunun əksini gözləməsin”.

“Bəli, İmamıyyə şiələrinin arasında Quranın təhrif olunması qənaətində olanlar olmuşdur. Lakin bu, azlıq təşkil edir. Şiə alimlərinin çoxu həmin fikirdə olanları tənqid məqsədi ilə kitab yazmışlar”.

“İctihad iddiasında ifrata varılması Ticaninin əhli-sünnə məzhəbinə qarşı nifrətinə səbəb olan amillərdəndir. Çünki gördüyünüz kimi, o bizim, Müaviyənin Əli (ə) ilə döyüşməsi, səhabələri qətlə yetirməsi, Hücr ibn Ədini öldürməsi, minbərlərdə Əliyə (ə) qarşı nalayiq sözlər söyləməsi, Ziyadın irəli çəkməsi, hədislərə qarşı mübarizə aparması, Yezidin İmam Hüseyni (ə) qətlə yetirməsi, Mədinədə “Hərrə” hadisəsində hər şeyi mübah etməsi və s. haqqındakı “ictihad”

¹ “Mühazirə əqaidiyyə”, səh. 17-18.

fikrimizə istehza ilə yanaşır. Əslində bu fikirlər bizim əhli-sünnədən olan sələflərimizə aid deyil. Bunlar özünü əhli-sünnə kimi təqdim edən *nasibilərə* aiddir”.

“Əhli-sünnə mənsubları öz müasirlərinin fikrini yayındıraraq Əhli-beytdən (ə) olan imamların tərcümeyi-halını belə gizlətməmişlər. Ticani təsadüfən onların keçdiyi həyat yolu ilə qarşılaşır. Bu bilgiler bizim təhsil ocaqlarımızda, hədis qaynaqlarımızda yad edilmir və onların fəziləti, elmi haqqında heç bir məlumat verilmir. Bütün bunları görəndə Ticani təbii ki, onlara maraq göstərir”.

6. Şiələrin istinad gücü.

Şiəliyə yönəlmənin digər səbəbi isə şiələrin güclü dəlillər göstərməsi və öz əqidələrini yetərli dəlillərlə əsaslandırmasıdır.

Şeyx Məhəmməd Məri Əntaki bu haqda yazır: “Bizi şiəliyə doğru çəkən amillərdən biri də şiə elm adamları ilə apardığımız söhbətlər olmuşdur. Mən söhbətlər zamanı sarsılır, özünü müdafiəyə qalxan zəif, məğlub görkəmi alırdım. Halbuki 25 ilə yaxın bir zaman kəsiyində “əl-Əzhər” universitetinin böyük alimlərindən dərs almış, elmi dərəcələrə yüksəlmiş, Şafei və digər məzhəblər haqqında geniş məlumata malik idim”.¹

Doktor Ticani bu haqda yazır: “Şiələrin önə çəkdiyi dəlillər asanlıqla üstündən keçilə və ya unudula biləcək zəif dəlillər deyil. Əksinə, göstərilən bu dəlillər Qurandan qaynaqlanan faktlardır. Hansı ki, bu dəlillər şiə və əhli-sünnə qaynaqlarında öz əksini tapmışdır. Tarix və hədis kitablarımız bu dəlillərlə doludur və bütün dövrlərdə yaşayan rəvayətçilər bunları qeyd etmişlər”.²

O, yazır: “Mənim nicat tapacaq məzhəbin imamıyyə şiə məzhəbi olduğuna yəqinimi artıran dəlillərdən biri də bu məzhəbin inanclarının əzəməti və hamı üçün başa düşülən olmasıdır. Biz əhli-sünnə məzhəbində həllini tapa bilmədiyimiz hər bir məsələnin aydın izahını Əhli-beytdən (ə) olan imamların verdiyinin şahidi oluruq”.¹

Şiəliyi qəbul edən Məhəmməd Kəsiri yazır: “Sələfilərin öz yaşadıkları bölgələrdə şiəlik əleyhinə yaydıqları kitablar şiəliyin təbliğində önəmli rol oynayır. Çünki sələfiyyə gəncləri bu kitabları mütaliə edərkən şiə etiqadını görür və sələfiyyə əqidələri ilə müqayisə etdikdə öz əqidələrinin yanlış olduğu qənaətinə gəlirlər. Bu gənclər həqiqəti gördükdən sonra sələfilik əleyhinə düşmənlər simalarından birinə çevrilir, sonunda isə şiəliyə sığınirlar. Biz bunu gündəlik həyatımızda müşahidə edirik”.²

O, öz iddiasını əsaslandıraraq yazır: “İmamıyyə şiələrin irəli sürdükləri bütün fikirlər güclü dəlillərə dayanır. Onlar öz əqidələrinin isbatı üçün yalnız öz hədis kitablarında qeyd edilən rəvayətlərə deyil, əksinə, əhli-sünnə qaynaqlarında qeyd olunan səhih rəvayətlərə, Quran ayələrinə istinad edirlər. Elə buna görə də əhli-sünnə və ya sələfilikdən şiəliyi qəbul edənlər şiə əqidələrinin isbatı üçün şiə qaynaqlarına əsaslanmırlar. Onlar bütün arqumentləri əhli-sünnə və sələfiyyə qaynaqlarından əxz edirlər. Bu, qarşı tərəfdə şiə məzhəbinə qarşı daha çox maraq oyadır”.³

Şiəliyi qəbul etmiş böyük əhli-sünnə alimi Şeyx Məhəmməd Məri Əntaki “Limaza ixtərtü məzhəbə Əhl əl-beyt (ə)” adlı kitabında yazır: “Tam əminəm ki, Allah məni hidayət edərək

¹“Limaza ixtərtü məzhəb əş-şiə”, səh. 51.

²“Liəkunə məə əs-sadiqin”, Məhəmməd Ticani, səh. 44.

¹Yenə orada, səh. 24.

²“Əs-Sələfiyyə”, Məhəmməd Kəsiri, səh. 668.

³Yenə orada, səh. 615-616.

mənim taleyimə haqq məzhəbin ardıcılı olmağı yazdı. Bu, Əhli-beyt (ə) məzhəbi, Allah rəsulunun (s) nəvəsinin, İmam Cəfər ibn Məhəmməd Sadiqin məzhəbidir”.

O, Əhli-beyt (ə) məzhəbini qəbul etməsində mühüm rol oynayan səbəbləri qeyd edərək deyir:

1. Hər şeydən əvvəl, şii məzhəbinin ehkamlarına əməl etməyin yetərli olduğunu və mükəlləfiyyətlilərin buna əməl etməklə öz vəzifələrini həyata keçirdiklərini gördüm. Keçmişdə və hal-hazırda bir çox əhli-sünnə alimi də bunun doğruluğuna fətva vermişlər.

2. Güclü dəlillər, inandırıcı sübutlar və gündüz parlaq günəşin saçdığı kimi açıq-aşkar sübutlar vasitəsi ilə Əhli-beyt (ə) məzhəbinin haqq olduğu isbat edildi. Bu, elə bir məzhəbdir ki, şiiyə onu Əhli-beytdən (ə), onlar da Allahın rəsulundan (s), o isə Cəbraildən və nəhayət, o da Allahdan əxz etmişdir.

3. Vəhy onların öz evində nazil oldu və onlar evdə nə baş verdiyini başqalarından daha yaxşı bilirlər. Elə buna görə də normal düşünən hər bir şəxs, Əhli-beytin (ə) sözünü qoyub, digərlərinin fikirlərinin arxasınca getməz.

4. Quranı-kərimdə bir çox ayələr bizi onların vilayət və dini rəhbərliklərini qəbul etməyə çağırır.

5. İslam peyğəmbərindən (s) nəql olunmuş bir çox hədislər də bizi Əhli-beyt (s) məzhəbinə mənsub olmağa dəvət edir. Mən bunların böyük əksəriyyətini “əş-Şiiə və hucəcuhum fi ət-təşəyyü” kitabında qeyd etmişəm.¹

Müasir elm adamlarından şiiyə qəbul etmiş Saib Əbd əl-Həmid bu haqda yazır: “Mən etiraf edirəm ki, Allahın mərhəməti üzərimdə olmasaydı, yəqin ki, nəfsim inad edərək məni yerə vuracaqdı. Aldanmağa az qalmışdım. Hətta bir dəfə bu, başıma gəldi. Lakin Allah mənə kömək etdi və ağılım başıma gəldi. Gəmiyə minərək nicat tapdım və büllur kimi saf sudan içməyə başladım. İndi sənənlə həmin güllərin bahar fəslində üzərimə saldığı kölgəlikdən danışiram.

Dostlarım mənim bu vəziyyətimdən xəbərdar olub məni tənha qoydular. Onlar məndən üz döndərərək mənə zülm etdilər. Bir gün onların ən bilikliyi olan bir dostum mənə dedi: “Sən nə etdiyini bilirsən?” Dedim: “Bəli, Məhəmməd Baqirin (ə), Zeynül-Abidin (ə), behişt cavanlarının böyüyünün (ə), möminlərin ağasının (ə), dünya qadınlarının xanımı və Allahın son şərəfətli elçisinin (ə) övladı olan İmam Cəfər Sadiqin (ə) məzhəbini qəbul etmişəm”.

- Nə üçün bizi tərək etdin? Bilirsən camaat bizim haqqımızda nələr deyirlər?

- Mən onlara yalnız Peyğəmbərin (s) sözünü deyərdim.

- Nə deyərdin?

- Deyərdim ki, Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

“Mən sizin aranızda bəzi şeyləri qoyub gedirəm. Hansı, ki, siz məndən sonra onlara tapınsanız, yolunuzu azmazsınız. Onlar Allahın kitabı və itirətim - Əhli-beytimdirlər”. Digər bir kəlamında isə Əhli-beyt (ə) haqqında buyurur: “Mənim əhl-beytim (ə) nicat gəmisidir. Onlara tapınan hər kəs nicat tapar”.

Saib Əbd əl-Həmid Əhli-beyti (ə) və şii məzhəbini müdafiə məqsədi ilə bir çox kitablarda yazmışdır. Bu kimi kitablara aşağıdakıları misal göstərmək olar: “Mənhəc fi əl-intima əl-məzhəbi”, “İbn Teymiyyə, həyatı və əqaidü”, “Tarix əl-İslam əs-səqafi vəs-siyasi”.

Şiiyə qəbul etmiş vəkil və qazı Dəmirdaş ibn Zəki Misirin görkəmli və məşhur şəxsiyyətlərindəndir. Uzun illərdir vəkil kimi fəaliyyət göstərir. Bir fiqhi məsələ üzərində müqayisəli tədqiqat apararkən şii alimlərinin əsaslarının digər məzhəblərə nisbətdə daha güclü və yetərli olduğunu görür. Həmin məsələ onun ürəyində şiiyə qığılcımlarını işıqlandırır. Belə ki, maraqlı bir hadisə onun müqəddəratını tamamilə dəyişir və o, şii olmaq iftixarına nail olur.

¹“Limaza ixtərtü məzhəbə Əhl əl-beyt”, səh.16-17.

Ərəbistana gələn iranlı hacılar özləri ilə birgə təqribən iyirmi bağlamadan çox etiqadi mövzularda kitab gətirirlər. Bütün kitablar dövlət məmurları tərəfindən müsadirə olunur. Şah dönəmində İranın Ərəbistandakı səlahiyyətli səfiri bu məsələni Ərəbistan kralı ilə müzakirə edir. Kral öz növbəsində Ərəbistan Daxili İşlər Nazirinə məsələyə ciddi baxılmasını tapşırır. Daxili İşlər Naziri bütün kitablara baxış keçirilməsi və təhlükəsiz olduğu təqdirdə sahibinə qaytarılması haqqında qərar çıxarır. Bu hadisələrin baş verdiyi zaman Dəmirdaş Hicazdaymış. Ondan, saxlanılan kitablara baxış keçirməsini və sonda öz qanuni fikrini açıqlamasını xahiş edirlər. O, bu kitabları oxuyarkən şiə məzhəbinin haqq olduğunu anlayır və həmin vaxtdan başlayaraq Əhli-beyt (ə) yoluna qədəm qoyur¹.

Şiəliyi qəbul etmiş fələstinli alim Şeyx Məhəmməd Əbd əl-Al uzun müddət tədqiqat apardıqdan sonra şiə məzhəbinin haqq olduğunu anlamış və Əhli-beytə (ə) iqtida etmişdir. O, müsahibələrindən birində deyir: "Mütaliə etdiyim ən mühüm kitablardan biri "əl-Müraciət" kitabıdır. Bu kitab mənim imanımı yox, yalnız məlumatımı artırdı. Məni Əhli-beytin (ə) vilayətinə doğru hidayət edən yeganə hadisə aşağıdakı hadisə olmuşdur. Bir gün qohumlarımdan birinin mağazasının qarşısındakı səkidə əyləşmişdim. Görkəmcə kiçik bir mağaza idi. Mağaza sahibi nəvələrindən birinə onu bir neçə dəqiqəlik əvəz etməsini tapşırırdı. Özü isə Əsr namazını qılmağa getdi. Müşahidə etdiyim bu hadisə məni düşünməyə vadar etdi və mən fikrə daldım. Necə ola bilər ki, adi bir insan namaz qılmaq üçün belə kiçik mağazasını başsız qoymadığı və onu əvəz etmək üçün, əmlakını qorumaq məqsədi ilə kimi isə təyin etdiyi bir halda Peyğəmbər (s) böyük bir ümməti başsız, heç bir canişin təyin etmədən qoyub gedir?! And olsun Allaha, bu həqiqət deyildir!

Ondan: "Livanda qürbətdə yaşadığınız bir halda yalqızlıq, qorxu hiss etmirsinizmi?" - deyər soruşduqda dedi: "Mənim tənhalığıma səbəb olacaq şeylər və onun acı nəticələrinin olduqca çox və sarsıdıcı olmasına baxmayaraq, mənə heç bir təsir göstərə bilməmişdir və mən heç bir zaman tənhalığımı hiss etməmişəm. Çünki qəlbimdə Əlinin (ə) kəlamına yer vermişəm. O həzrət buyurmuşdur: "Tərəfdarlarının az olduğu üçün heç bir zaman haqq yoldan qorxmayın"².

Onun digər müsahibələrində söylədiklərindən:

"İnsanlar öz-özlərinə Əhli-beytin (ə) dininə gələcəklər. Çünki bu, fitrətə müvafiqdir. Amma nə etməli, bu din hökumətlərin çəkmələri altında qalaraq tapdanır".

"Kəbənin ətrafına toplanaraq təvaf edən hər bir şəxs bilərəkdən və ya bilməyərəkdən, "Zərurət" (Cəbr), "Azadlıq" (İxtiyar) və ya "əl-Əmrü bəyn əl-əmrəyn" əqidəsində olmasından asılı olmayaraq, əslində vilayət ətrafına təvaf edir. Çünki Kəbə təzahürdür, orada döğulan insan isə gövhər (substansiya). Təzahürün ətrafında fırlanan, təvaf edən şəxs, əslində gövhərin ətrafında təvaf edir".

O, "Vilayətin sübuta ehtiyacı varmı?" sualına cavab olaraq deyir: "Bizim etiqadımıza görə hər bir şeyin sübuta ehtiyacı var. Lakin "vilayət" tezisinin sübuta, dəlilə ehtiyacı yoxdur və dəlil özü ona möhtacdır".

Şiəliyi qəbul etmiş fələstinli mücahid və öndər Məhəmməd Şəhhatə İsrail dustaqxanalarında dustaq həyatı keçirdiyi zaman qaranlıq zindan guşələrində Livan şiələri ilə davamlı mübahisələr nəticəsində şiə məzhəbinin haqq olduğunu anladı. Şiə məzhəbini, Əhli-beyt (ə) məktəbini qəbul etdikdən sonra fələstinlilər arasında onun aşkar və mübariz təbliğatçılarından birinə çevrildi.

İndi isə onun müsahibələrinin bəzi hissələrinə nəzər salaq:

"Fələstinin qayıdışı Məhəmməd (s) və Əliyədir (ə)".

¹ "Əl-Mütəhəvvilun", c. 3, səh. 86-87.

² Yenə orada.

"Mən dünyanın azadlığı uğrunda mübarizə aparan inqilabçıları dünya azadlıqsevərlərinin öndəri İmam Hüseyinə (ə) iqtida etməyə dəvət edirəm".

"Mənim Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinin (ə) məzlumluğuna ürəyim yanır. Fikrimcə, Əli (ə) həqiqətən, məzlum idi. Fələstində işğalçılıq, təcavüz artıqca o həzrətin məzlumluğu haqqında olan fikir daha da ənginləşir".

"Mənim şiə məzhəbi haqqında məlumatsızlığım əhli-sünnə məzhəbinə sədaqətimə səbəb olmuşdur. Ümid edirəm ki, mən, "Necə hidayət oldum" kitabını oxuyuram deyən son şəxs olmayım. Mənim şiə məzhəbini qəbul etməyimin bizi əhatə edən siyasi proseslərə heç bir aidiyyəti yoxdur. Mən digər müsəlmanlarla yanaşı Livanın cənubunda aparılan mübarizələrin qələbə ilə nəticələnən uğurlarından dolayı iftixar hissi keçirirəm. Bütün bu nailiyyətlərin başında "Hizbullah" təşkilatının dayanmasına baxmayaraq, mənim şiə məzhəbinə dönüşümdə əsaslı amil siyasi gedişat olmamışdır. Mənim Əhli-beyt (ə) əqidəsini qavramam daha çox qəlbimin daxili dönüşü nəticəsində baş vermişdir. Əhli-beyt (ə) yolu haqq yoludur. Mən indi ona tapınmışam".

"Mənim şiə məzhəbinə dönüşüm siyasi deyil, əqidə ilə bağlıdır".

Tezliklə Fələstində şiə məzhəbinin təbliği ilə məşğul olacağam. Allahdan bu müqəddəs işimdə mənə yar olmasını diləyirəm".

"Əhli-beytdən (ə) olan sonuncu imam həzrət Qaimin (ə.c.) gözlə görünməyən yardımları Fələstin əhalisinin hərəkətə gəlməsinə, daimi mübarizəsinə səbəb olmuşdur. Biz onun yardımları nəticəsində qazınan qələbələrə gözüümüz önündə müşahidə edir və o həzrətin (ə.c.) zühur edəcəyinə ümid edirik. Mən onunla batini əlaqə yaradır, problemlərimi onunla bölüşürəm və ondan bu çətin məqamda bizə diqqət yetirməsini istəyirəm".

"Mən dünya azadələrinə, xüsusilə fərqli məzhəblərə mənsub olanlara tövsiyə edirəm ki, İmam Hüseyini (ə) və onun zülm əleyhinə qiyamını örnək olaraq qəbul etsinlər və heç bir zaman böyük şeytan Amerikanın və İslam dünyasında inkişaf etməkdə olan xərçəng şişinin törətdikləri zülm və cinayətlərə biganə qalmasınlar".

"Mən çıxış üçün dəvət olunduğum, Fələstində (minlərlə insanın iştirakı ilə) təşkil olunan konfrans və iclaslarda bütün sözlərimi Peyğəmbərin (s) əhli-beytinin (ə) həyat tərzi üzərində qururam. Bu çıxışlar Fələstin cəmiyyətinin Əhli-beytlə (ə) bağlı fikirlərində böyük dönüş yaratmışdır. Mən bu metodumu davam etdirəcəyəm ki, Fələstin xalqı onların qədrini bilsin və onların yolu ilə gedərək, Allahın izni ilə qələbə çalsın...".

"Allahın iradəsi və bir çox mömin qardaşlarımla həmkarlığı ilə tez bir zamanda Fələstində Əhli-beyt (ə) məzhəbini təbliğ edərək önə çəkəcəyəm. Ümidvaram ki, bu, İmam Mehdiinin (ə.c.) zühuruna bir növ zəmin yaradacaqdır".

Misirin "əl-Əzhər" universitetinin elmi heyətinin sədri, şiə məzhəbini təbliğ və müdafiə etdiyinə görə açıqca ona hücum etdikdə belə cavab verdi: "Mən yalnız bunu deyirəm: "İlahi! Mənim xalqımı hidayət et! Onlar başa düşürlər...!" Sonra deyir: "O, mənim şiə məzhəbi haqqındakı məlumatsızlığımın şiə olmağıma səbəb olduğunu dedikdə söylədim: "Əslində bu məlumatsızlığım hələ də əhli-sünnə məzhəbində qalmağıma səbəb olmuşdu. Lakin indi şiə məzhəbinin haqq olduğunu etiraf edirəm"¹.

Şiəliyin yayılmasının maneələri

Şiəliyin yayılması və qəbul edilməsinə mane olan amilləri iki hissəyə bölmək olar:

1. İnsanın özü ilə bağlı olan daxili maneələr;

¹ "Əl-Mütəhəvvilun", c. 1, səh. 709.

Buraya idrak vasitələrinin zəifliyi, sabiq fikirlərin qəbul edilməsi, haqqı görməyə mane olan mənfi əxlaqi keyfiyyətlər və s. daxildir. Bütün bunlar insanın həqiqəti görməsinə mane olan amillərdir.

2. Digərlərinin insan üçün, onun həqiqəti görməməsi üçün törətdikləri xarici maneələr.

Öncə şiiəliyin yayılmasına mane olan xarici amillərə nəzər salmaq:

1. Həqiqətlərin təhrif olunması;

İslam ümmətinin Peyğəmbərin (s) vəfatından bugünədək üzlaşdığı problemlərdən biri budur ki, bəziləri öz şəxsi mənfəətlərinə, arzu və istəklərinə yetmək üçün şəriəti, din maarifini təhrif edir, dəyişir, azaldır və ya çoxaldırlar. Bu çirkin əllər müxtəlif yollarla haqqı gizlətmək, batillə qarışdırmaq, ayırdedilməz hala salmaq məqsədi daşıyırlar. Bu arada bir çox həqiqətlər İslam ümmətindən gizlədildi və bunun nəticəsində bir çoxları azğınlığa, zəlalətə yuvarlandılar. Bu, şiiəliyi qəbul etmək istəyənlərin qarşılaşdığı problemlərdən biridir.

Doktor Ticani əhli-sünnəyə müraciətlə deyir: “Ey mənim həmvətənlərim! Sizi haqqı araşdırmağa, təəssübdən kənar olmağa dəvət edirəm. Biz Bəni-Üməyyə və Abbasilərin qurbanlarıyıq. Biz sələflərimizin qoyub getdiyi qara tarixin qurbanlarıyıq”.¹

Şiiəliyi qəbul etmiş Yasin Bədrani bu haqda yazır: “Çoxlu sayda hədislər quraşdırıldı və bu vasitə ilə bir çox şəxsiyyətsiz insanların nüfuzu artırıldı, Allahın fəzilət, elm, təqva, hidayət mənbəyi olaraq göstərdiyi şəxslər isə unutturuldu. Bəli, Əməvi və Abbasi hakimyyətləri Allahın yolundan çıxıb yalanlar qondarmağa başladılar. Bizi duyanların bu yanlışlıqlara uymamasını, məsələlərə hissiyyətə qapılmadan yanaşmasını ümid edirik. Onlara tövsiyə edirik ki, tədqiqatlarında, fikir və müəlahizələrində azad və insafli olsunlar”.²

Doktor Ticani yazır: “Müşahidələrim göstərir ki, əhli-sünnə alimlərinin böyük əksəriyyəti tarixi baxımdan danılmaz acı həqiqətlərlə qarşılaşdıqda onları yozmağa, təhlükəli vəziyyətdən çıxmağa çalışırlar. Bu, gülməli olması ilə yanaşı, ağılmalı haldır”.³

Şiiəliyi qəbul edənlərdən İdris Hüseyni Məğribi bu haqda yazır: “Bu, insanları cəhalətə sürükləmək deyilmi?! Əhli-sünnə alimləri öz savadsız və xəbərsiz xalqları üçün kitab yazır, lakin zərrəcə təqvalı davranmırlar”.⁴

Misirli Saleh əl-Vərdani bu məsələyə toxunaraq yazır:

“Yozmaq metodu əhli-sünnə etiqadını əsaslandırıldıqları başlıca prinsipdir. Bu, onların üzələrinə tutduqları yeganə silahdır”.⁵

Suriyanın Hələb şəhərinin müftisi, insafli əhli-sünnə alimlərindən olan Şeyx Məhəmməd əl-Həssun əhli-sünnə mənsuclarına müraciətlə yazır: “Biz şiiəlik yayılar, təbliğ olunur qorxusu ilə Əhli-beytdən (ə) ayrı düşmüşük. Şübhəsiz, siyasi qüvvələr həqiqətlərin üzə çıxmasına mane olurlar. Bu, hədis kitablarında da özünü göstərir. Misal üçün, mövcud “Səhih” kitablarında Əbu Bəkr, Ömər və Osmanın fəziləti haqqındakı rəvayətlərə geniş yer verildiyi halda seyidimiz Əlinin (ə) fəziləti haqqındakı rəvayətlərə yalnız bir-iki səhifə ayrılmışdır. Təsadüfi deyil ki, Əhməd ibn Hənbəl öz “Müsnəd” əsərinin 46 səhifəsini seyidimiz Əlinin (ə) fəziləti ilə bağlı rəvayətlər üçün ayırmışdır. Bunu gördükdə maraqlı bir sual yaranır ki, nə üçün bundan öncəki kitablarımızda o həzrətin (ə) fəziləti haqqında bu qədər rəvayət yoxdur. Əminəm ki, əgər digər

¹ “Summə ihtədaytu”, səh. 204.

² “Ya ləytə qəvmi yələmun”, Yasin Bədrani, səh. 64.

³ “Ərif əl-həqqə”, Məhəmməd Ticani Səməvi, səh. 14.

⁴ “Ləqəd şəyyəəni əl-Hüseyn (ə)”, səh. 26.

⁵ “Əl-Xüdə”, Saleh əl-Vərdani, səh. 69.

bir İslam ölkəsində çap olunan “Müsnədi-Əhməd”dən 46 səhifəsinin çıxarıldığını görsən, düşündüklərim sənə aydın olar və tarixin necə hiylə ilə dəyişdirildiyini anlayarsan”.¹

Digər insafli əhli-sünnə alimi Qahirə Dilçilik İnstitutunun Ərəb ədəbiyyatı müəllimi Doktor Hamid Hənəfi yazır: “Burada düşüncəli oxucu üçün aydınlaşdırma bilərəm ki, şiəlik yolunu azmışların, Əbu Süfyan tərəfdarlarının düşündüyü kimi sırf ənənəvi (nəqli), xurafata əsaslanan, Abdullah ibn Səba və ya digər mifik şəxslərin meydana çıxardığı məzhəb deyil. Şiəlik bizim yeni elmi üslubumuza görə onların düşündüyünün tam əksinə olan bir məzhəbdir. Şiəlik ənənəvi (nəqli) və rasionel (əqli) dəlillərə xüsusi diqqət yetirən ilk məzhəb olmuş və İslam məzhəbləri arasında özünə geniş yer açmışdır. Əgər şiəlik ənənəvi və rasionel sahələri özündə cəmləməyə bilməsəydi, ictimaiyyətdə yenilik ruhuna malik olub zaman və məkan şəraitinə görə qarşı çıxmayacaq şəkildə ayaqlaşsa bilməzdi”.¹

O, Əllamə Əsgərinin “Abdullah ibn Səba və digər əfsanələr” adlı kitabına verdiyi rəyde yazır: “İslam tarixindən on üç əsr keçməsinə baxmayaraq, biz hələ də alimlər tərəfindən şiəlik əleyhinə emosional fətvaların səsləndirildiyinin şahidi oluruq. Bu yanlış metod İslam məzhəbləri arasında fasilə yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Nəticədə isə elm və eləcə də İslam alimləri bu məzhəbin öndərlərinin elmlərindən məhrum olmuşlar. Əslində bunun elmə və elm adamlarına dəyən ziyanı şiəliyə aid olmayan xurafatların yayılması ilə şiəliyə dəyən ziyandan olduqca çoxdur”.²

Misirin əl-Əzhər universitetinin İslam fəlsəfəsi müəllimi Əbu əl-Vəfa Qənimi Taftazani yazır: “Şiəlik haqqında söhbət açan bir çox tədqiqatçılar şiəlik əleyhinə heç bir yazılı və ya əqli əsası olmayan çoxlu yanlışlıqlara uymuşlar. Sırası ilə insanlar da bu yanlış hökmlərin doğru olub-olmadığını müəyyənləşdirmədən ağızdan-ağıza salıb şiələri ittiham edirlər. Onların şiəlik haqqında belə insafsızcasına davranmalarının səbəblərindən biri də şiə qaynaqlarından xəbərsiz olmalarıdır. Çünki onlar şiələrə qarşı ittihamlarında yalnız şiəliyə qarşı düşmən mövqedə olanların qələmə aldığı kitablara əsaslanırlar”.³

Təhriflərdən nümunələr

1. İbn Səd Aişədən nəql edir: “Xəstəlik Peyğəmbərə (s) güc gəldikdə iki kişinin, yəni Abbas ibn Əbd əl-Müttəlib və digər bir nəfərin köməyi ilə evdən çıxdı. İki ayağı yerlə sürünürdü”. Rəvayətçi deyir: “Mən Aişənin bu sözü dediyini Abdullah ibn Abbasa dedim”. İbn Abbas dedi: “Bilirsənmi Aişənin adını çəkmədiyini şəxs kim idi?” Mən: “Xeyr”, - deyər cavab verdikdə buyurdu: “O, Əli ibn Əbu Talib (ə) idi. Aişə Əlinin (ə) adının yaxşı işlərdə hallanmasını istəmədiyini üçün onun adını çəkməmişdir”.¹

Buxari eyni məzmunlu hədisi nəql etmiş, lakin son “Aişə Əlinin adının yaxşı işlərdə hallanmasını istəmədiyini üçün onun adını çəkməmişdir” cümləsini qeyd etməmişdir. Halbuki İbn Səd son ifadələri də əks etdirən məlum rəvayəti səhih sənədlə nəql etmişdir.

Bunun özü Buxarinin təhriflərindən sayılır.²

2. Tarixi qaynaqlarda Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin Müaviyəyə ünvanladığı məktub qeyd olunmuşdur. Nəsr ibn Müzahimin “Vəqəti-Siffeyn” və Məsudin “Müruc əz-zəhəb” əsərində

¹ “Əl-Minbər” jurnalı.

¹ “Nəzarət fi əl-kutub əl-xalidə”, səh. 33.

² “Abdullah ibn Səba”, c. 1, səh. 13.

³ “Məə rical əl-fikr fi əl-Qahirə”, səh. 40.

¹ “Təbəqati-İbn Səd”, c. 2, səh. 29.

² “Səhihi-Buxari”, c. 5, səh. 139.

qeyd etdiyi məlum məktubda Əlinin (ə) bir çox fəzilətlərindən söhbət açılmışdır. Lakin təəssüflər olsun ki, Təbəri və İbn Kəsir bu məktubu qeyd etməmiş və bu əməllərinə haqq qazandırmaq üçün yazmışlar: “Adi insanlar, ümumi kütlə bu növ məsələləri qavramaq gücündə deyil”.

Bu iki tarixçidən sonra isə İbn Əsir Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin belə bir məktub yazdığını qeyd etsə də onun mətni haqqında “Bu məktubda sərt ifadələrə yol verilmişdir” sözləri ilə kifayətlənir.¹

3. Təbəri və İbn Əsir İmam Hüseyinin (ə) Aşura günü söylədiyi xütbəni qeyd etmişlər. Xütbənin bir hissəsində deyilir: “Mənim nəslimə nəzər salın. Kim olduğumu görün. Sonra özünü gəlin və nəfsinizi məzəmmət edin. Sizin mənə qarşı hörmətsizlik etmək icazəniz varmı? Mən Peyğəmbərin (s) qızının və onun vəsisinin, əmisi oğlunun övladı deyiləmmi? O, Allaha ilk iman gətirən, Peyğəmbəri (s) ilk təsdiq edən idi”.

Lakin İbn Kəsir bu xütbəni nəql edərkən “vəsisinin övladı” ifadəsini qeyd etmir. Halbuki onun istinad etdiyi Təbəri həmin ifadəni qeyd etmişdir.

4. Buxari “Səhih” əsərində belə bir rəvayət nəql etmişdir: “Əli (ə) Ömərə buyurdu: “Bilmirsənmi ki, bir neçə nəfərdən məsuliyyət götürülmüşdür? Dəli ağıllananadək, uşaq həddi-bülüğa yetənədək və yatmış oyananadək məsuliyyət daşımır”.¹ Lakin digər hədis qaynaqlarını nəzərdən keçirdikdə görürük ki, Ömər ibn Xəttab gözdən düşməsin deyə hədisin əvvəlini qeyd etməmişdir. Əbu Davud, Nəsai və İbn Hibban İbn Abbasdan nəql edirlər: “Əli (ə) bir qəbiləyə mənsub dəlinin zina etdiyini və Ömər onun daşqalaq olunması hökmünü verdiyini görüb buyurdu: “Bilmirsənmi ki, bir neçə nəfərdən məsuliyyət götürülmüşdür? Dəli ağıllananadək, uşaq həddi-bülüğa yetənədək və yatmış oyananadək məsuliyyət daşımır”.²

Burada Buxarinin hədisi necə dəyişdiyi və əvvəlini qeyd etmədiyi açıqca bəlli olur.

5. Tarixçi və təfsirçilər “Şüəra” surəsinin 214-cü (“*Və ən yaxşın qohumlarını qorxut!*”) ayəsini şərh edərkən yazırlar: “Ayə nazil olduqdan sonra Peyğəmbər (s) Bəni-Haşim ağsaqqallarından 45 nəfərini dəvət etdi və belə qərara gəldi ki, onlara ziyafət verərək dinə dəvət etsin. Əliyə (ə) süd və yemək hazırlamasını tapşırırdı. Yemək yeyildikdən sonra Peyğəmbər (s) sözə başladı. Həzrət buyurdu: “Ey Əbd əl-Müttəlib övladları! Mən ərəb gəncləri arasında sizin üçün mənim gətirdiyimdən yaxşısını gətirəni tanımıram. Mən sizin üçün dünya və axirət xeyrini gətirmişəm. Allah mənə sizi dəvət etməni əmr etmişdir. Sizin hansınız mənə iman gətirib yardımçım olarsa, o şəxs mənim qardaşım, vəsim (canişini) və sizin aranızda xəlifəm olacaqdır”.

Əli (ə) buyurur: “Hamısı başlarını aşağı salmışdılar. Lakin mən onların arasında dedim: “Ey Allahın Rəsulu (s)! Mən sənə vəzir olacağam”. Bu zaman Peyğəmbər (s) əlini mənim boynuma salıb buyurdu: “Həqiqətən, bu (Əli) mənim sizin aranızda qardaşım, vəsi və xəlifəmdir. Onun göstərişlərinə qulaq asın və ona itaət edin”.¹

Lakin təəssüflər olsun ki, Təbəri təfsir əsərində həmin hadisəni bir az ətraflı, eyni zamanda təhrif olunmuş şəkildə qeyd etmişdir. O, Əlinin (ə) fəzilətindən söhbət düşdükdə qısaca üstündən keçir. Təbəri belə nəql edir: “Hansınız mənə bu işdə kömək edir? O, mənim qardaşım və s. olacaqdır”.²

Bu, yazıçı və ya çap edən tərəfindən törədilmiş cinayətdir. O, bu əməli ilə nə məqsəd güdürdü?

¹ “Əl-Bidayə və-nihayə”, c. 7, səh. 314.

¹ “Səhihi-Buxari”, “Hüdud” kitabı.

² “İrşad əs-sarı fi şərh-Səhihi-Buxari”, c. 14, səh. 258, 259.

¹ “Tarixi-Təbəri”, c. 2, səh. 62, 63; “Kamili-İbn Əsir”, c. 24 səh. 40, 41; “Müsədi-Əhməd”, c. 1, səh. 111.

² “Təfsiri-Təbəri”, c. 19, səh. 75.

İbn Kəsir də təfsir və tarix kitabında eyni şəkildə davranmış, Əlinin (ə) fəzilətinin üstündən keçmişdir.³

Misirin Maarif naziri Doktor Heykəl “Həyatı-Məhəmməd” adlı kitabının ilk çapında sözügedən hadisəni tam şəkildə qeyd etmiş, növbəti çaplarda isə kimsəni düşünməyə vadar etməmək üçün Təbəri kimi davranmışdır.¹

6. Şeyx Əbd əl-Vəhhab Şerani “əl-Yəvaqit vəl-cəvahir” kitabında qiyamətin əlamətlərindən danışarkən həzrət Mehdidən (ə) söhbət açır və Şeyx Mühyiddin Ərəbinin “əl-Fütuhət əl-Məkkiyyə” əsərindən belə bir ibarə nəql edir: “Bilin ki, həzrət Mehdi (ə) mütləq gələcək. Lakin o, dünya zülmə büründüyü zaman zühd edib onu ədalətlə dolduracaq. Əgər dünyanın sonuna bir gün belə qalsa, Allah o günü xəlifəsinin gəlib yer üzünü islah edəcəyi qədər uzadacaq. O, Peyğəmbərin (s) Əhli-beytindən, Fatimənin (s) övladlarındanır. Babası Əli ibn Əbu Talib, atası Həsən Əsgəri (ə) ibn Əli ən-Nəqi ibn Əli ər-Rza ibn Musa əl-Kazım ibn Cəfər Sadiq ibn Məhəmməd Baqir ibn Zeyn əl-Abidin ibn Hüseyin ibn Əli ibn Əbu Talibdir (ə). Onun adı Peyğəmbərin (s) adıdır. Müsəlmanlar ona (Kəbədə) rüknlə məqam arasında beyət edəcəklər. O, əxlaqda da Peyğəmbərə (s) oxşayır”.²

Lakin təəssüflər olsun ki, “əl-Fütuhət əl-Məkkiyyə” kitabının sonrakı çaplarında Əhli-beytin (ə) adları çıxarılmışdır. Buna səbəb kimi isə naşirin əhli-sünnə alimlərinin tövsiyəsi ilə bu addımı atdığı göstərilir. Guya Əhli-beytin (ə) adının orada olması şiə məzhəbini təsdiq etmək, öz məzhəblərinə qarşı isə etiraz kimi qiymətləndirilə bilər.

7. Yəqubi kimi şöhrət qazanmış tarixçi Əhməd ibn Əbu Yəqub yazır: “Deyilənə görə, Peyğəmbərə (s) son nazil olan ayə budur: *“Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və sizin üçün din olaraq İslamı bəyanib seçdim”* (“Maidə”, 3). Səhih rəvayətlərimizdə göstərilir ki, bu ayə Qədir-Xumda Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur.¹

Lakin həmin kitabın digər hissəsində məlum “İkmal” ayəsini qeyd edərək yazır: “Səhih rəvayətlərimiz də bunu təsdiq edir ki, ayə “nifrət” günü Əmir əl-Mömininə rəhm olunduqdan sonra nazil olmuşdur”.¹

Gördüyünüz kimi, Yəqubinin sözlərindəki iki ifadəni dəyişdirərək Əlinin (ə) fəzilətini anlaşılmaz hala gətirib çıxarmışlar. Bu, İslamı təhlükəyə doğru sürükləyən məsələlərdəndir.

8. Müttəqi Hindi “Səhihi-Müslim” və “Sünəni-Əbu Davud” kitablarında Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Mehdi mənim Əhli-beytimdən, Fatimənin (s) övladlarındanır”.²

İbn Həcər Heysəmi “əs-Səvaiq əl-mühriqə” əsərində həmin hədisi Müslim, Əbu Davud, Nəsai, İbn Macə, Beyhəqi və digərlərindən nəql etmişdir.³

Lakin təəssüflər olsun ki, məlum hədis “Səhihi-Müslimdə” yoxdur.

9. İbn Həcər Heysəmi, Deyləminin Aişə və Peyğəmbərdən (s) belə nəql etdiyini qeyd edir: “Qardaşlarımin ən yaxşısı Əli, əmilərimin ən yaxşısı Həməzədir. Əlini (ə) yad etmək ibadətdir”.¹

³ “Təfsiri-İbn Kəsir”, c. 5, səh. 231; “Tarixi-İbn Kəsir”, c. 2, səh. 38.

¹ “Həyatı-Məhəmməd”, səh. 142, on üçüncü çap.

² “Əl-Fütuhət əl-Məkkiyyə”, c. 3, səh. 327.

¹ “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 35.

¹ Müəllif, “ayə nəş günü Qədir-Xumdan sonra nazil olmuşdur” cümləsində "ذ ص" (tam aydın, heç bir şübhəyə yer qoymayan ifadə) sözünü "ذ فر" (nifrət mənasında), “بعد غدیر خم” (Qədir-Xumdan sonra) ibarəsini isə “ب بعد رحمة” (rəhm olunduqdan sonra) ibarəsi ilə dəyişmişdir (müt.)

² “Kənz əl-ümmal”, c. 14, səh. 264.

³ “Səvaiq əl-mühriqə”, səh. 163.

¹ “Səvaiq əl-mühriqə”, səh. 74.

Lakin Deyləminin “Firdəvs əl-əxbar” kitabına (Əbd əl-Vəhhab Əbd əl-Lətifin tədqiqi ilə çap olunan h. q. 1395-ci il çapına) müraciət etdikdə həmin hədisin sonunda, Əlini (ə) yad etmək ibadətdir” ifadəsinə rast gəlmirik.

10. “Səvaiq əl-Mühriqə” kitabının h. q. 1385-ci il çapını h. q. 1312-ci il çapı ilə müqayisə etdikdə bu kitabın da təhrifdən amanda qalmadığının şahidi oluruq. Orada aparılan dəyişikliklərdən bir neçəsinə nəzər salaq:

1. Kitabın 74-cü səhifəsində “Əlinin yad etmək ibadətdir” ibarəsi çıxarılmışdır.

2. Qədim çaplarda 74-cü səhifədə Təbərənindən aşağıdakı məzmununda rəvayət nəql edilmişdir. “Əlinin on səkkiz məqamı var ki, ümmətimin heç biri bu məqamlara malik deyil”. Təəssüflər olsun ki, təzə çaplarda sözügdən hədis qeyd edilməmişdir.

3. Qədim çapın 87-ci səhifəsində Hakim Nişapuridən belə bir hədis nəql olunub: “Dedim: Ey Allahın Rəsulu (s)! Sənin Əhli-beytinə (ə) necə salam göndərək?”

Həzrət buyurdu: محمد اللهم صل على محمد وال (“Əllahummə səlli əla Muhəmməd və Ali-Muhəmməd”).

Bu hədis sonrakı çaplarda yoxdur.

4. Qədim çapın 20-ci səhifəsində aşağıdakı məzmununda bir hədis qeyd olunur: “Əlinin yolu doğru yoldur”. Lakin sonrakı çaplardan Əlinin (ə) adı çıxarılmışdır.

11. Şair Əbu Təyyibdən “Əlini (ə) niyə mədh etmirsən” - deyə soruşduqda aşağıdakı iki beyti oxuyaraq şeirlə cavab verdi:

ترك مدحى للوصى تعمدا	اذ كان نورا مستطिला كاملا
و اذا استطال الشئ قام بنفسه	و صفات ضوء الشمس تذهب باطلا

Şeirdə deyilir ki, Əlinin (ə) nuru mənim mədhimə ehtiyacı olmayacaq qədər əhatəli və çoxdur. Lakin təəssüflər olsun ki, məlum şeir Əbu Təyyibin divanının bəzi nüsxələrindən çıxarılmışdır.

12. İbn Sədin “Təbəqat əl-kübra” əsəri dəfələrlə çap olunmuşdur. Kitabın bir neçə səhifəsi İmam Həsən (ə) və İmam Hüseyin (ə) tərcümeyi-halına həsr olunmuşdur. Halbuki müasir kitabşünas Seyid Əbd əl-Əziz Təbatəbai Türkiyədən həmin kitabın əlyazmasını tapmış və İmam Həsən (ə) İmam Hüseyin (ə) tərcümeyi-halının indiki çaplardan bir neçə dəfə çox olduğunu üzə çıxarmışdır. Xoşbəxtlikdən əlyazmanın həmin hissəsi ayrıca çap olunmuşdur.

13. Hakim Nişapuri “əl-Müstədrək əla əs-səhiheyin” kitabında yazır: “Müsliminin Əbu Musa vasitəsi ilə Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi hədisdə deyilir: “Aləmin ən yaxşı qadınları dörd nəfərdir”. Bir çox hədis qaynaqlarında isə yuxarıdakı rəvayət həmin dörd qadının adı ilə tamamlanır: “Onlar Məryəm, Xədicə, Asiyə və Fatimədir”. Lakin kitabın müxtəlif fəsillərini araşdırdıqda Xədicənin fəzilətləri və ya Fatimənin fəzilətləri adlı fəsillə rast gəlmirik.

Mərhum Şeyx Məhəmməd Həsən Müzəffər “Dəlail əs-sidq” kitabında yazır: “Çox güman ki, kitabı çapa hazırlayan hədisi təhrif edərək adları oradan çıxarmışdır ki, Aişə gözdən düşməsin. Çünki onun adı məlum dördlüyün sırasında yoxdur”.¹

14. Bir çox qaynaqlarda “Təhlükəsizlik hədisi” Peyğəmbərdən (s) nəql edilmişdir. Hədisdə deyilir: “Həqiqətən ulduzlar səma əhlinin təhlükəsizliyini təmin edirlər. Mənim əhli-beytim (ə) isə yer əhlinin təhlükəsizliyini təmin edir. Əgər mənim əhli-beytim (ə) olmasa, yer üzündəki məxluqlar məhv olurlar”.

Bu hədis nəql olunduğu qaynaqlardan biri olan “Müsnədi-Əhmədin” yeni çaplarında mövcud deyil.

15. “Elmin şəhəri” hədisi əksər əhli-sünnə qaynaqlarında qeyd edilmişdir. İbn Əsir “Came əl-üsul”, Süyuti “Tarixi-xüləfa”, İbn Həcər “əs-Səvaiq əl-mühriqə”, Tirmizi “əl-Came əs-səhih”

¹ “Dəlail əs-sidq”, c. 2, səh. 367.

kitabında həmin hədisi nəql etmişlər. Bundan başqa Fəzl ibn Ruzbəhan bu hədisin “Sünəni-Tirmizi”də də qeyd olunduğunu etiraf edir. Lakin indi “əl-Came əs-Səhih” kitabında yoxdur.

16. Buxari “Səhih” əsərində özünəməxsus sənədlə Büreydədən nərl edir: “Peyğəmbər (s) Əlini (ə) Xalidin yanına, qənimətlərin xümsünü almağa göndərdi. Mən o zaman Əliyə (ə) qarşı düşmən mövqedə idim. Əlinin (ə) qüsl verdiyini görüb Xalidə dedim: “(Onun) nə etdiyini gördünmü?” Sonra Peyğəmbərin (s) yanına gedib gördüklərimi danışdım. Həzrət (s) buyurdu: “Ey Büreydə! Sən Əliyə (ə) qarşı düşmən mövqedəmisən?” Mən: “Bəli”, - deyə cavab verdim. Həzrət (ə) buyurdu: “Ona qarşı düşmən mövqedə durma. Çünki onun xümsdə olan payı bundan daha çoxdur”.¹

Digər qaynaqlara nəzər saldıqda Buxarinin bu hədisi təhrif edilmiş şəkildə nəql etdiyinin şahidi oluruq. Peyğəmbər (s) hədisdə Əlinin (ə) vilayətinə toxunur. Buxari hədisin həmin hissəsini çıxarmışdır.

Əhməd ibn Hənbəl özünəməxsus sənədlə Büreydədən nəql edir: “Peyğəmbər (s) Yəmənə iki qoşun göndərdi. Bu qoşunlardan birinin komandanlığını Əli ibn Əbu Talibə (ə), digərini isə Xalid ibn Vəlidə tapşırırdı və buyurdu ki, qoşunlar yolda qarşılaşdıqları zaman Əli (ə) rəhbərlik edəcək. Ayrı-ayrılıqda isə hər biriniz öz qoşununa sərkərdəlik edəcək. Biz yəmənlilə Bəni-Zeyd qəbiləsi isə döyüştük. Müsəlmanlar müşriklərə qalib gəldilər. Döyüş bitdikdən sonra onların övladlarını əsir götürdülər. Əli (ə) əsir qadınlardan birini özü üçün seçdi. Xalid olanlar haqqında bir məktub yazıb Peyğəmbərə (s) yetirim deyə mənə verdi. Mən Mədinəyə gəlib məktubu Peyğəmbərə (s) təhvil verdim. Həzrət (s) məktuba baxdıqda üzündə qəzəb ifadələri yarandı. Mən dedim: “Ey Allahın Rəsulu! Bu, Allaha sığınmalı vəziyyətdir. Sən mənə birisi ilə döyüşə göndərmiş və ona tabe olmamı əmr etmişən. Mən də tabe olmuşam”. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Əliyə (ə) qarşı çıxma. Əli (s) məndən, mən də Əlidənəm (ə). O, məndən sonra (gələcək) hər bir möminin vəlisidir”.¹

Əhməd ibn Hənbəlin nəql etdiyi məlum hədisə diqqət yetirdikdə bunun Buxarinin Büreydədən nəql etdiyi hədis olduğu üzə çıxır. Lakin Buxari hədisin mənasını dəyişmiş, təhrif etmiş və Peyğəmbərin (s) Əlinin (ə) vilayəti haqqında buyurduğu kəlamı olduğu kimi qeyd etməmişdir. Buxarinin kitabında bu kimi hallara tez-tez rast gəlmək olar.

İbn Dihyə Əndəlusli sözügedən hədisi Buxaridən nəql etdikdən sonra yazır: “Gördüyümüz kimi Buxari bu hədisi tam nəql etmir. Bu onun hədis nəqlində adəti olmuşdur...”.¹

Zəhəbi, İbn Dihyə haqqında yazır: “O, şeyx, əllamə (erudit), hədisşünas və hədislər haqqında geniş məlumatla malik bir insan olmuşdur”.²

Süyuti də onu böyük alim, məşhur fəzilət sahibi hesab edərək onun hədisşünaslıq və hədislə bağlı digər elimlərdə böyük məharətə malik olduğunu bildirir.³

Buxarinin “vilayət” hədisini təhrif etməsindən daha çox Vəliyullah Dehləvinin təhrifləri təəccüb doğurur. O, “هو” (o) əvəzliyini dəyişərək “انا” (mən) kimi qeyd etmiş, hədisin sonunu isə bütünlüklə çıxarmışdır. O, həmin hədisi “İzahə əl-xifa” kitabında aşağıdakı şəkildə qeyd etmişdir:

“Əlidən (ə) nə isləyirsiniz? Həqiqətən, Əli (ə) məndən, mən də ondanam. Mən bütün möminlərin vəlisiyəm”.

¹ “Səhihi-Buxari”, c. 5, səh. 206, 207.

¹ “Müsnədi-Əhməd”, c. 5, səh. 365.

¹ “Əl-Müstəvfi fi əsma əl-Mustafa”.

² “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 22, səh. 389.

³ “Büğya əl-vüat”, c. 2, səh. 218.

2. Müxalif qüvvələrin şiəliyin yayılmasının qarşısını alması;

Şiəliyin yayılmasının xarici amillərindən biri də ona qarşı olan müxalif qüvvələrin müxtəlif vasitələrlə maneçilik törətməsidir. Bu maneə bir çox müsəlman və ya qeyri-müsəlmanın Əhli-beytdən (ə) məhrum olmasına gətirib çıxarmışdır.

Şiəliyi qəbul etmiş Məhəmməd Kəsiri yazır: “Şiə kitabları hər bir yerdə müxalif qüvvələr tərəfindən düşmənçiliklə qarşılaşır. Əksər dövlətlər bu kitabların ölkələrinə daxil edilməsini yasaqlayır və oxunmasına qadağa qoyurlar. Əlcəzairdə şiəliklə bağlı kitab və ya jurnalı olan gənclərə qarşı hörmətsizlik olunur. Onlar döyülərək, mühakimə olunurlar. Ey sələfi təbliğatçıları! Nə üçün şiə kitablarından bu qədər qorxursunuz?”¹

O, yazır: “Biz sələfi təbliğatçılarına deyirik: “Əgər şiəlik haqqında yazdıqlarınız həqiqətdirsə, o zaman nə üçün şiə kitablarının yayılmasına mane olursunuz? Təbii ki, şiə kitablarının yayılması müasir ziyalı gənclərin şiəlik haqqında sizin dediklərinizi təsdiq edən düzgün məlumat almaqları ilə nəticələnər. Lakin mən əminəm ki, siz belə etməyəcəksiniz. Çünki onlar şiəlikdən, onu əhatə edən həqiqətlərdən qorxurlar. Çünki günəş ortaya çıxıb saçıdığı zaman bütün kiçik şamlar nurunu itirərək məhv olacaq.

Onlar özlərini gizlətmək üçün yalan və iftira arxasında daldalanırlar. Elə buna görə də müasir, ayıq gənclərdən biri bəzi həqiqətləri gördükdə dəyişərək Sələfililiyin düşmənlərindən birinə çevrilir. Çünki o, artıq sələfilərin ona verdiklərinin yalan, iftira, təhrif dolu qida olduğunu görür”.¹

Doktor Məhəmməd Ticani Səməvi bu haqda yazır: “Nə üçün bəzi alimlər, yaşadığımız dövrün elm əsri olmasına baxmayaraq, həqiqətləri gizlətmək məqsədi ilə heç bir dəyəri olmayan yozmalara əl atırlar”.²

O, yazır: “Şiəlik haqqında etik normalar çərçivəsində, insafla yazan bir neçə alimi çıxsaq, qalan əksər elm adamları keçmişdə və indi şiəlik haqqında Bəni-Ümyyə fikirlərinin təsiri ilə, kin dolu ifadələrlə söhbət açırlar. Onlar bütün azdırıcı vasitələrdən istifadə edir, özləri belə anlamadıqları sözlər danışır, Əhli-beyt (ə) şiələrinə qarşı nalayiq ifadələr işlədirlər. Bəzən şiəliyin banisi kimi yəhudi Abdullah ibn Səbani göstərilir. Bəzən onların məcus olduqlarını qeyd edirlər. Bəzən: “onlar rafizidirlər, yəhudi və xristianlıqdan daha təhlükəlidirlər”, - deyirlər. Bəzən onları təqiyyə etdikləri, cinsi azadlığa müsbət yanaşdıqları, müvəqqəti nikahı icazəli hesab etdikləri üçün münafiq adlandırır və məhrəmləri ilə zina etməyi halal bilmək iftirası ilə şərləyirlər. Bəzən onların özlərinə məxsus gizli Quranları olduğu iddiası ilə çıxış edirlər. Bəzən onların Əli (ə) və digər imamlara pərəstiş etdiklərini, Peyğəmbərə (s) və Cəbrailə kin bəslədiklərini söyləyirlər. Hər il özünün əhli-sünnə olduğunu güman edən bu alimlərin onlarla kitab çap etdiklərinin şahidi oluruq. Kitablarda bizə çatdıqda isə onların şiəliyə qarşı təhqir və iftiralarla dolu olduğunu görürük. Onlar çirkin əməllərini yalnız öz böyüklərinin, İslam ümmətinin parçalanmasında maraqlı olan qüvvələrin razılığını cəlb etmək məqsədi ilə həyata keçirirlər. Onlar bu növ kitablarda kortəbii təəssübkeşlikdən, kin və nifrətdən, cəhalət və sələflərini təqliddən başqa heç bir dəlilə əsaslanmırlar. Onlar Bəni-Ümyyə və Qüreyşin ardıcılıqları olduqları üçün cahiliyyət zehniyyəti ilə, tayfabazlıq ideyalarını əsas götürərək yazırlar”.¹

¹ Yenə orada, səh. 678.

¹ Yenə orada, səh. 681.

² “Fəsəlu əhl əz-zikr”, Məhəmməd Ticani Səməvi, səh. 317.

¹ “Əş-Şiətu hum əhl əs-sünnə”, səh. 63-64.

Şiəliyi qəbul edən tunisli Haşimi ibn Əli yazır: “Mən həmişə deyirəm ki, müsəlman və qeyri-müsəlmanlar arasında milyonlarla pak fitrətli insanlar var. Lakin bu məzhəb onlara gedib çatmayıb”.¹

Şiəliyi qəbul etmiş fələstinli həkim Doktor Əsəd Vəhid Qasim yazır: “Daim fikrimi özünə məşğul edən məsələlərdən biri budur ki, bir çox tarixi hadisələr, Peyğəmbərdən (s) nəql olunan hədislər öz kitablarımıza da səhih şəkildə qeyd olunmasına baxmayaraq, nə üçün bizdən gizlədilir? Hansı ki, bu hədislər əsrlər boyu şiə və əhli-Sünnə arasında davam edən bir çox ixtilafı aradan qaldırmaqda bizə kömək edə bilər. Həqiqətləri dəyişmək, ört-basdır etmək onların düşündüyü kimi fitnələrin qarşısını necə ala bilər?! Fitnə tam olaraq həqiqətləri gizlətməlidirmi?!”²

Şiəliyi qəbul etmiş türkiyəli Məhəmməd Gözəl Həsən Amudi yazır: “Mən Quran və Peyğəmbərin (s) rəvayətlərində Əlinin (ə) və onun soyundan olan imamların xəlifə olduğu haqda aydın dəlillər gördükdə bizə onların ardınca getməyin əmr, onlara qarşı çıxmağın isə yasaq olduğunu dərk etdim. Hansı ki, bu rəvayətlər hakim dairələr tərəfindən gizlətmə səylərinə baxmayaraq, əhli-sünnə və şiə qaynaqlarında mütəvatir şəkildə qeyd olunmuşdur. Bu hədisləri nəql edən, yazan insanlara olmazın işgəncələr verilmiş, əksini yazanlar isə qiymətli mükafatlar almışlar. Lakin Allah bu hədislərin böyük bir hissəsini qorumaqla İslam ümmətinə minnət qoydu”.¹

3. Şübhə toxumlarının səpilməsi.

Şəkk-şübhə bəzən yaxşı və islahedici, bəzən isə zərərli və dağıdıcıdır.

1. İslahedici şəkk;

İnsan həddi-bülüğa yetdikdən sonra araşdırmağa, həqiqəti tapmağa ehtiyac duyur. Elə buna görə də insan böyük inam bəslədiyi əqidəsi haqqında şübhələrlə qarşılaşır. Müəyyən yaş dövründə insan daxilində dalğalanan bu şübhələr islahedici və təbii şübhələrdir. Çünki bu, kifayət qədər biliyin olmamasından qaynaqlanır və nəticədə insanı araşdırmağa, etiqadi məsələlərini daha dəqiq, elmi və tutarlı dəlillər əsasında qəbul etməyə sövq edir. Belə hallarda insan araşdırmalı, tədqiqat aparmalı və qəti bir nəticə əldə etməlidir. Çünki Allah-Taala buyurur:

“Bizim uğrumuzda cihad edənləri öz yollarımıza qovuşduracağıq. Şübhəsiz ki, Allah yaxşı əməllər edənlərlədir!” (“Ənkəbut”, 69)

2. Dağıdıcı şəkk.

Dağıdıcı şübhələr insan təfəkkürünü özünə məşğul edən təbii şəklərlə köklü şəkildə fərqlənir. Bu, qərəzli insanların meydana gətirdiyi, batili haqq kimi göstərmək səylərinin nəticəsində yaranan şəkdir. Bu kimi şübhələri yayan insanlar adətən, haqq yolunun şəxsi mənafeləri ilə üst-üstə düşmədiyi vasitələrdən insanları haqdan yayındırma üçün istifadə edirlər. Onlar insanları batilə aludə edib öz çirkin niyyətlərinə yetmək istəyirlər.

Doktor Ticani bu haqda yazır: “Bəzən batil haqq libası geyinərək insanları zəlalətə sürükləyir və əksər hallarda da məqsədinə çatır. Çünki insanlar sadədirlər. Belələrinə xoş gümanla yanaşırlar. Bəzən də batil onu dəstəkləyən qüvvələrin köməyi ilə uğur qazanır. Belə hallarda haqq tərəfdarları batili sıradan çıxarmaq üçün səbir etməli və Allahın verdiyi vədi gözləməlidirlər. Çünki batil gedəsidir”.¹

¹ “Əl-Mübəllig, ər-risali” qəzeti, 27 səfər, h. 1419-cu il.

² “Həqiqə əş-şiə əl-isna əşəriyyə”, Əsəd Vəhid Qasim, səh. 15.

¹ “Əl-Hicrə ilə əs-Səqəleyn”, Məhəmməd Gözəl Həsən Amudi, səh. 204.

¹ Əş-Şiə hum əhl əs-sünnə, səh. 12.

Şiəliyi qəbul etmiş Məyuf Bədrani bu haqda yazır: “Nadanlıq üzündən əsən hər küləyin, eşitdikləri hər səsin ardınca gedən insanlar çox keçmədən müəyyən şübhələrlə qarşılaşırlar. Bu şübhələr həqiqəti dəyişərək sadə insanların beynini yanlış fikirlərlə doldurur”.²

Şiəliyi qəbul edənlərdən Məhəmməd Əli Mütəvəkkil yazır: “Şiəlik dinin özülü olduğu üçün tarix boyu ən rəhmsiz hücumlara, təxribatlara məruz qalmışdır”.¹

Yasin Məyuf Bədrani yazır: “Şiəliyə nəzər saldıqda onun Bəni-Üməyyə, Bəni-Abbas və digər dövrlərdə olmazın problemlərlə üzləşdiyinin şahidi oluruq. Bizdə təəccüb doğuran budur ki, şiələr bütün bu sıxıntılara baxmayaraq öz məzhəblərini olduğu kimi qoruyub saxlaya bilmiş və bütün zalım padşahlara qarşı mübarizə aparmışlar”.²

Şiəliyi qəbul edənlərdən Əbd əl-Hüseyn Səravî yazır: “Müasir yazıçılarımızın böyük əksəriyyəti zalım padşahlar dönəmindəki zehniyyətlə yaşayırlar. Hansı ki, İslam düşmənləri müsəlmanların arasına gedib, yalanlar, iftiralar yaymışlar”.³

Şiəliyi qəbul edənlərdən Seyid Əhməd Mötəsim yazır: “Şiəliyə qarşı olan müxalif qüvvələr onun əleyhinə, həqiqətləri təhrif etmə, ona qarşı iftiralar yağdırma uğrunda bütün vasitələrdən istifadə etmişlər. Onlar öz məzhəblərinin ardıcılıqları arasında fasilə yaratmağı bacarmışlar”.⁴

O, yazır: “İslam ümmətinin böyük bir hissəsinin şiəlik haqqında məlumatsızlığı sözügedən yazıçıların söylərinin nəticəsidir. Onlar bu ümmətin üzərinə, şiəliyi tanımasın deyə cəhalət kölgəsi salmışlar”.¹

Doktor Ticani Səməvi yazır: “İnsafli tədqiqatçılar bunların təhrif, iftira olduğundan xəbərdar olduqda onlardan uzaqlaşır və bunu yalnız insanları doğru yoldan yayındırmaq üçün etdiklərini düşünürlər. Onlar müəyyən yazarlara büdcə ayırmış, onlara akademik titullar vermiş, şiəliyə qarşı iftiralar yağdırmağa səfərbər etmişlər”.²

Şiəliyə yönəlmənin daxili maneələri

Bəzən insan bu və ya digər məzhəbin haqq olduğunu bilir, lakin daxili maneələr ona bu məzhəbi qəbul etməyə imkan vermir. Şiəliyin qəbul edilməsində də belədir. Bir çox əhli-sünnə mənsubları tədqiqat zamanı şiəliyin haqq olduğunu anlayır və Əhli-beytə (ə) tapınmalı olduqlarını bilirlər. Lakin daxili maneələr yeni məzhəbi qəbul etmələrinə yol vermir. Aşağıda belə maneələrdən bir neçəsini diqqətinizə çatdırırıq:

1. Kortəbii təqlid;

Bir çox insanlar sələflərindən onlara irs qalmış fikirlərə, yanlış olsa belə, qarşı çıxmaqdan qorxurlar. Bu, məzhəb seçimi zamanı kortəbii təqlid tələsinə düşməyin nəticəsidir. Çünki etiqadda təqlid etmək insanı sələflərinin əqidəsini müqəddəsləşdirməyə vadar edir. Nəticədə isə insanı daxili maneələrlə üzləşdirir. Lakin həqiqət, axtarışda olan insanlara bu bağları qırıb atmaqda, onlara miras qalan fikirləri incələməkdə güc verir. İnsan bilməlidir ki, sələfləri, atababaları yanlış yolda olmuşlarsa, onun da bu yolu davam etdirməsinə lüzum yoxdur. Bizim vəzifəmiz, hətta sələflərimizin irsi fikirləri ilə üst-üstə düşməsə belə, haqqın ardınca getməkdir. Quran əcdadlarını kortəbii təqlid edənləri məzəmmət edir.

² “Ya ləytə qövmi yələmun”, səh. 42.

¹ “Dəxəlna ət-təşəyyü süccədən”, səh. 60.

² “Ya ləytə qövmi yələmun”, Yasin Bədrani, səh. 168.

³ “Əl-Qütuf əd-daniyə”, Əbd əl-Hüseyn Səravî, səh. 16.

⁴ “Əl-Həqiqə əz-zayiyə”, Seyid Əhməd Mötəsim, səh. 199.

¹ Yenə orada, səh. 200-201.

² “Summə ihtədaytu”, Məhəmməd Ticani Səməvi, səh. 169.

Sudanlı Seyid Əhməd Mötəsim yazır: “Keçmiş alimlərə müqəddəs gözü ilə baxmaq insanı onların fikirlərinə mütləq şəkildə tabe olmağa sövq edir. Bu təslimçilik haqq yoldan yayınmağın başlıca amillərindəndir. Allah onların ağıllarını bizə dəlil olaraq göstərməmişdir. Buna görə də bizim onlara hörmətimiz onların fikirlərini incələməyimizə mane olmamalıdır. Əks təqdirdə bu Quran ayəsi bizə də aid olacaqdır:

“*Onlar deyəcəklər: “Ey Rəbbimiz! Biz ağalarımıza, böyüklərimizə itaət etdik, onlarsa bizi haqq yoldan azdırdılar”*” (“Əhzab” 67).

Yasin Məyuf Bədrani bu haqda yazır: “İslam etiqađi məsələlərdə təqlidi, təslimçiliyi kifayət hesab etmir. Əksinə hər bir fərd öz əqidəsinin doğru olduğunu müstəqil şəkildə, hissiyata qapılmadan araşdırmalıdır”.¹

Şiəliyi qəbul etmiş Tariq Zeyn əl-Abidin bu haqda yazır: “Axirətdə aqibəti acınacaqlı olan insanlar - qəbləri irsi etiqađlarla dolu olanlardır. Onlar bu etiqađlarının doğru olduğunu güman edirlər”.²

2. Şəxsiyyət-pərəslilik;

Əhli-sünnə tədqiqatçılarının şiəliyi qəbul etmələrinə mane olan digər mühüm amil isə onların cəmiyyətdə tanınmış, sayılan şəxsiyyətlərə qarşı çıxmağa cəsəret edə bilməmələridir. Hansı ki, məlum şəxsiyyətlər müsəlman cəmiyyətlərində bütə çevrilmişlər və heç kim onların məqamına yüksəlməyə cəsəret göstərmir.

Saleh əl-Vərdani şəxsiyyətə pərəstiş tələsinə düşmək, insanları haqq ilə deyil, haqqı insanlarla tanımaq haqqında yazır: “Bu, yəhudi alim və rahiblərinin planıdır. Bu gün müsəlmanlar da həmin xəstəliyə yoluxmuş və şəxsiyyətlərin sözlərini yazılı dəlillərin əvəzinə qəbul edirlər”.³

O, sözünü davam etdirərək yazır: “Haqqı axtarmaq alimlərin sözünə yox, müqəddəs mətnlərə əsaslanmalıdır. Müqəddəs mətnlərin izi ilə getmək insanı haqqa doğru yönəldir. Şəxsiyyətlərin ardınca getmək isə çox keçmədən insanı müqəddəs mətnlərdən ayırır, uzaqlaşdırır. Onu müqəddəs mətnlərin deyil, şəxsiyyətlərin əsirinə çevirir. Tədqiqatda meyar müqəddəs mətnlərdir. İnsana məsuliyyəti yalnız müqəddəs mətnlər verir. İnsan onlara söykənərək ayaqda durur. Axirət əzablarından xilas edəcək yeganə qüvvə də odur.

Burada müqəddəs mətnlər dedikdə məqsəd Quran ayəsi, ona və ağıla müvafiq Peyğəmbər (s) kəlamlarıdır”.¹

O, digər kitabında yazır: “Müsəlmanlar şəxsiyyətə pərəstişdən, sələflərimizin toxunulmaz müqəddəsliyi xülyasından uzaq olmalıdırlar. Müsəlmanların vəzifəsi İslam təfəkkürlərini islah etmək üçün şəxsiyyətlərə deyil, müqəddəs mətnlərə əsaslanmaqdır”.²

O, yazır: “Tədqiqatın başlıca şərti şəxsiyyətə pərəstişdən uzaq olmaq, yəni müstəqil şəxsiyyətə malik olmaq, digərlərinə ibadət etməməkdir. Mən öncə kitablara toxunulmaz müqəddəslik gözü ilə baxır, qorxaraq yanaşırdım. Səhabədən fəqihlərə qədər keçmiş sirli insanlara müəmmalı qorxu ilə baxırdım. Lakin toxunulmaz müqəddəslik buxovundan xilas olduğum zaman qarşımda həqiqətə yetmək üçün geniş bir yol olduğunu gördüm. Bəli, elə ki, tarixi hadisələrin araşdırılmasında kortəbiiliyi kənara qoydum, daha dəqiq desək, elə ki, müqəddəs mətnləri şəxsiyyətlərdən yüksəkdə tutdum, o zaman haqqı tanıdım. Mən haqqı tapdım,

¹ “Ya ləytə qövmi yələmun”, Yasin Məyuf Bədrani, səh. 48.

² “Dəvət ilə səbili əl-möminin”, Tariq Zeyn əl-Abidin, səh. 17-18.

³ “Əl-Xüdə”, Saleh əl-Vərdani, səh. 44.

¹ Yenə orada.

² “Əs-Seyf vəs-siyasə”, Saleh əl-Vərdani, səh. 203.

gümanın əhatə dairəsindən xaric olub haqqa yəqinin əhatə dairəsinə daxil oldum. Bu, Peyğəmbərdən (s) sonra İslam yolunu yenidən nəzərdən keçirdiyim zaman idi.

Uzun illər sonra ruhum sərgərdanlıqdan xilas oldu. Gözüm İslam tarixinin görünməyən tətəflərinə düşdükdə müstəqim yola qədəm qoydum. Bu zaman pərdələr götürüldü, gözümün önündə Peyğəmbərin (s) Əhli-beytini (ə) gördüm və beləcə doğru yolun əlamətlərini duyub həqiqi İslama daxil olduğuma yəqin etdim”.¹

İdris Hüseyni Məğribi bu haqda yazır: “Mən öncədən də həqiqətin istisnasız olaraq şəxsiyyətlərdən daha dəyərli olduğunu bilirdim. Başa düşürdüm ki, özümü, itirmiş həqiqətləri əldə etmək uğrunda mübarizəyə hazırlamalıyam. Gözlərimin önünə damarlarımda axan qan qədər mühüm şəxsiyyətlərdən ayrılmaq ehtimalı gəlirdi. Lakin bilirdim ki, Əbu Hüreyrənin dini baxımdan nə dəyəri var ki, mən onu dəstəkləmək üçün tarixi həqiqətləri araşdırmaqdan vaz keçim. Nə üçün onun rüsvayçılıqlarının üstünü örtmək üçün həqiqətləri təhrif etməliyəm? Əbu Hüreyrə etiqadi prinsiplərdən biridirmi ki, onu tarixin süzgəcindən keçirmək, cəhətlərini etiraf etmək haram olsun? Onun rüsvayçılıqları qarşısında sakit qalıb onları dini həqiqətlərə qatmaq, İslamı bu fəsadlara qurban vermək namərdlik deyilmi?”¹

Düşünmək kortəbii təqliddən xilas olmağın yeganə yoludur

İnsanı kortəbii təqliddən xilas edəcək ən mühüm amil ağıl işə salmaq, düşünməkdir.

Məhəmməd Əli Mütəvəkkil bu haqda yazır: “Ağıl, nəfsi istəklərin maneçiliyi olmadan haqqa doğru hidayət edən bir nurdur. Ağıl Allahın insan üçün höccətidir. Allah onun vasitəsi ilə tanınır. Peyğəmbərlər (ə) onun vasitəsi ilə təsdiq olunur. Haqq onun vasitəsi ilə batıldən fərqləndirilir. Ağıl olmayanın dini də yoxdur”.²

Seyid Əhməd Mötəsim bu haqda yazır: “Allah-Taala insana ağıl və elm nuru bəxş etmişdir. Onlardan istifadə yolu isə insanın öz əlindədir. Bu nuru həqiqətləri üzə çıxarmaq uğrunda yandırmayan şəxs, tezliklə cəhətlət və xurafat kölgəsi altına düşəcəkdir”.³

İdris Hüseyni Məğribi yazır: “İslamı sələflərimizin fikirləri xaricində araşdırdıqda görünür ki, onun məqsədi insan aqlını fəallaşdırmaqdır. İslam insanlardan ona şüurlu surətdə dərk edərək tabe olmalarını istəyir”.¹

3. Təəssübkeşlik;

Təəssüb insanın haqqa tabe olmasına mane ola biləcək amillərdən biridir. Çünki o, insanı, yanlışlığını bildiyi halda müəyyən bir fikrin üzərində dayanaraq onu dəyişməyə, dar düşüncəli olmağa vadar edir. Elə buna görə də təəssübkeş insan haqqı, həqiqəti gündüz, günəşin saçıdığı kimi aydın olsa belə tanımaqdan məhrum olur.

Şiəliyi qəbul etmiş böyük əhli-sünnə alimi Məhəmməd Məri Əntaki bu haqda yazır: “Bu kitabda yazdığım faktlara diqqətlə nəzər sal və haqqın həqiqət yolçuları və təəssübdən, kortəbiilikdən uzaq olanlar üçün aydın olduğunu gör. İnadını davam etdirənlərə isə minlərlə hədis desən də bir faydası olmayacaq”.¹

Buna görə də haqq məzhəb sorağında olan, bu məqsədlə tədqiqat aparən kimsə etiqadındakı yanlışlıqları qəbul etmək cəsarəti əldə etməlidir.

¹ “Əl-Xüdə”, Saleh əl-Vərdani, səh. 4-5.

¹ “Ləqəd şəyyəni əl-Hüseyn (ə)”, səh. 19-20.

² “Əl-Həqiqə əz-zayə”, Seyid Əhməd Mötəsim, səh. 30.

³ “Dəxəlna ət-təşəyyü süccədən”, Məhəmməd Əli Mütəvəkkil, səh. 9.

¹ “Ləqəd şəyyəni əl-Hüseyn (ə)”, İdris əl-Hüseyni, səh. 349.

¹ “Limaza ixtərtü məzhəb əş-şiə”, Məhəmməd Məri Əntaki, səh. 490.

Doktor Ticani Səməvi bu haqda yazır: “Məni əhatə edən insanlar müəyyən zaman kəsiyində mənim düşüncəmi doldurmuş, aqlımı zəncirləmişdilər. Bundan məqsəd hədisləri və ya tarixi hadisələri düzgün təhlil etmək, Quranı və sünnəni düzgün anlamaq iqtidarında olmam üçün şərait yaratmamaq idi. Lakin mən iyirmi ildən çox bir müddətdə üzərimə qonan təəssüb tozunu silməyi, boynumdakı buxovu, qolumdakı zənciri qırmağı bacardım”.²

O, yazır: “Təəssüb və irsi düşmənçilik dönəmi öz yerini nüvə əsrinə, fikir azadlığı dönəminə vermişdir. Bu gün müasir gənclər haqqı tanımaq üçün gözlərini açmalı, şiə kitablarını oxumalı, onlarla əlaqə yaratmalı, alimləri ilə söhbət etməlidirlər. Nə vaxta qədər yanlış fikirlərə aldanacağıq?! Bu gün dünya xalqları sıx əlaqədədirlər. Yer kürəsinin istənilən bölgəsində şiə var. Elmi tədqiqat işləri ilə məşğul olanlar şiəliyi ona düşmən mövqedə olanların tədqiqatı ilə tanımamalıdırlar.

Şiəlik etiqadı yalnız özlərinə bəlli olan gizli məzhəb deyil. Dünyanın hər bir nöqtəsində şiə kitabları var. Şiə elm mərkəzləri hər bir elm adamının üzünə açıqdır. Şiə alimləri müsəlmanları vəhdətə dəvət etmək məqsədi ilə dəyirmi masalar, diskussiyalar keçirirlər”.¹

4. Qorxu.

Bir məzhəbdən digərinə keçərkən insanın qarşılaşdığı problemlərdən biri də keçmiş əqidəsindən ayrılacaq deyə onu bürüyən qorxudur. Çünki uzun müddət onunla yaşamış, onlara alışmışdır.

Seyid Əhməd Mötəsim bu haqda yazır: “Geniş axtarışdan sonra Əhli-beyt (ə) məzhəbinə tabe olmağın vacib olduğunu qət etdim. Vicdanım bunu qəbul etsə də əməldə məzhəbimi dəyişə bilmirdim. Dostlarımla mənə şiə və ya Xomeyni deyə müraciət etmələrinə baxmayaraq, mən hələ də tam olaraq məzhəbimi dəyişməmişdim. Əhli-beyt (ə) məzhəbinin haqq olduğuna zərrə qədər də şübhəm yox idi. Lakin əmmarə nəfs mənə vəsvəsə edir, əcdadımın məzhəbini tərk etməyə imkan vermirdi. Daxilimdə suallar yaranırdı: Ata-babalarının dinindən əlmi çəkəcəksən? Səni əhatə edən və sənə qarşı olan cəmiyyətlə necə yola gedəcəksən? Sən kimsən ki, belə bir nəticə əldə etmişən? Böyük alimlər, əksər müsəlmanlar sən bildiklərinə bilmirdilərmisən? Minlərlə bu kimi şübhələr fikrimi məşğul edir, mənə rahatlıq vermirdi.

Məni bu daxili keşməkeşdən xilas edər deyə şiəlik əleyhinə yazılmış kitablara müraciət etdim. Lakin onlarda da axtardığımı tapa bilmədim. Məsələ daha da ciddiləşdi. Çünki o kitablarda elmi, məntiqi dəlillər əvəzinə, nalayiq sözlər, yalan və iftiralar gördüm. Sonda Əlinin (ə) vilayətinin dəlillərini tədqiq edərkən daxilimdə hidayət nurunun parladığını və məni haqqqa sövq etdiyini hiss etdim”.¹

Məhəmməd Əli Mütəvəkkil bu haqda yazır: “Son qorxu zəncirlərini qırıb yeni məzhəbə keçəcəyimi qət etdiyim zaman dostum əfsanəvi fikirlərini üzərimə yağdıraraq dedi: “Yəqin bil ki, əgər bu məzhəb haqq olsaydı, bizdən çox öndə olanlar, savadlı insanlar məzhəblərini dəyişər və şiə olardılar”.

Bu sözləri eşitdikə od qalayan, lakin ətrafını işıqlandırdıqdan sonra orada qalmaq istəməyən insan vəziyyətinə düşdüm”.¹

Doktor Ticani bu haqda yazır: “Mən öz aqibətimdən qorxdum. Dəfələrlə tövbə edib Allahdan bağışlanmaq istədim və bir daha məni Peyğəmbərin (s) səhabələri, nəticə də isə dinim haqqında şəkkə salan mövzular haqqında düşünməyəcəyimə söz verdim. Lakin mənə qarşı gündü-gündən artan düşmənçiliklər, dediyim hər sözün yalan adlandırılması, həqiqəti bilməyə olan

² “Summə ihtədəyü”, Məhəmməd Ticani Səməvi, səh. 122.

¹ “Əş-Şiə hum əhl əs-sünnə”, Ticani, səh. 19.

¹ “Əl-Həqiqə əz-zayyə”, Seyid Əhməd Mötəsim, səh. 109.

¹ “Dəxəlna ət-təşəyyö süccədən”, Məhəmməd Əli Mütəvəkkil, səh. 56.

marağım məni tədqiqatımı davam etdirməyə sövq etdi. Özümdə məni irəliyə doğru sövq edən daxili bir qüvvə olduğunu hiss edirdim”.²

Şiəliyi qəbul etmiş Əbd əl-Münim özündən öncə şiə olmuş əmisi oğlu ilə aralarında gedən mübahisələrə toxunaraq yazır: “Mən qəti qərara gəlmişdim ki, əmim oğlu ilə yeni qəbul etdiyi məzhəb haqqında bir kəlmə belə kəsməyim. Hər keçən gün vücudumu qorxu bürüyürdü. Onun fikirlərinin təsiri altına düşməkdən, yaxınlarım tərəfindən dindən çıxmaqda ittiham olunmaqdan qorxurdum. Lakin bütün bunlara göz yumub əmim oğlu ilə söhbət edəcəyimi qət etdim. Çalışdım ki, bu söhbət nəticəsində ona və əqidəsinə qarşı yaranmış etimadımı aradan qaldıra bildim. Mən (hazırlıq üçün) şiəlik əleyhinə xeyli kitab oxumuşdum...

Mən ona dedim: “Sən bu gün məzhəbini dəyişərək cəmiyyətdən ayrı düşmüşsən. Bir az sonra bu məzhəbini də dəyişməyəcəyinə nə zəmanət var?” O, sualıma cavab olaraq bu ayəni oxudu:

(Yəhudilər və xaçpərəstlər) dedilər: “Cənnətə yəhudilərdən və xaçpərəstlərdən başqası girməyəcək!” Bu, ancaq onların xülyəsidir. (Ya Rəsulum!) Onlara söylə: “Əgər (bu sözü) doğru deyirsinizsə, dəlilinizi gətirin!” (“Bəqərə”, 111).

Mən dəlil tərəfdarıyam. Dəlillər hansı tərəfdə olarsa, mən də o tərəfdəyəm. Mən araşdıraraq Əhli-beyt (ə) məzhəbinin haqq, doğru yol olduğu qənaətinə gəlmişəm. Bunun başlıca sübutu bu məzhəbin ardıcılığının göstərdiyi dəlillərin bütün müsəlmanlar tərəfindən yekdilliklə qəbul olunmasıdır.

- Nə üçün qeyriləri sənün üzə çıxardıqlarını anlamamışlar?

- Birincisi, mən bunları dərk edən, anlayan ilk şəxs deyiləm. İkincisi, kiminsə bu və ya digər əqidədə olması onun doğru və ya yanlış olduğuna sübut ola bilməz. Çünki meyar öncə haqqın özü, sonra isə tərəfdarlarıdır. Məni başqaları maraqlandırmır. Çünki Allah Quranda buyurur: “*Ey iman gətirənlər! Nəflərinizi qorumaq sizin borcunuzdur. Siz doğru yolda olsanız, (haqq yoldan) azanlar sizə heç bir zərər yetirə bilməzlər. Hamınızın axır dönüşü Allahadır. Allah etdiyiniz əməllər barəsində sizə xəbər verəcəkdir!*” (Maidə, 105)

- Fərz edək ki, şiə məzhəbi ən doğru yoldur. Bu o demək deyilmi ki, müsəlmanların 90 faizi yanlış yoldadır? Çünki əksər müsəlmanlar əhli-sünnədirlər.

- Birincisi, şiələr sənün düşündüyün kimi azlıq təşkil etmirlər. Çünki bir çox müsəlman dövlətlərində çoxluq təşkil edirlər. İkincisi, haqqın meyarı azlıq və ya çoxluq deyil. Çünki Allah-Taala Quranda buyurur: “*Sonra onların yanına qarşılarından və arxalarından, sağlarından və sollarından gələcəyəm və sən onların əksəriyyətini şükür edən görməyəcəksən!*” (“Əraf”, 17) “*Biz sizə haqqı gətirmişdik, lakin sizin əksəriyyətiniz haqqı xoşlamırdı*” (“Zuxruf”, 78). Deməli, cəmiyyətin çoxluğu haqqın ölçüsü ola bilməz.

Mən təəccüblə dedim: “Sən məndən babalarımın, bütün tanıdıqlarımın, möminlərin Allahın istədiyi dində omadıqlarını etiraf etməmimi istəyirsən?”

O, gülümsəyərək dedi: “Mən sələflərimizi dəyərləndirmək fikrində deyiləm. Allah onları daha yaxşı tanıyır. Lakin mən sənə xatırlatmaq istəyirəm ki, Quran əcdadlarının etiqadını təqlid edənlərə qarşı çıxır: *Onlara (büt-pərəstlərə): “Allahın göndərdiyinə (Qurana) tabe olun!” – deyildiyi zaman, onlar: “Biz ancaq atalarımızın getdiyi yolla gedəcəyik!” – deyirlər. Bəs ataları bir şey anlamayıb doğru yolda deyildilərsə necə? (Yenədəmi onlara tabe olacaqlar?)* (“Bəqərə”, 170)¹

² “Sümmə ihtədaytu”, Ticani, səh. 124.

¹ “Binuri-Fatimə (ə) ihtədaytu”, Əbd əl-Münim Həsən, səh. 55-56.

Rəfz nədir və rafizi kimdir?

Tədqiqə ehtiyacı olan terminlərdən biri də “rəfz” və “rafizi” sözləridir. Tarix boyu İslam fırqələri öz müxaliflərini əzmək, sıradan çıxarmaq üçün müxtəlif adlardan istifadə etmişlər. Təəssüflər olsun ki, Əməvilər dönəmində kütlənin məlumatsızlığı, hakim dairənin siyasəti nəticəsində bu metod geniş yayılmışdır. “Rəfz” və “rafizi” sözləri də belə terminlərdəndir. Bir çox müəlliflər şiəliyi belə adlandırmışlar.

Rəfz sözünün leksik və terminoloji mənası

Rəfz sözü ərəb dilində “tərk etmək” mənasını ifadə edir. Nəyisə tərk edənə rafizi deyilir.

Tarix və kəlam alimləri arasında bu sözün bir termin kimi hansı mənaları ifadə etməsi haqqında fikir ayrılığı var:

1. Bəzilərinə görə, “rəfz” sözü bir termin kimi vəhyi tərk edib mifologiyaya, fətişizmə (büt-pərəstliyə) üz gətirmək mənasını ifadə edir. Başqa sözlə desək, “rəfz” yenidən cahiliyyət dəyərlərini qəbul etməkdir. Bu sözü Abdullah ibn Səba adlı birinə aid edirlər. Guya o, Əli ibn Əbu Talibi peyğəmbər (s) hesab edir və bu ideya ilə İslam dinini tərk edirdi.

“Məqalat əl-islamiyyin” kitabında deyilir: “Onları rafizi adlandırdılar. Çünki dini tərk etdilər”.

2. Bəzilərinə görə, “rəfz” və “rafizi” ifadələri h. q. 122-ci ildə Zeyd ibn Əli dönəmində işlənməyə başlamışdır. Bağdadi yazır: “Zeydiyyə məzhəbini rafizi adlandırdılar”¹.

Fəyyumi yazır: “Rafizilər bir qrup Kufə şiələridirlər. Onları belə adlandırdılar. Çünki onlar Zeyd ibn Əlini səhabələrə nalayiq sözlər demədikdə tərk etdilər. Lakin o, Əbu Bəkr və Ömərə qarşı çıxmadı. Sonralar bu termin məlum məzhəbdə ifrat edərək səhabələrə lənət oxuyanlar haqqında işlədilməyə başladı”¹.

Bu versiya doğru deyil. Çünki tarixçilər Zeyd ibn Əli hərəkəti haqqında yazarkən bu məsələyə toxunmamışlar. Onlar yalnız kufəlilərin onu tək qoyduqlarını, beyətə vəfa qılmadıqlarını qeyd etmişlər. Kufəlilər bundan öncə də vəfasızlıqla məşhur olmuşlar. Çünki onun babası Hüseyini (ə) də tək qoymuşdular.²

“Rafizi” sözü kimlər haqqında işlənmişdir?

Rical və tarix alimləri “rafizi” sözünü fərqli mənalarda işlətmişlər.

1. İki şeyxin (Əbu Bəkr və Ömər) müxalifləri;

Zaman keçdikcə bu termin Əbu Bəkr və Ömərə qarşı olduqlarına görə İmamıyyə şiələrinə aid olunmağa başladı. Əbu əl-Həsən Əşəri yazır: “İmamıyyəni “rafizi” adlandırdılar. Çünki onlar Əbu Bəkr və Öməri tərk etdilər”³.

Zəhəbi “Mizan əl-etidal” və İbn Həcər Əsqəlani “Təhziət-ət-Təhziət” əsərində “rafizi” sözünün iki şeyxə (Əbu Bəkr və Ömərə) lənət oxuyanlara aid olduğunu qeyd edir.

¹ “Əl-Fərq bəyn əl-firəq”, səh. 21.

¹ “Misbah əl-münir”, “rəfz” sözü.

² “Əyan əş-şiə”, c. 1, səh. 21.

³ “Məqalat əl-islamiyyin”, Əbu əl-Həsən Əşəri, səh. 89.

2. Əlinin (ə) daha fəzilətli olduğuna inananlar;

“Rafizi” sözü Əlinin (ə) Əbu Bəkr və Ömərədən daha fəzilətli, üstün olduğu haqqında da işlədilmişdir. Əsqəlani yazır: “Şiəlik Əliyə (ə) məhəbbətdən, onu digər səhabələrdən üstün hesab etməkdən ibarətdir. Deməli, Əlini (ə) Əbu Bəkr və Ömərədən üstün hesab edənlər rafizi və ifratçı şiadirlər”.¹

3. Əhli-beytə (ə) məhəbbət bəsləyənlər.

Rafizi sözünün digər işlək mənası isə Əhli-beytə sevgisi olanlardır. Belə ki, Məhəmməd ibn İdris Şafeinin şeirlərində deyilir:

ان كان رفاضا حب ال محمد فليشهدوا الثقلان انى رافضى

“Əgər Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə (ə) məhəbbət bəsləmək rafizi olmaqdırsa, o zaman insanlar və cinlər mənim rafizi olduğuma şahid olsunlar”.²

Bu terminin meydana gəlməsi

Tarixçilər bu terminin meydana gəlməsinin tarixi haqqında bir neçə versiya irəli sürmüşlər:

1. Bu adı Zeyd ibn Əli ibn Hüseyin (ə) öncə ona beyət edib, sonra beyətlərinə əməl etməyən, onu tək qoyan Kufə şiələrinə vermişdir. Onlar Zeydin Əbu Bəkr və Ömər haqqında müsbət fikirdə olduğunu öyrənib onu tək etdilər və buna görə də rafizi adlandılar.³

Bu versiya doğru deyil. Çünki tarixçilər Zeyd ibn Əli hərəkəti haqqında yazarkən bu məsələyə toxunmamışlar. Onlar yalnız kufəlilərin onu tək qoyduqlarını, beyətə vəfa qılmadıqlarını qeyd etmişlər. Kufəlilər bundan öncə də vəfasızlıqla məşhur olmuşlar. Çünki onun babası Hüseyini (ə) də tək qoymuşdular.²

Rafizi termini hələ Zeyd ibn Əli dünyaya gəlməzdən öncə adi insanlar arasında geniş yayılmış siyasi termin olmuşdur. Siyasi hakimiyyətin dini legitimliyini qəbul etməyənlər rafizi adlandırılmışlar. Buna görə də Müaviyə öz müxaliflərini rafizi adlandırmışdır.

Nəsr ibn Müzahim “Vəqəti-Siffeyn” kitabında Müaviyənin Fələstində yaşayan Əmr ibn Asa ünvanladığı məktubda Mərvan ibn Həkəm və onunla həmfikir olan silahdaşlarını rafizi adlandırdığını yazır. Buna səbəb isə onların Əlinin (ə) hakimiyyəti ilə razılaşmamaları idi. Bu rafizi sözünün Zeydin dünyaya gəlişindən öncə də siyasi termin kimi işləndiyini göstərir.

2. Tarixi qaynaqlar göstərir ki, Bəni-Üməyyə dönəmində Əhli-beyt (ə) və şiələrinin düşmənləri bu termini hakimiyyətə qarşı olduqları üçün onlara aid edir və rafiziliyi bağışlanmaz günah hesab edirdilər. Əbu Bəsir nəql edir: “İmam Sadiqə (ə) dedim: “Camaat bizi “rafizi” adlandırır”. Həzrət (ə) buyurdu: “Allaha and olsun, onlar sizi “rafizi” adlandırmırlar. Sizi “rafizi” adlandıran Allahdır. Həqiqətən, Bəni-İsrailin yetmiş nəfər ən yaxşısı həzrət Musaya (ə) iman gətirdilər. Buna görə də onları “rafizi” adlandırdılar. Ey Əbu Bəsir! Camaat xeyri tək edib şəərə qucaq açdı. Siz isə şəri tək edib xeyrə qucaq açdız”.¹

Rafizi sözünün əhli-sünnə qaynaqlarına yol tapması

Bəni-Üməyyə, Bəni-Abbas və digər yanlış düşüncəlilər daim şiələri, Əhli-beytin (ə) imamətinə etiqad bəsləyənləri rafizilikdə ittiham etmişlər. Lakin təəccüblü olsa da ittiham

¹ “Hədy əs-sari”, İbn Həcər Əsqəlani, səh. 333.

² “Divan əl-İmam əş-Şafei”, səh. 55.

³ Yenə orada, səh. 137.

² “Əyan əş-şiə”, c. 1, səh. 21.

¹ “Bihar əl-ənvar”, c. 47, səh. 390; “İxtisas”, Şeyx Müfid, səh. 104-105.

etmələri ilə yanaşı şiə rəvayətçilərindən hədis nəql etmişlər. Misal üçün, əhli-sünnə hədisşünasları altı səhih kitabın bir qrup rəvayətçilərini rafizilikdə ittiham etmələri ilə yanaşı onlardan hədis də nəql edirlər. Bu, onları ədalətli, etimadlı hesab etdiklərini göstərir. Nümunə üçün bir neçə rəvayətçinin adını çəkmək olar:

1. İsmayıl ibn Musa Fəzari (h. q. 245);

İbn Həcər yazır: “O, rafiziliyə aid edilmişdir”¹. Zəhəbi yazır: “O, Kufə şiələrindən hesab olunur”². İbn Ədi yazır: “Şiəlikdə ifrata vardığı üçün tənqid edilmişdir”³. Buna baxmayaraq, Əbu Davud və İbn Macə ondan rəvayət nəql etmişlər⁴.

2. Bükeyr ibn Abdullah Tayi (Zəxm kimi tanınmışdır);⁵

İbn Həcər onun məqbul olduğunu vurğulamış⁶ və onu rafizilikdə ittiham etmişdir⁷. Buna baxmayaraq, “Səhihi-Müslim”⁸ və “Sünəni-Macə”⁹ kitablarında onun rəvayətləri qeyd edilmişdir.

3. Təlid ibn Süleyman Məharibi (h. q. 190);

Əbu Davud onu rafizi və Əbu Bəkri, Öməri söyən pis biri olaraq təqdim etmişdir¹⁰. Lakin buna baxmayaraq, Tirmizi “Sünən” əsərində ondan rəvayət nəql etmişdir¹¹. Əccəli onun (nəql baxımından) qorxulu olmadığını qeyd etmişdir¹².

4. Süveyr ibn Əbu Faxitə;

Əccəli onun (nəql baxımından) qorxulu olmadığını qeyd etmişdir¹³. Yunus ibn İshaqdan “Nə üçün Süveyrdən hədis nəql etmirsən?” - deyə soruşduqda dedi: “Süveyr rafizidir”¹⁴. Lakin buna baxmayaraq, Tirmizi ondan hədis nəql edir¹⁵.

5. Cabir ibn Yəzid Cöfi (h. q. 128);

Süfyan yazır: “Mən hədis nəql etməkdə Cabir Cöfi qədər təqvalı insan görmədim”¹⁶. Zəhəbi onu böyük şiə alimlərindən hesab etmiş¹⁷, İbn Həcər isə rafizi adlandırmışdır¹⁸. Buna baxmayaraq, onun hədisləri “Sünəni-Əbu Davud”¹⁹, “Sünəni-İbn Macə”²⁰ və “Sünəni-Tirmizi”²¹ də nəql edilmişdir.

6. Cümey ibn Ümeyr;

---

¹ “Təqrib ət-təhziib”, c. 1, səh. 75.

² “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 11, səh. 176.

³ “Əl-Kamil”, c. 1, səh. 319.

⁴ “Sünəni-İbn Davud”, c. 4, səh. 165.

⁵ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 13.

⁶ “Təhziib əl-kamal”, c. 4, səh. 246.

⁷ “Təqrib ət-təhziib”, c. 1, səh. 108.

⁸ “Səhihi-Müslüm”, c. 1, səh. 529.

⁹ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 17.

¹⁰ “Təhziib əl-kamal”, c. 4, səh. 322.

¹¹ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 616; “Kitab əl-mənaqib”, hədis: 3680.

¹² “Tarix əs-siqat”, səh. 88.

¹³ Yenə orada, səh. 91.

¹⁴ “Təhziib əl-kamal”, c. 4, səh. 430.

¹⁵ “Sünəni-Tirmizi”, c. 3, səh. 300.

¹⁶ “Mizan əl-etidal”, c. 1, səh. 382.

¹⁷ “Əl-Kaşif”, c. 1, səh. 748.

¹⁸ “Təhziib əl-kamal”, c. 4, səh. 468.

¹⁹ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 1, səh. 272.

²⁰ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 381.

²¹ “Sünəni-Tirmizi”, c. 2, səh. 200.

İbn Hatəm onu düzdən danışan və hədiz nəqlinə səlahiyyəti olan rəvayətçi hesab etmişdir¹. İbn Həyyan onu rafizi adlandırmışdır². Buna baxmayaraq, onun hədisləri “Sünəni-Əbu Davud”³, “Sünəni-Nəsai”⁴, “Sünəni-İbn Macə”⁵ və “Sünəni-Tirmizi”⁶ də nəql edilmişdir.

7. Haris ibn Abdullah Həmdani (h. q. 65);

Zəhəbi onun haqqında yazır: “Əllamə İmam Züheyr Haris ibn Abdullah ibn Kəb ibn Əsəd Həmdani Kufi Əlinin (ə) səhabələrindən olmuşdur. O, böyük biliyə malik fəqih idi. İslamın erkən çağlarında şiə alimlərindən sayılırdı”.⁷ İbn Hibban onu şiəlikdə qülüb edənlər sırasına daxil etmişdir⁸. İbn Həcər yazır: “Onun şiə olduğu göstərilmişdir”.⁹ Buna baxmayaraq, onun hədisləri “Sünəni-Əbu Davud”¹⁰, “Sünəni-Tirmizi”¹¹, “Sünəni-İbn Macə”¹² və “Sünəni-Nəsai”¹³ də nəql edilmişdir.

8. Həmran ibn Əyun;

İbn Hibban onu siqə rəvayətçilər sırasına daxil etmişdir¹⁴. İbn Həcər isə onu rafizi adlandırmışdır¹⁵. Buna baxmayaraq, “Sünəni-İbn Macə”də ondan hədislər nəql olunmuşdur.¹⁶

9. Ziyad ibn Münzir (h. q. 50);

İbn Hibban onu etibarlı rəvayətçilər sırasına daxil etmişdir.¹⁷ İbn Ədi onu Kufə qalilərindən biri kimi qələmə vermişdir.¹⁸ İbn Həcər isə onun rafizi olduğunu qeyd etmişdir¹⁹.

Buna baxmayaraq, Tirmizi ondan rəvayət nəql etmişdir.²⁰

10. Səd ibn Tərif Kufi;

Əbd ər-Rəhman ibn Həkəm ibn Bəşir ibn Salman onu şiəlikdə qülüb edən²¹, Fəllas şiəlikdə ifrata varan²², Əmr ibn Əli şiəliyə aludə olmuş²³ və İbn Həcər rafizi hesab etmişdir.²⁴ Buna baxmayaraq, “Sünəni-Tirmizi”²⁵ və “Sünəni-İbn Macə”də²⁶ onun nəql etdiyi hədislər qeyd edilmişdir.

11. Süleyman ibn Qerm Nəhvi;

¹ “Əl-Cərh vət-tədil”, c. 2, səh. 532.

² “Əl-Məcrühin”, c. 1, səh. 200.

³ “Sünəni-İbn Davud”, c. 1, səh. 63.

⁴ “Sünəni-Nəsai”, c. 1, səh. 189.

⁵ “Sünəni-İbn Macə”.

⁶ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 636.

⁷ “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 4, səh. 152.

⁸ “Mizan əl-etidal”, c. 1, səh. 436.

⁹ “Təqrib ət-təhzib”, c. 1, səh. 141.

¹⁰ “Sünəni-İbn Davud”, c. 1, səh. 239.

¹¹ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 172.

¹² “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 139.

¹³ “Sünəni-Nəsai”, c. 8, səh. 147.

¹⁴ “Kitab əs-siqat”, c. 4, səh. 179.

¹⁵ “Təqrib ət-təhzib”, c. 1, səh. 198.

¹⁶ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 49.

¹⁷ “Kitab əs-siqat”, c. 6, səh. 326.

¹⁸ “Əl-Kamil fi ət-tarix”, c. 3, səh. 1048.

¹⁹ “Təqrib ət-təhzib”, c. 1, səh. 280.

²⁰ “Sünəni-Tirmizi”, c. 4, səh. 633.

²¹ “Əz-Züəfa əl-kəbir”, c. 2, səh. 120.

²² “Mizan əl-etidal”, c. 1, səh. 382.

²³ “Əl-Kamil”, c. 3, səh. 1186.

²⁴ “Təqrib ət-təhzib”, c. 1, səh. 287.

²⁵ “Sünəni-Tirmizi”, c. 3, səh. 164.

²⁶ “Sünəni-İbn Macə”, c. 2, səh. 1152.

Əhməd ibn Hənbəl onu etibarlı hesab etmişdir¹. Lakin İbn Hibban onun qülüb edən rafizi olduğunu bildirmişdir².

Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Səhihi-Buxari”,³ “Səhihi-Müslim”,⁴ “Sünəni-Əbu Davud”,⁵ “Sünəni-Tirmizi”də⁶ yer almışdır.

12. Übbad ibn Yəqub Əsədi Kufi (h. q. 250);

Əbu Hatəm onu etibarlı, Darqutni, İbn Həcər və Zəhəbi isə onu düz danışan hesab etmişlər.⁷ Buna baxmayaraq, İbn Həcər onu rafizi, Zəhəbi isə qülüb edən şiə, bidətlərin başında duran hesab etmişdir⁸.

Onun rəvayətləri “Səhihi-Buxari”⁹, “Sünəni-Tirmizi”¹⁰ və “Sünəni İbn Macə”də¹¹ yer almışdır.

13. Abdullah ibn əl-Qüddus Razı;

İbn Həcər onun düz danışan olduğunu bildirmişdir.¹² Buna baxmayaraq, Əbu Übeyd və İbn Həcər onu rafizlikdə ittiham etmişlər.¹³ Zəhəbi onun kufəli rafizi olduğunu bildirmişdir.¹⁴ Onun rəvayətləri “Səhihi-Buxari”¹⁵ və “Səhihi-Tirmizi”də¹⁶ öz əksini tapmışdır.

14. Abdullah ibn Saleh Hərəvi (h. q. 233);

Yəhya ibn Muin onun etibarlı və düz danışan olduğunu bildirmişdir.¹⁷ Buna baxmayaraq, Darqutni onu xəbis rafizi adlandırmışdır.¹⁸ Onun rəvayətləri “Sünəni-İbn Macə”də nəql olunmuşdur.¹⁹

15. Əbd əl-Məlik ibn Əyun Kufi;

Əbu Hatəm onu düz danışan və hədisləri yazılan biri olaraq təqdim etmişdir.²⁰

İbn Hibban onu etibarlı rəvayətçilərdən biri hesab etmişdir.²¹ Əqili onu rafizi şiə adlandırmışdır.²² Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Səhihi-Buxari”²³, “Səhihi-Müslim”²⁴, “Sünəni-Tirmizi”²⁵ və “Sünəni-Nəsai”də²⁶ nəql olunmuşdur.

16. Abdullah ibn Musa (h. q. 120-213);

¹ “Təhziib əl-kamal”, c. 12, səh. 468.

² “Kitab əl-məcrühin”, səh. 332.

³ “Səhihi-Buxari”, c. 7, səh. 112.

⁴ “Səhihi-Müslim”, c. 4, səh. 2034.

⁵ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 2, səh. 128.

⁶ “Sünəni-Tirmizi”, c. 1, səh. 10.

⁷ “Əl-Cərħ vət-tədil”, c. 6, səh. 88; “Mizan əl-etidal”, c. 2, səh. 380; “Təqrib ət-təhziib”, c. 1, səh. 394.

⁸ “Mizan əl-etidal”, c. 2, səh. 380; “Təqrib ət-təhziib”, c. 1, səh. 394.

⁹ “Səhihi-Buxari”, c. 8, səh. 212.

¹⁰ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 593.

¹¹ “Sünəni-İbn Macə”, c. 2, səh. 1152.

¹² “Təqrib ət-təhziib”, c. 1, səh. 394.

¹³ “Təhziib əl-kamal”, c. 4, səh. 430; “Təqrib ət-təhziib”, c. 1, səh. 394.

¹⁴ “Mizan əl-etidal”, c. 2, səh. 380.

¹⁵ “Səhihi-Buxari”, c. 2, səh. 108.

¹⁶ “Sünəni-Tirmizi”, c. 4, səh. 495.

¹⁷ “Təhziib əl-kamal”, c. 18, səh. 77.

¹⁸ “Mizan əl-etidal”, c. 2, səh. 616.

¹⁹ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 25.

²⁰ “Əl-Cərħ vət-tədil”, c. 5, səh. 343.

²¹ “Kitab əs-siqat”, c. 7, səh. 94.

²² “Əz-Züəfa əl-kəbir”, c. 3, səh. 34.

²³ “Səhihi-Buxari”, c. 8, səh. 185.

²⁴ “Səhihi-Müslim”, c. 1, səh. 123.

²⁵ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 232.

²⁶ “Sünəni-Nəsai”, c. 3, səh. 70.

İbn Səd onu etibarlı, çox hədis nəql edən kimi təqdim etmişdir.¹ İbn Əsir onu səhih və Buxarinin hədis nəql etdiyi şeyxlərdən biri kimi təqdim etmişdir.² İbn Məndə Əhməd ibn Hənbəlin camaatı ona doğru çağırıldığını nəql edir. Bir halda ki, o məşhur rafizi idi.³ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Səhihi-Buxari”⁴, “Səhihi-Müslim”⁵, “Sünəni-Əbu Davud”⁶, “Sünəni-İbn Macə”⁷ və “Sünəni-Nəsai”⁸ də nəql olunmuşdur.

17. Osman ibn Əmir Bəcəli Kufi;

İbn Ədi deyir: “O, səviyyəyə düşük etiqadlara malik idi və şübhəli ifrat edirdi. “Rəcət”ə inanırdı. Etimadlı şəxslər ondan hədis nəql etmişlər.⁹ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Sünəni-Əbu Davud”¹⁰, “Sünəni-Tirmizi”¹¹ və “Sünəni-İbn Macə”¹² nəql olunmuşdur.

18. Əli ibn Zeydi Timi Bəsri (h. q. 129);

Yəqub ibn Şeybə onun etibarlı rəvayətçi olduğunu bildirmişdir.¹³ Yəzid ibn Zürey onu rafizi kimi vəsf etmişdir.¹⁴ İbn Ədi onu şübhəli ifrat edən hesab etmişdir.¹⁵ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Səhihi-Müslim”¹⁶, “Sünəni-Əbu Davud”¹⁷, “Sünəni-Tirmizi”¹⁸ və “Sünəni-İbn Macə”¹⁹ də nəql olunmuşdur.

19. Əmmar ibn Züreyq Kufi (h. q. 195);

Zəhəbi onun etimadlı olduğunu bildirmişdir.²⁰ İbn Hibban onu etibarlı rəvayətçilər sırasında qeyd etmişdir.²¹

Süleymani onu rafizilərdən hesab edir.²² Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Səhihi-Müslim”²³, “Sünəni-Əbu Davud”²⁴, “Sünəni-Nəsai”²⁵ və “Sünəni-İbn Macə”²⁶ nəql olunmuşdur.

20. Əmr ibn Sabit Bəkri (h. q. 172);

İbn Həcər və Əbu Davud onu rafizilikdə ittiham etmişlər.²⁷ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Sünəni-Tirmizi”¹ və “Sünəni-Əbu Davud”² də nəql olunmuşdur.

¹ “Ət-Təbəqat əl-kübra”, c. 6, səh. 400.

² “Əl-Kamil fi ət-tarix”, c. 6, səh. 411.

³ “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 9, səh. 557.

⁴ “Səhihi-Buxari”, c. 1, səh. 81.

⁵ “Səhihi-Müslim”, c. 1, səh. 44.

⁶ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 1, səh. 123.

⁷ “Sünəni-İbn Macə”, c. 27, hədis: 70.

⁸ “Sünəni-Tirmizi”, c. 1, səh. 118.

⁹ “Əl-Kamil fi ət-tarix”, c. 5, səh. 1814 və 1814.

¹⁰ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 1, səh. 80.

¹¹ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 669.

¹² “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, hədis: 55.

¹³ “Təhziib əl-kamal”, c. 20, səh. 438.

¹⁴ “Əl-Kamil fi ət-tarix”, c. 20, səh. 438.

¹⁵ “Əl-Kamil fi ət-tarix”, c. 20, səh. 1845.

¹⁶ “Səhihi-Müslim”, c. 3, səh. 1415.

¹⁷ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 2, səh. 245.

¹⁸ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 46.

¹⁹ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 45, hədis: 116.

²⁰ “Mizan əl-etidal”, c. 3, səh. 164.

²¹ “Kitab əs-siqat”, c. 7, səh. 286.

²² “Mizan əl-etidal”, c. 3, səh. 164.

²³ “Səhihi-Müslim”, c. 1, səh. 44.

²⁴ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 4, səh. 312.

²⁵ “Sünəni-Nəsai”, c. 1, səh. 86.

²⁶ “Sünəni-İbn Macə”, c. 2, səh. 1020.

²⁷ “Təqrib ət-təhziib”, c. 2, səh. 66.

21. Əmr ibn Həmməd Qənnad (h. q. 22);

Əbu Hatəm onu düz danışan, Məhəmməd ibn Abdullah Həzrəmi isə etibarlı hesab etmişdir.³ Acüri deyir: Əbu Davuddan Əmr ibn Həmməd ibn Təlhə haqqında soruşdum. Dedi: “O, rafizilərdəndir”.⁴ İbn Həcər onun rafizi olduğunu bildirmişdir.⁵ Zəhəbi onu düz danışan rafizi adlandırmışdır.⁶ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Səhihi-Müslim”də⁷, və “Sünəni-Əbu Davud”da⁸ nəql olunmuşdur.

22. Əmr ibn Abdullah ibn Übeyd Kufi (h. q. 127);

Yəhya ibn Muin, Əhməd ibn Hənbəl, Əbu Hatəm və Əccəli onun etibarlı olduğunu bildirmişlər. O, otuz səkkiz nəfər Peyğəmbər (s) səhabəsindən hədis eşitmişdir.⁹ İbn Qüteybə və Şəhristani onu imamiyyə şia şəxsiyyətlərindən hesab etmişlər.¹⁰ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Səhihi-Buxari”¹¹, “Səhihi-Müslim”¹², “Sünəni-Əbu Davud”¹³, “Sünəni-Nəsai”¹⁴, “Sünəni-Tirmizi”¹⁵ və “Sünəni-İbn Macə”də¹⁶ nəql olunmuşdur.

23. Qalib ibn Hüzəl Kufi;

Zəhəbi onu düz danışan kimi təqdim etmişdir¹⁷. Buna baxmayaraq, İbn Həcər və digərləri onu rafizilikdə ittiham etmişlər və “Sünəni-Nəsai”də¹⁸ onun rəvayətləri nəql olunmuşdur.¹⁹

24. Məhəmməd ibn Raşid Xuzai (h. q. 160);

Nəsai onu etibarlı,²⁰ Əbu Hatəm isə düz danışan və “həsən” hədislər²¹ nəql edən rəvayətçi hesab etmişdir. Buxari Əbd ər-Rəzzaqın belə dediyini nəql etmişdir. “Hədis nəql etməkdə ondan daha təqvalısını görmədim”.²² Məhəmməd ibn Raşid onu rafizi kimi təqdim etmişdir.²³ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Sünəni-Əbu Davud”²⁴, “Sünəni-İbn Macə”,²⁵ “Sünəni-Nəsai”²⁶ və “Sünəni-Tirmizi”də²⁷ nəql olunmuşdur.

25. Musa ibn Qeys;

---

¹ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 740.

² “Sünəni-Əbu Davud”, c. 1, səh. 77.

³ “Təhziib əl-kamal”, c. 21, səh. 593 və 594.

⁴ Yenə orada.

⁵ “Təqrib ət-təhziib”, c. 2, səh. 68.

⁶ Yenə orada.

⁷ “Səhihi-Müslim”, c. 4, səh. 1814.

⁸ “Sünəni-Əbu Davud”.

⁹ “Təhziib əl-kamal”, c. 22, səh. 110; “Kitab əs-siqat”, c. 7, səh. 94; “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 9, səh. 557; “əl-Cərh vət-tədil”, c. 5, səh. 343.

¹⁰ “Əl-Maarif”, səh. 624; “əl-Miləl və n-nihəl”, c. 1, səh. 170.

¹¹ “Səhihi-Buxari”, c. 1, səh. 104.

¹² “Səhihi-Müslim”, c. 1, səh. 200.

¹³ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 3, səh. 25.

¹⁴ “Sünəni-Nəsai”, c. 8, səh. 279.

¹⁵ “Sünəni-Tirmizi”, c. 4, səh. 699.

¹⁶ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 44.

¹⁷ “Əl-Kaşif”, c. 2, səh. 360.

¹⁸ “Təqrib ət-təhziib”, c. 2, səh. 104; “əz-Züəfa əl-kəbir”, c. 3, səh. 34.

¹⁹ “Sünəni-Nəsai”, c. 7, səh. 283.

²⁰ “Təhziib əl-kamal”, c. 25, səh. 110.

²¹ “Əl-Cərh vət-tədil”, c. 5, səh. 190.

²² “Ət-Tarix əl-kəbir”, c. 1, səh. 81.

²³ “Mizan əl-etidal”, c. 3, səh. 164.

²⁴ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 25, səh. 187-188.

²⁵ “Sünəni-İbn Macə”, c. 3, səh. 543.

²⁶ “Sünəni-Nəsai”, c. 8, səh. 42.

²⁷ “Sünəni-Tirmizi”, c. 4, səh. 11.

İbn Həcər onu düz danışan¹, Yəhya ibn Muin isə etimadlı hesab etmişdir.² Əqili onun rafizilikdə qülüb edən olduğunu bildirmişdir.³ Buna baxmayaraq, Əbu Davud “Sünən” əsərində ondan hədis nəql etmişdi.⁴

26. Mina ibn Əbu Mina Qurəşi;

İbn Hibban onu etibarlı rəvayətçilərdən hesab etmişdir.⁵ Buna baxmayaraq, İbn Həcər demişdir: “O, rafizilikdə ittiham olunmuşdur”.⁶ Tirmizi “Səhih” əsərində ondan rəvayət nəql etmişdir.⁷

27. Nasih ibn Abdullah Kufi;

Həsən ibn Saleh onu yaxşı kişi adlandırmışdır.⁸ Zəhəbi onu ibadət edənlərdən hesab etmişdir.⁹ Əqili onun rafizi olduğunu bildirmişdir.¹⁰ Buna baxmayaraq, onun hədisləri “Sünəni-Tirmizi”də yer almışdır.¹¹

28. Nəfi ibn Haris Kufi;

İbn Hibban onu etibarlı rəvayətçilərdən hesab etmişdir.¹² İbn Ədi isə onu Kufə qülüb edənlərindən hesab etmişdir.¹³ Əqili onu ifratçı, qülüb edən rafizi hesab etmişdir.¹⁴ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Sünəni-Tirmizi” və “Sünəni-İbn Macə”də¹⁵ nəql olunmuşdur.

29. Harun ibn Səd Əccəli;

İbn Həcər onu düz danışan hesab etmişdir.¹⁶ Əqili onu ifratçı, qülüb edən rafizi hesab etmişdir.¹⁷ Buna baxmayaraq, onun hədisləri “Səhihi-Müslim”də yer almışdır.¹⁸

30. Haşim ibn Büreyd Kufi;

İbn Muin,¹⁹ İbn Həcər²⁰ və başqaları onun etibarlı olduğunu bildirmişlər. Zəhəbi onu rafiziyə aid etmişdir.²¹ İbn Ədi deyir: “Deyilənə görə, o şialikdə qülüb edirmiş”.²² Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Sünəni-Əbu Davud” və “Sünəni-Nəsai”də²³ nəql olunmuşdur.

31. Vəki ibn Cərrah;

Zəhəbi onu elm dəryası adlandırmışdır¹. Əhməd ibn Hənbəl demişdir: “Mən Vəkidən daha hafiz, daha tutumlu adam görmədim”.² İbn Səd onu etibarlı, əmin, alim, çox hədis nəql edən və höccət adlandırmışdır.³

¹ “Təqrib ət-təhziib”, c. 2, səh. 287.

² Yenə orada.

³ Yenə orada.

⁴ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 1, səh. 262.

⁵ “Kitab əs-siqat”, c. 5, səh. 445.

⁶ “Təqrib ət-təhziib”, c. 1, səh. 293.

⁷ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 728.

⁸ “Təhziib əl-kamal”, c. 29, səh. 263.

⁹ “Mizan əl-etidal”, c. 4, səh. 240.

¹⁰ “Əz-Züəfa əl-kəbir”, c. 4, səh. 362.

¹¹ “Sünəni-Tirmizi”, c. 5, səh. 29.

¹² “Əl-Kamil fi ət-tarix”, c. 7, səh. 2524.

¹³ “Əz-Züəfa əl-kəbir”, c. 4, səh. 360.

¹⁴ “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 29.

¹⁵ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 476.

¹⁶ “Təqrib ət-təhziib”, c. 2, səh. 311.

¹⁷ “Əz-Züəfa əl-kəbir”, c. 4, səh. 362.

¹⁸ “Səhihi-Müslim”, c. 4, səh. 2189.

¹⁹ “Təqrib ət-təhziib”, c. 2, səh. 314.

²⁰ “Təhziib ət-Təhziib”, c. 11, səh. 17.

²¹ “Mizan əl-etidal”, c. 4, səh. 288.

²² “Əl-Kamil fi ət-tarix”, c. 7, səh. 2525.

²³ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 4, səh. 147.

Yəhya ibn Muin deyir: “Mən Mərvan ibn Müaviyənin yanında bir lövhə gördüm. Orada şeyxlərin (rəvayətçilərin) adları yazılmışdı. Misal üçün, filankəs rafizidir və s. və Vəki rafizidir”.⁴ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Səhihi-Buxari”⁵, “Səhihi-Müslim”⁶, “Sünəni-Əbu Davud”⁷, “Sünəni-Tirmizi”⁸ və “Sünəni-İbn Macə”⁹ nəql olunmuşdur.

32. Yusif ibn Həbbab Üsəyyidi;

İbn Şahin onu etibarlı və düz danışan hesab etmişdir¹⁰. İbn Həcər onu düz danışan hesab etmişdir¹¹. Əqili onu rafizilikdə ifrat və qülüb edən hesab etmişdir.¹² İbn Həcər deyir: “Onu rafiziliyə aid etmişlər”.¹³ Zəhəbi onu açıq şəkildə rafizi hesab edir.¹⁴ Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Sünəni-Nəsai”¹⁵, “Sünəni-İbn Macə”¹⁶ və “Sünəni-Tirmizi”¹⁷ nəql olunmuşdur.

33. Əbu Həməzə Sümalı (h. q. 150);

İbn Həcər və Süleymani onu rafizi hesab etmişlər. Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Sünəni-Tirmizi”¹⁸ nəql olunmuşdur.

34. Əbu Abdullah Cədəli.

Yəhya ibn Muin onu etibarlı hesab etmişdir¹⁹. Zəhəbi onu şiə və xəlifələrə qarşı kinli hesab etmişdir²⁰. Lakin Əhməd onu etibarlı hesab etmiş²¹ və İbn Qüteybə qülüb edən rafizilər sırasında yer vermişdir²². Buna baxmayaraq, onun rəvayətləri “Sünəni-Əbu Davud”²³ və “Sünəni-Tirmizi”²⁴ nəql olunmuşdur.

“Rafizi”liyi məzəmmət edən hədislərin tənqidi

Doktor Nasir ibn Abdullah ibn Əli əl-Qifari “Üsul məzhəb əş-şiə” kitabında yazır: “İbn Əbu Asim rafizilik haqqında dörd hədis nəql etmişdir. Lakin Nasir əd-Din Albani bu hədislərin sənəd silsiləsini incələyərkən onların zəif olduğunu etiraf etmişdir”.¹

¹ “Sünəni-Nəsai”, c. 2, səh. 163.

² “Siyəru əlam ən-nübəla”, c. 9, səh. 557.

³ “Əl-İləl və mərifə ər-ricəl”, c. 1, səh. 152.

⁴ “Ət-Təbəqat əl-kubra”, c. 6, səh. 394.

⁵ “Muxtəsər tarix əd-Dəməşq”, c. 26, səh. 299.

⁶ “Səhihi-Buxari”, c. 1, səh. 36.

⁷ “Səhihi-Müslim”, c. 1, səh. 69.

⁸ “Sünəni-Tirmizi”, c. 1, səh. 202.

⁹ “Sünəni-Nəsai”, c. 1, səh. 28.

¹⁰ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 15.

¹¹ “Tarix əsma əs-siqat”, səh. 357.

¹² “Təqrib ət-təhzib”, c. 2, səh. 384.

¹³ “Əz-Züəfa əl-kəbir”, c. 4, səh. 458.

¹⁴ “Təqrib ət-təhzib”, c. 2, səh. 485.

¹⁵ “Mizan əl-etidal”, c. 4, səh. 479.

¹⁶ “Sünəni-Nəsai”, c. 32, səh. 507.

¹⁷ “Sünəni-İbn Macə”, c. 1, səh. 120.

¹⁸ “Sünəni-Tirmizi”, c. 4, səh. 562.

¹⁹ “Təqrib ət-təhzib”, c. 1, səh. 116; “Mizan əl-etidal”, c. 1, səh. 363.

²⁰ “Sünəni-Tirmizi”, c. 3, səh. 48.

²¹ “Təhzib əl-kamal”, c. 34, səh. 25.

²² “Mizan əl-etidal”, c. 1, səh. 363.

²³ “Əl-Maarif”, səh. 624; “Əl-Miləl və-nihəl”, c. 1, 170.

²⁴ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 1, səh. 15.

¹ “Əs-Sünnə”, İbn Əbu Asim, c. 2, səh. 475.

O, Təbərənindən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Ey Əli (ə), ümmətim arasında Əhli-beyt (ə) məhəbbəti ilə tanınan bir qövm yaşayacaq. Onların ləqəbi var. Onlar rafizi adlandırılacaqlar. Onları öldürün, onlar müşriklər”.

Sonra yazır: “Hədisin sənəd silsiləsində Həccac ibn Təmim olduğu üçün zəif hesab edilmişdir”.²

O, İbn Əbu Asimdən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Ey Əli (ə), sənə müjdə verirəm. Sən və səhabələrin cənnətdə olacaqsınız. Bil ki, səni sevdiyini bildirən qövlərdən biri İslamdan dönəcəkdir. Onlara rafizi deyiləcək. Onları gördükdə onlarla savaşı. Onlar müşriklər”. Dedim: “Ey Allahın elçisi, onların nişanəsi nədir?” Buyurdu: “Onlar nə cümə, nə də camaat namazında iştirak edərlər. Onlar sələflərə tənə vururlar”³.

Sonra yazır: “Şövkani bu hədisi qondarma hədislər sırasında qeyd etmişdir”.⁴

Doktor Qifari sözünə davam edərək yazır:⁵ “İbn Teymiyyə rafizi sözü keçən hədislərin yalan olduğunu anlamışdır. Çünki rafizi sözü hicri ikinci əsrə qədər işlənmirdi”.⁶

Beyhəqi də “əd-Dəlail” əsərində rafizilərin məzəmmət olunduğu hədisi İbn Abbasdan nəql etdikdən sonra yazır: “Bu məzmununda digər hədislər də mövcuddur. Lakin hamısı sənəd baxımından zəifdir”.⁷

Buna görə də Əqili bu hədisləri “əz-Züəfa” (zəiflər), İbn əl-Cövzi isə “əl-Mövzuat” (uydurma hədislər) qisminə daxil etmişdir.

Şəbinin rəvayətlərinin tədqiqi

İbn Teymiyyə öz kitablarında, xüsusilə “Minhac əs-sünnə” kitabında şiəliyə hücum etmiş, onları nalayiq xüsusiyyətlərlə ittiham etmişdir. O, şiəliyə qarşı ittihamlarında saxta hədislərə istinad etmişdir. Belə rəvayətlərdən biri Şəbinin şiəliyi yəhudilərlə müqayisə etdiyi rəvayətdir. O, yazır: “Əbu Həfz ibn Şahin “əl-Lütf fi əs-sünnə” kitabında Məhəmməd ibn Əbu əl-Qasim ibn Harundan, o, Əhməd ibn Vəlid Vəsiti, o, Cəfər ibn Nəsir Tusi Vəsiti, o, Əbd ər-Rəhman ibn Malik ibn Miğvəldən, o da atasından Şəbinin belə dediyini nəql edir: “Mən sizə azdırıcı meyllərdən uzaq olmağı tövsiyə edirəm. Bunların ən təhlükəsi rafizilərdir. Onlar İslamı öz rəğbətləri ilə qəbul etməmişlər. Onlar İslamı məhv etmək məqsədi ilə qəbul etmişlər”.

Bu sözlərdən sonra rafizilərlə yəhudilər arasında oxşar cəhətləri qeyd etməyə çalışır. Lakin bunlar iftiradan başqa bir şey deyil. Onun qeyd etdiyi oxşarlıqlardan birini nəzərdən keçirək. O, yazır: “Yəhudilər Cəbrailə alçaltmaq, onun qüsurlu olduğunu ödə çəkmək niyyətində idilər. Onlar Cəbrailə düşmən münasibət bəsləyirlər. Rafizilər isə Cəbrailin vəhyi səhvən Məhəmmədə (s) gətirdiyini deyirlər”.¹

Cavab: Birincisi, məlum hədis Şəbidən çoxsaylı sənədlərlə nəql edilmişdir. Sənəd silsiləsində Əbd ər-Rəhman ibn Malik ibn Miğvəl olduğu üçün zəif hesab edilir. İbn Teymiyyə özü də sonda bu məsələyə toxunur. Bundan başqa çoxlu sayda əhli-sünnə elm adamları, rical alimləri məlum hədisin zəif olduğunu qeyd etmişlər. Belə alimlərdən aşağıdakıları göstərmək olar:

² “Təqrib ət-təhziib”, c. 1, səh. 152.

³ “Əs-Sünnə”, İbn Əbu Asim, c. 2, səh. 475.

⁴ “Əl-Əhadis əl-mövzuə”, səh. 381-380.

⁵ “Üsul məzhəb əş-şiə”, Doktor Qifari.

⁶ “Minhac əs-sünnə”, c. 1. Səh. 8.

⁷ “Əd-Dəlail”, c. 6, səh. 548.

¹ “Minhac əs-sünnə”, c. 1, səh. 6-8.

1. Əbu Bəkr Xəllal “Kitab əs-sünnə” əsərində yazır: “Alimlər Əbd ər-Rəhman ibn Malik ibn Miğvəlın zəif olduğu haqda yekdil rəy irəli sürmüşlər”.¹

Əbu Əli Saleh ibn Məhəmməd yazır: “Əbd ər-Rəhman ibn Malik ibn Miğvəl insanların ən yalançısıdır”.²

3. Yəhya ibn Muin yazır: “Mən onu görmüşəm. O, etibarlı şəxs deyil”.³

Yenə onun haqqında yazır: “O, çox yalançıdır”.⁴

4. Əhməd ibn Hənbəl yazır: “Biz onun hədislərini cırdıq”.⁵

5. Məhəmməd ibn Əmmar Mosuli yazır: “Əbd ər-Rəhman ibn Malik ibn Miğvəl olduqca yalançı və iftira yaxandır. Buna heç kimin şübhəsi yoxdur”.⁶

6. Əbu Davud Süleyman ibn Əşəs yazır: “O, hədis qondarmaqla məşğul idi”.

Bundan başqa Əbu Zəkəriyyə, Əbu Zürə, Cüzcani, Darqutni, Buxari, İbn Hibban, Sədi, Nəsai və digər bir çox əhli-sünnə rical alimləri onun zəif olduğunu qeyd etmişlər.¹

İkincisi, İbn Teymiyyə hədisin sonunda onun sənəd silsiləsində Əbd ər-Rəhman ibn Malik ibn Miğvəl olduğu üçün zəif hesab edildiyini bilmiş, lakin bu zəifliyi aradan qaldırmaq üçün yazmışdır: “Bu hədis Əbd ər-Rəhman ibn Malik ibn Miğvəldən müxtəlif vasitələrlə nəql olunmuşdur. Həmin vasitələrin biri digərini təsdiq edir”.

Lakin bu yanlış fikirdir. Əbd ər-Rəhmanın zəiflik problemi həll olunması deyil. Çünki sözügedən vasitələrin hamısının sonu Əbd ər-Rəhmanla bitir. Bu problemin həlli üçün onun hədisi atasının vasitəsilə Şəbidən nəql etməsi sübut olunmalıdır. Bu isə İbn Teymiyyənin göstərdiyi yolla sübut oluna bilməz.

Üçüncüsü, əgər hədisin doğru olduğunu qəbul etsək belə, Peyğəmbərdən (s) və heç bir səhabədən nəql edilmədiyinə görə mötəbər hesab edilə bilməz. Bu ittihamın rəvayətçisi yalnız Şəbidir. Şəbinin sözü haqqı tanımaq üçün meyar, dəlil ola bilməz. Bundan başqa məlum rəvayət şüəliyə qarşı əsassız ittihamdan başqa bir şey deyil.

Dördüncüsü, hədisdə Şəbi şüəliyin ödərlərindən biri kimi göstərilir və hədisin rəvayətçisi ondan soruşur: “Rafizilərin öndərlərindən olduğuna baxmayaraq, onun əleyhinə nə dəlil göstərə bilərsən?” Halbuki Şəbi nəinki şüəliyin öndərlərindən, heç sırası şüə belə olmamışdır. Bu, Şəbi haqqında ilkin məlumatı olan hər bir oxucuya bəllidir. Onun haqqında yazan heç bir tarixçi şüə olduğunu qeyd etməmişdir. O, qaynaqlarda Əbd əl-Məlik ibn Mərvanın Roma imperatoruna göndərdiyi qasid kimi göstərilmişdir.

Hədisin məzmununda mövcud olan qüsurlar

Məlum hədisin sənəd silsiləsində mövcud olan qüsurları araşdırdıqdan sonra onun məzmununun, şüələrlə yəhudilər arasındakı oxşarlıqlarına tənqidi baxış keçirəcəyik.

¹ “Kitab əs-sünnə”, c. 3, səh. 497.

² “Tarixi-Bağdad”, c. 9, səh. 340.

³ Yenə orada, c. 10, səh. 237; “əz-Züəfa”, Əqili, c. 2, səh. 345.

⁴ Yenə orada, c. 1, səh. 237.

⁵ Yenə orada, c. 10, səh. 237.

⁶ Yenə orada.

¹ “Ət-Tarix əl-kəbir”, c. 5, səh. 349; “Kitab əl-məcrühin”, c. 2, səh. 61; “əl-Kamil fi züəfa ər-rical”; c. 5, səh. 470.

Birinci bənzərliyin tənqidi

Onun iddiasına görə rafizilər İslam dinini öz rəğbətləri ilə qəbul etməmişlər. Onların İslamı qəbul etməkdə məqsədləri ona daxildən zərbə vurmaqdır. Buna görə də Əli (ə) onları yandırmış və ya digər şəhərlərə sürgün etmişdir. Bunlardan biri Abdullah ibn Səbadır. O, Yəmənə Səna bölgəsindən idi. Əli (ə) onu Sabata sürgün etdi.

Cavab: Birincisi, əgər hədisdə məqsəd Abdullah ibn Səbanın tərəfdarlarıdırsa, onlar nə şiə, nə də rafizi olmuşlar. Əgər məqsəd on iki imamlı şiələdirsə, Əli (ə) onları yandırmamış və ya sürgün etməmişdir. Çünki onlar İmam Əlinin (ə) həqiqi tərəfdarlarıdır.

İkincisi, on iki imamlı rafizi şiələrin müsəlmanlara zərbə vurmaq məqsədi ilə İslamı qəbul etmələri iddiası yanlışdır. Şiəlik heç bir zaman belə bir məqsəd daşmamışdır. Əgər bu və ya digər məsələnin isbatı üçün sırf iddia yetərlidirsə, eyni iddianı biz də onlara qarşı səsləndirə bilərik.

İkinci bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər hakimiyyətə ləyaqəti yalnız Davud övladlarında gördülər. Eləcə də şiələr bu ləyaqəti yalnız Peyğəmbərin (s) övladlarında gördülər”.

Cavab: Şübhəsiz ki, imamət və xilafət irsi deyil. Yəni irsi olaraq bir xəlifədən onun övladına ötürülmür. Lakin təəssüflər olsun ki, bəzi əhli-sünnə mənsubları şiə əqidəsini yetərincə bilmədiklərindən və ya şiəliyə qarşı bəslədikləri kin üzündən onları imamətin irsiyyət yolu ilə davam etməsinə etiqadlı olmaqda ittiham etmişlər. Guya onların imamətin yalnız Peyğəmbərin (s) övladlarına verilə biləcəyinə etiqad bəsləmələrinin kökündə də bu dayanır. Aşağıda sözügedən ittihama cavab vermək üçün belə bir sualı cavablandırmağa çalışacağıq. Şiələr imamətin irsiyyət yolu ilə davamını qəbul etmədikləri bir halda, nə üçün bu məqamın yalnız həzrət Peyğəmbərin (s) övladlarına aid olduğunu hesab edirlər?

Kitablardan ibarələr

1. İbn Həzm yazır: “Müsəlmanlar xilafətin irsiyyət yolu ilə davam etmədiyini yekdilliklə qəbul edirlər”.¹

2. Əbu əl-Qahir Bağdadi yazır: “Bəzi ravəndiyyə firqələri imamətin irsi olması qənaətindədirlər”.²

3. Əllamə Hilli “Şərhi-təcrid” əsərində yazır: “Abbasiyyə imamın təyin edilməsinin iki yolunu göstərir: dini dəlil (nəss) və irsiyyət”.¹

4. Əbd əl-Qahir Bağdadi yazır: “İmamiyyələrin əksəriyyəti imamətin irsiyyət yolu ilə davam etdiyi qənaətindədirlər”.²

5. Əbu əl-Həsən Nədəvi yazır: “Təbii ki, Allahın və onun elçisinin hakimiyyət nəzəriyyəsi digər fəthlərin, cəngavərlərin, siyasi liderlərinin fikirləri ilə bir çox baxımdan fərqlənir... fəth, cəngavər və siyasi liderlərin məqsədi dünyaya hökm etmək, müəyyən dövlətlər yaratmaq, irsiyyətə əsaslanan idarəçilik sistemi tətbiq etməkdir. Bu, tarix boyu müşahidə olunan prosesdir”.

¹ “Əl-Fisəl”, 2. 4, səh. 167.

² “Üsul əd-din”, Bağdadi, səh. 284.

¹ “Şərhi-Təcrid əl-etiqaq”, səh. 343.

² “Üsul əd-din”, səh. 284.

O, sonda belə bir nəticə alır ki, şiə əqidəsinin imamət və xilafət nəzəriyyəsi Allahın və onun elçisinin hədəfləri ilə uyğun gəlmir. Onlar xilafətin irsi olduğu qənaətindədirlər.³

İttihama cavab

Tutulan iradlara cavablarımız aşağıdakılardır:

İmamıyyə şiələrinin yekdil rəyinə görə imamın təyin olunması yalnız Allah tərəfindən gələn dəlillə, Peyğəmbərin (s) və məsum imamın (ə) təqdimatı ilə gerçəkləşir. “*Ya Peyğəmbər! Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni (insanlara) çatdır...¹*” ayəsinə əsasən Peyğəmbərə (s) Allah tərəfindən Əlinin (ə) canişinliyini ümmətə çatdırmaq tapşırılmışdı. Deməli, bu məsuliyyətin imamlığa layiq şəxsə öhdəsinə qoyulması Allahın öz iradəsi, istəyi olmuşdur. Elə buna görə də Peyğəmbərə (s) bu xəbəri ümmətə çatdırması vəhy vasitəsi ilə əmr olunur və o həzrət (s) Əhli-beytdən (ə) olan imamların birinin adını açıqlayır. Hər bir imam da özündən sonrakı imamı tanıtmışdır. Bunun irsiyyətlə heç bir əlaqəsi yoxdur.

2. Əlinin (ə) və digər imamların (ə) imamətini isbatlayan “Qədir-Xum”, “Səqəleyn” və bu kimi dəlillərə nəzər saldıqda Allahın və Peyğəmbərin (s) Əhli-beytin (ə) imamətində ısrarlı olduğu anlaşılır. Bütün bunlar qohumluq əlaqələrindənmi doğurdu? Peyğəmbər (s) özündən sonra kürəkəninin və nəvələrinin onun hakimiyyətini davam etdirməsini istəyirdi? O həzrət (s) məlum rəvayətlərdə göstəriləni kimi irsiyyətə əsaslanan hakimiyyətmə qurmaq istəyirdi?

Başlıca problem odur ki, biz baş verənlərlə haqq arasında fərq qoymur, həyata keçənlərin haqq olduğunu düşünürük. Əhli-sünnə mənsublarını gerçək həyatda Əbu Bəkrin xəlifə seçildiyini görür və belə olmasının lazım olduğunu da düşünürlər, buna haqq gözü ilə baxırlar və güman edirlər ki, şiələr başda Əli (ə) olmaqla Əhli-beytin (ə) ardınca gedirlərsə, deməli, Peyğəmbərin (s) hakimiyyətinin irsiyyət yolu ilə davamına etiqad bəsləyirlər. Lakin unudurlar ki, biz haqqa tabe olmalıyıq. Haqq isə Quran və sünnədə, ağıla müvafiq şəkildə öz əksini tapmışdır.

3. Əgər şiələr imamət irsi olduğuna etiqad bəsləyirlərsə, bəs nə üçün İmam Hüseyin (ə) qardaşı Məhəmməd ibn Hənəfiyyə həyatda olduğu bir halda imamət Əli ibn Hüseyin (ə) verildi? Bu, bir daha İmamıyyə şiələrinin, imamət məqamının irsiyyət yolu ilə deyil, xüsusi ləyaqət tələb edərək layiq olduğu şəxsə verilməsinə etiqad bəslədiklərini göstərir.

4. Əbu əl-Həsən Nəvəvidən və həmfikirlərindən soruşuruq: “İmamət irsi olmasından məqsəd nədir? Əgər məqsəd imamət müəyyən insanlara verilməsidirsə, bunu Peyğəmbər (s) özü hər iki məzhəb tərəfindən qəbul edilən müqəddəs mətnlər vasitəsi ilə bizə çatdırmışdır.

Cabir ibn Səməre deyir: “Atamla birgə Peyğəmbərin (s) hüzurunda idik. Həzrət buyurdu: “Dünya, on iki xəlifə hökm etməyincə sona yetməz”. Sonra buyurduğunu eşidə bilmədim və atamdan Peyğəmbərin (s) nə buyurduğunu soruşdum. Atam dedi: “Peyğəmbər (s) buyurdu ki, onların hamısı qüreyşlidirlər”.¹

Əbu əl-Həsən Nəvəvi və başqaları bu suala necə cavab verə bilərlər? İmamət və xilafətin yalnız qüreyşlilərə aid olması nə deməkdir? Bu hədisi necə izah etmək olar? Şübhəsiz ki, onlar məlum hədisi imamət üçün tələb olunan ləyaqətin yalnız qüreyşdə olduğu şəkildə izah edəcəklər. Bu, bizim Əhli-beytin imaməti (ə) haqqındakı açıqlamamızla üst-üstə düşür. Əgər irsiyyətdən məqsəd Əhli-beytin (ə) ləyaqətli olması yox, sırf Peyğəmbərin (s) övladı olmalarının imamət üçün yetərli olmasına etiqaddırsa, İmamıyyə şiələrinin belə bir etiqadı yoxdur.

³ “Surətan mütəzəddətan”, səh. 12-13.

¹ “Maidə”, 67.

¹ “Səhihi-Müslim”, c. 2, səh. 3.

5. İmamıyyə şialərinin sxolastik kitablarına nəzər saldıqda görürük ki, onlar imamətin gerçəkləşməsi üçün bir neçə şərti zəruri hesab edirlər. Buraya məsumluq, fəzilət, ilahi bilik və s. xüsusiyyətlət daxildir. Əgər onlar imamətin irsi olduğu qənaətində olsaydılar, bu şərtlərə nə gerek var idi?! Məlum şərtlər yalnız ləyaqətin göstəricisidir. Bu ləyaqət tarixi və dini dəlillərə görə Əhli-beytdən (ə) qeyrisində yoxdur.

6. Əgər Əbu əl-Həsən Nəvəvi irsi hakimiyyətin maddi hakimiyyətlərə xas olması və peyğəmbərlərin bundan uzaq olmalarının lazımlığı qənaətindədirsə, İslam Peyğəmbəri (s) ilə digər peyğəmbərlər, daimi hakimiyyətlə müvəqqəti hakimiyyət arasında nə fərq var? Halbuki Quranda peyğəmbərlər arasında da şəxsi keyfiyyətləri çərçivəsində irsi hakimiyyət mövcud olmuşdur. Belə ki, Allah-Taala buyurur:

“Yoxsa onlar Allahın öz nemətindən bəxş etdiyi şeylərə görə insanlara həsəd aparırlar? Halbuki Biz İbrahim övladına da kitab və hikmət vermişdik və onlara böyük mülk (hökmranlıq) bəxş etmişdik” (“Nisa”, 54).

Digər tərəfdən, bəzi peyğəmbərlərin Allahdan imamət və ya nübuvvətin onların övladlarına verilməsini diləmələrinin şahidi oluruq. Bu, əslində onlara bu mühüm məsuliyyət üçün zəruri olan ləyaqətin verilməsi diləyidir. Quranda həzrət İbrahim (ə) haqqında oxuyuruq:

(Ya Rəsulum!) Yadına sal ki, İbrahimi öz Rəbbi bir neçə sözlə (bəzi əmrləri ilə) imtahana çəkdiyi zaman o, (Allahın əmrlərini) tamamilə yerinə yetirdi. (Belə olduqda Allah ona:) “Səni insanlara imam təyin edəcəyəm”, -dedi. (İbrahim isə:) “Nəslimdən necə?” – deyər soruşdu. (Allah onun cavabında:) “(Sənin nəslindən olan) zalımlar mənim əhdimə (imamlığıma) nail olmazlar”, - buyurdu (“Bəqərə”, 124).

Bu ayə irsi hakimiyyəti mütləq şəkildə rədd etmir. Əksinə, İbrahimin (ə) övladlarından zülmkar olanını rədd edir. Buradan məlum olur ki, həzrət İbrahimin (ə) və eləcə də digər peyğəmbərlərin nəslə zalım olmadıqları halda imamət məqamına yüksələ bilirlər. Təbii ki, zülm dedikdə həm Allaha, həm xalqa, həm də nəfsə zülm etmək nəzərdə tutulur.

Həzrət Musa (ə) Allahdan öz yaxınlarından birini ona vəzir təyin etməsini istəyir. Allah-Taala həzrət Musanın (ə) dilindən buyurur: *“Və mənə öz ailəmdən bir vəzir (köməkçi) ver – Qardaşım Harunu!”* (“Taha”, 29-30)

7. Çox güman ki, nübuvvət, imamət və xilafətin zəruri şərtlər olduğu zaman peyğəmbərin nəslinə verilməsinə səbəb peyğəmbərlərin qəlblərə hakim olmaları, insanlar tərəfindən xüsusi bir məhəbbətlə sevimləridir. Onlara belə dərin məhəbbət bəsləyən ümmət onların əməlisaleh övladlarına da eyni məhəbbət bəsləyir. Xalq tərəfindən sevilən liderlərə daha yaxşı təbəçilik göstərilir. Buna görə də hakimiyyətdə olması daha məsləhətli olanlar peyğəmbərlərin bu məqama layiq övladlarıdır. Əlbəttə, bu mütləq deyil. İmamətin ismət, fəzilət və s. şərtləri də zəruridir.

8. İmamətlə səltənət, padşahlıq arasında fərq var. İmamət və Peyğəmbərin (s) canişinliyi padşahlıqdan fərqli olaraq tam ilahi bir məqamdır.

9. Şiə etiqaadının bəzi məqamlarda yəhudi inancı ilə üst-üstə düşməsinə baxmayaraq, bu, əslində Quran ayələrindən, səhih rəvayətlərdən qaynaqlanır.

10. İmamətin yalnız Peyğəmbər (s) nəslinə, Əlinin (ə) övladlarına aid olması dövləti, onu nəfsi istəklərinə, ehtiraslarına uyğun idarə edəcək, şəriətlə oyun oynayacaq, müsəlmanları yanlış əqidələrə sürükləyəcək münafıqlərə tapşırmaqdan daha məqsədəuyğundur.

Üçüncü bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Xristianlara görə, Allah Dəccalı göndərənədək, səmadan bir insan endirilənədək onun yolunda cihad etmək olmaz. Rafizilərə görə isə Məhəmməd (s) ailəsindən bir nəfər gəlincəyədək, səmadan, “ona tabe olun” - deyə bir səs duyulmayana qədər Allah yolunda cihad etmək olmaz”.

Cavab: Birincisi, şiələrin yekdil rəyinə görə, İslamı qorumaq məqsədi daşıyan müdafiə cihadı üçün məsum imamın şəxsi izninə ehtiyac duyulmur. Bu, bütün müsəlmanlara vacibdir. İmam qeybdə olsa belə müsəlmanlar düşmənin hücumunun qarşısını almalıdırlar. İslam dövlətlərinin ərazilərini genişləndirmək məqsədi daşıyan ibtidai cihad isə yalnız məsum imam və ya xüsusi naibinin əmri ilə həyata keçə bilər.

İkincisi, təəssübkeş əhli-sünnə mənsubları Əhli-beyt şiələrinin zülmkar padşahların fəthlərinə, apardıqları döyüşlərə qatılmadıqları üçün qəzəblənmiş və onların bu mövqeyini cihada qadağa, xristianlara bənzərlik kimi qiymətləndirmişlər.

Üçüncüsü, əhli-sünnə mənsubları yəhudi və xristianlarla cihadı edirlər, yoxsa onların dövlətləri yəhudi və xristian müstəmləkəsidir? Hətta yəhudi və xristian qida məhsullarını halal hesab edərək ondan yararlanmırlarmı? Lakin şiələrə gəlincə onların kəsdikləri heyvanın ətini yemir, haram hesab edir və qətlərinə fərman verirlər.

Dördüncü bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər (boşanmış və ya əri vəfat etmiş) qadınların iddä saxlamasını lüzumsuz hesab edirlər. Rafizilər də bu fikirdədirlər”.

Cavab: Bu ittiham şiəliyə qarşı yönəlmiş ən aydın iftiralardan biridir. Quran açıqca iddä məsələsinə toxunduğu bir halda şiələr onu necə rədd edə bilərlər?! “*Boşanan qadınlar üç dəfə (heyz görüb təmizləninəcəyə qədər başqa ərə getməyib) gözləməlidirlər*” (“Bəqərə”, 228).

Bundan başqa “Talaq” surəsinin 1, 2 və 4-cü ayələrində iddä məsələsinə açıqca toxunulmuşdur. Talaqdan sonra iddä saxlanması müsəlmanlar arasında yekdilliklə qəbul edilən məsələlərdəndir.

İbn Qüdamə “əl-Müğni” əsərində yazır: “İslam ümməti arasında iddänin növlərində fikir ayrılığı olsa da ümumilikdə onun vacib olmasını yekdil şəkildə qəbul edirlər”.¹

Beşinci bənzərliyin tənqidi

Yəhudilər deyirlər: “Allah bizə gün ərzində əlli namaz vacib etmişdir. Rafizilər də bu fikirdədirlər”.

Cavab: Birincisi, şiələr heç bir zaman belə iddia etməmişlər. Onlar da digər məzhəblər kimi beş vacib namazın olması qənaətindədirlər. Bu bizim fiqh kitablarımızda öz əksini tapmışdır. Lakin şiələrə görə vacib və müstəhəb namazların rəkətinin sayı 51 olaraq göstərilir.

İkincisi, yəhudilərin gün ərzində əlli namazı vacib hesab etməkləri də yanlışdır. Çünki yəhudi qaynaqlarına nəzər saldıqda onların yalnız iki namazı vacib hesab etdiklərinin şahidi oluruq. Bu, əhli-sünnə hədis qaynaqlarında da öz əksini tapmışdır. Malik ibn Ənəs Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi geniş bir hədisdə merac haqqında deyilir: “Mən Musanın yanına getdim. O, mənə qayıtmağı əmr etdi. Mən qayıtdım. Allah mənə beş namazımı azaltdı və

¹ “Əl-Müğni”, İbn Qüdamə, c. 9, səh. 77.

namazlarının sayı beşə endi. Musa dedi: “Allahın yanına qayıt, ondan namazlarının sayını azaltmasını dilə. Çünki Bəni-İsrailə iki namaz vacib etmişdir. Onlar o iki namazı da qılmadılar”.¹

“Səhihi-Buxari”də qeyd olunduğuna görə, həzrət Musa (ə) Məhəmməd peyğəmbərə (s) dedi: “And olsun Allaha, mən Bəni-İsrail üçün beş namazdan azını gətirdim. Lakin onlar tərək etdilər. Allahın yanına qayıt və (namazların sayını) azaltmasını istə”.²

Altıncı bənzərliyin tənqidi

Yəhudilər bütün ulduzlar aydın görünməyənədək məğrib namazını qılmırlar. Halbuki Peyğəmbərdən (s) nəql olunan hədisdə deyilir: “Ümmətim, şam namazını yəhudilərə oxşamaq məqsədi ilə ulduzlar görünənədək təxirə salmayınca İslamdan xaric olmaz”.

Cavab: Birincisi, bir çox şiə fəqihləri şam namazının vaxtını əhli-sünnənin də yekdilliklə qəbul etdiyi kimi günəşin qürub etdiyi an kimi göstərilər.

İkincisi, şiəliyə görə şam namazının ulduzlar tam aydın göründüyü zaman vacib olması yanlışdır. Bunun tam əksinə olaraq, onlar şam namazını ilkin vaxtda qılmağı müstəhəb hesab edirlər.

Üçüncüsü, məlum məsələdə əhli-sünnə fəqihləri arasında da fikir ayrılığı var. Əksər əhli-sünnə fəqihləri şam namazının gün batdıqdan sonra səmada mövcud olan qızartının aradan getdiyi zaman qılınmasını düzgün hesab edirlər.

Dördüncüsü, hədisin sonunda qeyd olunan “yəhudilərə oxşamaq məqsədi ilə” ibarəsi əksər qaynaqlarda qeyd olunmamışdır.¹

Yeddinci bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər namaz qılarkən azca qiblədən dönürlər. Rafizilər də belə edirlər”.

Cavab: Şiə fəqihlərinə görə namazı üzü qibləyə qılmaq vacibdir. Bu, şiə elm adamlarının qələmə aldıkları elmi əsərlərdə tam aydınlığı ilə qeyd olunmuşdur. Lakin namaz qılarkən bir az sola meyilli olmaq haqqında bildirişlər var. Bu, qiblədən dönmək deyil, əksinə qibləyə doğru yönəlməkdir.

Səkkizinci bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər kamil salam vermirlər. Onlar ölüm mənasını ifadə edən “salam ələykum” deyirlər. Rafizilər də belə edirlər”.

Cavab: Bu, şiəliyə qarşı irəli sürülmüş qərəzli ittihamdır. Çünki şiələrlə yaxın münasibətdə olduqda onların İslama görə düzgün salam verdiklərinin şahidi oluruq.

Seyid Mürtəza “əl-İntisar” kitabında yazır: “Namaz qılarkən salamın cavabının, verildiyi kimi alınması vacibdir. Yəni əgər salam “salamun ələykum” şəklində verilsə, namaz qılan da eynilə həmin şəkildə cavab verməlidir”.¹

Məhəmməd ibn Müslim deyir: “Mən İmam Baqirin (ə) yanına getdim. O, namaz qılırdı. İçəri daxil olanda salam verdim. Həzrət “salamun ələykum” deyər cavab verdi. Cavab verdiyini görüb hal-əhval tutdum. Həzrət (ə) bu dəfə cavab vermədi. Namazını qurtardıqda dedim:

¹ “Sünəni-Nəsa'i”, c. 1, səh. 242.

² “Səhihi-Buxari”, c. 4, səh. 2346.

¹ “Sünəni-Əbu Davud”, c. 1, səh. 113; “Müsnədi-Əhməd”, c. 3, səh. 449.

¹ “əl-İntisar”, səh. 47.

“Namaz qılarkən salamın cavabı verilməlidir?” Həzrət (ə) buyurdu: “Bəli, salam verildiği kimi cavablandırılmalıdır”.²

Doqquzuncu bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər Tövrəti, rafizilər də Quranı təhrif edirlər”.

Cavab: Şiələr heç bir zaman Quranı təhrif etməmişlər. Lakin bu ittiham Quranın təhrif olduğuna etiqad bəsləndiyini önə çəkir. İmamıyyə şiə alimləri yekdilliklə bu ittihamı rədd edirlər. Şeyx Səduq yazır: “Bizim etiqadımıza görə Allahın Məhəmməd peyğəmbərə (s) göndərdiyi Quran bu gün hamının asanlıqla istifadə edə biləcəyi əlimizdəki Qurandır. Onun surələrinin sayı 114-dür. Fikrimizcə, “Zuha” və “İnşirah”, “İlaf” və “Fil” surələrinin hər biri ayrı-ayrı surələrdir. Bizim, Quranın bundan çox olmasına etiqad bəslədiyimiz haqqındakı ittihamlar yanlışdır”.³

Şeyx Tusi təfsir əsərinin girişində yazır: “Quranın çoxaldılması və ya azaldılması fikri müsəlmanlar tərəfindən qəbul edilmir. Bizim məzhəbimizə görə də bu fikir yanlışdır. Seyid Mürtəza bu versiyanı təsdiq edir. Rəvayətlər də həmin mövqedən çıxış edir. Lakin sözügedən rəvayətlər xəbəri-vahiddir. Onlara əməl etmək yanlışdır. Onlara əsaslanmamaq daha doğrudur. Çünki bu növ rəvayətlər yozulması mümkün olan hədislərdir”.¹

Əmin əl-İslam Təbərsi “Məcmə əl-bəyan” əsərində yazır: “Quranın çoxaldılması yekdilliklə rədd edilmişdir. Lakin Qurandan müəyyən ayələrin çıxarılması versiyasını irəli sürənlər olmuşdur. Buraya bir neçə şiə alimi və əhli-sünnənin “həşviyyə” adlanan cərəyanına mənsub bəzi alimlər daxildirlər. Onlara görə Quranda dəyişiklik aparılmışdır. Bizim məzhəbimiz isə bu fikri rədd edir. Seyid Mürtəza da bu fikri təsdiq etmişdir”.²

Onuncu bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər Cəbrailə qarşı düşmən mövqeydədirlər. Onlar Cəbraili öz düşmənləri hesab edirlər. Rafizilər də bu fikirdədirlər. Onların fikrincə, Cəbrail vəhyin çatdırılmasında səhvə yol vermişdir”.

Cavab: Bu ittiham uzun zaman öncəyə aiddir. İttihama görə şiələr Cəbrailin Allaha xəyanət etdiyini, vəhyi Əliyə (ə) yox, Məhəmmədə (ə) gətirdiyini düşünürlər. Buna görə də namazlarının salamından sonra üç dəfə “Xanə əl-Əmin” ibarəsini deyirlər.

İttihamın kökü

Quran ayələrindən və hədislərdən bəlli olur ki, yəhudilər Cəbrailin vəhyin çatdırılmasında xəyanət etdiyini hesab edirlər. Çünki Allah-Taala ona peyğəmbərliyin İsrail ailəsindən çıxarılmaması haqqında göstəriş vermişdi. Lakin o, Allaha qarşı çıxaraq peyğəmbərliyi İsmayılın törəmələrinə ötürmüşdür. Buna görə də onlar Cəbraili düşmən hesab edir və “Xanə əl-Əmin” (Cəbrail xəyanət etdi) şüarını səsləndirirlər. Quran bütün bu yanlış düşüncələrin əsassız olduğunu göstərmək üçün yəhudiləri tənqid atəşinə tutaraq, Cəbraili “əmin” (əmanətdar) adlandırır. “*Onu*

² “Vəsail əş-şiə”, c. 4, səh. 265.

³ “Əqaidi-Səduq”, səh. 30.

¹ “Ət-Tibyan fi təfsir əl-Quran”, c. 1, səh. 3.

² “Məcmə əl-bəyan”, c. 1, səh. 30.

Ruh əl-Əmin (Cəbrail) (günahkarları Allahın əzabı ilə) qorxudan (xəbərdar edən) peyğəmbərlərdən olasan deyə, sən qəlbinə endirdi (nazil etdi)” (“Şüəra”, 194).

“(Ya Rəsulum!) Cəbrailə düşmən olan kimsəyə de ki, onu (Qurani) özündən əvvəlkiləri (Tövratı və İncili) təsdiqləyici, möminlər üçün isə hidayət və müjdəçi olaraq Allahın izni ilə sən qəlbinə o nazil etmişdir” (“Bəqərə”, 97).

Yuxarıda qeyd olunan ayələrdən aydın görünür ki, yəhudilər Cəbraili müəyyən səbəblərə görə düşmən hesab edir, əzab mələyi adlandırır və peyğəmbərliyin çatdırılmasında xəyanətlə ittiham edirdilər. Demək, “Xanə əl-Əmin” şüarının kökündə yəhudilərin etiqad bəslədiyi xurafat dayanır. Şiələrə qarşı kin bəsləyən bəzi yazarlar həmin fikirdən şiəliyin əleyhinə yararlanmış və bunu bir ittiham kimi namərdcəsinə şiələrə ünvanlamışlar.

Qısa cavab:

Bu, yanlış fikirdir və onu irəli sürənlərin şiə məzhəbinin etiqadları haqqında məlumatları olmadığını göstərir. Şiə məzhəbinin kitablarına müraciət edən hər bir kimsə bu fikrin yanlış olduğunu tam aydınlığı ilə görəcək.

Ətraflı cavab:

1. İstənilən məzhəb haqqında tədqiqatın qaynağı o məzhəbin müxtəlif sahələrdə qələmə alınmış kitablarıdır. Şiə kitablarına, xüsusilə namazla bağlı fəsillərə müraciət etdikdə bu iddiadan heç bir əsər-əlamət olmadığını görürük. Aşağıda bu iddianın doğru və ya yanlış olduğunu göstərən ibarələri diqqətinizə çatdırırıq:

Şeyx Müfid yazır: “Namazın salamını yuxarıda göstəriləni şəkildə dedikdən sonra iki əlini təkbir demək məqsədi ilə yuxarı qaldırır, üzünün bərabərinə tutursan. Belə ki, əllərinin içi qibləyə, arxası isə üzünə tərəf olur. Bu zaman “Allahu əkbər” deyirsən. Əllərini dizlərinə doğru endirib yenidən ikinci təkbiri demək üçün yuxarı qaldırırsan. Eyni hərəkəti üçüncü dəfə də təkrar edirsən”.¹

Yuxarıdakı ibarələrdən göründüyü kimi, ən qədim imamiyyə alimlərindən olan Şeyx Müfid belə bir etiqaddan söhbət açmamışdır. Əgər məlum iddia vacib, müstəhəb və ya sadəcə namaz ədəblərindən olsaydı, orada qeyd olunardı.

Şeyx Tusi də namazın salamından sonra deyilən təkbiri eynilə həmin şəkildə izah etmişdir.²

İbn İdris Hilli yazır: “Namazın salamından sonra oturduğun halda üç dəfə təkbir demək müstəhəbdir. Belə ki, oturaq vəziyyətdə hər bir təkbiri deyərək əlləri qulağının bərabərinə qədər yuxarı qaldırır, yenə dizlərinə doğru endirirsən”.³

Eyni məzmunlu ifadələr İbn Bərracdan da nəql olunmuşdur¹.

Şəhidi-Əvvəl də həyata keçirilməsi müstəhəb olan əməllər haqqında yazır: “Namazdan dərhal sonra bəzi əməllər müstəhəbdir. Bu əməllər üç təkbirlə başlayır. Belə ki, (hər təkbir deyiləndə) əllər qulaqlara qədər yuxarı qaldırılır. Təkbirlərdən sonra “La ilahə illəllah” deyilir. Daha sonra isə (hədislərdə göstərilən) dua oxunaraq həzrət Zəhranın (ə) təsbehinin zikri deyilir. Sonuncu müstəhəb əməl namazdan dərhal sonra həyata keçirilən ən fəzilətli əməldir”.¹

Əllamə Hilli də həmin məsələni eynilə bu məzmununda qeyd etmişdir.²

¹ “Əl-Müqniə”, səh. 114.

² “Ən-Nihayə”, cəh. 84.

³ “Əs-Sərair”, c. 1, səh. 232.

¹ “Əl-Mühəzzəb”, c. 1, səh. 95.

¹ “Əd-Dürus əş-şəriyyə”, c. 1, səh. 184.

² “Təhrir əl-əhkam”, c. 1, səh. 263.

2. Şiə məzhəbi həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyinə etiqad bəsləyir və onu İslam dininin əsaslarından biri hesab edir.

Şeyx Tusi yazır: “Məhəmməd ibn Abdullah ibn Əbd əl-Müttəlib ibn Haşim bu ümmətin peyğəmbəri, Allahın elçisidir. Onun haqq olmasına dəlil peyğəmbər olduğunu iddia edərək Quran və s. möcüzələr təqdim etməsidir”.³

O, yazır: “Bizim peyğəmbərimiz Məhəmməd (s) elçi və peyğəmbərlərin sonuncusudur. Buna dəlil isə Quran ayəsidir. Allah-Taala Quranda buyurur:

“*Məhəmməd aranızdakı kişilərdən heç birinin atası deyildir. Lakin o, Allahın rəsulu (elçisi) və peyğəmbərlərin sonuncusudur. Allah hər şeyi biləndir!*” (“Əhzab”, 40)

O, peyğəmbərlərin, elçilərin ən şərəfətlisidir. Çünki o həzrət (s) qızı Fatiməyə (s) buyurdu: “Sənin atan peyğəmbərlərin ən yaxşısıdır”.⁴

3. Şiə məzhəbinə görə namazda Allahın varlığına və Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyinə şəhadət vermək vacibdir. Bu iki şəhadəti bilərəkdən tərk etmək namazın batil olmasına səbəb olur.

Şeyx Tusi yazır: “Son təşəhhüddə aşağıdakı sözləri demək müstəhəbdir.

بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَالْأَسْمَاءِ الْحُسْنَى كُلِّهَا اللَّهُ اشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَا مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ¹

Eyni məzmunlu ifadələr digər fiqhi kitablarda da qeyd olunmuşdur. Bütün bunlar şiələrin namazın təşəhhüdündə İslam peyğəmbərinin (s) peyğəmbərliyini dilə gətirmələrinə aydın bir dəlildir.

4. Şiəliyə görə Cəbrail da daxil olmaqla bütün mələklər məsumdurlar.

Şeyx Səduq yazır: “Bizim, peyğəmbərlər, imamlar və mələklər haqqında etiqadımız budur ki, onlar hər bir çirkinlikdən uzaqdırlar və heç bir böyük və ya kiçik günah etməzlər”.¹

Şeyx Müfid yazır: “Mən deyirəm ki, mələklər axirət odunda yanmaqla nəticələnəcək hər bir əməldən uzaqdırlar. Bu, bütün imamiyyələrin fikridir”.²

Feyz Kaşani yazır: “Mələklər haqqında günahdan söhbət gedə bilməz. Onlar ilahi göstərişlərdən boyun qaçırırlar”.³

Şeyx Hürri Amili yazır: “Mələklər hər bir günahdan uzaqdırlar”.⁴

Əllamə Təbatəbai yazır: “Həqiqətən, mələklər Allahın yaratdıqlarındandır. Hansı ki, Allahın (uca) məqamından qafil olurlar. Onlar heç bir unutqanlığa və ya səhvə yol verməzlər. Heç bir şey onları Allahdan kənarlaşdıra bilməz. Onlar Allahın iradəsi xaricinə çıxma bilməzlər”.⁵

Əgər şiəliyə görə, Cəbrail vəhyin çatdırılmasında xəyanət etsəydi, şiə alimləri onun məsum olduğunu qeyd etməzdilər.

5. Şiələrin Cəbrailə bəslədiyi hörmət.

Əllamə Təbərsi Allahın bu “*Onu Ruh əl-Əmin (Cəbrail) (günahkarları Allahın əzabı ilə) qorxudan (xəbərdar edən) peyğəmbərlərdən olasan deyə, sənin qəlbinə endirdi (nazil etdi)*” ayəsini izah edərkən yazır: “Cəbrail Allahın əmanətdar vəhy mələyidir. O, vəhyi dəyişməz, təhrif etməz”.¹

Əllamə Təbatəbai məlum ayəni izah edərkən yazır:

³ “Məsail əl-kəlamiiyə”, səh. 96.

⁴ “Rəsail əl-əşr”, səh. 97.

¹ “Ən-Nihayə”, c. 1, səh. 311.

¹ “Etiquad”, Səduq, səh. 70.

² “Əvəil əl-məqalat”, səh. 71.

³ “Təfsiri-Safi”, c. 1, səh. 114.

⁴ “Əl-Füsul əl-mühimmə”, c. 1, səh. 443.

⁵ “Əl-Mizan”, c. 12, səh. 268.

¹ “Məcmə əl-bəyan”, c. 7, səh. 353.

“Ruh əl-Əmin”də məqsəd vəhy mələyi Cəbraildir. Allah-Taalanın onu “Əmin” deyər vəsf etməsinə səbəb vəhyi Peyğəmbərə (s) çatdırmaqda əmanətdar olmasıdır. O, vəhyi bilərəkdən, səhvən və ya unutqanlıq ucbatından dəyişmədən, təhrif etmədən Peyğəmbərə (s) çatdırmışdır”.²

On birinci bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər camaatın əmlakını özləri üçün halal hesab edirlər. Allah-Taala Quranda bu haqqda bizə xəbər verir. *Onlar (yəhudilər): “Ümmilərə görə (kitab əhli olmayan cahil ərəblərin mallarını mənimsəməyə görə) bizə irad tutulmayacaq”, - deyər və bilə-bilə Allaha qarşı yalan söyləyərlər* (“Ali-İmran”, 75). Rafizilər də eyni şəkildə bütün müsəlmanların əmlakını özləri üçün halal hesab edirlər. Yəhudilər digərlərinə qarşı hiylə işlətməyi icazəli hesab edirlər. Rafizilər də eyni əqidədədirlər”.

Cavab: Bu iddia bütünlüklə yalan, iftira olmaqla yanaşı şiəliyin ən ümdə və dəyişməz əhkamlarına ziddir; çünki bütün İslam fəqihləri iki şəhadəti dilə gətirən insanların əmlakının, canının və qanının möhtərəm olması qənaətindədirlər. Bu ümumi hökmdən yalnız xəvaric, nasibilər və qalilər xaricdir.

Bundan başqa şiə alimləri alış-verişdə, hətta qeyri-müsəlmanlara qarşı belə hiylə işlətməyi haram hesab edirlər. Bu fətva bütün şiə fiqh kitablarında mövcuddur. Bizim imamlarımız da alış-verişdə hiylə işlətməyin haram olduğunu vurğulamışlar. Hişam ibn Salim İmam Sadiqin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: “Peyğəmbər (s) xurma satan bir kişiye buyurdu: “Bilmirsənmi ki, müsəlmanları aldadan onlardan deyil?!”.¹

On ikinci bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər talaqı yalnız hər heyz zamanı düzgün hesab edirlər. Rafizilər də eyni fikirdədirlər”.

Cavab: Əgər müəllif “hər heyz” dedikdə heyz vaxtını nəzərdə tutursa, bu, şiəliyə qarşı iftiradır. Çünki şiə fiqhində belə bir hökm mövcud deyil. Əgər müəllifin məqsədi talağın heyz vəziyyəti bitdikdən sonra verildikdə keçərli olmasındırsa, bəli, bu doğrudur. Bu fikir yalnız şiələrə məxsus deyil. Talağın keçərliliyində bu və ya digər şərtin zərurəti əhli-sünnə və şiələrin yekdilliklə qəbul etdiyi hədislərdə öz əksini tapmışdır. Əhli-sünnənin bütün səhih kitablarında Abdullah ibn Ömərən nəql olunur ki, o, Peyğəmbər (s) dönəmində öz həyat yoldaşını heyz olduğu halda talaq verdi. Ömər ibn Xəttab Peyğəmbərdən (s) şəriətin bu məsələyə qarşı mövqeyini soruşduqda Peyğəmbər (s) buyurdu: “Ona həyat yoldaşını geri qaytarmasını əmr et. Onu heyzdən qurtarıncaya qədər saxlasın. Sonra bir daha heyz olub heyzdən qurtarsın. Bu zaman onu saxlamaq istəməsə, intim əlaqəyə girmədən talaq versin”.¹

On üçüncü bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər öz qadınları üçün mehr (kəbin haqqı) təyin etmir, yalnız onlardan bəhrələnilər. Rafizilər də eyni şəkildə davranır və mütə nikahını (müvəqqəti nikahı) halal hesab edirlər”.

² “Əl-Mizan”, c. 15, səh. 316.

¹ “Vəsail əl-şiə”, c. 12, səh. 208, hədis: 2.

¹ “Səhihi-Buxari”, c. 3, səh. 1690; “Səhihi-Müslim”, c. 2, səh. 93.

Cavab: Birincisi, şiəliyə görə nikahda mehr (kəbin haqqı) vacibdir. Bu, şiə fiqhinin ən ümdə, dəyişilməz ehkamlarından hesab olunur.

İkincisi, əgər müəllifin mütə (müvəqqəti nikah) haqqında söyədiklərindən məqsədi kişinin talaqdan sonra qadına verdiyi hədiyyədirsə, bu, Quran ayələrinin toxunduğu məsələlərdəndir:

“Yaxınlıq etmədiyiniz (toxunmadığınız) və mehrini (kəbin haqqını, başlığını) təyin etmədiyiniz qadınları boşamaq sizə günah sayılmaz. Qəbul olunmuş qayda üzrə, varlı öz imkanı daxilində, kasıb da gücü çatdığı qədər, yaxşılıq (ehsan) edənlərə layiq şəkildə onlara bir şey (mütə) versin!” (“Bəqərə”, 236)

İbn Kəsir Dəməşqi məlum ayəni izah edərkən yazır: “Alimlər arasında belə bir fikir ayrılığı mövcuddur: Görəsən, talaq verilmiş qadına verilən bu hədiyyə hər bir talaq verilmiş qadına aiddir, yoxsa yalnız mehr nəzərdə tutulmamış və “yaxınlıq olunmamış” qadına aiddir? Bu məsələ ilə bağlı bir neçə versiya mövcuddur”.²

Hər halda bu növ hədiyyə bütün müsəlmanlar tərəfindən yekdilliklə qəbul olunur. Əgər müəllifin məqsədi şiələrin mütə nikahını (müvəqqəti nikahı) halal hesab etmələridirsə, buna cavab olaraq bildirməliyik ki, Peyğəmbər (s) dönəmində bu növ nikah müsəlmanlar arasında hamı tərəfindən yekdilliklə qəbul edilən məsələlərdən olmuşdur. Bir çox səhabələr buna əməl etmişlər. Əhli-sünnə və şiələr vasitəsi ilə günümüzə gəlib çatan səhih sənədli hədislər bu müddəanı sübut edir. Burada fikir ayrılığı yalnız bu hökmün Peyğəmbər (s) dönəmində qüvvədən düşüb-düşməməsindədir.

Səhih hədislərdə mütə nikahının Peyğəmbərin (s), hətta Əbu Bəkrin dönəmində belə icazəli olduğu, Ömər ibn Xəttabın isə onu haram etdiyi göstərilir.

Müslim öz “Səhih” əsərində Cabir ibn Abdullahın belə dediyini nəql edir: “Biz Peyğəmbər (s) və Əbu Bəkr dönəmində bir az xurma və un qarşılığında mütə edirdik. Ömər isə ona qadağa qoydu”.¹

O, özünəməxsus sənədlə Əbu Nəzrdən nəql edir: “Biz Cabir ibn Abdullahın yanında idik. Bir kişi onun yanına gəlib dedi: “İbn Abbas və İbn Zübeyr təməttö həcci və qadınların mütə olunması ilə bağlı fərqli fikirlər söyləyirlər”. Cabir dedi: “Biz Peyğəmbər (s) zamanı bu iki hökmə əməl edirdik. Ömər onlara qadağa qoydu. Biz də artıq bu iki hökmə əməl etmədik”.

On dördüncü bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər dəri ayaqlıqlara məsh etməyi qəbul etmirlər. Rafizilər də eyni fikirdədirlər.

Cavab: Dəri ayaqlıqlara məsh çəkmək, Təravih namazı qılmaq və s. bidətlər yəhudilikdə yoxdur. Bu və ya digər bidətlər bəzi İslam məzhəbləri tərəfindən qondarılmışdır. Buna görə də oxşar bidətləri qəbul etməyənlər yəhudilərlə həmfikir olmaqda ittiham oluna bilməzlər. Çünki bənzərlik əməldə ola bilər, əməli tərək etmək baxımında bənzərlik hədsizdir.

İkincisi, dəri ayaqlıqlara məsh çəkməyin doğru olduğunu iddia edənlər dəlil göstərməlidirlər. Onların bu iddiası Qurana qarşıdır. Quran ayağa məsh çəkməyi vacib edir:

“Ey iman gətirənlər! Namaza durduğunuz zaman üzünüzü və dirsəklərlə birlikdə əllerinizi yuyun. (Yaş əlinizlə) başınızı və hər iki bəndə (oynağa) qədər ayaqlarınızı məsh edin” (“Maidə”, 6).

Üçüncüsü, dəri ayaqlıqlara məsh çəkməyi bir çox səhabələr, o cümlədən İbn Abbas qəbul etmir. Biz bu məsələ haqqında “İmamət dər fiqh” kitabında geniş söhbət açmışıq.

² “Təfsiri-Quran əl-əziz”, c. 1, səh. 287-288.

¹ “Səhihi-Müslim”, c. 2, səh. 1023.

On beşinci bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər öz qəbirlərini əlhəd şəkildə etmirlər. Rafizilər də eyni şəkildə əməl edirlər. Halbuki Peyğəmbər (s) belə etmirdi”.

Cavab: Əlhəd (ərəbcə: ləhd, ləhəd və s.) qəbri qiblə tərəfdən ovub meyiti oraya qoymağa deyilir. Bu, Əhli-beyt (ə) hədislərinə əsaslanan şiə fəqihlərinin fikrincə də müstəhəbdir.

Mühəqqiq Hilli yazır: “Meyit üçün əlhəd hazırlanması müstəhəbdir”.¹

Digər fəqihlər də eyni mövqedən çıxış etmişlər. Belə ki, Seyid Əli Təbatəbai “Riyaz əl-məsail” əsərində bu haqda yekdil rəy (*icma*) olduğunu iddia etmişdir.²

On altıncı bənzərliyin tənqidi

O, yazır: “Yəhudilər ölümlərin kəfəninə yaş ağac qoyurlar. Rafizilər də eyni şəkildə əməl edirlər”.

Cavab: Ölümlərin kəfəninə yaş ağac qoymaq müstəhəb əməllərdəndir. Bu, əhli-sünnə və şiə yolu ilə nəql olunan səhih hədislərdə öz əksini tapmışdır. Alimlər onun müstəhəb olduğunu qeyd edirlər. Peyğəmbər (s) də eyni şəkildə davranmışdır. Buxari, Müslim və başqaları İbn Abbasdan belə nəql edirlər: “Peyğəmbər (s) iki qəbrin yanından keçirdi. Qəbirdəkilər işgəncə olunurdular”. Həzrət (s) buyurdu: “Bu iki məzarda yatanlar işgəncə olunurlar. Lakin onların bu vəziyyətinə səbəb böyük günah deyil. Onlardan biri sidikdən çəkinməmiş, digəri isə sözgzədirənlik etmişdir”. Sonra həzrət (s) təzə ağac götürdü. İki yerə bölüb hərəsini bir məzara sancdı. Səhabələr soruşdular: “Ey Allahın rəsulu! Niyə belə etdin?” Həzrət (s) buyurdu: “Ümid var ki, bu iki yaş ağac quruyanadək o iki nəfərin əzabı yüngülləşsin”.³

Nəvəvi “Səhihi-Müslim”i şərh edərək yazır: “Səhabələrdən olan Büreydə ibn Hüseyb Əsləmin məzarına iki ağac qoyulmasını vəsiyyət etdi”.¹

Peyğəmbər təlimlərinin vəhdəti

Bir çoxları iki din arasında müştərək cəhətlər olduğunu görüb onları birinin digərindən, yəni zaman baxımından sonuncusunun ilk olanından təsirləndiyini düşünürlər. Həmin metodu Yəhudilik və şiəlik arasında da tətbiq etmək istəyirlər. Təbii ki, peyğəmbərlərin gətirdikləri başlıca prinsiplər eynidir. Burada fərqli olan isə şəriətlərdir.

Allah-Taala buyurur:

“Allah yanında (haqq olan) din, əlbəttə, İslamdır. Kitab verilmiş şəxslər (yəhudilər və xaçpərəstlər) ancaq (bu dinin həqiqi olduğunu) bildikdən sonra aralarındakı paxıllıq üzündən ixtilafa (ayrılığa) başladılar. Allahın hökmlərini inkar edənlərlə, şübhəsiz ki, Allah tezliklə haqq-hesab çəkəcəkdir” (“Ali İmran”, 19).

Digər ayədə buyurur:

“Ey iman gətirənlər! Oruc tutmaq sizdən əvvəlki ümmətlərə vacib edildiyi kimi, sizə də vacib edildi ki, (bunun vasitəsilə) pis əməllərdən çəkinəsiniz!” (“Bəqərə”, 183)

¹ “Əl-Mötəbər”, c. 1, səh. 296.

² “Riyaz əl-məsail”, c. 1, səh. 359.

³ “Səhihi-Buxari”, c. 1, səh. 91, 404; “Səhihi-Müslim”, c. 4, səh. 2307.

¹ “Səhih-Buxari”, c. 1, səh. 404; “Şərhi-Səhihi-Müslim”, Nəvəvi, c. 3, səh. 202.

İslam özündən öncəki peyğəmbərlərin təlimlərini rədd etmək məqsədi ilə gəlməmişdir. İslam dini özündən öncəki dinlərdə aparılan təhrifləri aradan qaldırmağa və onları tamamlamağa gəlmişdir. Buna görə də şübhə və yəhidilik arasında oxşar cəhətlər varsa, bu, şübhəliyin Yəhudilikdən təsirlənməsi demək deyil. Əgər məlum bənzərliyi təsirlənmə kimi qəbul etsək, o zaman Əhli-sünnənin də yəhudiliyin təsiri altına düşdüyünü iddia etmək olar. Çünki əhli-sünnə təlimlərinin bir çox məqamları yəhudilik təlimləri ilə üst-üstə düşür.

Kitab əhlinin rafizilərdən üstün olması iddiası

O, yazır: “Yəhudi və xristianlar bir baxımdan rafizilərdən üstüdürlər. Çünki Yəhudilər dedilər: “Sizin ümmətinizin ən yaxşısı kimdir?” Onlar cavab verdilər: “İsanın (ə) həvariləri (apostollar)”. Rafizilərdən isə “ümmətinizin ən pisi kimdir” - deyə soruşdurqa dedilər: “Məhəmmədin (s) həvariləri”. Onlar Təlhə və Zübeyri nəzərdə tuturdular. Onlara həvarilər üçün Allahdan əfv diləmək əmr olunmuşdu. Onlar isə həvarilərə nalayiq sözlər yağdırdılar.”

Cavab: Birincisi, hansı şübhə bütün həvari və səhabələrin ümmətin ən pisi olduğunu iddia etmişdir? Şübhə böyük səhabələrə hörmətlə yanaşır və onların İslamın yayılmasındakı zəhmətlərini yüksək qiymətləndirirlər. Bəli, onlar bütün səhabələri ədalətli hesab etmirlər. Çünki bəzi səhabələr böyük səhvlərə yol vermişlər. Biz bu haqda “Şübhənaslıq və iradlara cavablar” kitabında geniş söhbət açmışıq.

İkincisi, şübhələrin Təlhə və Zübeyrlə bağlı iradlarına səbəb məlum iki səhabənin əhdlərinə vəfa qılmamalarıdır. Onlar öz imamlarına etdikləri beyəti sındıraraq müsəlmanların haqlı xəlifəsinə qarşı çıxdılar. Bu, inkar edilməsi mümkün olmayan tarixi faktır.

Üçüncüsü, hər iki məzhəbin rəvayətlərinə əsasən ümmətin ən bədbəxt və şər adamı Əlinin (ə) qatili Əbd-ər-Rəhman ibn Mülcəmdir.

Hakim Nişapuri və digərləri özlərinə məxsus sənədlə İmam Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edirlər: “Ən doğru danışan insan olan həzrət Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu eşitdim:

“(Həzrət (s) əlini gicgahıma sürərək buyurdu:) Tezliklə buraya zərbə endiriləcək. Qan axıb üzünün tükünü qızardacaq. Bu zərbəni vuran ümmətin ən bədbəxtidir”.

Dördüncüsü, Əhli-sünnə mənsubları bəzi səhabələrə qarşı nalayiq sözlər işlədən və onları lənətləyənlərə qarşı olduqca sərt mövqedən çıxış edir, heç bir üzrlərini, hətta nəql etdikləri rəvayətləri belə qəbul etmir, heç bir dəyər vermirlər. Lakin öz düşmənlərinə gəldikdə isə onları olmazın söyüşlərlə yad edirlər.

Əhli-sünnə rical alimlərindən Yəhya ibn Muin yazır: “Osmanı və ya Peyğəmbərin (s) səhabələrindən birini söyən kimsə dəccal, fasiq və məlumdur. Onun (nəql etdiyi) hədislər yazılmır. Allahın, mələklərin və bütün ümmətin lənəti ona olsun!”¹

Zəhəbi “Mizan əl-etidal” əsərində Yəhya ibn Muinin Təlid ibn Süleyman Əbu İdris Kufi haqqında nəql etdiklərini qeyd edərək yazır: “O, Osmanı söyən yalançıdır. Bir gün divarın üstündə oturub Osmanı söyürdü. Osmanın övladları və onu sevənlər Təlidə hücum çəkib divardan düşürdülər və hər iki ayağını sındırdılar”².

Lakin bütün bunlarla yanaşı nasibələri, gecə-gündüz Əlini (ə) lənətləyən Həriz ibn Osman Rəhəbini etibarlı hesab edir və onun rəvayətlərini nəql edirlər.

İbn Hibban deyir: “Həriz hər səhər və axşam çağrı Əlini (ə) yetmiş dəfə lənətləyirdi”³.

¹ “Əl-Kamil fi züəfa ər-rical”, c. 1, səh. 284; “Təhziib əl-kamal”, c. 4, səh. 322; “Təhziib ət-Təhziib”, c. 1, səh. 447.

² “Mizan əl-etidal” c. 2, səh. 77.

³ “Təhziib ət-Təhziib” c. 2, səh. 207; “Təzkirə əl-hüffaz”, c. 1, səh. 176.

MÜSƏLMANLARI KAFİRLİKDƏ İTTİHAM ETMİYİN YASAQ OLMASI

O, sonda yazır: “Qılınclar qiyamətə qədər rafizilərə qarşı sıyrılmışdır”.

Cavab: “Müsəlmanların bir hissəsi haqqında bu şəkildə danışmaq böyük Əhli-sünnə alimləri tərəfindən irəli sürülən iddialara ziddir. Çünki onlar qibləyə doğru namaz qılan müsəlmanları sırf günah etdikləri üçün kafirlikdə ittiham etməyi yolverilməz hesab edirlər”.

Əbu əl-Həsən Əşəri yazır: “Bizim etiqadımız heç bir qiblə əhlini (qibləyə namaz qılanı) Allahın halalını haram etməyincə etdiyi zina, oğurluq, şərab içmək kimi günahlar ucbatından kafir adlandırmamaqdır”¹.

Əhməd ibn Hənbəl Əhli-sünnə etiqadını açıqlayarkən yazır: “Kufə əhalisinə kobud sözlər yağdırmaqdan əl çəkmək lazımdır. Heç kim onları günah etdiyi üçün kafirlikdə ittiham etməməli, İslamdan çıxmış adlandırmamalıdır”².

İbn Teymiyyə yazır: “Əhli-sünnə dini, imanı söz və ona əməl etməkdə görməsinə baxmayaraq, heç bir qiblə əhlini sırf böyük günah etdiyi üçün kafirlikdə ittiham etmir. Bu baxımdan əhli-sünnənin etiqadı Xəvaricin etiqadı ilə fərqlənir. Günah edilsə belə iman qardaşlığı öz qüvvəsində qalır”³.

Buxari Ənəs ibn Malikdən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Namaz qılan, qibləmizə üz tutan və qurbanlığımızdan yeyən təhlükəsizliyi Allahın və rəsulunun (s) üzərinə düşən müsəlmandır”⁴.

Şiənin xüsusiyyətləri

Bəziləri İmam Əlinin (ə), İmam Sadiqin (ə) şiəsi olduqlarını iddia edir, lakin əməldə onlara tabe olmurlar. Digər din və məzhəblərdən olan müxaliflər də bu adamların əməllərini görür və bunun həqiqi şiəlik olduğunu güman edib ikrah hissi ilə yanaşırlar. İmamlardan (ə) nəql olunan rəvayətlərdə şiələrin bir çox xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdır ki, bunların bəzilərinin onun müsəlman olmasında rolu var, bəziləri isə sadəcə kamillik rəmzidir. Həqiqi şiə o şəxsdir ki, bütün əxlaqi sərvətləri özündə cəmləsin və bu baxımdan nümunə olsun. Bu fəsildə Əhli-beytdən (ə) gələn rəvayətlərdə qeyd olunan şiəlik xüsusiyyətlərini diqqətinizə çatdıracağıq.

Şiənin nişanələri

1. İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Bizim şiələrimiz təqvalı, çalışqan, vəfalı, əmanətdar, zahid və ibadətçidirlər. Onlar gün ərzində əlli bir rəkət namaz qılırlar (yəni vacib namazlardan başqa müstəhəb namazları da qılırlar). Onlar gecəni ibadətlə məşğul olar, gündüzləri oruc tutarlar. Zəkatlarını verər, həccə gedər və hər növ çirkin əməldən çəkinərlər”⁵.

2. “Bizim şiələrimiz yaxşı işlərdə qabaqcıl olar, pis işlərdən çəkinərlər. Onlar yaxşılıqları üzə çıxarar (canlandırırlar), Allah əmrinin icrasına tələsərlər. Bu, Allahın rəhmətinə meyilli olmalarından doğur. Bu xüsusiyyətlərə malik olan (şəxs) bizdəndir, bizə mənsubdur və harada olursa, bizimlədir”⁶.

¹ “Əl-İbanə”, səh. 20.

² “Əl-Əqidə”, c. 2, səh. 76.

³ “Şərh əl-əqidə əl-vasitiyyə”, səh. 162.

⁴ “Səhihi-Buxari”, c. 1, səh. 143.

⁵ “Bihar əl-ənvar”, c. 65, səh 167.

⁶ Yenə orada, c. 65, səh. 169.

3. İmam Baqir (ə) buyurur: “Bizim şüalərimiz yalnız Allahdan qorxan və ona itaət edənlərdir. Onlar təvazökarlıqla, əmanətdarlıqla, Allahı çox yad etməklə və ondan qorxmaqla məşhurdurlar”¹.

4. “Həqiqətən, şüə o kəsdir ki, qarnını və şəhvətini cilovlasın, cihadda möhkəm olsun. Yalnız yaradanı üçün iş görsün, onun savabına ümid bəsləyib, cəzasından qorxsun. Belələrinə görsən, onlar Cəfəri şüasidirlər”².

5. “Bizim şüalərimiz bir neçə xüsusiyyətlə tanınırlar: səxavət, qardaşlarına qarşı əliaçıqlıq və gün ərzində əlli yeddi rəkət namaz qılmaqla”³.

6. “Müxtəlif məzhəblər sizi çaşdırmasın. And olsun Allaha, bizim şüalərimiz yalnız Allaha itaət edənlərdir”⁴.

7. İmam Əli (ə) buyurur: “Bizim şüalərimiz vilayətimiz yolunda əliaçıqlıq edənlər, sevgimiz yolunda biri-birini sevənlərdir. Onlar bizim tapşırıqlarımızı yaşatmaq üçün bir-birlərinə baş çəkməyə gedər, qəzəbləndikdə kimsəyə zülm etməz, razı olduqları halda israf etməz, qonşularına bərəkət, yoldaşlarına əmin-amanlıq, səmimiyyət gətirərlər”⁵.

8. “Şüalərimiz Allahı tanıyanlar, əmrlərinə tabe olanlardırlar. Onlar fəzilət sahibi, düz danışanlardırlar. Geyimləri ortadır və (xalq arasında) təvazökarlıqla davranırlar”⁶.

9. Abdullah ibn Ziyad deyir: “Minada İmam Sadiq (ə) gördüm. Salamdan sonra dedim: “Biz həmişə sizi görmək şərəfinə nail olmayan bir qövmük. Bizə tövsiyələrinizi bildirin”. Həzrət (ə) buyurdu: “Təqvalı olun, düz danışın, əmanətdar olun. Həmsöhbət olduğunuz adamla yaxşı davranın. Bir-birinizə salam verin, (ac olanınızın qarnını) doyurun. Onların (əhli-sünnənin) məscidlərinə gedin. Xəstələrinə baş çəkin. Dəfn mərasimlərində iştirak edin. Çünki atam mənə buyurmuşdur: “Həqiqətən, biz Əhli-beytin (ə) şüaləri insanların ən yaxşılarıdırlar. Fəqihlər onlardan olar, rəhbər onlardan olar. Siz də belə olun. Elə yaşayın ki, insanların sevgisi bizə cəlb olsun. Xalqda bizə qarşı kin oyadacaq şəkildə həyat sürməyin”⁷.

10. İmam Kazım (ə) buyurur: “Həqiqətən, Əli (ə) şüəsi əməli sözünü təsdiq edən şəxsdir”⁸.

11. İmam Sadiq (ə) buyurur: “Əgər bizim şüalərimiz (imanda, əməldə) möhkəm olarlarsa, mələklər onlarla qol-boyun olar, buludlar üzlərinə kölgə salar, gündüzləri ilahi nurun şüaları altında belə nemətlə əhatə olunar, Allahdan istədikləri hər dilək həyata keçər”⁹.

12. Zeyd Şəhham deyir: “İmam Sadiq (ə) mənə buyurdu: “Mənə tabe olanınıza, məndən göstəriş alanınıza salamımı çatdır. Mən sizi təqvaya, Allah yolunda çalışmağa, düzgün danışmağa, əmanətdarlığa, davamlı səcdəyə və qonşulara xoş münasibətə dəvət edirəm. Peyğəmbər (s) bunlar üçün göndərilmişdi. Sizi etibarlı hesab edib əmanət tapşırıqların, yaxşı və ya pis olmasından asılı olmayaraq, haqqını ödəyin. Peyğəmbər (s) daim (həтта əmanət) sap və parçanın belə qaytarılmasını əmr edərdi. Qohumlarınızla əlaqə saxlayın. Onların dəfn mərasimlərində iştirak edin. Xəstələrinə baş çəkin. Haqlarını ödəyin. Hansınız dinində təqvalı, düz danışan, əmanətdar, səmimi olsa, “Bu, cəfəri şüasidir” - deyilər. “Bu cəfəri ədəb-ərkanlıdır” deyilməsi mənə razı salar. Allaha and olsun, atam mənə buyurdu: “Əli (ə) şüalərinin öz qövmü arasında zinət olanı hamıdan çox əmanətdar olan, düz danışan, digərlərinin hüquqlarına hörmətlə

¹ “Tühəf əl-üqul”, səh. 295.

² “Üsul əl-kafi”, c. 2, səh. 233.

³ “Tühəf əl-üqul”, səh. 303.

⁴ “Üsul əl-kafi”, c. 2, səh. 73.

⁵ “Üsul əl-kafi”, c. 2, səh. 236.

⁶ “Bihar əl-ənvar”, c. 78, səh. 29.

⁷ “Müstədrək əl-vəsail”, c. 8, səh. 313.

⁸ “Üsul əl-kafi”, c. 8, səh. 228.

⁹ “Tühəf əl-üqul”, səh. 302.

yanaşanıdır. Xalqın vəsiyyətləri, əmanətləri onlara etibar edilir. Qövmləri arasında onlar haqqında soruşular: “Kim filankəs kimidir? O, hamıdan əmanətdar, sözündə düzdür”¹.

ŞİƏ VƏ DİN QARDAŞLARINA YARDIM

1. Bir nəfər İmam Baqirin (ə) yanında şiələrin çoxluğundan söhbət açdıqda həzrət (ə) buyurdu: “Onların imkanlısı yoxsuluna mərhəmət edirmi? Əməlisalehi günahkarının xətasından keçirmi? Bir-birlərinə qarşı bərabərhüquqludurlarmı?” Rəvayətçi “Xeyr” deyə bildirdiyini deyir. Bu zaman həzrət (ə) buyurur: “Onlar şiə sayılırlar. Şiə bu xüsusiyyətlərə malik insanlardır”².

2. Məhəmməd ibn Əclan deyir: “İmam Sadiqin (ə) yanında idim. Bir şəxs daxil olub salam verdi. Həzrət (ə) ondan soruşdu: “Qardaşların necədirlər?”. O, onları tərifləməyə başladı. Həzrət (ə) buyurdu: “İmkanlıların yoxsullara baş çəkməyi necədir?”

- Azdır.
- İmkanlıların yoxsulları nəzərə alması necədir?
- Azdır.
- İmkanlıların yoxsullara bəxşişi necədir?
- Siz elə bir şey haqqında soruşursunuz ki, onlar bizim xalqın arasında çox azdır.
- Bəs sən onların şiə olduqlarını necə düşünürsən?”³

BUNLAR HƏQİQİ ŞİƏ DEYİLLƏR

1. İmam Sadiq (ə) buyurur: “Dili ilə bir söz deyib, əməli ilə onun əksini göstərən bizim şiələrimizdən deyil”⁴.

2. “Ey Məhəmməd (ə) ailəsinin şiələri! Qəzəbləndikdə qəzəbini cilovlamayan, ünsiyyətdə olduğu adama xoş rəftar göstərməyən, xoş dillə danışmayan, qarşı tərəf sülh istədikdə sülhə boyun qoymayan bizdən deyil”⁵.

3. “Bir şəhərdə minlərlə ondan daha təqvalısı olan kimsə bizim şiələrimizdən deyil”⁶.

4. “Bir qrup insan mənim onların imamı olduğumu düşünürlər. Allaha and olsun, mən onların imamı deyiləm. Allah onlara lənət etsin. Hansı örtüyü saldımса yırtıldılar. Mən bu cür deyirəm, onlar isə mənim fikrimin başqa cür olduğunu deyirlər. Mən o şəxsin imamıyam ki, mənə itaət edir”⁷.

5. İmam Həsən Əsgəri (ə) buyurur: “Bir kişi Peyğəmbərə (s) dedi: “Filankəs qonşusunun evinə baxır. Haram vəziyyət yarandıqda gözünü çəkmir. Peyğəmbər (s) narahat oldu və buyurdu: “Onu mənim yanıma gətirin”. Məclisdə iştirak edən başqa birisi dedi: “Ey Allahın Rəsulu! O, sizin şiələrinizdəndir. Sizin və Əlinin (ə) vilayətinə etiqadı olan, düşmənlərinizə nifrət bəsləyən biridir”. Həzrət (s) buyurdu: “O, bizim şiələrimizdəndir demə. Bu yalandır. Bizim şiələrimiz bizə tabe olanlar, yolumuzu davam etdirənlərdir”⁸.

¹ “Əl-Üsul əl-kafi”, c. 2, səh. 636.

² “Bihar əl-ənvar”, c. 74, səh. 313.

³ “Əl-Üsul əl-kafi”, c. 2, səh. 173.

⁴ “Bihar əl-ənvar”, c. 68, səh. 164.

⁵ “Tühəf əl-üqul”, səh. 380.

⁶ “Bihar əl-ənvar”, c. 68, səh. 164.

⁷ “Bihar əl-ənvar”, c. 68, səh. 164.

⁸ “Tənbih əl-xəvatir”, c. 2, səh. 105.

ŞİƏNİN XALQLA DAVRANMA VƏZİFƏLƏRİ

1. İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Ey şialər! Siz bizə mənsubsunuz. Bizim zinətimiz olun. Elə bir iş görməyin ki, camaat bizə qarşı pis fikirdə olsun”¹.

2. “Allah rəhmət etsin xalq arasında bizi sevdiren, xalqın bizə qarşı düşmən mövqedə olmamalarına səbəb olan bəndəyə. And olsun Allaha, camaat bizim sözlərimizin üstün cəhətlərini görsələr, (hər keçən gün) daha məğlubedilməz olacaqlar. Heç bir zaman kimsə onlara yetə bilməz”².

3. “Ey Əbu əl-Əla! Allahın salam və rəhmətini bizim şialərimizə çatdır və mənim tərəfimdən onlara de: “Allah mərhəməti yaxşıya dəvət, pisə qadağa ilə xalqın sevgisini özünə və bizə cəlb edən bəndənin üzərindən əskik olmasın”³.

4. “Ey şialər! Bizə zinət olun. Hörmətimizin sınımasına səbəb olmayın. Camaatla gözəl sözlərlə danışın. Dillərinizi qoruyub çox danışmaqdan, dilinizə pis sözlər gətirməkdən çəkinin”⁴.

5. İmam Hadi (ə) şialərinə müraciətlə buyurur: “Təqva qazanın. Bizə zinət olun. Hörmətimizin sınımasına səbəb olmayın. Dostluğu, sevgini bizə doğru çəkin. Hər bir qəbahəti bizdən uzaq edin”⁵.

ŞİƏLİK DÜNYANIN GƏLƏCƏK MƏZHƏBİ

Şübhəsiz, İslam dini Allah tərəfindən Peyğəmbər (s) vasitəsi ilə göndərilmiş sonuncu dindir.

Qurani-kərimdə İslam peyğəmbəri (s) “peyğəmbərlərin sonuncusu” kimi yad edilmişdir.⁶ Habelə şia və əhli-sünnə rəvayətlərində Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu oxuyuruq: “Sən mənim üçün, Musa üçün Harun kimisən. Lakin məndən sonra peyğəmbər yoxdur”⁷.

Lakin hər bir dinin zühurundan sonra onda parçalanmalar yarandığından ortaya belə bir sual çıxır ki, həzrət Mehdivin (ə) zühuru zamanı hansı məzhəb hakim olacaqdır? Aşağıda sözügedən suala Quran ayələrinə, İslam rəvayətlərinə uyğun cavab verməyə çalışmışıq:

“TƏŞƏYYÖ” (ŞİƏLİK) SÖZÜNÜN LÜĞƏT MƏNASI

Cövhəri “Sihah əl-lüğə” əsərində yazır: “Şiəlik, müşayiət, yəni itaət etmək, kömək göstərmək, kiminsə rəhbərliyini qəbul etmək mənalərini ifadə edir”⁸. “Tac əl-ərus”⁹, “Lisan əl-ərəb”¹⁰ kitablarında da eyni məzmunlu ifadələrə rast gəlirik.

“Təşəyyö” (şiəlik) sözü bir termin kimi imamət məqamını Allah tərəfindən bəxş edilən bir məqam hesab edən baxışlar sistemindən törəmişdir. Bu ideologiyaya görə, imamın seçilməsi Allah tərəfindən müqəddəs mətnlər vasitəsi ilə gerçəkləşməlidir. Bu arada sevgili Peyğəmbərimiz (s) özü də Allah-Taalanın peyğəmbərlərin (ə) arasında qoyduğu ənənəyə sadıq qalaraq özündən sonrakı imam və vəsilərin (canişinlərin) adını açıqlamışdır. Əli (ə) ilə başlayan

¹ “Mişkat əl-ənvar”, səh. 67.

² “Mişkat əl-ənvar”, səh. 180.

³ “Bihar əl-ənvar”, c. 2, səh 77.

⁴ “Əmali”, səh. 327.

⁵ “Tühəf əl-üqul”, səh. 488.

⁶ “Əhzab”, 40.

⁷ “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 641.

⁸ “Sihah əl-lüğə”, c. 3, səh. 156.

⁹ “Tac əl-ərus”, “شيع” sözünü şərh edərkən.

¹⁰ “Lisan əl-ərəb”, شيع sözünü şərh edərkən.

və İmam Mehdi (ə.c.) ilə yekunlaşan bu ilahi insanlar həm dini ideallarımız, həm də Peyğəmbərdən (s) sonra İslam ümmətinə rəhbərlik etməli olan öndərlərdirlər. Mərhum Şeyx Cavad Müğniyə yazır: “Şiəlik, Peyğəmbər (s) tərəfindən Əlinin (s) imamlığını və xəlifəliyini - onun və övladlarının haqqında bu və ya digər mübaliğəyə, şişirtməyə yol vermədən - açıqlayan, təsdiqləyən müqəddəs mətnlərin, hədis və bildirişlərin mövcudluğunu qəbul etmək, ona inanmaq deməkdir”¹.

Şiəlik sözünün mənasına aydınlıq gətirdikdən sonra zühur əsrində hansı məzhəbin hakim olacağını aydınlaşdırırıq:

Allah-Taala buyurur: *“Müşriklərin xoşuna gəlməsə də, onu (islami) bütün dinlərin fəvqində (bütün dinlərdən üstün) etmək üçün Öz Peyğəmbərini doğru yolla və haqq dinlə göndərən Odur!”*²

Bu məsələ "Saff" (ayə: 9) surəsində və azacıq fərqlə "Fəth" (ayə: 28) surəsində təkrar olunmuşdur. Bu təkrar, Allahın öz dinini, yəni İslamı digər dinlərə qalib edəcəyi haqqında qəti qərarından xəbər verir.

"Zühur" sözünün lüğət mənası aşkar olmaq, üzə çıxmaqdır.³ "Əla" ("على") ön qoşması ilə işləndikdə üstünlük tapmaq mənasını ifadə edir. "Zühur" sözü bu mənada bir çox Quran ayələrində işlənmişdir.

Allah-Taala buyurur: *“Onlar əvvəl də (Ühüd döyüşündə) fitnə törətmək istəmiş və sənin üçün bir para işləri alt-üst etmişdilər. Nəhayət, onlar istəmədikləri halda, haqq gəldi və Allahın əmri zahir oldu”*.⁴

*“İnsanların öz əlləri ilə etdikləri (pis əməllər, günahlar) üzündən quruda və suda fəsad (pozuntu) əmələ gələr (bəzi yerlərdə quraqlıq, qıtlıq olar, bəzilərinə zərərli yağışlar yağar, zəlzələ baş verər, dənizlərdə gəmilər batar) ki, Allah (bununla) onlara etdiklərinin bir qismini (etdikləri bəzi günahların cəzasını) daddırsın və bəlkə, onlar (tövbə edib pis yoldan) qayıtsınlar”*⁵.

Yuxarıdakı ayədə "zühur" (لِيُظْهِرَهُ) sözündən başa düşülür ki, Allah çox da uzaq olmayan gələcəkdə İslam dinini digər bütün dinlərə qalib edəcəkdir. Bu qələbə, şanlı zəfər - çoxsaylı əhli-sünnə və şiə hədislərinə görə, - Peyğəmbər (s) soyundan bir şəxs, yəni həzrət Mehdi (ə.c.) əli ilə baş verəcəkdir.

Digər bir çox ayələrdən də həmin məna, yəni axırxamanda həzrət Mehdi (ə.c.) zühuru anlaşılır.

İndi isə sual budur: İslam məzhəblərindən hansı biri əsl İslam xəttini davam etdirir ki, zühur əsrində də həmin xətt yer kürəsində xalis Məhəmməd (s) dini kimi həyata keçirilsin?

Qurana müraciət etməklə məlum olur ki, zühur əsrində hakim olacaq İslam bu gün şiə məzhəbində özünü göstərən İslamdır.

Allah-Taala buyurur: *“Bu gün kafirlər dininizdən (onu məhv edə bilmədikləri üçün) əllərini üzdülər. Onlardan qorxmayın, Məndən qorxun! Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və sizin üçün din olaraq islami bəyanib seçdim”*.⁶

O gün nə baş vermişdir ki, Allah ona görə öz dinini kamil etmişdir? O gün hansı hökm açıqlanmışdır ki, Allah xalqa öz nemətini onun vasitəsi ilə tamamlamışdır? O gün insanlara nə

¹ “Əş-Şiətu fi əl-mizan”, Məhəmməd Cavad Müğniyə, səh. 33.

² "Tövbə" 33.

³ "Möcmə məqayis əl-lüğə".

⁴ "Tövbə", 48.

⁵ "Rum", 41.

⁶ "Maidə", 3.

çatdırılmışdır ki, onun olması ilə Allah İslamın müsəlmanların dini olmasına razılıq vermişdir. Hansı ki o, olmasaydı razılıq olmayacaqdı.

Bütün bu sualların cavabı sözügedən ayənin nazilolma səbəbində və "əl-yəvm" (اليوم) hansı gün olmasında yatır. O gün nə baş vermişdir, hansı göstəriş çatdırılmışdır?

Rəvayətlərə, təfsirçilərin "İkmal" ayəsi ilə bağlı izahlarına müraciət etdikdə görürük ki, ayənin nazilolma səbəbi Qədir-Xum günü ilə bağlıdır. Ayə Qədir-Xumda İmam Əlinin (ə) Allah tərəfindən xilafət və imamətə təyin olunmasından sonra nazil olmuşdur. Demək, Allahın razılaştırılmış dini zühur dönəmində də, bütün dinlərə qələbə çalacaqdır. Bu, şübhəsiz, İmam Əliyə (ə) və on bir övladına (ə) tabe olmaqda təcəssüm edən dindir. Quranda oxuyuruq: *"Allah aranızdan iman gətirib yaxşı işlər görənlərə - yalnız Mənə ibadət edərlər, heç nəyi Mənə şərik qoşmazlar deyə - onları özlərindən əvvəlkilər kimi yer üzünün varisləri edəcəyini, onlar (möminlər) üçün onların Allahın Özü bəyəndiyi dinini (islami) möhkəmləndirəcəyini (hər tərəfə yayacağını) və onların qorxusunu sonra əmin-amanlıqla (arxayınçılıqla) əvəz edəcəyini vəd buyurmuşdur. Bundan sonra küfr edənlər, şübhəsiz ki, (Allahın itaətindən çıxmış) əsl fasiqlərdir!"*¹

Bu ayədə Allah-Taala buyurur ki, bizim vədimiz bəyəndimiz dini bərpa etməkdir. Bu bəyənilmiş din hansı dindir? Bu, "İkmal" ayəsində işarə vurulan dindir. Orada deyilir: *"Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və sizin üçün din olaraq islami bəyənilmiş seçdim"*. Yəni həzrət Əmir əl-Mömininin imamətə, xilafətə təyin olunduğu gün. Demək, ayənin mənası budur ki, razılaştırılmış, bəyənilmiş din İmam Əlinin (ə) vilayəti ilə birgə olan dindir. Zühur əsrində də həmin din hakim olacaqdır.

Xacə Nəsir Tusi və Bağdadın süqutu

Bəzi qərəzli, yaxud məlumatlı şəxslər Xacə Nəsirəddin Tusiyə irad tutmuş və iddia etmişlər ki, guya Monqol xanını Bağdadı fəth etməyə o rəğbətləndirmiş, Abbasi xilafətinin monqollar vasitəsi ilə dağılmasına şərait yaratmış, hətta faciələrdə, qətlərdə, qarətlərdə şərik olmuşdur. Bəzi əhli-sünnə mənsubları öz kitablarında bu iddia ilə Xacə Nəsirə kəskin hücumlar etmişlər. O cümlədən Əbu əl-Fəttah Hənbəli "Şəzərat əz-zəhəb" kitabında Xacə Nəsiri müşrik, kafir kimi təqdim edərək yazmışdır: "Xacə İbn Sinanın "İşarat" kitabını Quranla əvəzləmək istəyirdi. Lakin bacarmadı və dedi: "İşarat" xüsusi insanlar üçün, Məhəmmədin (s) kitabı isə avam (xalq) üçündür". Sübki, Şafei və İbn Teymiyyə də öz kitablarında Xacəyə hücum etmiş, ittihamlar yağdırmışlar.

O, deyir: "Alimlər və avamlar arasında məşhurdur ki, bu kişi - Xacə Nəsir - batinçi Allahsız, yəni ismaili idi. Müşrik türklər müsəlman şəhərlərinə hücum etdikdə, Bağdad Dar əl-xilafətini (xilafət evini) ələ keçirdikdə o, müşrik türk padşahı Hələkunun münəccim və müşaviri idi. O, xəlifənin, elm və din adamlarının qətlinə fərman verdi".²

Aşağıda bu ittihamı araşdıracaq və Xacənin bu ittihamlardan təmiz olduğunu sübuta yetirəcəyik:

Xacə Nəsirənin bəraəti

Xacə Nəsirə bu ittihamdan müxtəlif yollarla təmizə çıxarmaq olar:

1. Mühəqqiq Tusi öz etiqadına uyğun olaraq haqq olan cəfəri məzhəbini yaymağa çalışmasına baxmayaraq, digər məzhəblərə də hörmətlə yanaşırdı, sevgi göstərirdi. Alimlərə

¹ "Nur", 55.

² "Minhac əs-sünnə", c. 3, səh. 445-451.

hansı zümrəyə, məzhəbə aid olmalarından asılı olmayaraq, hörmət edirdi. Quru məzhəb təəssüblərindən uzaq gəzirdi. Buna görə də bir çox xristian şərqşünas, bəzi əhli-sünnə alimləri, eləcə də bütün şiə alimləri onu əzəmətlə yad etmiş, dindarlığını, etimadlılığını, gözəl əxlaqını nümunə göstərmişlər.

Əhli-sünnə tarixçilərindən Məhəmməd ibn Şakir yazır: "O, çox gözəl çöhrəli, xoşüzlü, hörmətçil, əliaçıq, səbirlı, xoşrəftar, zirəng və fərasətli idi".¹

İbn Futi Xacə haqqında yazır: "Xacə fazil, xoşrəftar, gözəl xarakterli, təvazökar bir insan idi. O, heç zaman kiminsə istəyindən sıxılmırdı. Heç bir ehtiyaclını rədd etmirdi. O, hamıya xoş üz göstərirdi".²

2. O zaman Bağdadın fəthini tədqiq edən şiə və əhli-sünnə tarix kitablarına müraciət etdikdə görürük ki, Xacə Nəsirin bu məsələdə heç bir rolu olmamışdır.

Sözügedən hadisə zamanı on dörd yaşlı olmuş və əsir düşmüş İbn Futi Bağdadi Hənbəli Bağdadın fəthi hadisəsini tam olaraq izah etmiş, amma Xacə Nəsirin adını çəkməmişdir.³

İbn Təqtəqi Bağdad hadisələrini bir vasitə ilə nəql etmişdir. O, Xacənin adını yalnız bir dəfə İbn Əlqəmi ilə görüş üçün vasitə düşdüynə görə çəkmiş, lakin Xacə və onun monqol hücumundakı rolundan söhbət açmamışdır.⁴

Əbu əl-Fida öz kitabında Bağdad hadisələrini, Bağdada hücum edilməsi və Hülaku xanın oranı fəth etməsini geniş nəql edir. Lakin Xacə Nəsirdən söhbət açmır.

Zəhəbi də Bağdad hadisələrini qeyd edərkən Xacənin adını çəkməmişdir.⁵

Cəlal əd-Din Süyuti də Bağdadın çöküşü ilə bağlı hadisələrdən danışarkən Xacənin adını çəkməmişdir.⁶

Bağdad hadisələrindən qırx il sonra dünyaya gəlmiş Səlah əd-Din Səfədi Bağdadın fəthindən danışarkən Xacənin adını çəkmir.⁷

İbn Xəldun öz tarix kitabında nəinki Xacənin Bağdad hadisələrində rolu olduğunu yazmır, əksinə, onun haqqında "müsəlmanlar üçün faydalı idi" sözlərini işlədir.⁸

İbn Kəsir yazır: "Xacə Nəsirin Hülaku xanı xəlifəni öldürməyə təhrik etməsinin doğru olub-olmadığını yalnız Allah bilir. Amma mənim fikrimcə, aqıl və fazil şəxs belə iş görməz".⁹

Məhəmməd ibn Əli Təbatəbai hicri-qəməri 701-ci ildə, yəni Bağdadın fəthindən qırx beş il sonra qələmə aldığı kitabda yazır: "Həqiqət budur ki, hər bir dövlətin çöküşünü doğuran xarici və daxili səbəblər vardır. Abbasi xəlifəsinin süqutu da bu ümumi qanundan istisna deyil. Abbasi sülaləsinin çöküşünə gətirib çıxaran xarici səbəblərdən biri bu idi ki, monqollar gücləndikləri, ərəzilərini genişlətməyə başladıkları gündən Bağdadı fəth etmək fikrində idilər ... Lakin Bağdadın fəthinin daxili səbəbi isə Abbasi xilafətinin zəifləməsi idi. Bu hadisə xəlifənin iradəsinin zəifləməsi, əzmsizliyi, oğlunun zülmələri, sərkərdələrin münafiqliyinin nəticəsi idi".¹⁰

Demək, Xacə Nəsir Tusinin bu hadisədə heç bir rolu olmamışdır və Hülaku xan özü ismaililərin qalalarını tutduqdan sonra Bağdadın fəthinə fərman vermişdir.

¹ "Vəfat əl-vəfiyyat", Məhəmməd ibn Şakir, c. 3, səh. 247.

² "Həvadis əl-camiə vət-təcarib ən-nafie fi əl-miə əs-sabie", İbn Futi, səh. 158.

³ Yenə orada, səh. 157.

⁴ "Əl-Fuxra fi əl-adab əs-sultaniyyə", İbn Təqtəqi, səh. 295.

⁵ "Əl-İbər fi əl-xəbər", Zəhəbi, c. 3, səh. 277, 656-cı ilin hadisələri.

⁶ "Tarix əl-xülasə", Süyuti, səh. 465.

⁷ "Əl-Vafi bi əl-vəfiyyət", Səlah əd-Din Səfədi, c. 1, səh. 179.

⁸ "Tarixi-İbn Xəldun", c. 3, səh. 662.

⁹ "Əl-Bidayə və-nihayə", İbn Kəsir, c. 12, səh. 234, 656-cı ilin hadisələri.

¹⁰ "Əl-Fuxra fi adab əs-sultaniyyə", İbn Təqtəqi, səh. 235.

3. Xacədən başqa digər böyük şəxsiyyətlər, alimlər də monqol sultanının müşavirləri idilər. Necə ki, Rəis əd-Dövlə Həmədaninin nəvəsi Raşid əd-Din Fəzlullah yazır: "Hülaku Bağdada doğru getdikdə ölkəni idarə edən Seyf əd-Din Bətikçi, Xacə Nəsir əd-Din və Səid Əla əd-Din Ətamək monqolların xidmətində idilər".¹

Bunlardan yalnız Xacə Nəsir şia idi. Digərləri isə əhli-sünnə şəxsiyyətlərindən idilər və xəlifəni əmir əl-möminin hesab edirdilər. Əgər Hülaku xanın müşavirləri ona o qədər təsir göstərə bilirdilərsə, Bağdada hücumunun qarşısını ala bilirdilərsə, nə üçün günah yalnız Xacə Nəsinin üzərinə yıxılır? Halbuki Bağdadın fəthində Hülakunun vəziri Seyf əd-Din idi.

4. Xacənin Bağdadın fəthində rolu olmamasına ən yaxşı dəlil Seyid Əli ibn Tavusun böyük qardaşı Şərəf əd-Din Məhəmmədin və digər bir çox seyidlərin, alimlərin, şiələrin öldürülməsi hadisəsidir. Hətta bu hadisədə monqollar Qüreyş məzarlarını viran etdilər, Kazimeyn məzar ziyarətghayını yandırdılar. Heç bir güc onlara mane olmadı. Belə ki, "Came ət-təvarix" kitabında oxuyuruq: "Hülakunun vəziri əhli-sünnə Seyf əd-Din Bətikçi monqollardan yüz nəfərini Nəcəfə göndərdi ki, kimsə Əmir əl-Möminin Əlinin (ə) nurlu məzarına hörmətsizlik etməsin".²

Əgər Xacə Nəsinin o hadisədə rolu olsaydı, nə üçün şiələrin öldürülməsinə mane olmadı? Nə üçün Kazimeyn məzar ziyarətghayının yandırılmasının qarşısını almadı?

5. Monqolların Bağdada hücumunun səbəblərindən biri xristianların monqol ordusundakı nüfuzu idi. Bildiyiniz kimi monqolların İrana hücumu zamanı xristianlar səlib yürüşlərində müsəlmanlardan ağır zərbə almışdılar. Buna görə də vəhşi monqol tayfaları ilə dostluq planı hazırlayıb, onların köməyi ilə öz məğlubiyyətlərinin əvəzini çıxmağa çalışırdılar. Bu səbəbdən demək olar ki, Bağdadın fəthində Hülaku xanın isəvi arvadı, Hülaku xanın qardaşının tapşırığı və eləcə də monqol qoşununun isəvi sərkərdəsinin çox mühüm rolu var idi.

İmamiyyə

Seyid Mürtəza "əl-Üyun və əl-məhasin" kitabında yazır: "İmamiyyə imamətin, məsumluğun və (imamət haqqında) aydın mətnin olmasının zərurətinə inananlardır".³

Səmani "əl-Ənsab" kitabında yazır: "İmamiyyə bir qrup ifratçı (qülüb üdə) şiədir. Onların belə adlandırılmasına səbəb imamətin Əli (ə) və övladlarına aid olmasına etiqad bəsləmələridir. Onların qənaətinə, camaatın imama ehtiyacı var. Onlar tezliklə axırzamanda zühur edib dünyanı zülmə dolduğu kimi ədalətlə dolduracaq imamın intizarındadırlar".⁴

Səmaniyə cavab olaraq deyirik: On iki imamlı şiələr Əhli-beytin (ə) hər biri haqqında onları bəndəlikdən çıxaracaq qülübdən paktırlar. Eləcə də ürəyində o müqəddəslərə kin, ədavət bəsləyən hər bir kəsə nifrətlə yanaşırlar. Səmani bu əqidəni qülüb hesab edir. Bu, onun iddiasıdır. On iki imamlı şiələr həzrət Əlinin (ə) və məsum övladlarının imamətini, imamətin zərurətini, həzrət Mehdiyin (ə.c.) axırzamanda zühur edəcəyini ağıla, kitaba (Qurana) və sünnəyə əsaslanan qəti dəlillərlə sübuta yetirirlər. Bu etiqadlar necə qülüb, həddi aşmaq ola bilər? Ola bilər ki, sizin əqidələrinizə uyğun deyil və onu aşmışdır.

¹ "Came ət-təvarix", Rəşid əd-Din Fəzlullah, c. 2, səh. 707.

² Yenə orada, səh. 719.

³ "Əl-Füsul əl-muxatarə min əl-üyun vəl-məhasin", c. 2, səh. 296.

⁴ "Əl-Ənsab", Səmani, c. 1, səh. 311.

Cəfəri şiiələri

Hazırkı dövrdə on iki imamli şiiə cəfəri şiiələri kimi tanınmışlar. Buna səbəb şiiə məzhəbinin "füru əd-din"də İmam Cəfər Sadiq (ə) məzhəbi olmasıdır. Məhz bu səbəbdən şiiə cəfəri məzhəbi deyilir.

Bunun sirri ondadır ki, İmam Sadiq (ə) Əməvi hakimiyyətinin sonlarında yaşayırdı. Hakimiyyət zəifləmiş və Abbasilər hakimiyyəti ələ almışdılar. Onlar hakimiyyətə gəldikləri ilk dövrlərdə çox da təəssüb nümayiş etdirmədilər. Çünki dövlət Haşimi dövləti idi. Buna görə də Əhli-beyt (ə) bu dövrdə nisbi azadlıq əldə etmişdi və bu fürsətdən yararlanaraq dinin, məzhəbin yayılması üçün çoxlu işlər görə bildilər. Lakin Mənsur, Harun ər-Rəşid və bu kimi zülmkar padşahlar dönəmində Əhli-beytin (ə) rəvayətçiləri azaldı. Buna səbəb imamların səhabələrinə rəva görülən siyasi təzyiqlər, kəskin qorxu idi.

İslam cəmiyyətində parçalanma

Hələ Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişməmişdi ki, İslam ümməti arasında fitnə və ixtilaf yelləri əsməyə başladı. O həzrətin (s) olmazın zəhmətlər bahasına möhkəmlətdiyi fikri, etiqadi, ictimai-siyasi köklər sarsımağa başladı.

Quran və Peyğəmbər (s) sünnəsində İslam ümmətinin vücudunu bürüyən bu ağır dərdə işarə vurulmuşdur. Allah-Taala buyurur: *"Məhəmməd ancaq bir peyğəmbərdir. Ondən əvvəl də peyğəmbərlər gəlib-gətmişlər. Əgər o, ölsə və ya öldürülsə, siz gerimi dönəcəksiniz? Halbuki geri dönən şəxs Allaha heç bir zərər yetirməz. Lakin Allah şükür edənlərə mükafat verər"*.¹ Bu ayə Ühud döyüşündən sonra, müsəlmanlar arasında Peyğəmbərin (s) öldürülməsi şəyəsi yayıldıqda nazil olmasına baxmayaraq, danılması mümkün olmayan acı bir həqiqətə işarə vurur və bu geri dönüş, keçmiş mövqelərə qayıtmaq, müsəlmanların sıralarında parçalanma, ixtilaf yaratmaqdır.

Peyğəmbərin (s) hədislərində də bu ümmətin gələcəyinə, onda baş verəcək təfriqəyə, ixtilafa nəinki işarə vurulmuş, hətta aydın bildirilmişdir.

İslam peyğəmbəri (s) hədisdə işarə vurur ki, bu ümmət keçmiş ümmətlərdən müstəsna deyil. Keçmiş ümmətlərdə baş verən təfriqələr, parçalanmalar bu ümmətdə də baş verəcəkdir.

Buxari "Səhih" əsərində özünəməxsus sənədlə Əbu Səid Xudrinin Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi hədisi nəql edir. Hədisdə deyilir:

"Şübhəsiz keçmiş ümmətləri qarış-qarış, dirsək-dirsək izləyəcəksiniz (ardınca gedəcək, tabe olacaqsınız). Hətta onlar kərtənkələ dəliyinə (yuvasına) girsələr belə, siz də bu işdə onların ardınca gedəcəksiniz". Soruşduq: "Ey Allahın rəsulu! Sizin məqsədiniz yəhudi və xristianlardırmı?" Həzrət buyurdu: "Onlardan başqa kim ola bilər?"²

Keçmiş ümmətlərin vəziyyəti kimsəyə sirr deyil. Onlar ixtilafa, təfriqəyə yoluxmuşdular. Nəticədə bidətlər, yanılmalar cəmiyyəti başına götürdü.

Allah-Taala buyurur: *"(Ya Peyğəmbər!) Bu peyğəmbərlərin bəzisini digərindən üstün etdik. Allah bunlardan bəzisi ilə danışmış, bəzisinin isə dərəcələrini yüksəltmişdir. Məryəm oğlu İsayə açıq möcüzələr verdik və onu müqəddəs ruhla qüvvətləndirdik. Əgər Allah istəsəydi, bu peyğəmbərlərin ardınca gələn insanlar onlara göndərilən aşkar dəlillərdən sonra bir-biriləri ilə vuruşmazdılar. Fəqət (bununla belə yenə də) ixtilafa düşdülər. Onlarda bəziləri (Allaha) iman*

¹ "Ali-İmran", 144.

² "Səhihi-Buxari", c. 8, səh. 151, "Kitab əl-itisam bi əl-kitab vəs-sünnə".

gətirdilər, bəziləri isə kafir oldular. Əgər Allah istəsə idi, onlar bir-biriləri ilə vuruşmazdılar. Lakin Allah Öz istədiyini edər”¹.

Eyni məzmunu rəvayətlər

Hədis qaynaqlarına müraciət etdikdə "ümmətin parçalanması" hədisi ilə eyni məzmununda olan digər çoxsaylı hədislərin də olduğunu görürük. Bu hədislər ümmət arasında parçalanmanın, ixtilafın olacağına işarə vurur. Aşağıda bu hədislərin bir neçəsini diqqətinizə çatdırırıq:

1. Buxari özünəməxsus sənədlə Əbu Səid Xudridən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: "Şübhəsiz keçmiş ümmətləri qarış-qarış, dirsək-dirsək izləyəcəksiniz (ardınca gedəcək, tabe olacaqsınız). Hətta onlar kərtənkələ dəliyinə (yuvasına) girsələr belə, siz də bu işdə onların ardınca gedəcəksiniz". Soruşduq: "Ey Allahın rəsulu! Sizin məqsədiniz yəhudi və xristianlardırmı?" Həzrət buyurdu: "Onlardan başqa kim ola bilər?"²

2. Üqbə ibn Amir deyir: Bir gün Peyğəmbər (s) Mədinədən Ühüdə doğru hərəkət etdi. Ühud əhli üçün meyitə namaz qılındığı kimi namaz qıldı. Sonra minbərə çıxıb buyurdu: "Mən sizin yanınıza daha tez gələcəyəm və mən sizə şahidəm. Allaha and olsun ki, mən indi hovuzuma baxıram. Mənə yer xəzinələrinin açarları verilmişdir. And olsun Allaha, sizin məndən sonra müşrik olacağımdan qorxmuram. Lakin yer üzərində ixtilafa yol vermənizdən qorxuram”.

3. Heysəmi "Məcmə əz-zəvaid" kitabında Nafe ibn Xalid Xuzaidən, o da atasından nəql edir:

"Peyğəmbər (s) (ətrafında insanlar olduğu halda) namaz qıldıqda qısa qılırdı. Lakin rüku və səcdəni tam yerinə yetirirdi. Bir gün həzrət (s) əyləşmişdi. Əyləşməsinə o qədər uzatdı ki, camaat bir-birlərinə dedilər: "Sakit olun, Peyğəmbərə (s) vəhy gəlir". Peyğəmbər (s) (işini) bitirdikdən sonra bəziləri dedilər: "Ey Allahın rəsulu! Oturuşunuz o qədər uzun çəkdi ki, bəziləri sizə vəhy gəldiyini düşündülər". Həzrət (s) buyurdu: "Xeyr! Bu, rəğbət və qorxu namazı idi. Allahdan üç şeyi istədim. Onun ikisini mənə verdi, birindən isə imtina etdi. Ondan istədim ki, sizə keçmiş ümmətlərə göndərdiyi əzablardan göndərməsin. Həmçinin istədim ki, sizə haramınızı mübah edən bir düşməni hökmran etməsin. Allah bu iki istəyimi mənə verdi. Həmçinin istədim ki, sizin əyninizə təfriqə libası biçməsin. Sizin aranızda düşmənçilik, çəkişmə yaranmasına imkan verməsin. Allah bunu qəbul etmədi ...".³

4. Müslim özünəməxsus sənədlə Peyğəmbərdən (s) nəql edir:

"Həmişə mənim ümmətimdən bir qrupu Allahın əmrinin icrasına qalxacaq. Bir qrup isə onlara qarşı çıxacaq, onları xar etməyə çalışacaq. Allahın əmri çatıncayadək heç zaman onlara ziyan vura bilməyəcəklər və onlar qalib olacaqlar".⁴

"Ümmətin parçalanması" hədisləri

"Ümmətin parçalanması" ilə bağlı hədisləri üç yerə ayırmaq olar:

1. İki fırqəyə bölünmək;

Bəzi hədislər İslam ümmətinin iki fırqəyə bölünməsinə işarə vurur. Buna misal olaraq, Əhməd ibn Hənəblin "Müsnəd"⁵, Nəsəinin "əs-Sünən əl-kübra",⁶ Əbu Yəlanın "Müsnəd",⁷ Xətib

¹ "Bəqərə", 253.

² "Səhihi-Buxari", c. 8, səh. 151, "Kitab əl-itisam bi əl-kitab vəs-sünnə".

³ "Məcmə əz-zəvaid", c. 7, səh. 222, "Kitab əl-fitən".

⁴ "Səhihi-Müslim", c. 6, səh. 53, "Kitab əl-ışarə".

⁵ "Müsnəd-Əhməd", c. 3, səh. 25, 45, 79.

⁶ "Əs-Sünən əl-kübra" c. 5, səh. 158.

⁷ "Müsnədi-Əbu Yəla", c. 2, səh. 309.

Bağdadın "Tarixi-Bağdad"¹ və İbn Kəsin "əl-Bidayə və-n-nihayə"² Əbu Səid Xudri vasitəsi ilə Peyğəmbərdən (s) nəql etdikləri hədisi göstərmək olar. Hədisdə deyilir:

"Ümmətim iki firqəyə bölünəcək. Bu iki firqənin arasından bir qrup ortaya çıxacaq ki, haqq olan tərəf onlarla döyüşəcək".

Bu hədisi şərh edən əksər əhli-sünnə mənsubları etiraf etmişlər ki, haqq olan tərəfdən məqsəd Əli ibn Əbu Talib (ə), onun döyüşdükləri isə Müaviyə, Cəməl səhabələri və Nəhrəvan xəvaricidir.

Nəvəvi bu hədisi şərh edərkən deyir: "Hədis aydın şəkildə göstərir ki, Əli (ə) haqq, digər tərəf isə, yəni Müaviyə tərəfi zülmkar olmuşdur".

2. Üç firqəyə bölünmək;

Digər bir çox hədislər isə İslam ümmətinin üç firqəyə bölünəcəyindən xəbər verir. Lakin burada məsələyə başqa cəhətdən yanaşılmışdır. Təbərani özünəməxsus sənədlə Peyğəmbərdən (s) nəql edir: "Qiyamət günü yetdikdə ümmət üç firqəyə bölünəcək. Onlardan biri Allaha ixlasla ibadət edərlər. İkincisi, riyakarcasına ibadət edər. Üçüncüsü isə dünya malı əldə etmək üçün ibadət edər".³

Seyid ibn Təvus özünəməxsus sənədlə Əbuzər, Miqdad ibn Əsvəd və Salmandan nəql edir: "Biz Peyğəmbərin (s) yanında tək əyləmişdik. Bərd mühacirlərindən üç qrup bizim yanımıza gəldi. Peyğəmbər (s) buyurdu: "Məndən sonra ümmətim üç firqəyə bölünəcək. Onlardan biri haqq əhlidir. Batilə əsla qarışmaz. Onlar qızıla bənzəyirlər. Alovda əridildikcə daha da təmizlənir, xalisləşirlər. Onların imamı bu üç nəfərdən biridir. Bu o şəxsdir ki, Allah öz kitabından ona "إِمَامًا وَرَحْمَةً" sözləri ilə əmr etmişdir. Digər bir firqə batil əhlidir və hər növ haqdan uzaqdır. Onlar çürümüş dəmirə bənzəyirlər. Alovda əritdikcə pisliyi daha da üzə çıxır. Onların imamı bu üç nəfərdən biridir. Digər azğın bir firqə də var ki, bunların ikisi arasındadır. Nə o tərəfdəndir, nə də bu tərəfdən və Onların imamı bu üç nəfərdən biridir". Həzrətdən (s) haqq əhli və imamı haqqında soruşdum. Həzrət buyurdu: "O, pərhizkarların imamı Əli ibn Əbu Talibdir (ə)". Digər iki firqənin rəhbərlərinin adını çəkməkdən isə imtina etdi. Nə qədər israr etdiksə də demədi".⁴

3. Yetmiş neçə firqəyə bölünmək.

Bir sıra rəvayətlər ümmətin Peyğəmbərdən (s) sonra yetmiş neçə yerə parçalanacağına işarə vurur. Bu rəvayətlərin sayı çoxdur və "nicat tapacaq firqə" adı ilə məşhurlaşmışdır. Bu hədislər şiə və əhli-sünnə hədis qaynaqlarında yer almışdır. Aşağıda sözügedən hədislərin bir neçəsini diqqətinizə çatdırırıq:

a) Əhli-sünnə rəvayətləri;

Bu hədislər əhli-sünnə qaynaqlarında müxtəlif ibarələrlə, fərqli vasitələrlə nəql olunmuşdur:

1. Əbu Hüreyrə Peyğəmbərdən (s) nəql edir:

"Yəhudilər yetmiş bir (yaxud yetmiş iki) firqəyə bölündülər. İsovilər yetmiş bir (yaxud yetmiş iki) firqəyə parçalandılar. Mənim ümmətim isə yetmiş üç firqəyə bölünəcəkdir".⁵

Əbu Amir Abdullah ibn Lühəy deyir: "Biz, Müaviyə ibn Əbu Süfyanla həcc əməllərini yerinə yetirirdik. Məkkəyə çatdıqda günorta namazı zamanı Müaviyə dayandı və dedi:

¹ "Tarixi-Bağdad", c. 1, səh. 271-272.

² "əl-Bidayə və-n-Nihayə", c. 7, səh. 309.

³ "Möcam əl-əvsət", c. 5, səh. 209; "Şuəb əl-iman", Beyhəqi, c. 5, səh. 327.

⁴ "Ət-Təvarix", səh. 241; "əl-Yəqin", Seyid ibn Təvus, səh. 473; "Bihar əl-ənvar", c. 28, səh. 10, hədis: 16.

⁵ "Sünəni-Əbu Davud", c. 5, səh. 4, hədis: 4596; "Sünəni-Tirmizi", c. 5, səh. 25, hədis: 2640; "Sünəni-İbn Macə", c. 2, səh. 1321, hədis: 3991; "Müsnədi-Əhməd", c. 2, səh. 332; "Müstədrəki-Hakim", c. 1, səh. 61; "Səhihi-İbn Hibban", c. 7, səh. 62 və s.

“Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Həqiqətən, Tövrat və İncil əhli (yəhudi və xristianlar) öz dinlərində yetmiş iki firqəyə bölündülər. Tezliklə bu ümmət də yetmiş üç firqəyə, yəni müxtəlif həvəslərə bölünəcəklər. Onların birindən başqa qalan hamısı cəhənnəm əhlidir..."¹

3. Övf ibn Malik Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

"Yəhudilər yetmiş bir firqəyə bölündülər. Onlardan biri behiştə, yetmiş isə cəhənnəmdədir. İ səvilər yetmiş iki firqəyə bölündülər. Biri behiştə, yetmiş biri isə cəhənnəmdədir. And olsun Məhəmmədin (s) canı əlində olan Yaradana, mənim ümmətim də mütləq yetmiş üç firqəyə parçalanacaq. Onlardan biri behiştə, qalan yetmiş ikisi isə cəhənnəm alovunda olacaqdır". Soruşuldu: "Ey Allahın elçisi! Onlar kimlərdir?" Həzrət (s) buyurdu: "Həmin camaat".² 4. Övf ibn Malik Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: "Tezliklə ümmətim yetmiş neçə firqəyə parçalanacaq. Onların ən fitnə salanı məsələləri öz (şəxsi) fikirləri ilə müqayisə edənlərdir. Onlar halalı haram, haramı halal edənlərdir".³

5. Övf ibn Malik Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: "(Ey Övf!) Ümmətim, yetmiş üç firqəyə parçalandıqda sən necə olacaqsan? Onların biri behiştə, qalanları cəhənnəmdə olacaq".⁴

6. Abdullah ibn Əmr As Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

"Ümmətimin başına nə az, nə çox Bəni-İsrailin başına gələnlər gələcək. Hətta əgər Bəni-İsraildə kimsə anası ilə aşkar şəkildə günah iş görmüşsə, mənim də ümmətimdə belə olacaq. Həqiqətən, Bəni-İsrail yetmiş iki firqəyə parçalandı. Mənim ümmətim də yetmiş üç firqəyə bölünəcək. Onların biri istisna olmaqla, qalan hamısı cəhənnəm əhlidir". Soruşuldu: "Ey Allahın elçisi, onlar kimlərdir?". Həzrət (s) buyurdu: "Mənim və səhabələrimin olduğu (etiqa) olanlar".⁵

7. Ənəs ibn Malik Peyğəmbərdən (s) nəql edir: "Həqiqətən, Bəni-İsrail yetmiş bir firqəyə bölünmüşdür. Mənim ümmətim isə yetmiş iki firqəyə bölünəcək. Onların hamısı bu camaatın olduğu bir firqəni çıxmaq şərti ilə cəhənnəmə yuvarlanacaq".⁶

8. Əbu Əmama deyir: "Bəni-İsrail qövmü yetmiş bir firqəyə parçalandı. (Yaxud yetmiş iki firqəyə parçalandı). Lakin mənim ümmətimə bir firqə də artırılacaq. Onların bir qrupunu çıxmaqla qalan hamısı cəhənnəmdə olacaq".⁷

9. Səd ibn Əbu Vəqqas Peyğəmbərdən (s) nəql edir: "Bəni-İsrail yetmiş bir firqəyə bölündü. Günlər keçəcək, mənim ümmətim də bu qədər firqəyə parçalanacaq".⁸

10. Əbu Dərda, Əbu Əmama, Vasilə ibn Əscə və Ənəs ibn Malik Peyğəmbərdən (s) nəql edirlər: "Çəkişməni yığıdırın. Çünki Bəni-İsrail yetmiş bir, isəvilər isə yetmiş iki firqəyə bölündülər. Onların bir qrupunu çıxmaq şərti ilə qalan hamısı yollarını azmışlar". Soruşuldu: "Ya Peyğəmbər! Həmin bir qrup kimlərdir?" Buyurdu: "Mənim və səhabələrimin olduğu yolda olanlar. Allahın dinində mübahisə etməyənlər. O kəslər ki, tövhid əhlindən birini bağışlanmış

¹ "Sünəni-Əbu Davud", c. 5, səh. 5, hədis: 4597; "Sünəni-Darəmi", c. 2, səh. 158, hədis: 2521; "Müsənədi-Əhməd", c. 4, səh. 102; "Müstədrəki-Hakim", c. 1, səh. 128 və s.

² "Sünəni-İbn Macə", c. 2, səh. 1322, hədis: 3992; "əs-Sünnə", İbn Əbu Asim, c. 1, səh. 32, hədis: 63; "Müstədrəki-Hakim", c. 1, səh. 6 və s.

³ "Məcmə əz-zəvaid", c. 1, səh. 179; "Müstədrəki-Hakim", c. 4, səh. 430 və s.

⁴ "Məcmə əz-zəvaid", Heysəmi, c. 7, səh. 323.

⁵ "Sünəni-Tirmizi", c. 5, səh. 2641.

⁶ "Sünəni-İbn Macə", c. 2, səh. 1322; "əs-Sünnə", İbn Əbu Asim, c. 1, səh. 32.

⁷ "əs-Sünnə", İbn Əbu Asim, c. 1, səh. 34; "əl-Möcmə əl-kəbir", Təbərani, c. 8, səh. 321.

⁸ "Əş-Şəriə", Acüri, səh. 17.

günahına görə küfrdə ittiham etmirlər".¹ 11. Cabir ibn Abdullah Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

"Yəhudilər yetmiş bir dəstəyə bölündülər. Onların hamısı alovdadır. İsa vilər yetmiş iki firqəyə bölündülər. Onlar da hamısı alovdadırlar. Tezliklə mənim ümmətim də yetmiş üç firqəyə parçalanacaqlar. Onların birini çıxmaq şərtilə qalan hamısı alovda olacaqlar". Ömər ibn Xəttab dedi: "Ey Allahın elçisi, onların kim olduğunu mənə de". Həzrət buyurdu: "Böyük bir qrup".

12. Kəsir ibn Abdullah ibn Əmr ibn Zeyd atasından, o da öz atasından nəql edir: "Biz məsciddə Peyğəmbərin (s) yanında əyləşmişdik. Həzrət (s) buyurdu: "Şübhəsiz, siz nə az, nə çox keçmiş ümmətlərin keçdiyi yolları keçəcəksiniz. Onların gördüyü işi görəcəksiniz. Əgər bir qarış getmişlərsə, siz də bir qarış gedəcəksiniz. Əgər bir metr getmişlərsə, siz də bir metr gedəcəksiniz. Hətta əgər onlar kərtənkələ dəliyinə (yuvasına) girmişlərsə, siz də girəcəksiniz. Bilin, həqiqətən, Bəni-İsrail Musanın (ə) göstərişinin əksinə olaraq yetmiş bir firqəyə bölündü. Bir firqədən başqa hamısı azğın yoldadır. O, İslam və müsəlmanlardır. Həqiqətən, Bəni-İsrail həzrət İsa ibn Məryəmin (ə) istəyinin əksinə olaraq yetmiş bir firqəyə bölündü. Onların hamısı yolunu azmışlardır. Yalnız bir firqə istisnadır. O, İslam və müsəlmandır. Onlar (müsəlmanlar) da yetmiş iki firqəyə bölünəcəklər. Onlar hamısı yolunu azmışlardır. Yalnız bir firqə doğru yoldadır. O, İslam və müsəlmandır".²

Güman ki, hədisin son hissəsi İslam peyğəmbərinin (s) ardıcıllarına aiddir.

Hədislərin sənədinin tədqiqi

Birinci hədisin sənəd silsiləsində Məhəmməd ibn Əmrin olmasına görə "həsən" hədisdir. Lakin onun digər şahidləri olduğundan səhih hesab olunur. Buna görə də Tirmizi, Hakim Nişapuri, İbn Hibban, Şatibi, Süyuti və Albani onu səhih hesab etmişlər.³

İkinci hədisin sənəd silsiləsində Əzhər ibn Abdullah olduğundan "həsən" hədis sayılmasına baxmayaraq, şahidlərin mövcudluğu onu səhih hədislər sırasına qatmışdır. Buna görə də Hakim Nişapuri və Zəhəbi onu səhih hədis hesab etmişlər.

Üçüncü hədisin sənəd silsiləsində İbad ibn Yusif olduğundan "həsən" hədisdir.

Dördüncü hədisi Hakim Nişapuri səhih hesab etmişdir.

Beşinci hədisin sənəd silsiləsində Əbd əl-Həmid ibn İbrahim yer aldığından zəif hədis hesab olunur. Lakin İbn Hibban və İbn Həcər onu etibarlı rəvayətçi hesab etmişlər.

Altıncı hədisin sənəd silsiləsində Əbd əl-Rəhman ibn Ziyad ibn Ələm yer aldığından zəif hesab olunur. Çünki onun yaddaşı zəif olmuşdur və "mümkər" hədislər nəql etmişdir.⁴

Yeddinci hədisin nəql olunduğu bütün vasitələr Ənəs ibn Malikə gedib çıxdığı üçün zəifdir.

Səkkizinci hədis Qutn ibn Abdullah adlı rəvayətçisinin cahilliyinə görə zəifdir.

Doqquzuncu hədisin sənəd silsiləsində Musa ibn Übeydə olduğundan zəifdir.

Onuncu hədisin sənəd silsiləsində Kəsir ibn Mərvan Şami olduğundan batildir. Çünki o ciddi şəkildə zəifdir.⁵

¹ "Əl-Möcam əl-kəbir", Təbərani, c. 8, səh. 178.

² "Müstədrəki-Hakim", c. 1, səh. 129.

³ "Silsilə əl-hədis-səhihə", c. 1, səh. 403, hədis: 203.

⁴ "Təhziyət-ət-Təhziyət", c. 6, səh. 173.

⁵ "Əl-Muğni fi əz-züəfa", Zəhəbi, c. 1, səh. 363.

On birinci hədis Hafiz ibn Həcərə görə zəifdir. Çünki onun sənəd silsiləsində adı çəkilməyən rəvayətçi var.¹

On ikinci hədis də Kəsir ibn Abdullahın sənəd silsiləsində yer aldığına görə zəifdir.

b) "Ümmətin parçalanması" hədisi şiə qaynaqlarında.

Şiə hədis qaynaqlarında da "ümmətin parçalanması" və "nicat tapacaq firqə" hədisinə işarə vurulmuşdur. Aşağıda bu hədislərin bir neçə nümunəsini diqqətinizə çatdırırıq:

1. Şeyx Səduq özünəməxsus sənədlə İmam Hüseyndən (ə) Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: "Yəhudilər yetmiş bir firqəyə bölündülər. Onların bir firqəsi behiştə, digər yetmiş firqəsi isə cəhənnəmə gedəcəkdir. Xristianlar yetmiş iki firqəyə bölündülər. Onların bir firqəsi behiştə, digər yetmiş bir firqəsi isə cəhənnəmə gedəcəkdir. And olsun Məhəmmədin (s) canı ixtiyarında olana! Mənim ümmətim yetmiş üç firqəyə bölünəcəkdir. Onların bir firqəsi behiştə, digər yetmiş iki firqəsi isə cəhənnəmə gedəcəkdir".²

2. Əli ibn Xəzzaz özünəməxsus sənədlə İmam Əlidən (ə) Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: "Tezliklə ümmətim yetmiş üç firqəyə bölünəcək. Onlardan yalnız bir firqə nicat tapacaq. Digərləri isə məhv olacaqlar. Nicat tapacaq firqə siz Əhli-beytin (ə) vilayətinə tapınan, elminizdən faydalanan, öz (şəxsi) rəyi ilə müqayisə etməyənlərdir. Onlar cəzalandırılmayacaqlar".³

3. Şeyx Tusi özünəməxsus sənədlə İmam Əlinin (ə) qabaqcıl yəhudilərdən biri ilə söhbətini nəql edir:

Həzrət soruşdu: "Neçə dəstəyə bölündünüz?" O, dedi: "Filan filan dəstəyə". Həzrət (ə) buyurdu: "Ey yəhudi qardaş, yalan deyirsən". Sonra üzünü camaata tutub buyurdu: "And olsun Allaha, əgər mənim üçün kürsü (qəzavət kürsüsü) açsalar, Tövrət əhli arasında Tövrata uyğun, İncil əhli arasında incilə uyğun, Zəbur əhli arasında Zəbura uyğun, Quran əhli arasında Qurana uyğun hökm edəcəyəm. Ey camaat! Yəhudilər yetmiş bir firqəyə parçalandılar. Onların biri nicat tapacaq və behişt əhlidir. Yetmişi isə cəhənnəm alovundadırlar. Bunlar, Musanın (ə) canişinini Yuşə ibn Nunun ardıcıllarıdır. Xristianlar yetmiş iki firqəyə bölündülər. Yetmiş bir firqə cəhənnəm alovunda, bir firqə isə behiştədir. Bunlar (behiştə olanlar), İsanın (ə) canişinini Şəmunun ardıcıllarıdır. Tezliklə bu ümmət də yetmiş üç firqəyə bölünəcək. Onlardan yetmiş ikisi cəhənnəm, biri isə behişt əhli olacaq. Onlar (behiştə olanlar), həzrət Məhəmmədin (s) canişininin ardınca gedənlər olacaqlar". Bu zaman həzrət (ə) əlini sinəsinə vurdu və buyurdu: "Yetmiş üç firqənin on üçü mənim sevgimi (məni sevdiklərini) iddia edirlər. Lakin onların biri behiştədir. Onlar doğru yolda olanlardır. On iki firqə isə cəhənnəm əhlidir".⁴

4. Şeyx Müfid özünəməxsus sənədlə Əbu Əqildən nəql edir:

Biz həzrət Əmir əl-Mömininin (ə) yanında əyləşmişdik. Həzrət (ə) buyurdu: "Şübhəsiz, bu ümmət yetmiş üç firqəyə bölünəcək. And olsun canım əlində (ixtiyarında) olan (Yaradana), mənə tabe olan, ardımca gələnlərdən başqa digər bütün firqələr yollarını azmışlar".⁵

5. Ərbili İmam Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Bu ümmət yetmiş üç firqəyə bölünəcək. Onlardan yetmiş ikisi cəhənnəm alovunda, biri isə behiştə olacaq. Onlar Allahın haqlarında "hidayət olunmuşlar, haqqa qayıtmışlar" buyurduğudur".⁶

6. Şeyx Səduq özünəməxsus sənədlə Peyğəmbərdən (s) nəql edir:

¹ "Əl-Kafi əş-şaf", səh. 63, hədis: 17.

² "Xisal", Səduq, səh. 585.

³ "Kifayə əl-əsər", Xəzzaz Qumi", səh. 155.

⁴ "Əmali", Tusi, səh. 523; "Əl-Üsul əl-kafi", Kuleyni, c. 8, səh. 224.

⁵ "Əmali", Şeyx Müfid, səh. 213.

⁶ "Kəşf əl-ğümmə", Ərbili, c. 1, səh. 328.

"Həqiqətən, Bəni-İsrail yetmiş bir firqəyə parçalandı. Onların yetmiş firqəsi həlak oldu, biri isə nicat tapdı. Həqiqətən mənim ümmətim yetmiş iki firqəyə bölünəcək. Onlardan yetmiş biri həlak, biri isə xilas olacaq". Soruşuldu: "Ey Allahın rəsulu, o bir firqə kimlərdir?". Həzrət (s) buyurdu: "Camaat, camaat, camaat".

Şeyx Səduq hədisi izah edərkən yazır: "Camaatdan məqsəd haqq əhlidir. Hətta az olsalar belə. Çünki Peyğəmbərdən (s) nəql olunan digər bir rəvayətdə deyilir: "Mömin təklikdə höccətdir və mömin təklikdə camaatdır".¹

7. Əyyaşi özünəməxsus sənədlə Peyğəmbərdən (s) nəql edir: "Musanın (ə) ümməti yetmiş bir firqəyə bölündü. Onların yetmiş firqəsi alovda, biri isə behiştədir. İsanın (ə) ümməti yetmiş iki firqəyə bölündü, biri behiştə, digərləri isə cəhənnəm alovundadırlar". Soruşuldu: "Ey Allahın rəsulu! Onlar kimlərdirlər?" Həzrət (s) buyurdu: "Camaat, camaat".²

8. Şeyx Səduq özünəməxsus sənədlə Abdullah ibn Ömərən Peyğəmbərdən (s) belə nəql etdiyini yazır: "Tezliklə, ümmətimin başına Bəni-İsrailin başına gələnlər gələcək. Bəni-İsrail yetmiş iki firqəyə bölündü. Mənim ümmətim də yetmiş üç firqəyə, onlardan bir firqə artığına bölünəcək. Onların yalnız birini çıxmaq şərti ilə hamısı cəhənnəm alovunda olacaqlar". Soruşuldu: "O, bir millət hansıdır?". Həzrət (s) buyurdu: "Mənim və səhabələrimin bu gün olduğu inanclarda olanlar".³

Məclisi bu hədisi Səduqdan nəql etmişdir. Lakin hədisin sonunda deyilir: "Onlar bu gün mən və Əhli-beytimin (ə) olduğu əqidədə olanlardır".⁴

Hədisin səhih olduğu haqqında etiraflar.

Bir qrup əhli-sünnə alimi "Ümmətin parçalanması" hədisinin doğru olduğunu etiraf etmişlər:

1. Tirmizi - "əl-Came əs-səhih". O deyir: "Həsən, səhih hədisdir".

2. Hakim Nişapuri - "əl-Müstədrək əla əs-səhiheyin". O deyir: "Bu hədisə "üsul" hədis kitablarında çox rast gəlirik".

3. Zəhəbi - "Təlxis əl-müstədrək".

4. İbn Hibban - "əs-Səhih".

5. Şatibi - "əl-İtisam".

6. Süyuti - "əl-Came əs-səğir".

7. Albani - "Silsilə əl-əhadis əs-səhihə".

8. İbn Teymiyyə - "İqtiza əs-sirat əl-müstəqim" (c. 1, səh. 118).

9. Təbərani - "əl-Möcəm əl-kəbir".

10. Əllamə Mənavi - "Feyz əl-Qədir"⁵ (hədisin mütəvatir olduğunu bildirmişdir).

11. Səffarini - "Ləvami əl-ənvar əl-bəhiyyə".

"Ümmətin parçalanması" hədisi iki firqəyə görə

Bəzi şiə və əhli-sünnə alimləri "Ümmətin parçalanması" hədisinin mütəvatir olduğunu bildirmişlər:

1. Muqbili - "əl-Elm əş-şamix".⁶

¹ "Xisal", Səduq, səh. 584.

² "Təfsiri-Əyyaşi", c. 1, səh. 331.

³ Məani əl-əxbar", Səduq, səh. 323.

⁴ "Bihar əl-ənvar", c. 28, səh. 4.

⁵ "Feyz əl-Qədir", c. 2, səh. 21.

⁶ "Əl-Elm əş-şamix", Muqbili, səh. 414.

O, deyir: "Ümmətin yetmiş üç firqəyə parçalanması ilə bağlı hədislər çoxdur. Belə ki, onların bəzisi digərlərini gücləndirir. Nəticədə onun mənasının həyata keçəcəyinə şübhə qalmır".

2. Məhəmməd ibn Əqil - "Təqviyə əl-iman".¹ O, yazır: "Ümmətin yetmiş üç firqəyə bölünməsi hədisi müxtəlif yollarla nəql olunmuşdur. Əksər hədis alimləri onu nəql etmişlər. Bəzi rəvayətlər digərlərinin doğruluğuna inam yaradır".

3. Süyuti - "əl-Came əs-səğir".²

4. Kəttani - "Nəzm əl-mütənasir min əl-hədis əl-mütəvatir".³

5. Seyid Nemətullah Cəzairi - "əl-Ənvar ən-nömaniyyə".⁴

Həqiqi, yoxsa məcazi mənə

Bu hədislərin hansı mənanı daşdığı haqqında bir neçə ehtimal irəli sürülmüşdür:

1. 71, 72 və 73 rəqəmləri həqiqi mənada işlənmişdir. Həqiqətən, İslam peyğəmbərinin (s) ümməti bu qədər firqəyə bölünmüşdür. Buna görə də bəzi müəlliflər bu firqələri saymağa, hər birinin etiqadlarını, adlarını müəyyənləşdirməyə çalışmışlar.

2. Məqsəd həqiqi rəqəmlərdir. Amma hələ tamamlanmamışdır. Həzrət Mehdiyin (ə.c.) zühurunadək vaxt var və bu rəqəm tamamlanacaq.

3. Bu rəqəmlər məcazi mənada işlənmişdir və mübaligə üçündür. Çünki ərəblər yetmiş rəqəmini mübaligə üçün işlədirlər. Quranda Peyğəmbərə (s) müraciətlə buyrulur: "(*Ya Peyğəmbərim!*) *Onlar (o münafiqlər) üçün istər bağışlanma dilə, istər diləmə; onlar üçün yetmiş dəfə bağışlanma diləsən də, yənə Allah onları bağışlamayacaq. Bu onların Allahı və Onun Peyğəmbərini inkar etmələrinə görədir. Allah fasiq tayfanı doğru yola yönəltməz!*" ("Tövbə", 80) Bəllidir ki, burada məqsəd bağışlanma diləməyin şişirdilməsi, mübaiğəsidir. Hədisdə ona əlavə olunan "üç" rəqəmi isə parçalanmanın daha çox olacağını göstərmək üçündür və göstərmək istəyir ki, İslam ümmətində parçalanma öncəki iki ümmətə nisbətdə daha çox olacaq.

"Ümmətin parçalanması" hədislərinin ümumi tədqiqi

Sözügedən hədislərin məcmusundan bir neçə məsələ aydınlaşır:

1. Bu hədisin müxtəlif ibarələrlə, müxtəlif vasitələrlə nəql olunmasından məlum olur ki, çox məşhur hədisdir. Buna görə də bu hədisin əksər mötəbər əhli-sünnə hədis toplularında yer almasının şahidi oluruq. Hətta bəzi hədisçilər onun üçün ayrıca fəsil ayırmışlar.

2. Hədisin zəif və uydurma vasitələrinə müraciət etdikdə görürük ki, bəzi yalançıların xəyanətindən amanda qala bilməmişlər. Buna görə də öz istəklərinə uyğun olaraq əlavələr etmiş, öz məqsədlərinə çatmağa çalışmışlar. Bu, sözügedən hədislərin ümumi xalq yanında məşhur olduğundan irəli gəlir.

Əlavələr olunan hədislərdən biri İbn Əbu Asimin "əs-Sünnə" kitabında nəql etdiyi hədisdir. Həmin hədisin sonunda deyilir: "Onların ən azgını, ən xəbisi şübhəli qəbul edən, yaxud şübhəli məzhəbidir".⁵ Bir halda ki, "əs-Sünnə" kitabını tədqiq edən Nasir əd-Din Albani yazır: "Onun sənədi zəifdir. Onun rəvayətçiləri Leys ibn Əbu Səlimdən başqa hamısı etibarlıdır. Çünki o,

¹ "Təqviyə əl-iman", Məhəmməd ibn Əqil", səh. 125.

² "Feyz əl-qədir", c. 2, səh. 27.

³ "Nəzm əl-mütənasir min əl-hədis əl-mütəvatir", səh. 45.

⁴ "Əl-Ənvar ən-nömaniyyə", c. 2, səh. 213.

⁵ "Əs-Sünnə", Əmr ibn Əbu Asim, səh. 467, hədis: 995.

zəifdir və hədislərdə dəyişiklik aparandır. Hədis şübhəlik haqqında deyiləni çıxmaq şərti ilə səhihdir".

Həmçinin ibn Bəttə "əl-İbanə" kitabında bu hədisi nəql etmişdir. Hədisin sonunda deyilir: "Onların ən azgını və şərliyi özünü bizə (Əhli-beytə) aid edənlərdir. Bu firqənin nişanəsi Əbu Bəkr və Ömərə nalayiq sözlər deməkdir".¹ Bir halda ki, bu sənəd silsiləsində Səvadə ibn Sələmə yer almışdır və "rical" kitablarında ondan əsər-əlamət yoxdur. Buna görə də onun sənədi olduqca zəifdir.

İradlara cavab

"Ümmətin parçalanması" hədisi ilə bağlı müxtəlif iradlar irəli sürülmüşdür. Aşağıda onlardan bir neçəsini diqqətinizə çatdırırıq:

1. İbn Həzm bu hədis haqqında deyir: "Bu hədis sənəd baxımından əsla səhih nəzərə çarpmır".²

Cavab: Öncə də qeyd olunanlardan bəlli olur ki, ümmətin parçalanması ilə bağlı hədislərin bəzisi kifayət qədər etibarlı sənədə malikdir. Bir çox əhli-sünnə alimləri onun doğru olduğunu etiraf etmiş, müxtəlif sənədlərin bir-birini təsdiq etdiyini bildirmişlər.

2. Bu hədis mətn baxımından qarışıqdır. Müxtəlif ibarələrlə nəql olunmuşdur. Onun mətnləri bəzən az, bəzənsə çoxdur. Buna görə də etibardan düşmüşdür.

Cavab: Hədisin mətni yalnız mənanın nəql olunduğu üçün fərqlidir. Lakin bir məsələdə bu rəvayətlərin hamısı yekdildir və o, İslam ümmətinin müxtəlif firqələrə bölünəcəyidir.

3. Şövkani yazır: "Hədisin sonunda qeyd olunan "bir firqədən başqa qalan digər firqələr cəhənnəmdədir" ibarətini bir çox hədisşünaslar zəif hesab etmişlər. İbn Həzm demişdir ki, bu əlavə uydurmadır".³

Cavab: İnsafla desək, bu ibarə bir çox səhih sənədli rəvayətlərdə öz əksini tapmışdır. Buna görə də onu uydurma adlandırmaq olmaz.

4. Bəziləri deyirlər: "Bu hədisə görə ümmətin böyük əksəriyyəti cəhənnəmə getməlidir və müsəlmanlar arasında ixtilaf və təfriqə qiyamətədək davam etməlidir".

Cavab: Hədisin sənədi düzgün olduğdan sonra onun ifadə etdiyi məna da qəbul olunur. Oxşar taleyi keçmiş ümmətlər də yaşamışlar. Misal üçün, biz bunu Nuhun qövminə müşahidə edirik.

5. Əbd ər-Rəhman Bədəvi deyir: "İkinci, hətta üçüncü əsrə aid kitablarda bu hədisdən əsər-əlamət yoxdur. Əgər bu hədis səhih olsaydı, keçmiş alimlərin də kitabında olardı".⁴

Cavab: Bu irad onun qələmindən irəli gələn yanlışdır. Çünki bu hədisi Əbu Davud (vəfatı: h.q. 276), Əhməd ibn Hənbəl (vəfatı: h.q. 241), Tirmizi (vəfatı: 275) və İbn Macə (vəfatı: 276) nəql etmişlər. Bunların hamısı üçüncü əsrə aiddirlər.

6. Bu hədislər "rəhm edilmiş ümmət" hədisləri ilə ziddiyyət təşkil edir. Əhməd ibn Hənbəl özünəməxsus sənədlə Peyğəmbərdən (s) nəql edir: "Həqiqətən, mənim ümmətim mərhəmət göstərilmiş ümmətdir. Axirətdə ona əzab verilməyəcək. Onların yeganə əzabı dünyada müharibə və döyüşdür".⁵

¹ "Əl-İbanə" c. 1, səh. 229.

² "Əl-Fisəl", İbn Həzm, c. 1, səh. 138.

³ "Fəth əl-qədir", Şövkani, c. 2, səh. 59.

⁴ "Məzahib əl-İslamiyyin", Əbd ər-Rəhman Bədəvi, c. 1, səh. 34.

⁵ "Müsnədi-Əhməd", c. 4, səh. 410.

Cavab: Birincisi, sözügedən hədis (ümmətin firqələrə bölünməsi ilə bağlı hədis) hər iki firqənin bir çox alimləri tərəfindən mütəvatir olaraq dəyərləndirilmişdir. Lakin "rəhm edilmiş ümmət" hədisi isə vahid xəbərdir. Ziddiyyət olduqda vahid xəbər mütəvatir xəbəri üstələyə bilməz.

İkincisi, "rəhm edilmiş ümmət" hədisi kimlənsə bərzəxdə cəzalandırılmayacağına dəlalət etmir.

Üçüncüsü, məgər dünya əzabı azdırmı?

Dördüncüsü, axirətdə əzab verilməsindən məqsəd budur ki, nəhayət, bu ümmətin hamısı behiştə gedəcək. Hərçənd ki, bir çoxları cəhənnəmdə cəzalarını çəkdikdən sonra behiştə gedəcəklər.

Beşincisi, "rəhm edilmiş ümmət" hədisinə geniş mənada əməl etmək qəti əqli və nəqli dəlillərlə üst-üstə düşür. Çünki ümməti günaha rəğbətləndirir. Quran ayələri ilə də üst-üstə düşür. Çünki Allah, əmrlərinə boyun əyilmədiyi təqdirdə ümməti hədələyir, cəzalandıracağını bildirir. Bundan başqa, "Hovuz" hədisində aydın şəkildə bildirilir ki, bir çox Peyğəmbər (s) səhbələri cəhənnəmə aparılacaqlar. Hətta Peyğəmbərin (s) vasitəçiliyinin belə faydası olmayacaq.¹

Altıncısı, "rəhm edilmiş ümmət" hədisində Peyğəmbər (s) buyurur: "Mənim ümmətim rəhm olunmuş ümmətdir". Lakin ümmətim firqələrə bölünəcəyini göstərən hədislər isə yetmiş iki firqənin cəhənnəmə gedəcəyini, bir firqəninə xilas olacağını bildirir. Buradan bəlli olur ki, Peyğəmbərin (s) əsl ümməti həmin nicat tapacaq firqədir. Çünki həqiqətən ümmətdən o şəxs hesab olunur ki, ona müti olsun. Burada yalnız müsəlman adının üstündə olması həlledici amil deyil.

7. Bəzi hədislərin sətri mənasından anlaşılır ki, ümmət arasında ixtilaf əzaba yox, mərhəmətə səbəb olacaqdır. İbn Abbasdan Peyğəmbərin (s) belə buyurduğu nəql olunmuşdur: "... Və səhabələrimin ixtilafı sizin üçün rəhmətdir".²

Cavab: Birincisi, bu rəvayətin sənədi mötəbər deyil. Hətta İbn Həzmin nəql etdiyinə görə, bu kəlam hədis deyil.³

Albani deyir: "Ümmətimin ixtilafı rəhmətdir" hədisi əsassızdır. Hədisçilər onun üçün sənəd tapmağa çox çalışsalar da müvəffəq ola bilməmişlər...". Sübki demişdir: "Hədisçilərə görə bu hədis məşhur deyil. Mən onun üçün səhih, zəif və ya uydurma sənəd tapmadım ...".⁴

İkincisi, bu hədisin doğruluğunu göstərən sənəd olsa belə, onu ümmətin firqələrə bölünməsinə göstərən hədislərə uyğun şəkildə izah etmək olar.

Məhəmməd ibn Şərbili "Muğni əl-mühtac" əsərində yazır: "Hədisdə deyilir ki, "ümmətimin ixtilafı rəhmətdir". Həlimi bunu məqsəd ixtilafı, peşə fərqləri kimi izah etmişdir".⁵

Həmçinin hədisdə "ixtilaf" ifadəsində məqsədin get-gəl, ümmətin görüşmək, bir-birindən faydalanmaq üçün get-gəli olması mümkündür. Bəzi Əhli-beyt (ə) rəvayətlərində də bu mənaya işarə vurulmuşdur.

Şeyx Səduq özünəməxsus sənədlə Əbd əl-Mömin Ənsaridən İmam Sadiqin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Bir qövüm Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: "Ümmətimin ixtilafı rəhmətdir". Onlar doğru deyirlər". Soruşdum: "Əgər ixtilafı rəhmətdirsə, bir yerə yığılmaqları (yekdillikləri) əzabdırmı?" Həzrət (ə) buyurdu: "Məsələ səninin və başqalarının başa

¹ "Səhihi-Buxari", Kitab əl-fitən, c. 8, səh. 148.

² "Kəşf əl-xifa", Əculi, c. 1, səh. 64-65.

³ "Əl-İhkam min fi əl-əhkam", c. 5, səh. 64.

⁴ "Silsilə əhadis əz-zəifə", Albani, c. 1, səh. 141.

⁵ "Muğni əl-mühtac", Məhəmməd Şərbini, c. 4, səh. 213.

düşdüyü kimi deyil. Məsələ Allahın da kəlamında buyurulduğundan ibarətdir. Allah buyurur: *“Bari, hər tayfadan bir dəstə (elm öyrənmək, sonra da onu dindəşlarına öyrətmək üçün) səfər çıxsın ki, qayıtdığı zaman onları (Allahın əzabı ilə) qorxutsun. Bəlkə, onlar (əldə etdikləri biliklər sayəsində yaramaz işlərdən, nalayiq hərəkətlərdən) çəkinsinlər!”* (“Tövbə”, 122) Demək, Allah onlara Peyğəmbərin (s) yanına göçməyi, get-gəl edərək ondan (s) elm öyrənməyi, sonra öz qövmünün yanına qayıdıb onları məlumatlandırmağı əmr edir. Məqsəd dində ixtilaf, haçalanma yox, ölkə və şəhərlərdən get-gəl etməkdir. Çünki şübhəsiz, Allahın dini birdir”.¹

8. Bəzi rəvayətlərdə Peyğəmbərin (s) bütün ümmətini behişt əhli adlandırdığı göstərilir.

Heysəmi Abdullah ibn Əmrədən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: "Elə bir ümmət yoxdur ki, onun bəzi fərdləri cəhənnəmdə, bəzisi isə behiştə olmasın. Mənim ümmətimin isə bütün fərdləri behiştə olacaqlar".²

Cavab: Birincisi, İbn Həcər Heysəminin etirafına görə bu hədisin sənəd silsiləsində Əhməd ibn Məhəmməd ibn Həccac ibn Düşdeynin yer aldığına görə zəifdir.³ Zəhəbi "Mizan əl-etidal" əsərində onu məşhur yalançı adlandırmışdır.⁴

İkincisi, "rəhm olunmuş ümmət" hədisi haqqında qeyd etdiyimiz iradlar bu hədisə də aiddir.

Əhli-Sünnəyə görə nicat tapacaq firqə

Əhli-sünnə sözügedən hədislərdəki nicat tapacaq firqəni özünə aid etmiş və özünü nicat əhli hesab etmişdir. Öz iddialarını əsaslandırmaq üçün həmin rəvayətlərin son hissəsini - "mənim və səhabələrimin olduğu inanclar", "camaat", "İslam və camaat" və "böyük bir qrup" ifadələrini sübut göstərmişlər. Aşağıda göstərilən sübutların cavablarını diqqətinizə çatdırırıq:

1. Bu əlavələr ümmətin parçalanması ilə bağlı hədislərin əksəriyyətində yoxdur. Əgər Peyğəmbərin (s) məqsədi onları bəyan etmək olsaydı, bütün hədislərdə deyilərdi. Bütün hədislərdə qeyd olunmadığına görə bəlli olur ki, bu əlavələr rəvayətçilərin öz sözləridir.

2. Yuxarıdakı əlavə izahlar qeyd olunan bütün hədislərin zəif olması nəzərə çarpır. Öncə də buna işarə vurduq.

3. Bir çox ayələrdə çoxluq məzəmmət olunmuş, pislənmiş və bildirilmişdir ki, Allahın çox az bəndəsi şükr edəndir. Buna görə də "böyük bir qrup", "camaat" ifadələrini haqqın meyarı kimi qəbul etmək olmaz.

4. Albani sonunda "mən və səhabələrimin olduğu inanclarda" ibarəsi yer alan hədislər haqqında yazır: "Əqili onu zəif hədislər sırasında qeyd etmişdir. O, bu hədisi Abdullah ibn Süfyan vasitəsi ilə Yəhyadan nəql etmişdir. Əqili demişdir ki, onun hədisini əsas götürmək olmaz".⁵

5. Bəzi səhih sənədli hədislərdən aydın olur ki, bəzi səhabələrin problemi olmuşdur. Ədalətli olmamışlar. Buna görə də onların hamısını nicat tapacaq firqəyə daxil etmək olmaz.

6. "Müstədrəki-Hakimdə deyilir: "Mənim və səhabələrimin bu gün olduğu (dində) olanlar". Yəni vəfatımdan qabaqkı dövrü nəzərdə tuturam. Bu söz, İslam ümmətinin arasında ixtilaf və təfriqə olacağını göstərir. Məlumdur ki, səhabələr Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra əsla hamısı bir qrupu təmsil etməmişlər.

¹ "İləl əş-şərai", Səduq, c. 1, səh. 85.

² "Məcmə əz-zəvaid", c. 10, səh. 69.

³ Yenə orada.

⁴ "Mizan əl-etidal", Zəhəbi, say: 538.

⁵ "Silsilə əhadis əs-səhihə", c. 1, səh. 407.

7. Sonunda "camaat" ifadəsi qeyd olunan hədisə gəlinəcə, "camaat" sözündə məqsəd, hətta az olsa belə haqq əhlidir. Əmir əl-Möminindən (ə) nəql olunan bir hədisdə deyilir: "Camaatdan məqsəd az da olsa haqq əhlidir".¹

Abdullah ibn Məsuddan nəql olunur: "Həqiqətən, camaat haqqa müvafiq olanlardır. Hərçənd ki, sən tək olmuş olasan".²

Bunu Quran ayələri də təsdiq edir. Çünki haqqa tapınanların az olduğunu göstərir. Allah-taala buyurur: "*Biz sizə haqqı gətirmişdik, lakin sizin əksəriyyətiniz haqqı xoşlamırdı*".³

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "İslam qərəcəsinə zühur etdi. Tezliklə qərəcəsinə zühur etdiyi kimi yenə qərəcəsinə geriyə dönəcə. Demək, xoş qərəcələrin halına".⁴

8. "Böyük bir qrup" ifadəsi yer alan hədislər hamısı sənəd baxımından zəifdir. Necə ki, öncə də qeyd etdik.

Şiə məzhəbinə görə nicat tapacaq firqə

Quran ayələri bir-birini təfsir etdiyi kimi hədislər də bir-birini təfsir edir. Belə ki, əgər bu və ya digər rəvayətdə nümunə göstərilməyibsə, digər rəvayətlər bu baxımdan onu aydınlaşdırır. Aşağıda sözügedən rəvayətin nümunələrini aydınlaşdıran digər rəvayətləri diqqətinizə çatdırırıq:

1. "Səqəleyn" hədisi. Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Ey camaat! Həqiqətən, sizin aranızda iki qiymətli şey qoyub gedirəm. Onlara tapınsanız, əsla yolunuzu azmazsınız. Onlar, Allahın kitabı və Əhli-beytim (ə) olan itrətimdir".⁵

Hər iki məzhəb tərəfindən qəbul olunan səhih sənədli bu hədisdə Peyğəmbər (s) nicat tapacaq firqənin yalnız Qurana və Əhli-beytə (ə) tapınanlar olduğunu bildirir.

İmam Hafiz Həsən ibn Məhəmməd Sənani (h. q. 650) "Əş-Şəms əl-münirə" kitabında Peyğəmbərdən (s) nəql edir:

"Qardaşım Musanın (ə) qövmü yetmiş bir firqəyə bölündü. Qardaşım İsanın (ə) ümməti yetmiş iki firqətə bölündü. Tezliklə, mənim də ümmətim yetmiş üç firqəyə bölünəcə. Birini çıxmaq şərtilə qalan hamısı həlak olacaq".

Həzrətin (s) bu sözünü eşitdikdə müsəlmanların səsi ucaldı. Ucadan ağladılar. Üzlərini Peyğəmbərə (s) tutub dedilər: "Ey Allahın rəsulu! Sizdən sonra nicat yolunu necə tapaq? Nicat tapacaq firqəni necə tanıyaq, ona necə etimad göstərək?" Həzrət (s) buyurdu: "Mən sizin aranızda elə bir şey qoymuşam ki, ona tapınsanız əsla yolunuzu azmayacaqsınız. Bu, Allahın kitabı və Əhli-beytimdir (ə). Həqiqətən, mərhəmətli və bilici Allah mənə bildirmişdir ki, onlar hovuz kənarında mənə tərəf gəlinəcəyədək bir-birindən ayrılmayacaqlar".⁶

2. "Səfinə" hədisi. Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Bilin ki, həqiqətən, Əhli-beytimin (ə) misalı Nuhun (ə) gəmisidir. Kim ona minsə xilas olacaq. Minməyənlərisə qərğ olacaqlar, həlak olacaqlar".⁷

Bu hədis səhih sənədlərlə mütəvatir şəkildə əhli-sünnə və şiə qaynaqlarında öz əksini tapmışdır. Hədisdən bəlli olur ki, yalnız Peyğəmbərdən (s) sonra onun Əhli-beytinə (ə) tapınan, onları önə keçirən firqə nicat tapacaqdır.

¹ "Məani əl-əxbar", Şeyx Səduq, səh. 135.

² "Əl-Həvadis vəl-bə'd", Əbu Şamə, səh. 22.

³ "Zuxruf", 78.

⁴ "Səhihi-Müslim", c. 1, səh. 90.

⁵ "Sünəni-Tirmizi", c. 5, səh. 621.

⁶ "Əş-Şəms əl-münirə", Sənani, say: 1706.

⁷ "Müstədrəki-Hakim", c. 3, səh. 151.

3. Təhlükəsizlik hədisi: Hakim Nişapuri İbn Abbasdan Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Ulduzlar insanları (dəryada) azmaqdan qoruyur. Mənim Əhli-beytim isə ümməti ixtilafdan qoruyur. Əgər ərəb qəbilələrindən biri onlara qarşı çıxarsa, öz aralarında ixtilaf düşər və şeytan firqəsi sayırlar”¹.

Bu səhih sənədli hədisdə Peyğəmbər (s) camaatı təfriqədən, azgınlıqdan, ixtilafdan amanda qalmaq üçün Əhli-beytə (ə) tapınmağa çağırmış və Əhli-beytin (ə) ardıcılığını nicat tapacaq firqə hesab etmişdir.

4. "On iki xəlifə" hədisi. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Məndən sonra on iki xəlifə olacaqdır. Onların hamısı Qüreyşdəndir”².

Bu hədisdən məlum olur ki, nicat tapacaq firqə qiyamətədək on iki imamlı olacaq.

5. İmam Əlinin (ə) şiələrinə müjdə verən hədislər. Əhli-sünnədən İbn Həcər Heysəmi və başqaları nəql edirlər ki, “*İman gətirib yaxşı əməllər edənlər isə yaradılmışların ən yaxşılardır*” (“Bəyyinə”, 7) ayəsi nazil olduqdan sonra Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) müraciətlə buyurdu: “Ayədə məqsəd sən və sənin şiələrinsən”.³

Bu hədisdə və eləcə də eyni məzmunu daşıyan digər hədislərdə Peyğəmbər (s) şiə məzhəbini “*ən yaxşılari*”n yeganə nümunəsi olduğunu bildirmişdir.

6. Əllamə Mir Məhəmməd Saleh Tirmizi "Mənaqibi-Mürtəzəvi" əsərində "Bəhr əl-mənaqib" və İbn Mərdəveyhin "Mənaqib" kitabından İmam Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Bu ümmət yetmiş üç firqəyə bölünəcək. Onlardan yetmiş ikisi cəhənnəm alovunda, biri isə behiştə olacaq. Allah onlar haqqında buyurmuşdur: “*Yaratdıqlarımız içərisində bir zümrə də vardır ki, onlar insanları haqq yola aparır, (haqqı rəhbər tutaraq onlar arasında) ədalətlə hökm edirlər*”.⁴

---

¹ “Müstədrəki-Hakim”, c. 3, səh. 149.

² “Səhihi-Buxari”, əl-İstixlaf babı.

³ “Əs-Səvaiq əl-mühriqə”, səh. 96; “əd-Dürr əl-mənsur”, c. 6, səh. 589; “Cəmə əl-bəyan”, c. 30, səh. 264.

⁴ “Əraf”, 181.

Mündəricat

HAQQIN İZİ İLƏ	1
Müəllif: Əli Əsgər Rizvani	1
Çevirən: Maqsud Sayıl	1
GİRİŞ	2
ŞİƏLİYİN YARANMASI	3
MÜXALİFLƏRƏ BİR NEÇƏ SÖZ	3
“TƏŞƏYYÖ” (ŞİƏLİK) SÖZÜNÜN LÜĞƏT MƏNASI	4
“TƏŞƏYYÖ” ANLAYIŞI TERMİN KİMİ	4
ŞİƏLİYİN YARANMASI	4
ŞİƏLİYİN YARANMA SƏBƏBLƏRİ	6
BİRİNCİ AMİL	7
ƏLİNİN (Ə) İMAMƏT VƏ VİLAYƏTİNİ GÖSTƏRƏN AYƏLƏR	7
İKİNCİ AMİL	9
ƏHLİ-BEYİN (Ə) İMAMƏTİNİ GÖSTƏRƏN AYƏLƏR	9
ÜÇÜNCÜ AMİL	10
ƏHLİ-BEYİN (Ə) DİNİ İDEALLAR OLDUĞUNU GÖSTƏRƏN AYƏLƏR	10
DÖRDÜNCÜ AMİL	11
FƏZİLƏT AYƏLƏRİ	11
BEŞİNCİ AMİL	14
İMAMƏT VƏ VİLAYƏT HƏDİSLƏRİ	14
ALTINCI AMİL	15
ƏHLİ-BEYİN DİNİ İDEALLAR OLDUĞUNU GÖSTƏRƏN MÜQƏDDƏS MƏTNLƏR	15
YEDDİNCİ AMİL	17
ƏHLİ-BEYİN (Ə) FƏZİLƏTİNİ GÖSTƏRƏN HƏDİSLƏR	17
SƏKKİZİNCİ AMİL	20
ŞİƏLƏRİ MƏDH EDƏN ÇOXSAYLI RƏVAYƏTLƏR	20
ŞİƏ SÖZÜNÜN LÜĞƏT MƏNASI	20
ŞİƏ ANLAYIŞI BİR TERMİN KİMİ	21
PEYĞƏMBƏR (S) VƏ ŞİƏLİYƏ DƏVƏT	22
EYİNİ MƏZMUNLU HƏDİSLƏR	23
HƏDİSLƏRİN AÇIQLAMASI	23

HƏDİSLƏRİ NƏQL EDƏN ƏHLİ-SÜNNƏ ALİMLƏRİ	24
HƏDİSLƏRİN TƏSHİHİ	25
AYƏNİN İMAMƏTLƏ BAĞLILIĞI	25
İRADLARA CAVAB	26
ŞİƏLİYİN TARİXİ.....	46
ŞİƏLİK PEYĞƏMBƏR (S) DÖNƏMİNDƏ	47
ŞİƏLƏRİN BU DÖVRDƏKİ FƏALİYYƏTİ	48
Şiəlik Peyğəmbər (s) vəfat edən zaman	49
ŞİƏLİK ƏBU BƏKRİN XİLAFƏTİ DÖNƏMİNDƏ	49
Şiəlik Ömər İbn Xəttabın xilafəti dövründə	53
ŞİƏLİK OSMANIN XİLAFƏTİ DÖNƏMİNDƏ	54
Şiəlik Əlinin (ə) xilafəti dönəmində	55
CƏMƏL DÖYÜŞÜ	55
SİFFEYN DÖYÜŞÜ.....	56
QABAQCIL ŞİƏ SƏHABƏLƏR	57
BƏZİ QABAQCIL ŞİƏLƏRİN TƏRCÜMEYİ-HALI	58
Əlinin (ə) hakimiyyətinin sonlarında Müaviyənin şiiələrə qarşı törətdiyi cinayətlər	61
İMAM HƏSƏNİN (Ə) DÖVRÜNDƏ ŞİƏLİK	62
ŞİƏLİK İMAM HÜSEYNİN (Ə) DÖNƏMİNDƏ	63
Şiiələrin İmam Hüseyinin (ə) qətlində rolu olubmu?	64
ŞİƏLİYİN MÜXTƏLİF TƏRƏFLƏRİ.....	64
HƏQİQİ ŞİƏ KİMDİR?	66
KUFƏLİLƏRİN ŞİƏLİYİ.....	67
ÇOXSAYLI ETİQADI ŞİƏNİN SÜRGÜN EDİLMƏSİ	67
KUFƏ ŞİƏLƏRİNİN BİR QRUPUNUN İMAM HÜSEYNƏ (Ə) QOŞULMASI	67
ELÇİ ŞƏHİDLƏR	71
Bir çox şiiələr Kufədən Məkkəyə, Məkkədən Kufəyə məktub aparır və bu yolda şəhid olurdular. Bir neçə nümunəyə nəzər salaq:	71
Abdullah ibn Yəqtur Himyəri (İmam Hüseyinin (ə) süd qardaşı)	71
İlk şəhidlər	72
Kufədə xəvaricin mövcudluğu	72
Şamlılar, Ömər ibn Sədin qoşununda.....	72
Şiiəlik İmam Səccadın (ə) dönəmində	73

Şiəlik İmam Baqirin (ə) dönəmində.....	75
Şiəlik İmam Sadiqin (ə) dönəmində	76
Mənsurdan Haruna qədər.....	76
Şiəlik İmam Musa əl-Kazimin (ə) dönəmində.....	77
Şiəlik İmam Rzanın (ə) dönəmində	78
Əmindən Vasiqə qədər	78
Şiəlik İmam Cavadın (ə) dönəmində	79
Şiəlik İmam Hadinin (ə) dönəmində.....	80
Mütəvəkkil dönəmi və ondan sonra	81
Şiəlik İmam Həsən Əsgərinin (ə) dönəmində.....	81
Şiəlik İmam Mehdinin (ə) dönəmində.....	82
ALİ-BUYƏ, FATİMİLƏR VƏ HƏMDANİLƏR DÖVRÜ	83
HƏMDANİLƏR VƏ ŞİƏ MƏZHƏBLƏRİ	84
ŞİƏLİK SƏLCUQLAR DÖNƏMİNDƏ.....	85
ŞİƏLİK MONQOL HAKİMİYYƏTİ DÖNƏMİNDƏ	85
ŞİƏLİK SƏFƏVİLƏR VƏ OSMANLILAR DÖNƏMİNDƏ.....	86
XƏYAL, YOXSƏ VERSİYA?	87
ŞİƏLİYİN İRANLILARA AİD EDİLMƏSİ	89
ŞİƏLİYİN ƏRƏBKÖKLÜ OLDUĞUNU ETİRAF EDƏNLƏR	92
ƏHLİ-SÜNNƏYƏ GÖRƏ İRANLILARIN ŞİƏLİYİ.....	93
ŞİƏLİYİN İRANDA YAYILMASI.....	93
ABDULLAH İBN SƏBA	94
ABDULLAH İBN SƏBA ƏFSANƏSİNƏ QISA BAXIŞ.....	94
ŞİƏLİYİN ABDULLAH İBN SƏBANIN TƏRƏFİNDƏN.....	94
İBN SƏBANIN KİMLİYİ HAQQINDA FƏRQLİ VERSİYALAR	95
TARİXÇİLƏRİN ABDULLAH İBN SƏBA HAQQINDA GÖRÜŞLƏRİ	95
ABDULLAH İBN SƏBA HAQQINDA ORTAQ MÖVQE.....	102
TƏSDİQ EDƏNLƏRİN FİKİRLƏRİNİN TƏNQİDİ	102
SEYFİN RƏVAYƏTLƏRİNİN QAYNAQLARI.....	102
SƏNƏDLƏRİN TƏHLİLİ	103
SEYFİN QƏLƏMƏ ALDIĞI KİTABLAR.....	105
Seyf İbn Ömərın kitablarının dəyəri	105
SEYF İBN ÖMƏRİN HƏDİSLƏRİNİN ÜMUMİ TƏNQİDİ	105

SEYFİN HƏDİSLƏRİNİN ŞƏRQŞÜNAS KİTABLARINA YOL TAPMASININ SƏBƏBLƏRİ	110
SEYF İBN ÖMƏRİN RƏVAYƏTİ	110
SEYFDƏN ÖNCƏKİLƏR VƏ MÜASİRLƏRİ.....	111
ƏLLAMƏ ƏMİNİNİN FİKRİ.....	111
DİGƏR RƏVAYƏTLƏR.....	111
SƏHABƏLƏRƏ HÖRMƏTSİZLİK	113
VERSİYALAR ARASINDA ZİDDİYYƏT	114
OSMANIN SİYASİ METODU	114
ƏLLAMƏ ƏMİNİDƏN BİR NEÇƏ SÖZ.....	117
ŞİƏLİK ƏSL İSLAM RUHUDUR!	117
Səd ibn Abdullah Əşərinin Fikirlərinin tənqidi	119
MƏLUM HADİSƏLƏRİN ABDULLAH İBN SƏBAYA AİD EDİLMƏSİNDƏ MƏQSƏD NƏDİR?	120
ABDULLAH İBN SƏBA ƏMMARDIRMI?	121
İBN SƏBA ABDULLAH İBN VƏHƏBDİRMİ?	122
ABDULLAH İBN SƏBANIN SOYKÖKÜ.....	122
İBN ƏS-SƏVDA KİMDİR?	123
SƏBAİYYƏ KİMLƏRDİR?	124
Abdullah İbn Səba şiə qaynaqlarında.....	124
İbn Həcərdən bir neçə söz.....	126
İbn Səbanın yandırılması.....	126
Şiəliyin mərhələləri	127
Şiəlik və siyasi durğunluq	128
Şiəliyin qisimləri	128
İmamlar və etiqadi Şiəlik.....	129
Şiəliyin genişlənməsinin səbəbləri	131
Şiəliyə yönəlmənin səbəbləri	134
Əhli-beyt (ə) Əlinin (ə) gözü ilə	134
Həzrət Zəhradan (ə) təsirlənmə	137
İmam Hüseyndən (ə) təsirlənmə.....	138
İdris Hüseyni Məğribi	139
Doktor Məhəmməd Ticani Tunisi	140
Əhməd Hüseyin Yəqub Urduni	141
4. Əhli-sünnə fiqhinin zəifliyi;.....	143

Şiəliyin yayılmasının maneələri.....	148
Təhriflərdən nümunələr.....	150
Şiəliyə yönəlmənin daxili maneələri	157
Düşünmək kortəbii təqliddən xilas olmağın yeganə yoludur.....	159
Rəfz nədir və rafizi kimdir?.....	163
Rəfz sözünün leksik və terminoloji mənası	163
“Rafizi” sözü kimlər haqqında işlənmişdir?.....	163
Bu terminin meydana gəlməsi	164
Rafizi sözünün əhli-sünnə qaynaqlarına yol tapması.....	164
“Rafizi”liyi məzəmmət edən hədislərin tənqidi	171
Şəbinin rəvayətlərinin tədqiqi.....	172
Hədisin məzmununda mövcud olan qüsurlar	173
Birinci bənzərliyin tənqidi	174
İkinci bənzərliyin tənqidi	174
Kitablardan ibarələr	174
İttihama cavab	175
Üçüncü bənzərliyin tənqidi	177
Dördüncü bənzərliyin tənqidi	177
Beşinci bənzərliyin tənqidi	177
Altıncı bənzərliyin tənqidi	178
Yeddinci bənzərliyin tənqidi.....	178
Səkkizinci bənzərliyin tənqidi	178
Doqquzuncu bənzərliyin tənqidi	179
Onuncu bənzərliyin tənqidi.....	179
İttihamın kökü	179
On birinci bənzərliyin tənqidi.....	182
On ikinci bənzərliyin tənqidi	182
On üçüncü bənzərliyin tənqidi	182
On dördüncü bənzərliyin tənqidi	183
On beşinci bənzərliyin tənqidi.....	184
On altıncı bənzərliyin tənqidi	184
Peyğəmbər təlimlərinin vəhdəti	184
Kitab əhlinin rafizilərdən üstün olması iddiası	185

MÜSƏLMANLARI KAFİRLİKDƏ İTTİHAM ETMYİN YASAQ OLMASI	186
Şiənin xüsusiyyətləri.....	186
Şiənin nişanələri	186
ŞİƏ VƏ DİN QARDAŞLARINA YARDIM.....	188
BUNLAR HƏQİQİ ŞİƏ DEYİLLƏR	188
ŞİƏNİN XALQLA DAVRANMA VƏZİFƏLƏRİ	189
ŞİƏLİK DÜNYANIN GƏLƏCƏK MƏZHƏBİ	189
“TƏŞƏYYÖ” (ŞİƏLİK) SÖZÜNÜN LÜĞƏT MƏNASI	189
Xacə Nəsir Tusi və Bağdadın süqutu	191
İmamiyyə.....	193
Cəfəri şiələri	194
İslam cəmiyyətində parçalanma	194
"Ümmətin parçalanması" hədisləri.....	195
Hədislərin sənədinin tədqiqi	198
"Ümmətin parçalanması" hədisi iki firqəyə görə	200
Həqiqi, yoxsa məcazi mənə.....	201
"Ümmətin parçalanması" hədislərinin ümumi tədqiqi	201
İradlara cavab.....	202
Əhli-Sünnəyə görə nicat tapacaq firqə	204
Şiə məzhəbinə görə nicat tapacaq firqə	205